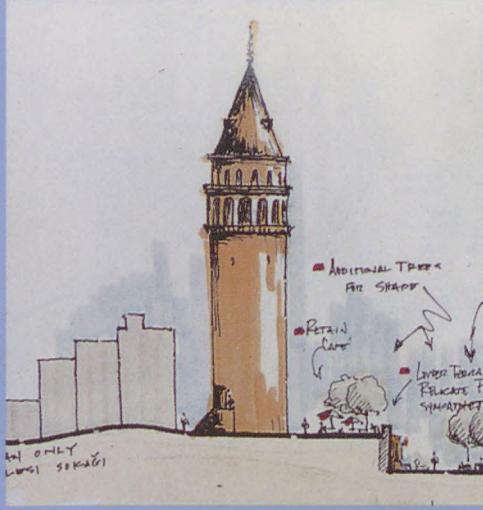

İSTANBUL

Ümit Kıvanç

Ali Akay

Mario Levi

Gültekin Emre

Cengiz Kahraman

Ertan Uca

Selim Tarabuş

Ayşe Aslan

Edebi- yatta İS TAN BUL

Feride Çiçekoğlu

Burçin Altınsay

Deniz Onat

Orhan Esen

Jenny White

Sahibi:

Tarih Vakfı adına
Orhan SİLİER

Yayın Kurulu:

Asu Aksoy, Esra Aysun, Laleper AYTEK, Manuel Çitak, Emel Eratlı, Şebnem İşigüzel, Osman Köker, Turgut Saner, Hamdi Can Tuncer.

Yazı Kurulu:

Prof. Filiz Ali, Prof. Dr. Metin And, Doç. Dr. Tülay Artan, Zeynep Avcı, Prof. Dr. Afife Batur, Cengiz Bektaş, Doç. Dr. Murat Belge, Doç. Dr. İhsan Bügin, Uğur Büke, Prof. Dr. Mustafa Cezar, Prof. Dr. Mehmet Çubuk, Prof. Dr. Sencer Divitçioğlu, Atilla Dorsay, Doç. Dr. Edhem Eldem, Prof. Dr. Semavi Eyice, Prof. Dr. Halil İnalçık, Prof. Dr. Haydar Kazgan, Prof. Dr. Mübcecel Kiray, Orhan Koloğlu, Doç. Dr. Sema Erder, Prof. Doğan Kuban, Dr. Gülru Necipoğlu, Dr. Nevra Necipoğlu, Burhan Oğuz, Prof. Dr. İlber Ortaylı, Dr. Nazan

Ölçer, Prof. Dr. Ferhunde Özbay, Prof. Dr. Jale Parla, Prof. Dr. Metin Sözen, Prof. Dr. Mete Tapan, Prof. Dr. Zafer Toprak, Prof. Dr. Mete Tunçay, Prof. Dr. Erol Tümerekin, Prof. Dr. Stefanos Yerasimos.

Genel Yayın Yönetmeni: Feride ÇİÇEKOĞLU

G. Y. Yönet. Yardımcıları: Emel ERATLI,
Osman KÖKER

İstanbul Sesi Y. Yönetmeni: Emel ERATLI

Görsel Koordinatörü: Cengiz KAHRAMAN

Sanat Danışmanı: Bülent ERKMEN

Grafik Tasarım: Haluk TUNCAY

Grafik Uygulama: Saliha BİLGİNER

Sorumlu Yazı İşleri Müd.: Cengiz KAHRAMAN

Tanıtım ve Reklam Müd.: Füsün KİPER

Abone: Meltem YEYİN

Düzeltili: Osman KÖKER

Dizgi: Tarih Vakfı Yayın Bölümü

Yapım: Tarih Vakfı Yayın Bölümü

Renk Ayrımı, Elektronik Montaj

ve Baskı: Ana Basım A.Ş.

Tel: (212) 285 21 52 - Faks: (212) 276 27 67

Dağıtım: Dünya Dağıtım

Tel: (212) 629 08 08

* Dergide ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Adres: Tarih Vakfı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi, 80700 Beşiktaş - İSTANBUL
Tel: (212) 227 37 33 - Faks: (212) 227 37 32

Banka Hesap No:

Vakıflar Bankası - Taksim, 2022933

Posta Çeki No: 668341

Fiyatı: 750.000.-TL. (KDV Dahil)

Abone Koşulları: Yıllık - 3.000.000.- TL.

Yurtdışı Yıllık: ABD \$ 85, Avrupa \$ 75

Kütüphane ve kurumlar için \$ 100

Dergimizin dağıtımına katkılarından dolayı Aktif Dağıtım'a teşekkür ederiz.

“İSTANBUL”DAN

Feride Çiçekoğlu 24. sayıyı sunuyor.

15

İNCİR ÇÜRÜĞÜ

Feride Çiçekoğlu, *İstanbul* dergisinin tanıtımı için yaptığı Chicago gezisinde tanıştığı İstanbulluları ve onların gözünden İstanbul'u anlatıyor.

18

BU YAZ, GALATA'DAN

Burçin Altınsay, bir grup Amerikalı öğrencinin bu yaz Galata'da mimari mirasın korunması için yaptıkları çalışmayı anlatıyor.

27

'DERİN VADI'NİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Deniz Onat, Büyükdere'nin 19. ve 20. yüzyıl sonlarındaki kentsel mekânlarını kıyaslayarak, kültür ve doğa varlıklarının düşünmeden yok edilebildiği süreci "bir tür savaş"a benzetiyor.

33

ŞEHİR VE MEKÂNLARI

Orhan Esen ile, 5. Uluslararası İstanbul Bienali'nin anısına kurgusal bir kent gezisine çıkıyoruz.

41

“ÖTEKİ İSTANBUL”

6 Kasım 1997'de TÜYAP Kitap Fuarı'nda *İstanbul* dergisinin düzenlediği “Öteki İstanbul” paneli.

49

VAROŞ, BÜYÜKŞEHRİN DİBİ...

Ümit Kıvanç'ın, Gazi Mahallesi izlenimleri.

57

ON YIL ARAYLA İKİ EVLENME TÖRENİ

Jenny White, "Yenikent Mahallesi" adını verdiği semtte on yıl arayla tanık olduğu iki evlenme törenini anlatıyor.

60

SANATIN YAŞAMA TERCÜMESİ

Ali Akay, 5. Uluslararası İstanbul Bienali sayesinde gündeme gelen soruları tartışmaya açıyor.

66

JAK SAMANON'UN SORUSUNU YANITLAYABİLİR MİSİNİZ?

Mario Levi, Liz Behmoaras'ın *Kimsin Jak Samanon?* kitabını tanıtırken "Onlara kimileri Yahudi, kimileri Musevi, kimileri Vatandaş, kimileri Gâvur, kimileri Türk Yahudisi dedi. Siz hangisini tercih edersiniz?" diye soruyor.

74

BERLİN'DEKİ İSTANBUL

Gültekin Emre, Berlin için "Yarısı Doğu, yarısı Batı, arası Türkiye olan kent..." diyor.

76

Dosya konusu, EDEBİYATTA İSTANBUL

81

Edebiyat İSTANBUL

İSTANBUL'A BAZI ALTIN SAYFALAR

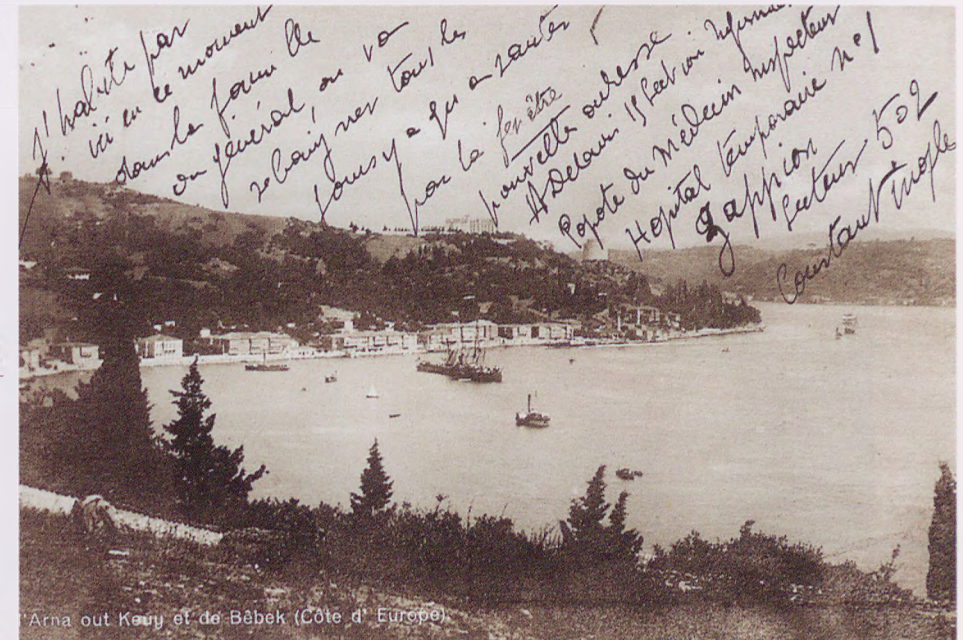
Selim İleri edebiyatta İstanbul'un izini sürerken, Halide Edib, Refik Halid ve Abdülhak Şinasi'den İstanbul metinleri sunuyor.

84

ABDÜLHAK ŞİNASI HİSAR'IN İSTANBUL BESTELERİ

Necdet Sakaoğlu, "hayâl şehir"de kalan kalem ustasının "mazi cenneti" külliyyatına yeniden hayat veriyor.

91

Arna out Kouy et de Bâbek (Côte d'Europe)

YAHYA KEMAL'İN AZİZ İSTANBUL'UNU OKURKEN

Gürhan Tümer, Yahya Kemal'in İstanbul'la ilgili düzyazılarından ilginç parçalar sunuyor.

99

İSTANBUL'UN DÜNÜ VE YARINI

Melisa Gürpınar, İstanbul'un elli yıl öncesine dair, edebiyata pek yansımamış bir resim çizerken, yarını için gerçekçi bir yaklaşım öneriyor.

103

GAMZESİ İSTANBUL'UN

Refik Durbaş'tan.

107

İSTANBUL'UN DUVARDA ASILI RESMİ

Sunay Akın, Nazım Hikmet'in "Tanganika Röportajı"yla İstanbul'a yaptığı düşsel yolculuktan dizeler aktarıyor.

108

METİNLERARASI BİR İSTANBUL YOLCULUĞU

Hamdi Can Tuncer'le, "biletini yazarların, şairlerin kestiği zevkli bir şehir yolculuğu".

109

İSTANBUL SESİ

114

“İSTANBUL”dan

Sonbahar kışa dönerken İstanbul'a özleyenlerinin gözüyle baktım bu yıl. Ne Beşiktaş iskelesinin 97'den 98'e devreden vıcık vıcık çamurundan etkilendim, ne Kalamış'ta suya

gömülmüş araçlardan. İstanbul'u uzaktan sevmeyi denedim, güzeldi. “Edebiyatta İstanbul” dosyasının yer aldığı sayıya yakışan bir ruh haliydi; “Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul” diyen Yahya Kemal'de yepyeni anlamlar bulduğuma inandım.

Bu mutlu sonbaharı Chicago yolculuğuna borçluyum. “İncir Çürüğü” yazısından hoşnut kalacağınızı umarım. Yazıda adı geçen Fenerbahçe'nin asırlık çınarı, sonbahardan başlayıp kışa kadar İstanbul'a poz verdi. Ağaca gömülü kırmızı sokak tabelası, bana hep bir zamanlar dönüş turunu çınarın yanından yapan kırmızı tenteli açık tramvayı anımsatmıştır. Karlı halini sizin için görüntüledim.

Gerçi Deniz Onat Büyükdere'de yitirilen tarih ve doğadan söz edecek size ama Melisa Gürpınar'ın önerisine uyup geçmişe hayıflanmayı, yazlık tramvayı filan bir yana bırakalım ve yarının İstanbul'unu bir kültür kenti olarak düşlemeye çalışalım. Orhan Esen ve Ali Akay 5. Uluslararası İstanbul Bienalini farklı açılardan değerlendirirken yüzümüzü geleceğe çeviriyorlar aslında. Burçin Altınsay da öyle. Okyanus ötesinden gelip Galata'nın kültürel mirasıyla uğraşan Amerikalı öğrencileri ne diye anlatsın yoksa?

Bu sayı elinize gecikerek ulaşacak. Yılbaşı telaşına denk gelen reklam trafiğini hoşgöreceğinizi umuyorum ve umuyorum bu konuda tekrar özür dilemek zorunda kalmam. Oysa, bir başka sevimsiz konuyu yine anmak zorunda kalacağımı şimdiden

biliyorum. İstanbul bu sayıdan itibaren 750.000.- TL. Yıl boyunca fiyat artışından etkilenmek istemiyorsanız lütfen abone olun. Hem, abone listemiz bir tür aile künyesi. Bu sayıda “Yenikent Mahallesi” üzerine bir yazısını okuyacağınız Jenny White ile öyle tanıştık örneğin. “Öteki İstanbul” paneline de geldi Jenny; geçen sayıdaki dosyanın devamı olan bu bölümü ilgiyle okuyacağınızı, Ümit Kıvanç'ın yazısını okurken gülümseyeceğinizi biliyorum. Buruk bir gülümseme ama olsun, “İstanbul”da belki o kadarı mümkün artık... Hepimize “imkân dahilinde”

Feride Çiçekoğlu

“Eskiden gitmeleri severdim, artık dönmeyi seviyorum.
Yaşlanmak mı bu, yoksa İstanbul mu?”

“Rüzgârlı Şehir”den İstanbul’un Rengi İncir Çürüğü

“Bakınız, kendimi yine de şanslı addediyorum”, dedi şimdiki evinden söz ederken, “gözlerimi kapadığımda, sahile vuran dalgaların sesinde içimdeki Boğaziçi’ni buluyorum.” Evi, Vaniköy’de doğduğu yalıdan çok uzaklarda, Michigan Gölü’nün kıyısında idi. Ama evinde değildik. Chicago’nun merkezinde, dünyanın en yüksek gökdeleni Sears Kulesi’ne bakan bir pencere önündeydik. Resmen buluşmamızın planlandığı öğle yemeği öncesi rastlaşmış ve okul kaçağı iki liseli kız neşesiyle oteldeki toplantıdan yok olup Hancock Binası’nın tepesindeki bu

Şadan Akyol’un doğduğu, Vaniköy’deki Mahmud Nedim Paşa Yalısı. E. Uca

bara sığınmıştık. Keyfimizi, ne bizi yanlış yollardan dolandırıp yanlış kapıda indiren taksi şoförü, ne de servisin açılmasına daha yarım saat olduğunu söyleyen huysuz garson kız kaçırabilmişti. Nihayet servis başlayıp soğuk beyaz şaraplarımız geldiğinde, biz galiba çoktan sarhoş olmuştuk. Öyle olmasa, kahkahamızın incir çürüğü rengini yüklenmiş fotoğraf makinelerimizden birini, Şadan Akyol’unkini, hem de Vaniköy’e hiç mi hiç benzemeyen, her şeyin birbirini dik açıyla kestiği “rüzgârlı şehrin” tepesinde unuttur muyduk?

İki saatlik kaçamağımızın ardından otele dönüp tanıştırmayı bekledik. Mönüsü "İstanbul" olan bir öğle yemeğine davetliydik. *İçimdeki Boğaziçi** kitabının yazarı Şadan Akyol, bir de ben. Ertesi gün İstanbul'a ve dergisine dair yapacağım konuşma öncesinde Chicago'lu İstanbullularla bir "ön merhaba"...

Chicago'nun İstanbul konuşulan yemekleri gelenekselmiş meğer. Otuz yıldır, kırk yıldır İstanbul'dan uzak ama hep İstanbullu. Haftanın belirli bir günü buluşulup İstanbul konuşuluyor. Mesela, Fatih'ten başlayıp, Harbiye'ye ya da Bebek'e kadar tramvay duraklarını sırayla saymacasına. Chicago'da İstanbul'un tramvayları hâlâ çın çın, Boğaz vapurları bütün iskelelere uğruyor. ➤

Şadan Akyol, Hancock Binası'nın en üst katında, Sears Kulesi'ne bakan pencere önünde ve beyaz şaraplı sohbet.

Feride Çiçekoğlu

Michigan Gölü'nden, Chicago şehir merkezinin görüntüsü. Solda, dünyanın en yüksek gökdeleni olmakla övünen Sears Kulesi, sağda Hancock Binası; sağa doğru ortadaki beyaz kule, Amoco Binası (altta).

*Andrea Pistolesi
(Chicago, Bonechi, 1995)*

Şadan Akyol, Feride Çiçekoğlu, Sabit İnan, Özcan Bulut ve Yalçın Oral, Chicago'da mönüsü İstanbul olan öğle yemeğinde. Dışarda "direklerini" Türkiye, gerisi Amerika.

F. Çiçekoğlu

Bazen üç bazen yirmi üç kişi olunan sofrada başında o gün beş kişiyiz. Uzakdoğulu garsonumuz beşimizi kaydediyor fotoğrafa; önündeki masada gözlüğü, biz beşimiz yamuk duruyoruz karede. Bir başka yamuk fotoğraf da ben çekiyorum, pencerenin dışı görünsün diye. Özcan Bulut bu restorani özellikle seçmiş; T.C. Başkonsolosluğu karşı binada ve sütunların arasından bir görünüşü bir kaybolan bayrak aşına. Bu buluşmayı sağlayan Başkonsolos Altay Cengiz ise yok aramızda. Zaten, o günkü yemekten asıl kalanlar, fotoğrafta çıkmayanlar. Anılar, tramvaylar-vapurular, bir de İstanbul'un rengi...

Behçet Necatigil de masada örneğin, fotoğrafta görünmese bile. Özcan Bulut'un edebiyat öğretmeniymiş; Özcan Bey 1953'te mezun olduğu Kabataş Lisesi'ne 1974'te uğradığında, Behçet Necatigil 20 yıldan ve 20 kilodan sonra onu hemen tanıyıp, merhaba yerine demiş ki: "Özcan, amma da şişmanlamışsın!"

Ya şoför Mustafa? O da masada. İçi çiçeklerle ve ışıklarla dolu taksisinde Gene Kelly ve Fred Astaire sohbetleriyle Sabit İnan'ın konuğu. Bir şoför anısı da ben anlatıyorum; benim şoförümün adı da Mustafa. 30'lu yıllarda Üsküdar'da doğmuş, en az üç kuşak İstanbullu. 70'li yıllarda Bostancı'ya, 80'lerde Kartal'a taşınmak zorunda kalmış. "Yeni gelenler bizi dışarı

sürüyor; 2000'lerde Gebze'ye tutunabilmişsek ne âlâ" dediğini aktarıyorum.

"Dışarı sürülme" tabiri Şadan Hanım'ı düşündürüyor. Ne kadar dışarı? Belki de Michigan Gölü'nün kıyısına kadar. 1969'da gittiği ABD'den ilk kez

1987'de, büyük özlemlerle dönüp gelmiş İstanbul'a; tanıyamamış, barınamamış; yeniden Chicago'da bulmuş kendini. Oysa, Boğaziçi'nde bir şeylerin değişmekte olduğunu sezisi çok öncelere rastlıyor. Dönüm noktasını, Beylerbeyi'ndeki yalılarına komşu yalının bahçe düzenlemesindeki değişiklikte somutlaştırıyor. Yalısı Kalkavanlar satın aldıklarında, bahçedeki çiçekler, çiçek tarhları sökülüp; yerine sıra sıra kara lahana dikilmiş. Oysa, daha 40'lı yıllara bile gelinmemişmiş... Şadan Hanım da, hele 90'lı yıllarda, artık Michigan Gölü'nün dalgalarına kulak kabartıyor; gözünü kapatıyor, içindeki Boğaziçi'ni dinliyor... çiçekler, çiçek tarhları yerli yerinde, ritimlerin hasamakları "tuzlu yosun kokan dalgalarla" sırılsıklam, rüzgârların giremediği arka bahçeler "sıcak iklim havası içinde." (İçimdeki Boğaziçi, s. 7).

Yalçın Oral'ın İstanbul'unda başrolde Valide Camii. İki çocuk, iki ellerinde birer karpuz, pazardan dönüyorlar. Valide Camii'nin önünde kadının biri duruyor, birden bacaklarının arasından yere bir şey yuvarlıyor. Kadın öyle dikiliyor; gözleri büyümüş, ağzı açık... Oradan geçen bir adam, yere düşen bebeği kadının eteğine sarıyor; acele bir taksi çevriliyor, araba çığlık çığlığa hastaneye giderken Yalçın Bey'in çocukluğu orada kalakalıyor, iki elinde iki karpuzla.

Sears Kulesi'nden batıya doğru Chicago.

Andrea Pistolesi (Chicago, Bonechi, 1995)

“Burada olsa olsa trafik ışıklarıyla yakıt fiyatlarına dikkat edilir ve modern sanat müzesine gidilir.” Chicago Modern Sanat Müzesi’nden mobil heykeller (üstte sağda) ve bebekler (altta).

F. Çiçekoğlu

Geçtiğimiz yıl apandisitini İstanbul’da terk etmiş Yalçın Bey. Valide Camii’ni gören bir hastanede. Çocukluğu oracıkta durup duruyor ve bütün alt ve üst geçitlere ve her yönde akıp giden ya da tıkanıp gidemeyen araç seline şaşkın şaşkın bakıyormuş.

İstanbul’unun rengini de tanımlıyor Yalçın Oral. Öyle bir tanım ki, sonraki günlerde dinleyeceğim tüm tramvay öykülerinin, Boğaz anılarının, hatta İstanbul’a döndükten sonra Chicago’dan alacağım kartların, mektupların rengini de anlatıyor ve bu yazıya başlık oluyor: “rüzgârlı şehir”den İstanbul’un rengi, incir çürüğü.

“Rüzgârlı şehir” adı Chicago’ya geçen yüzyılın sonlarında yakıştırılmış; politikacılarının ve politik yaşamının fırtınalı geçmişinden ötürü. Nedeni unutulmuş, adı kalmış. Chicago’ya yaraşan bir ad. Yalnızca her kavşakta patlayan rüzgârıyla değil, rüzgârın silip baştan yarattığı şehir oluşuyla da hak ediyor adını.

1871’de Bayan O’Leary’nin ahırından başlayan yangın, kuzeye doğru şehri dümdüz etmiş. 19.000’den fazla yapının yok olduğu, 3.000 kişinin öldüğü, 100.000 kişinin evsiz kaldığı yangından sonra, *Chicago Tribune*, “Chicago yeniden yükselecek” şiarıyla bir kampanya başlatmış. Bugünkü profilini bu kampanyaya borçlu “rüzgârlı şehir”.

Ve bu nedenle, Chicago tam bir Amerikan şehri. Gözlabildiğine dümdüz coğrafyada T cetveli ve gönüyle çizilmiş, tarihi olmayan şehirlere has caddeler ve sokaklar.

Empresyonist bir resim görmek, Van Gogh sarısını düşlemek gelmiyor insanın içinden bu şehirde. Burada olsa olsa trafik ışıklarıyla yakıt fiyatlarına dikkat edilir ve modern sanat müzesine gidilir. Chicago, Amerikan şehirlerinin en Amerikalısı. New York’ta Broadway yeknesak planı verevlemesine kat edip dik açılara meydan okur. San Fransisco’nun hiç değilse yokuşları vardır. Boston’da iyi-kötü birkaç yüzyıllık tarih hissedilir; Philadelphia’nın bile bari iki yüz yirmi yaşında bir çanı vardır. Chicago 1871 yangınından sonra yeni baştan kurulduğundan mıdır nedir, yalnızca 20. yüzyılı yaşayan bir

şehir. Beton, çelik ve cam rengi. Belki biraz da bu yüzden, “rüzgârlı şehir”den bakınca 2700 yıllık İstanbul, eflatundan mora, vişne çürüğünden neftiye, damar damar, yol yol, güzelim incir çürüğü.

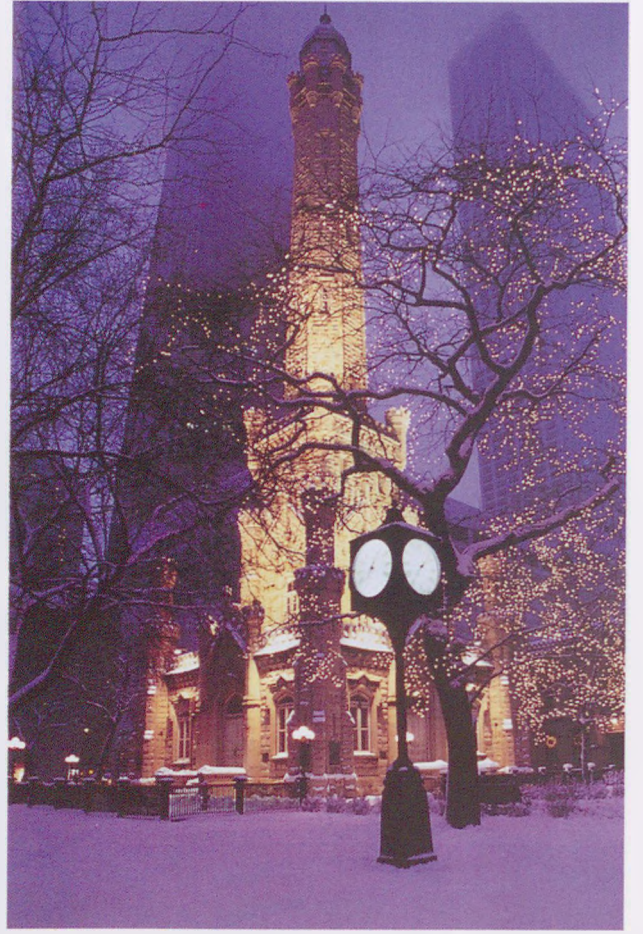
Amerika’da en çok özlenen şeylerin başında incir geliyor. Bir bakıyorsunuz,

sohbete bir kenarından ilişiveriyor incir. “Tanesi bir dolara alıyorsunuz; tatsız, kokusuz, taş gibi bir şey”, diyor biri “Şimdi incir mevsimidir”, diyor bir başkası. “Kavak inciri var mı hâlâ?” diye soruyor bir heyefendi. “Adadaki incir tezgâhları...” diye başlamışken sesi çattallanıyor yaşlı bir hanımın.

Böylece, “rüzgârlı şehir”den, Chicago anıları değil, sayısız İstanbul anısı biriktiriyorum ve İstanbul’a dair kişisel tarihçelere karışmış bir sürü şey öğreniyorum. Örneğin, eski tramvayların kapıları tek yanda olduğu için Taksim-Harbiye arası durak yapılamadığını, sonra çift-tarafli kapı tasarımı sayesinde Elmadağ’da inilebilir hale geldiğini biliyor muydunuz? Ya Fenerbahçe’nin bir zamanlarki açık tramvayının koca çınarın yanından dönerken çıkardığı gıcırta yüzünden hemen oracıkta oturan Şükrü Kaya’nın şikâyetine uğradığını?

Metin Durum’dan bu öyküleri dinlerken, İstanbul’a döner dönmez Şükrü Kaya’nın evinin yerine yapılan Koru Sitesi’nde bir akşam yemeğine konuk olacağımı ve bu kez dalı kesilen bir incir ağacına dair öyküler anlatılan sofrada, Chicago-İstanbul köprüsünün yine incirle kurulacağını henüz bilmiyorum.

Metin Durum kim dersiniz, çift tarafli tramvay kapısı tasarımını yapan mühendis. Çok zamandır Chicago’da. ►

Chicago'nun faytonları ve itfaiyesi (solda). F. Çiçekoğlu
1871 yangınından kurtulan tek kamu yapısı, su kulesi.
David Maenza (Chicago/Irving Weisdorf, 1995)

Babası, Darphane'nin para tasarımlarını yapan Mesrur İzzet Durum'muş. Metin Bey'in eşi soruyor: "Tramvay Müzesi'nde Metin'in adı da vardı, çift taraflı kapısı olan tramvayda. Sonra müzeyi

taşıldılar galiba; nerede şimdi?" Bilemiyorum. Ne biçim İstanbulluyum ben? Sibel Köylüoğlu utancımı hafifletiyor... "Vapurla karşıya geçerken tarihi yarımadaya bakıp, Sultan Ahmed Ca-

mii'yle Ayasofya'yı ve Topkapı Sarayı'nı seyrederken 'İyi ki bu şehirdeyim, dünyanın sıfır noktasında ve en güzel yerindeyim', diye her seferinde gözü yaşatabiliyorsa insanın. İstanbulludur", diyor.

Vapur sohbetine, Chicago Üniversitesi'nden öğretim üyesi Richard L. Chambers da katılıyor. Yıllar önce henüz öğrenciyken İstanbul'a geldiğinde, Kadıköy vapuru yerine yanlışlıkla Adalar vapuruna binmiş. Vapurda telaşa kapılıp derdini görevlilere anlatınca Chambers'ı kaptana götürmüşler. Kaptan keyif ehli birisiymiş besbelli, demiş ki: "Ne acelen var. otur. tadını çıkar!" Adalar'a kadar kaptan köşkünde konyak içilmiş; dönüşte konyaklı sohbete bir de fasıl eklenmiş. Richard L. Chambers o yolculuğun tadını bir daha hiçbir yolculukta bulamamış.

Bütün bu anıları da, "işim anı biriktirmek" diye başladığım İstanbul'a dair sohbet toplantısından derliyorum. 4 Ekim 1997'de yapılan toplantı, Türkiyeli ve Amerikalı, her yaştan (çocuklar bile var!) ve çeşitli ilgi alanlarından katılımcıları kahkaha ve gözyaşı paydasında buluşturmayı başarıyor. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Nüzhet Kandemir'i, Şükrü Elekdağ'ın eşi Leyla Elek-

Amerikan-Türk Dernekleri Assamblesi'nin (ATAA) konuğu olarak, İstanbul'a ve dergisine dair sohbet toplantısı. 4 Ekim 1997, Holiday Inn, Chicago.

Füsun Atay Borelli

dağ'ı da görüyorum dinleyiciler arasında. Ankara-İstanbul kıyaslamasında sıkça kullandığım bir esprinin, Ankara'nın evliliğe, İstanbul'un aşka benzeyişinin hepimizi güldürebildiğini görünce, "teşbih"i dallandırıp budaklandırıyorum: Ankara marşsa İstanbul caz, Ankara bildiriye İstanbul şiir, Ankara afişse İstanbul suluboya bir resim...

Ya Chicago? Chicago, büyümüş çocuklar ülkesi Amerika'nın en Amerikalı şehri... Kocaman bir şekerçi dükkânı ya

da bir sirkmiş gibi. Chicago'nun faytonları, itfaiyesi, Noel için süslenmiş su kulesi, büyümüş çocukları eğlendirmek için, McDonalds'ın anayurdu, Wrigley çikletlerinin vatanı olan bu şehre serpilmişler sanki. Wrigley Binası'nın 1921'de tamamlanan saat kulesi, daha 20. yüzyıl başlarında, çiklet deyip küçümsediğimiz, çocuklara mahsus sandığımız bu ağız oyuncağının, yarım asır sonra Lenin'in ülkesindeki insanların takıntısı haline geleceğini haber verir gibi. Ya

McDonalds? 1956'da Chicago'da doğmuş. Açılır açılmaz 1.000.000 hamburger satarak olay yaratmış. Şimdi bütün dünyada kaç trilyon hamburger sattığı hesaplanabiliyor mu, bilmiyorum.

Bildiğim, Fenerbahçe-Piramit'teki McDonalds'ın en ciddi rakibinin bizim mahallemizin köftecisi Turan olduğudur. Chicago-İstanbul on iki saatlik kesintisiz uçuşun ardından, Bakırköy-Bostancı dolmuşunda fevkalade kesintili, trafik çileli iki saatlik bir yolculuk ya- ▶

Bir zamanlar açık tramvayın son durak turunu atarken yanı başında gıcırdadığı, Fenerbahçe'nin asırlık çınarı (en üstte), Fenerbahçe'nin ünlü köftecisi Turan, kedisi, üzerinde minik halısıyla kedinin taburesi ve Turan'ın köftesi için sıra bekleyenler.

F. Çiçekoğlu

piyor ve bizim köşede inip tekerlekli bavulumla evin yolunu tutuyorum.

Ne güzel ki, ilk merhabalaştığım kişi Turan oluyor. Ocağın közünü kontrol ederken, benim yolculuklarımı kanıksamış bir ifadeyle, "Nereden böyle?" diye soruyor. "Chicago'dan", diyorum. Tekerlekli bavulumu Okyanus üzerinden tıngır mingır sürükleyip gelmişim gibi bir an bakıyor ve hiçbir şaşkınlık belirtmeden diyor ki: "Köfte ister misin?" Kedisini duvardan başını uzatmış; duvarın dibinde, üzerinde minik halısıyla kedisini bekleyen taburesi.

Nasıl seviniyorum döndüğüme! Ne Park Otel'in cesedi, ne trafik keşmekeşi... Burası benim şehrim. İlle de odun kömürünün ateşi ve Turan'ın köftesi.

Birazdan, İstanbul'un en kozmopolit müşteri toluluğu sıraya dizilecek: Sabancı Koru Sitesi'nden BMW'leriyle gelenler, okuldan kaçmış liseliler, civarda-

ki mimari bürolarda çalışanlar, inşaat işçileri, sucu Mustafa Usta ile döşemeci

Suha'nın çırakları ve hatta Madam Sophie, St. Augustine Kilise'nin emektarı...

Daha ben İstanbul'a dönmeden dönüş haberimin ulaştığını, Suzan Teksel'in telefon mesajından anlıyorum. Suzan Hanım, Sabit İnan'ın kızkardeşi. Sabit Bey Chicago'dan arayıp Suzan Hanım'a demiş ki: "Üstelik komşu sayılırsınız..." Şimdi Suzan Hanım diyor ki: "Yemeğe gelir misiniz?" Gitmez miyim? Üstelik, nasıl da İstanbul sofrası... Çingene palamudu, zeytinyağlı fasulye, bir de kaymaklı ayva tatlısı.

Ayva tatlısı, özel olarak Mübeccel Siber'in eşi için yapılmış. Mübeccel Siber'in resim sergisi, "önümüzdeki perşembe" açılıyormuş ve 16 Ekim-6 Kasım 1997 İstanbul Menkul Kıymetler Borsa-

Suzan Teksel'in (en üstte, ayakta) hazırladığı, İstanbul sofrası: çingene palamudu, kaymaklı ayva tatlısı, zeytinyağlı fasulye... Dalı kesik incir ağacı (üstte) ve Yekta Teksel'in Mübeccel Siber tarafından yapılmış suluboya portresi. (Mübeccel Siber, sofrada başında, sağdan ikinci) F. Çiçekoğlu

Süleymaniye (en üstte), Karaköy (üstte), Fenerbahçe (sağda), Galata (altta).

F. Çiçekoğlu

sı'ndaymış. Eşi, Mübcecel Hanım'a "Benim bir portremi yapmadın" diye hafif bir serzenişte bulunuyor. Duvarda Suzan Hanım'ın eşinin, Mübcecel Hanım tarafından yapılmış portresi. Diyorum ki, serzenişte bulunan eşe, "kaymaklı ayva tatlısı da size ithaf edilmiş bir İstanbul resmi"... Serzeniş tatlıya bağlanıyor ve "bu yıl ayvalar çok güzel, kış yaman geçecek", sohbeti, ayva, nar, incir derken, incir üzerinden yine bir Chicago-İstanbul köprüsü kuruyor.

Bahçedeki incir ağacının dalı, Fenerbahçe Koruması'nın bir dönemki yöneticisince kestirilmiş. Suzan Hanımların balkonunu çirliçiplak kalmış. Sabahın öyle erken bir saatinde kesilivermiş ki o güzelim dal, ne şikâyete, ne müdahaleye zaman bulunabilmiş.

Mübcecel Siber karakalem bir eskizini de

yapmışmış incir ağacının; acaba bulabilir miyiz? Bulsak, *İstanbul* dergisinde yayımlayabilir miyiz? Her şeyi derlese, belgelese, dergiye sığdırsak; çabucak, ki büsbütün kaybolmasın...

Hadi incir ağacının eskizini bulduk, Fenerbahçe'nin açık tramvayını nere-

den bulmalı? İşte gıcırdamıyor artık, Şükrü Kaya'nın şikâyet etmesine gerek yok. Gel gelelim Şükrü Kaya'nın bir zamanlarki evinin yerinde zaten Fenerbahçe Koruması... Sitenin bir köşesinde dalı kesik, tek kollu incir ağacı.

Şadan Akyol'u Michigan Gölü'ne kaçırın, şoför Mustafa'yı Gebze'ye süren İstanbul bu. Yine de öyle güzel, öylesine incir çürüğü ki!

Bu rengi yollayabilir miyim Chicago'ya? Yıllardır Chicago'da yaşayan Selim Tarabuş'un peçetelere, peçetelerden kartlara aktardığı İstanbul özlemine bir yanıt olur mu yollasam?

Selim Bey, İstanbul'u minareleri ve sandallarıyla ve bulutlar içinde hatırlamış. Chicago ise elbette bir dörtyolağzı, her şey birbirine dikaçıyla gönyeli, bir de metro çıkışı... ➤

Selim Tarabuş'un kaleminden İstanbul ve Chicago.

Chicago'dan aldığım bütün mektuplara ve kartlara bir yanıt olsun diye bir akşamüstü Karaköy'den vapura biniyorum. Üstelik kandilmiş; şerefelerde ışıklar yanınca anlıyorum. Süleymaniye'nin üzerinde martılar, bir de uçak geçiyor, "bulut uçağı" minik Barış'ın deyimiyle, hani şu günbatımını mahpuslar için cezaevi avlusuna yansıtan-

lardan. Şerefelerin ışıkları çıkar mı fotoğrafta?

Makinem amatör, ben de öyle. Ama Karaköy'ün bu akşamki telaşını ve Galata'nın görmüş geçirmiş ağırbaşlı halini ne yapıp edip yollamalıyım Chicago'ya. Bir de tezgâhlardaki incirleri, dizi dizi.

Okyanus'un öte yanına daha neler var yollanacak, ışıklarını yakmış bir yol-

cu vapuru, iki balıkçı motoru, bir sandal, Haydarpaşa mendireğinin sıra sıra bütün kuşları, martı, balıkçıl, deniz kırlangıcı...

Eskiden gitmeleri severdim, artık dönmeyi seviyorum.

Yaşlanmak mı bu, yoksa İstanbul mu? ■

* Şadan Akyol, *İçimdeki Boğaziçi*, İstanbul Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1994.

"Vapurla karşıya geçerken tarihi yarımadaya bakıp, Sultan Ahmed Camii'yle Ayasofya'yı ve Topkapı Sarayı'nı seyrederken, 'İyi ki bu şehirdeyim, dünyanın sıfır noktasında ve en güzel yerindeyim' diye her seferinde gözü yaşarabiliyorsa insanın, İstanbulludur".

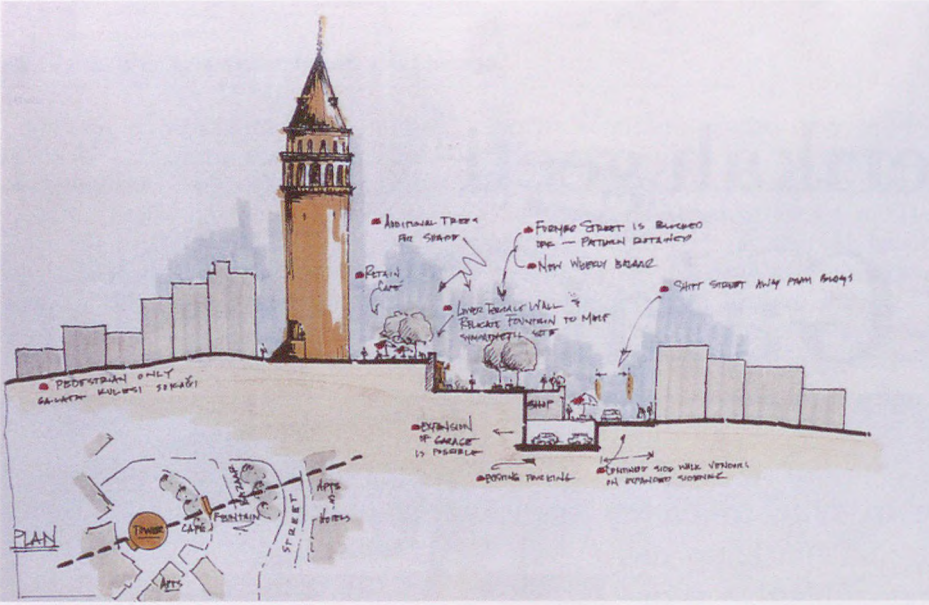
F. Çiçekoğlu

"Bu yaz İstanbul'a gelen yedi Amerikalı öğrenci önemli bir iş başardılar, bilgilendiler, mesleki birikimlerine çok farklı bir deneyim kattılar, ama İstanbul'da bunların dışında şeyler de yaptılar."

Bir grup Amerikalı geçti Bu Yaz, Galata'dan

Her yaz yüzlerce Amerikalı İstanbul'dan gelip geçer. Bunlardan pek çoğu kentin anıtlarını tavaf edip sokaklarında gezerken hayretle izledikleri İstanbul yaşantısından akıllarında ve filmlerinde kalanları gezi anılarının arasına katıp giderler. Bu yaz İstanbul'a gelen Amerikalılardan yedisinin geliş nedenleri turistik değildi, onlar kenti çok daha yakından tanıdılar ve yanlarında gezi anılarından çok daha fazlasıyla ülkelerine döndüler. Bu yedi kişi, yedi öğrenci dört hafta boyunca kentin sokaklarında dolaştılar, ucuz lokantalarında yemek yediler, kafelerine takıldılar, çay bahçelerinde çaylarını yudumladılar, buralı dostlar, tanıdıklar edindiler. İstanbul yaşantısına katıldılar, yaşamlarının dört haftasını İstanbul'la dolu geçirdiler, onlar da İstanbullular gibi kentin akışına uydular ve İstanbul'un sorunlarıyla pekçok İstanbulludan daha fazla ilgilendiler. Bu karmaşık kentin sorunlarını anlamak ve çözümleyebilmek için kafa yorup, dirsek çürüttüler, kâğıt ve kalem tükettiler. Bu arada İstanbul'un güzellikleri yalnızca eskiz defterlerine ve fotoğraf filmlerine değil, içlerine de işlendi. Bu yedi kişi Pennsylvania Üniversitesi (UPenn) öğrencileriydi ve bu yaz, ödevleri İstanbul'un mimari mirasını korumak için yollar düşünmekte.

Yazokulu

Bu öğrenciler Pennsylvania Üniversitesi, Güzel Sanatlar Okulu, Tarihi Koruma Yüksek Lisans Programı'nın Avrupa'da Koruma (European Conservation) başlıklı yaz dönemi dersini seçerek İstanbul'a geldiler. Önceki yıllarda başka Avrupa kentlerinde yürütülmüş olan bu dersin bu yıl İstanbul'da yapılmasının temelleri bir yıl önce atılmıştı. İTÜ Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Nur Akın UPenn'e konuk öğretim üyesi olarak bir yıllığına gittiğinde oradaki Koruma Programı çerçevesinde stüdyolara katılmış ve bu programın yöneticisi Dr. Frank Matero ve Koruma Planlaması stüdyosunu yöneten Dr. Francesco Siravo ile ilk bağlantıları kurmuştu. Türkiye'ye döndüğünde, İTÜ Rektörü Prof. Dr. Gülsün Sağlamer ve Mimarlık Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Uğur Erkman'ın destekleriyle, iki üniversite arasında ortak bir yazokulu düşüncesini somutlaştırmak üzere çalışmalarını sürdürdü.

1996'nın son ayında ve İstanbul Teknik Üniversitesi ve Pennsylvania Üniversitesi arasında yazokulları kapsamında öğrenci değişimi için rektörler düzeyinde bir protokol imzalandı. Sonrası yazokulu içeriği ve lojistiği ile ilgili programların geliştirilmesinden ibaretti.⁽¹⁾

Program

Yazokulu süresi dört hafta olarak belirlendi ve programın belkemiğini Kentsel Koruma Stüdyosu oluşturacaktı. Sonraki yıllarda sürekli tekrarlanan bir "İstanbul Stüdyosu"na dönüşmesi düşünülen ve düşünülen bu stüdyo için ilk çalışma konusu olarak Galata seçildi. Galata, hem tarihi değeri hem de bugün kent içindeki özel konumu nedeniyle geniş bir yelpazede veriler sunabilecek çeşitlilikte bir İstanbul parçası olduğu için, iyi bir başlama noktası olarak düşünüldü. Program ağırlıklı olarak, alan çalışmaları, stüdyo çalışmaları ve jürilerden oluşturuldu. Dersler ve kent gezileri ise ilk haftalarda daha yoğun olmak

üzere stüdyo saatleri arasına dağıtıldı.⁽²⁾ İstanbul dışında Osmanlı kentlerini ve Anadolu yöresel mimarisini tanıtmak amacıyla biri İznik ve Bursa'ya diğeri Safranbolu'ya iki haftasonu gezisi düzenlendi. Stüdyo çalışmaları, bütün programın da düzenleyicileri olan Prof. Dr. Nur Akın ve araştırma görevlisi Burçin Altınsay tarafından yönetildi.

Galata'da Çalışma Alanı

Stüdyo çalışmalarının dört haftaya sığdırılan yoğun bir programla birlikte yürütüleceği düşünüldüğünde, çalışma alanının kısa sürede sağlıklı analizlerin yapılabileceği ve koruma önerileri üretmeye yönelik verimli sonuçların alınabileceği ölçülerde sınırlanması gerekiyordu. Seçilecek alanın, aynı zamanda İstanbul gibi bir kentte kentsel koruma problematığının ve özel olarak da Galata'nın kendine özgü sorun ve dinamiklerini tüm boyutlarıyla yansıması da gerekiyordu. Bu aşamada Galata Derneği başkanı ve Galata'da çalışan, Galata'nın yaşantısını iyi bilen mimar Mete Göktaş'ın da katkılarıyla bu gerekleri sağlanabilecek alan belirlendi.

Galata Kulesi Meydanı'ndan Galata Kulesi Sokağı'yla başlayıp Perşembe Pazarı Caddesi olarak Halıç kıyısına kadar uzanan aks seçildi. Bankalar ve Tersane Caddeleri gibi iki önemli kentsel arteri keserek ilerleyen bu aks boyunca Ceneviz sur kuleleri, San Pietro ve Paulus Kilisesi, Sen Pierre Hanı, Palazzo Comunale, Saksı Han, Bedesten gibi yapıların ve 19. yüzyıl apartmanlarının sıralanmış olması, kuleden Halıç'e kadar bölgeye özgü tüm farklı arazi kullanım biçimlerinin ve bu farklı yaşantıların yapılarla yansımalarının izlenebilmesiyle, bu alan Galata karakteristiğini gerçekten de çok iyi yansıtıyordu. Ayrıca eski dokuyu parçalayan yeni yapılar, yıkımlar sonucu boş kalmış alanlar ve daracık sokaklarda ilerlemeye çalışan araç trafiğiyle de, İstanbul'un bütün tarihi bölgelerinde görülen hoyratlığın çarpıcı örneklerinin de izlenebildiği bir yerdi burası. Bu alan hem Galata'nın tarihsel öneminin, tarih içinde geçirdiği değişimlerin izlerini barındırıyor, hem de sağlıksız kullanım ve yapılaşma sorunlarıyla, yeni kesimlerin bölgede yerleşme taleplerinin getirdiği dönüşümlerle, günümüzün kentsel dinamiklerini de yansıtmaktaydı. Söz konusu özellikleriyle stüdyonun amaçlarına tam olarak denk düşen bu ana aksa, iki yanında yer alan yapı adaları da katılarak, çalışma alanının sınırları tanımlandı.

Galata Stüdyosu'nun Hedefleri

Koruma programında yüksek lisans eğitimlerinin ilk yılını tamamlamış olan öğrenciler kentsel koruma ölçeğinde bir problemle ilk kez karşılaşacaklardı, üstelik çalışacakları alan İstanbul gibi karmaşık ve kendilerinininkinden tamamıyla farklı bir kültürün ürünü olan bir kentin parçasıydı. Türkiye'deki benzer koruma programlarının öğrencileri bu tür bir proje üzerinde bütün bir sömestr boyunca çalışıyorlar. Kısa çalışma süresi göz önünde bulundurularak öğrencilerden bitmiş bir proje anlamında sonuç ürünlerden çok, Galata'daki bu tanımlı alanın korunmasına ve mevcut sorunların bu doğrultuda çözümlerine yönelik düşünceler üretmeleri istendi. Çalışma alanının tarihsel, toplumsal, ekonomik ve fiziksel yapısını anlayabilmek için genel tespitleri yapmaları, Galata'daki değişimin olumlu ve olumsuz etkilerini, bölgenin mimari karakterini ve yapıların yeniden kullanım olanaklarını değerlendirip, bu verileri geleceğe yönelik planlama ilkelerini oluşturmak için kullanmaları istendi. Bütün bu bölgenin, tarihi değerlerini ve bugününe ait olumlu niteliklerini koruyarak sağlıklılaştırılması, gece ve gündüz sürekli yaşayan canlı bir kent parçası haline dönüşmesi için yollar bulmak, geliştirilecek önerilerin çerçevesini çizen ana tema olarak tanımlandı.

Öğrenciler

UPenn'den gelecek yedi öğrenciyle birlikte çalışmak üzere, İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı yüksek lisans programında birinci yıllarını tamamlamış iki Türk öğrenci seçildi. Gelen öğrencilerin, yabancı öğrenci olarak ABD'de bulunan Tayvanlı peyzaj mimarı dışında, hepsi Amerikalıydı. ABD'nin farklı kentlerinde doğmuş, büyümüş, değişik yerlerinde yaşamış ve çalışmışlardı. Lisans eğitimlerini de değişik dallarda yapmışlardı. İçlerinden yalnızca Dana ve Emmanuelle mimardı, Chris bir süre mimarlık okuyup, sonra tiyatro dalından mezun olup bir süre oyun yönetmeni olarak çalışmıştı. Jeff ise, grafik ve reklamcılık eğitimi almış ve bu alanda on yıl çalışıp sonra koruma alanında yüksek lisans yapmaya karar vererek, UPenn'deki programa katılmıştı. Gü-

zel sanatlar eğitimi aldıktan sonra koruma dalını seçen Ann ve konuyla en ilgisiz meslekten gelen kişi, bir biyolog olan Julie'ydi.⁽³⁾ Görüldüğü gibi ABD'de oldukça farklı meslek eğitimleri almış, değişik yaş gruplarından insanları tarihi koruma konusunda yüksek lisans programında bir araya gelebiliyorlar, Türkiye'de ise bu alan yalnızca mimarlık ve ilgili dalların mezunlarına açık. Bu olgu, iki ülke arasında korunması gereken nesnelere ölçekleri ve çeşitliliği, koruma bilincinin ve pratiğinin yaygınlık derecesi açısından var olan farklarla doğrudan ilişkili.

Bu stüdyonun kentsel koruma planlaması üzerine kurulması baştan tanımlanmıştı ve öğrencilerin kendi beceri ve birikimleriyle katılmaları ve öncelikle birer korumacı olarak düşünmeleri ve

üretmeleri beklendi. Stüdyo çalışmalarında ve sonuç ürünlerde bu farklılığın olumsuz bir etkisi görülmedi, tersine farklı boyutlarda düşünceler bütüne katılmış oldu. Bundan daha ilginç bir noktada, Amerikalı öğrencilerin büyük ölçüde eğitimleri karşılığında yüklü meblağlar ödüyor olmalarından kaynaklanan bir tavırla, öğrenciliği neredeyse profesyonel bir ciddiyet ve disiplinle ele almalarıydı. Bu yaklaşımları kısa sürede oldukça verimli olmalarını ve hızla, beklenenden daha üst düzeyde ürünler sunmalarını sağladı.

Öğrencilerden biri dışındakiler daha önce hiç Türkiye'ye gelmemişlerdi, İstanbul'u ilk kez görüyorlardı. Stüdyo ve dersler Taşköprü'de yürütüldü, öğrenciler Gümüşsuyu kampüsündeki öğrenci yurdunda kaldılar. Çalışma saatleri dışındaki zamanları da büyük ölçüde Taksim, Beyoğlu çevresinde geçti, böylelikle kent merkezindeki yaşantıya doğrudan katılmış oldular, bu da Galata'nın ve bölgenin yaşantısını günün her saatinde izleyip tanımalarını sağladı. Bu yaşantıdan edindikleri izlenimlerin çalışmalarına önemli katkıları oldu.

Galata İçin Öneriler

İstiklal Caddesi'nden Tarihi Yarımada'ya

İlk hafta öğrencilerin kentin tarihini ve Galata'yı tanımalarına yönelik dersler ve gezilerle geçti. İkinci haftadan itibaren yoğun alan çalışmaları başladı ve ikinci haftanın sonunda bir ara jüri yapıldı. Bu ilk tespit çalışmaları sonucunda öğrenciler probleme iki temel açılım getirdiler. Birincisi kendilerine çalışma alanı olarak verilen aks, yukarı ucunda Galata Kulesi ile bitirmeyip Galip Dede Caddesi boyunca ilerleyerek İstiklal Caddesi'ne, aşağıda ise Haliç'i aşıp karşı kıyıya, tarihi yarımadaya bağlamaktı.

İstiklal Caddesi'nin yaya bölgesine dönüştürülmesi sonucunda oluşan hareketli ve renkli ortamı olumlu bulduklarını, Galip Dede Caddesi üzerinde mevcut müzik dükkânlarının da bu hareketin bir devamı olduğunu, söz konusu bu hareketin gelişmesinin Galata Kulesi Meydanı'na oradan da aks boyunca aşağıda Haliç ritimına kadar sürdürülebilmesi, oradaki mevcut dolmuş motorlarının niteliğinin geliştirilmesiyle, aksın tarihi yarımadaya dek uzatılabileceğini önerdiler. Böylelikle hem bölgeyi günlük yaşantıları içinde kullanan İstanbullular için hızlı bir akışa olanak veren, hem de turistlerin gezinti hızı için- ➤

de yol üzerindeki tarihi yapıları algılayarak dolaşabilecekleri alternatif bir ulaşım aksı oluşturuyorlardı. Bu sürekli aksı fiziksel mekânda vurgulamak için görsel öğeler, yol döşemesi, bilgilendiren ve yönlendiren tabelalar gibi kentsel elemanlar kullanmak, ilk aşamadan itibaren önerileri arasındaydı.

Bu önerilerine bağlı olarak ikinci temel kararları, uzatılmış şekliyle bu aks üzerinde belirledikleri dört ana düğüm noktasını referans alıp planlamayı bu odakları göz önünde bulundurarak düşünmekti. Dört düğüm noktası Beyoğlu, Galata Kulesi ve hemen sonrasında dizilen tarihi yapılar, Perşembe Pazarı ritmi ve tarihi yarımada tarafındaki ritim olarak belirlenmişti.

Çalışmanın ilk aşamalarından itibaren bu aksın sadece turistlere hitap

eden bir gezinti alanı olmamasını ilke olarak benimseyen grup, bölge sakinleri ile konuşmalarında kimsenin turistik faaliyetlere karşı olmadığını, halkın turistlere alışık olduğunu, hatta pek çok dükkan sahibinin kolaylıkla turistik servise yönelebileceğini tespit etmelerine rağmen, özellikle Amerika'da yaratılan sentetik turizm alanlarına duydukları tepkiyle, burada da benzer bir ortamı yaratmaktan kararlılıkla kaçındılar. Buradaki yaşantının içinde, birçok farklı unsurun biraradalığının Galata'nın karakterinin temel bir özelliği olduğunu ve bu özgün niteliği koruyarak, buraya getirilecek turistik aktivitelerin dozajının çok iyi ayarlanması gerektiğini saptadılar.

Çalışma alanının kentin diğer noktalarıyla bağlantısını bu biçimde kurduktan sonra kule ve ritim arasında kalan

asıl aks üzerinde yoğunlaşarak öncelikle bu yol üzerinde yayaları hiçe sayarak ilerleyen yoğun araç trafiğinin buradan uzaklaştırılması için öneriler geliştirdiler. Ana aksın trafiğe kapatılmasının yaratacağı ulaşım sorunlarının somutlaştığı noktaları belirleyip herbiri için uygun düşecek çözümler ürettiler.

Galata Kulesi'nden Haliç'e: Üç Alt Bölge

Galata Kulesi ile ritim arasında kalan asıl çalışma alanında, arazi kullanım biçimleri, yapıların özgün işlevleri ve fiziksel özelliklerine ilişkin topladıkları verilere dayanarak özgül koşullarıyla birbirinden farklılaşan üç alt bölge tanımladılar. Bu bölgeler şunlardı:

- Galata Kulesi'nden Bankalar Caddesi'ne kadar ağırlıklı olarak 19. yüzyıl apartmanları ve farklı dönemlerin kamusal yapılarının yer aldığı bölge.
- Bankalar ve Tersane Caddeleri arasında kalan Osmanlı dönemi hanlarının yer aldığı bölge;
- Tersane Caddesi'nden Haliç ritmine kadar olan bölge.

Bütün alan için geçerli olan temel ilkeler belirlenirken, Galata'nın tarihi katmanlarının fiziksel izlerini korumak ve bunları olumsuz etkileyen koşulları ortadan kaldırmak öncelikli hedef olarak kabul edildi. Ancak bugünkü durumda, bölgenin tarihi içinde göz ardı edilemeyecek bir kesit olduğunun kabulüyle, toptan bir temizleme ve "güzelleştirme" çabasına girmek yerine, bugünkü haliyle bölgenin karakterine ve kent içindeki varlığına katkıda bulunan unsurların belirlenip, geleceğe yönelik önerilere kesinlikle katılmaları gerektiğine karar verildi. Önerilecek gelişmelerin öncelikle burada çalışanlara, yaşayanlara ya da yaşamayı talep edenlere yönelik düşünülmesi, turistik faaliyetlerin bölgeye katkıda bulunacak ölçüleri aşmaması gereği de sağlanması gereken temel koşullar arasındaydı.

Öğrenciler alanda yaptıkları tespitlerde, birinci bölgede konut yapısı olarak inşa edilmiş olan apartmanların konut olarak kullanılmalarının yanı sıra, çeşitli imalatların yapıldığı atölyeler, malzeme depoları ve zemin katlarda dükkanlardan oluşan karışık kullanım biçimlerini bir arada barındırdıklarını, imalathanelerde yapılan işlerin niteliğinin korunması gerekli yapılara zarar verdiğini, sağlıklı koşullar nedeniyle yangın gibi tehlikelere her an açık olduklarını ve bu tür kullanımların alandan uzaklaştırılmaları gerektiğine karar verdiler.

İkinci bölgede yer alan kamusal işlevli yapıların kimileri halen özgün işlevlerini sürdürürken, anıtsal ölçekli ticaret yapılarının yine ticarethane ve

imalathane olarak kullanıldıklarını ve aynı tehlikeleri barındırdıklarını belirlediler.

Rıhtım bölgesinde ise, küçük birimlere bölünmüş veya niteliksiz eklemelerle oluşturulmuş mekânlarda birbirine benzer ürünlerin satıldığı dükkânların yoğunlukla yer aldığı bir doku tespit edildi. Ayrıca çalışmalar sırasında bölgede daha önce belediyelerin yaptığı yıkımlar sonucu boş kalmış, kullanılmayan alanların da dokunun içinde büyükçe bir yer kapladıkları görüldü.

Öğrenciler bu tespitlerinden yola çıkarak, her üç bölgenin kendi içlerinde işleyen ancak birbiriyle etkileşim içinde var olan birimler olarak korunup sağlıklılaştırılmalarına olanak sağlayacak öneriler geliştirdiler.

Kule ve Çevresi

Galata Kulesi çevresindeki alan yeniden düzenlenerek çocukların daha uygun ortamda oynayabilecekleri, kulenin daha iyi algılanabileceği ve açık alanların daha rahat kullanılabilmesi bir öneri kapsamında değerlendirildi: Kule çevresinin önemli bir düğüm noktası olduğu, İstiklal Caddesi'nden gelen akışın buradan Galata Kulesi Sokağına yönlendirilmesi gerektiği vurgulandı. Meydanda ahşap kaplama depolarının bulunduğu geç dönemde yapılmış betonarme yapının yıkılıp, yerine bir haftalık açık pazar yeri kurulması önerildi. Bu noktada öğrencilere, burada eskiden beri var olan kentsel doku yoğunluğunun yapıyı yıkarak bozulmasının doğru olmadığı, üzerindeki yapılar değişmiş olsa bile, mevcut durumun yol çizgisiyle eski dokuyu anımsattığı belirtildi. Ancak bu kararlarında ısrarlı olup, eski dokunun izini sadece yerdeki izdüşümüyle korumayı seçtiler. Galata Kulesi Sokağı boyunca var olan Ceneviz sur kalıntılarının ve iki kulenin bugünkü kullanımlardan arındırılıp, restore edilerek ziyaretçi merkezine dönüştürülmelerini de bu bölgeye ilişkin öneriler arasında yer aldı.

Akademik Bölge

Orta hölgede yer alan tarihi yapıların kullanımı için geliştirdikleri öneri, buraya oldukça köklü bir değişim getirecekti. Bu yapıların, mümkün olduğunca tek bir kurum tarafından kullanılmalılarının, bakım ve onarımlarının sürekliliği açısından daha sağlıklı olacağını öne sürdüler. Birleştirici bir işlev olarak, Türkiye'de son yıllarda hızla çoğalan özel üniversitelerin bu yapıları

kullanabileceği düşünülüyor. Mekânların boyutları ve nitelikleri hem yönetim birimleri, hem de öğrenci sınıf ve atölyeleri için uygun alternatifler sunuyordu. Tarihi yapıların çekirdek oluşturabileceği akademik birimlerin mekân gereksinimleri doğrultusunda arka parsellere dek uzanıp, buralarda var olan niteliksiz yapıların da iyileştirilmesine önayak olabilecekleri düşünülüyor.

Bütün alanı etkileyecek bu temel karar, diğer bölgelere yansıma biçimleri de düşünülerek alındı. Buraya gelecek öğrencilerin ve üniversite çalışanlarının yaratacağı konut talebini karşılayacak potansiyele birinci bölgedeki apartmanlar zaten sahipti; üstelik yaratılacak bu taleple bu yapıların sağlıklılaştırılması da sağlanabilirdi. Böylelikle burada sürebilecek yeni yaşantının doğuracağı servis ihtiyaçları da, zemin katlardaki dükkânların kullanım biçimlerini olumlu yönde etkileyebilirdi. Üniversitelerin resim ve plastik sanatlar, endüstri tasarımı, el sanatları vb. eğitim veren birimlerinin burada yer alabileceği öngörülerek, Perşembe Pazarı bölgesindeki imalathanelerin ve burada satılan ürünlerin niteliğinin bu tür eğitimler boyunca öğrencilere gerekli olan pratik bilgilerin ve malzemenin hemen yakında elde edilebilmesi olanağını sağlayacağı ve böyle bir etki-

leşimin de her iki yaşantıyı besleyebileceği düşünülüyor.

Üniversitelerin kendilerine İstanbul'un uzak köşelerinde, kimi yerlerde orman alanlarını yok ederek kampüs inşa etme modasına kapıldıkları bir ortamda, böyle bir önerinin kabul görmeceği düşünülebilir. Ancak, doğaları gereği kültür ve bilim üreten bu kurumların ellerindeki ekonomik olanakları İstanbul'un kültürel mirası açısından en önemli bölgelerinden birini canlandırmaya ve yaşatmaya yönlendirmenin kendilerine sağlayacağı ayrıcalığı ve prestiji görebileceklerini varsaymanın, ya da Galata'da kurulacak bir İstanbul Araştırmaları Bölümü'nün tam da tarihi merkezin ortasında gerçek yerini bulacağını, tüm dünya araştırmacıları için vazgeçilmez bir ziyaretgâh haline gelebileceğini düşünmenin de, kültürel ve toplumsal değerleri korumak üzere yola çıkan bir çalışmanın amaçlarına denk düşen bir mantıklı bir çözüm olduğu açıktır. Bu önerinin gerçekleştirilmesi işi, ayrı bir çalışma konusu olabilir.

Rıhtım

Rıhtım bölgesi için öneri geliştirmekte, diğer bölgelere göre daha çok zorlanıldı. Burada birkaç düzeyde ele alınması gereken sorunlar vardı. Öğrenciler buradaki dokunun yoğunluğu ve parçalı görünümüyle özgün bir karakter sunduğuna ve bunun bozulmaması gerektiğine karar verip, mevcut dokuyu iyileştirmeyi önerdiler. Özellikle tarihi yapılara bitişmiş gelişigüzel eklerin kesinlikle temizlenip yeniden ele alınması gerektiğini ortaya koydular. İkinci sorun, önceki dönemlerde Haliç kıyısı doldurularak elde edilmiş alan üzerine inşa edilmiş yapıların yıkımlarla ortadan kaldırılması sonucu ortaya çıkan boş alanlardı. Buralar bugün, moloz yığınları ve rastgele park edilmiş arabalarla kaplıydı. Bu alan için geliştirilen öneride mevcut yapı sırasının ve rıhtımla arada kalan boş alanlarda eskiden var olan dokunun hayaleti diye tanımladıkları mevcut dokunun yansımalarını taşıyan, ancak sahilde duvar oluşturmayan, küçük birimlerin bir araya geldiği hafif bir yapılaşmanın burası için uygun olacağını düşündüler, söz konusu hafif yapıların hem turistlere, hem de bölgede yaşayanlara servis verecek lokantalar ve balık pazarı veya benzeri satış yerlerini barındırması, böylelikle de rıhtım bölgesine gece gündüz sürebilecek bir aktivitenin getirilebilmesi öngörüldü. ►

Rihtım boyunca uzanan ve kesinlikle araç trafiğinin giremeyeceği bir gezinti yolu da öneriler arasındaydı. Mevcut dükkânlarla yeni önerilen işlevlerin zaman içinde kaynaşarak bir arada var olabilecekleri düşünülüyordu. Buradan karşı tarafa motorla geçiş özendirilip, karşı kıyı ile görsel bağlantı kurularak aksın sürekliliğinin vurgulanması planlamayı tarihi yarımadaya uzatarak son noktayı koyuyor ve İstanbul tarihi boyunca farklı nitelikte gelişen iki bölgeyi birbirine bağlıyordu.

Tarihi yapılara zarar veren imalathanelerin kesinlikle bu yapılardan çıkarılması, ancak bunların bölge dışına atılması, rihtımda mevcut boş alanlarda bölgenin dokusuna ve karakterine uygun olarak tasarlanabilecek küçük ölçekli yeni yapılara taşınması ilke olarak benimsendi. Perşembe Pazarı çevresinde daha önce yaşanan Perpa deneyimi, uzmanlaşmış bir alışveriş ve üretim yeri olarak İstanbulluların belleğine yer etmiş olan bu bölgedeki faaliyetin, kentin uzak bir köşesine atılmasının hiç de iyi bir fikir olmadığını zaten göstermişti. Dokunun yoğunluğunu bozmayacak şekilde önerilecek yeni yapıların desteğiyle, buradaki işlevlerin satış ve imalat olarak ayrıştırılıp gerekli olduğunda kendi niteliklerine uygun mekânlara taşınmaları önerildi.

Yapıların iyileştirilmesine ilişkin öneriler ancak genel çizgilerle belirlenip bunların her birinin tek tek ele alınıp, belirlenen genel ilkelere uygun daha ayrıntılı tasarlanacak tekil projeler kapsamında çözülmesi gereği ortaya koyularak, öneriler sonuçlandırıldı.

Geriye Kalanlar

Öğrencilerin düşünce ve önerilerini sunuş biçimleri beklenen düzeyin çok üzerindeydi, özellikle kısa sürede ya-

bancı bir kentin sorunlarını kavrayıp bunlara mantıklı çözüm öneriler getirmeleri önemli bir başarıydı. Bu konuda Türk öğrencilerle birlikte çalışmalarının çok önemli katkıları olduğu açıktı ve bunu kendileri de her fırsatta dile getirdiler. Jüri üyeleri de sonuçtan genel olarak memnundu, ortaya konulan fikirler çevresinde yeni açılımlar sağlayan tartışmalar yapıldı. Bütün stüdyo boyunca yapılan tartışmalarla, iki ülkenin öğrencilerinin etkileşimleriyle ve İstanbul gibi tarih katmanlarının üst üste yer aldığı bir kentte planlama problemlerinin çözmek isterken karşılaşılan karmaşık ve çok boyutlu olguların algılanmasıyla, yaşanan bu dört haftalık sürecin sonuçta ortaya çıkan somut ürünlerden çok daha fazla yararlı olduğu, çalışmanın sonunda herkesin ortak kanısıydı.

Bu yaz İstanbul'a gelen yedi Amerikalı öğrenci önemli bir iş başardılar, bilgilendiler, mesleki birikimlerine çok farklı bir deneyim kattılar, ama İstanbul'da bunların dışında şeyler de yaptılar. Kendi ülkelerinde hiç göremeyecekleri kadar eski ama onlar için yeni pek çok yapı gördüler, hatta kimi zaman görülecek yapıların çokluğundan şikâyetçi bile oldular. Arnautköy gibi çok değerli kent toprağı üzerinde sapa sağlam ahşap yapıların boş bırakılmalarına şaşıldılar. Böyle bir evin onu kullanmak isteyenler tarafından işgal edilmesi suçken, yolun karşısında bir diğerinin yıkılıp yerine eğri büğrü bir yapı yapılmasının suç olmamasını bir türlü anlamadılar. Biraz da turist gibi davrandılar. Alışveriş ettiler, üstelik ucuzcu yerleri bulup, burada nasıl pazarlık edileceğini öğrenmeye başladılar. Çok başarılı olamadılarsa da Türkçe öğrenmeye çalıştılar, satıcılarla Türkçe konuşmak için uğraştılar. Beyoğlu kafelerini fazla Avrupalı bulup, arka sokaklardaki biracılarda fasulye yemeyi tercih ettiler. Bir yandan sıcak su düzeninin kararsızlığından yakınıp, diğer yandan okulun ye-

mekhanesindeki küçük pencereden her gün değişik bir yemeğin çıkışını sürprizli bir oyuna dönüştürdüler. Galata sakinleriyle merhabalaşmaya alışıp, sohbetleri koyu tuttular. Boğaziçi gezerken İstanbul'un aniden bastırılan sağanağına yakalandılar. İstanbul'daki zamanları onlara bir türlü yetmedi, bazıları İstanbul'da okumak, ya da çalışmak kimisi de sadece gezmek için yeniden gelmek niyetiyle ayrıldılar. ■

Dipnotlar

- 1 Yazokulu, planlanan ilk şekliyle biri Kentsel Koruma diğeri Mimarlık açısından aynı konuyu ele alan paralel yürütülecek iki stüdyo ile İstanbul tarihi ve mimarisi konularında altyapı sağlayacak derslerden oluşacaktı. Mimarlık stüdyosu için gerekli bağlantılar sağlanamadığından, bu yıl yalnızca Kentsel Koruma stüdyosu gerçekleştirilebildi. Ancak bu ilk fikirten vazgeçilmiş değil, bu yıl ön programlama ve organizasyon aşamalarında çalışmış olan İTÜ Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Arzu Erdem, önümüzdeki yıllarda ikinci stüdyonun da gerçekleşmesi için çalışmalarını kararlılıkla sürdürüyor.
2. Program kapsamındaki ders başlıkları ve dersleri veren öğretim üyeleri şöyleydi:
"İstanbul", Prof. Doğan Kuban;
"Galata-Pera", Prof. Dr. Stefan Yerasimos;
"Byzantine Past of Istanbul/İstanbul'un Bizans Dönemi", Prof. Dr. Metin Ahunbay;
"Ottoman Past of Istanbul/İstanbul'un Osmanlı Dönemi", Prof. Dr. Zeynep Ahunbay;
"Early Ottoman Architecture/Erken Osmanlı Mimarlığı/İznik-Bursa", Prof. Dr. Afife Batur;
"Conservation Works at Maçka Palas/Cephe Koruma Çalışmaları", Dr. Ahmet Ersen;
"Examples of Restoration Works Along the Bosphorus /Boğaziçi'nde Koruma Örnekleri", Burçin Altınay, araştırma görevlisi;
"Vernacular Architecture in Anatolia/Anadolu'da Yöresel Mimari", Prof. Dr. Nur Akın.
3. Katılan öğrenciler: Jeff Allen, Julie Blackett, Emmanuelle Chammah, Shu-chen Chiu, Dana Cloud, Ann Di Lucia, Chris Gembinski, Ebru Omay, Gökçen Temelci.

“Büyükdere, geçmişin yaşantısının mesajlar vermesi, kent tarihinin canlı bir belgesi olması ve çok özel doğası nedeniyle değerli bir ‘obje’ gibi korunmayı hak etmektedir.”

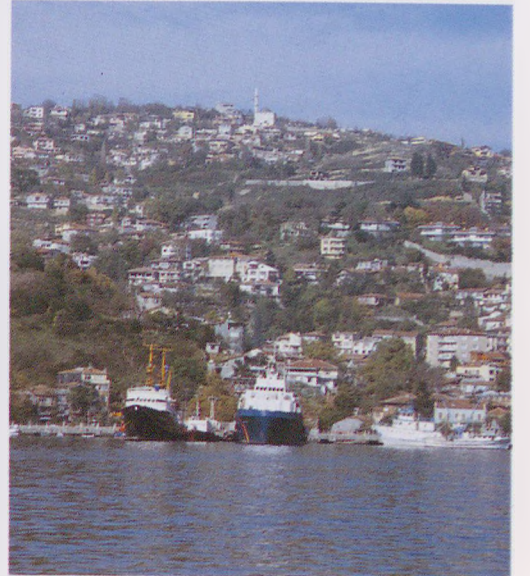
Kültür Miraslarımız/Kentsel Mekânlarımız ‘Derin Vadi’nin Dünü ve Bugünü

Haziran 1996’da düzenlenen Habitat II Kent Zirvesi’nde Belgrad Üniversitesi’nden bir konuşmacı, savaşı anlatırken çarpıcı iki görüntü ile konunun insanlık ve kültür tarihi açılarından önemini vurgulamıştı. Bu iki görüntü aynı kentsel mekânın savaş öncesi ve sonrasında çekilmiş dia-pozitifleriydi. Kentsel dokusu, tarihi binaları, 3. boyuttaki plastisitesi ile olağanüstü güzelliklere sahip bir mekânın, bomboş bir alana dönüşünü ve savaşın acımasızlığını anlatıyordu mimar katılımcı.

Buradaki fotoğraf da Büyükdere sırtlarının bugünkü halini gösteriyor. 20. yüzyıl sonlarına ait görüntüleriyle 19. yüzyıl sonunda Sébah-Joallier’in objektifinden yansıyan hayali, yalnızca Büyükdere’de yitirilenleri benzer şekilde sergilemiyor mu?

Bu da bir tür savaş mı acaba?

Geçmişten günümüze ulaşan kültür ve doğa varlıklarının düşünmeden yok edilebildiği, sorgulamanın yeri olmayan bir savaş!

Deniz Onat

19. Yüzyıl sonlarında Büyükdere.

Sébah-Joallier

Kentsel değerlerin korunması, toplum çıkarlarının öncelikli olması, kültür miraslarına sahip çıkılması, sağlıklı planlama ve kentsel denetim gibi kriter-

ler perspektifinden bakıldığında iki durum arasında benzerlik kurmak yanlış olmayacaktır. Nedenler çok farklı da olsa, her ikisi de, denetlenemez bir olgu-

nun ağır sonuçları olarak değerlendirilebilir. Yitirilenler şüphesiz ki belirli miraslar ve güzelliklerle sınırlı değil, bunun ötesinde kentlerdir. Çünkü, kent fiziksel özellikleri, kültür birikimleri, sosyal yaşantıları ve duygusal iletileri ile bir kimlik, bir bütünlüktür.

Her kimlikte olduğu gibi, onun da parçaları bütünü oluşturur ve onu yaşatırlar. Her türlü kentsel çalışma bu noktada göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Aksi durumda kimlik yok olur ve bütün denetlenemez bir şekilde değer kaybeder.

***

Bu yazıda konu edilen Büyükdere; Boğaziçi'nin Rumeli yakasında, Hisarburnu ile Kireçburnu arasında yer alan eski bir balıkçı köyüdür. Megaralılar bölgeyi, yapmış oldukları aynı adlı adak yeri nedeniyle "Saron Körfezi"; Bizanslılar ise "derin vadi" anlamına gelen "VatikoIpos" olarak adlandırmışlardır.⁽¹⁾ Büyükdere, Türklerin ve azınlıkların, Müslüman ve Hıristiyanların kültürel özelliklerini kaybetmeden yan yana ve yakın ilişkiler

Bugünkü Büyükdere.

Deniz Onat

Bir zamanların Büyükdere'si. Sebah-Joallier

içinde yaşadıkları buluşma yerlerinden biri olmuştur.

Yörenin tarihçesine bakıldığında, 19. yüzyıl boyunca, topografyası, doğal özellikleri ile hayranlık uyandırmış çok özel bir kent parçası olduğunu görüyoruz. Ünlü Alman ressam ve mimarı olan Melling,⁽²⁾ III. Selim tarafından Danimarka maslahatgüzarı Hubsch'un aracılığı ile İstanbul'a davet edilmiş, İstanbul gravürlerinde Büyükdere Koyu'nu da tüm güzelliklerini belgelemek üzere resmetmiştir. Bu gravürlerden de anlaşacağı üzere semt, ulu ağaçları, mesire yerleri, köprü ve deresi ile olağanüstü bir doğal zenginliktir. Kentin kuzey batı sahili ve çevresindeki yamaçlar üzerine kurulmuş olan Büyükdere tarihinin Bizans dönemine kadar geriye gittiği sanılmaktadır.⁽³⁾

Evliya Çelebi⁽⁴⁾ Seyahatname'sinde bölgeyi bir dere içinde, çok ağaçlık ve eşsiz bir mesire yeri olarak anlatmaktadır. Bu kasabanın II. Selim'in tefer- ▶

Büyükdere'nin doğası.

Melling'in gravürlerinden

rüçgâhı olduğunu, buradaki çınar, kavak, servi, salkım söğüt ve diğer ağaçların her birisinin gökyüzüne ulaşmış ulu ağaçlar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca koruluktaki ağaçların zeminine güneş ışığının tesir etmediğini, çayırında ise nice akarsular bulunduğunu kaydeder.⁽⁵⁾

Eremya Çelebi'nin yazılarında da; Büyükdere'nin, padişahların ava çıktığı

ve sonraları İstanbulluların da rağbet ettiği bir mesire yeri olduğundan, ve burada ağaç topluluklarının yoğunluğu nedeniyle "Kırkağaç" olarak adlandırılmış bir bölgenin varlığından söz edilmektedir.

Ayrıca Eremya Çelebi, bölgede nüfusun çoğunluğunu Rumların oluşturduğunu belirtmiştir. Bir diğer bilgilenme kaynağı olan Bostancıbaşı Defterin-

deki kayıtlara göre de (1814-1815), yöre nüfusunun çoğunluğunu Rumlar ve sonraları Ermeni nüfusun da yerleşmesiyle gayrimüslimler oluşturmaktadır.⁽⁶⁾

Bugün bölgede bulunan dört kiliseyi bunun bir kanıtı olarak değerlendirebiliriz. Bu dört kiliseden ikisi; biri Katolik (Surp Boğos),⁽⁷⁾ diğeri Gregoryen olan (Surp Hripsimyan)⁽⁸⁾ Ermeni kili-

Surp Hripsimyan Kilisesi (solda) ve İtalyan Katolik Kilisesi.

Deniz Onat

seleridir. Büyükdere'deki diğer iki kilise İtalyan Katolik olan La Nativita della Beata Vergine Maria⁽⁹⁾ ve Rum Ortodoks olan Ayia Paraskevi⁽¹⁰⁾ kiliseleridir. Her ikisi de halen faaldır.

Ayrıca, Ayia Paraskevi Kilisesinin arazisinde üst kotlarda aynı vakfa ait bir Rum ilkokulu yer almaktadır. Bu taş binanın inşa tarihi kiliseden kısa bir süre sonra olup, bina yaklaşık 20 yıldır hizmete kapalıdır. Bölgede bulunan iki caminin de tarihleri oldukça eskidir. Bunlardan biri, Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camii'dir ve 1781 tarihinde yaptırılmıştır.⁽¹¹⁾ Eski fotoğraflarına ise Sebah Joaillier arşivinde rastlamak mümkündür. Bölgedeki ikinci tarihi cami, K. Mehmet Kedhuda Camii'dir. Binanın yapım tarihi 1785 olup, sonradan onarım görmüştür. Binanın bugünkü durumuna bakılarak özgün iç mekânının ve dış görünüşünün bazı kayıplara uğramış olduğu söylenebilir. Her iki cami de ibadete açıktır.

1850'den başlayarak bölgenin ulaşım imkânlarının artırılması (örneğin, iskelenin yapılması), semtte arazi kullanımlarında da farklılaşmalara neden olmuştur. Deniz ulaşımı, beraberinde birçok değişimi getirmiştir.

19. yüzyıl ortalarından sonra, bölgeye yerleşen yabancılar semti ekonomik, sosyal ve kültürel açılarından oldukça renklendirmişlerdir.

20. yüzyıla gelindiğinde ise, sahil boyunca yerleşen sefaret binaları (İspanyol, Rus, geride Alman ve İtalyan sefaretleri), iş yerleri, ticarethaneler ve imalathaneler nedeniyle Büyükdere'nin canlanması giderek ivme kazanmıştır.

1930'dan sonra, ulaşım olanaklarının üst yollarla daha da artırılmasıyla, Boğaz köyü iyice kentin içine çekilmiştir. Nazım planları ile alınan koruma kararlarına rağmen, semt rant kullanımına ve kaçak yapılaşmaya kaçınılmaz olarak açılmıştır. "1970-1973 yıllarında yapılan bir araştırmaya göre, bu yıllarda bölge nüfusunun %62 si İstanbul dışı (Anadolu) doğumlulardan, ancak %38'i ise İstanbul doğumlulardan oluşmaktadır. İstanbul doğumlular çoğunlukla köy içindeki planlı alanlarda, göçle gelen nüfus ise güneydeki Çayırbaşı Mahallesi sirtlarında başta olmak üzere, tepelere doğru yayılmış gecekondularda yaşamaktadır."⁽¹²⁾

Büyükdere için önemli bir değişim de, 1985-1989 yılları arasında gerçekleştirilen "kazıklı yol" projesi olmuştur. İskele, çevresi ve birçok önemli yalı karakteristik ve işlevsel özelliklerini bu yüzden yitirmiştir.

***

Bugün bölgenin, getirilecek kararlar

Ermeni Katolik Kilisesi ve Rum Ortodoks Ayia Paraskevi Kilisesi.

Deniz Onat

ile koruma altına alınması tartışmaları sürmektedir. Bölgede başlatılan "lüks villa" furyası, göç olayının neden olduğu plansız ve denetimsiz yapılaşma ve gecekondunun rant aracına dönüştürülmesi semtin en önemli özelliği olan yeşil sirtların yok edilmesine, sit değerlerinin kaybolmasına neden olmaktadır. Kentin bu değerli bölgesinde yaşamayı seçenler, aslında seçimlerine neden olan özellikleri ortadan kaldırarak bölgeye yerleşmelerini sürdürmektedirler.

Ancak, tüm bu olumsuzluklara karşın bugün halen Büyükdere; Osmanlı döneminin özel bir mesire ve sayfiye yeri ve farklı kültürlerin bir arada yaşadıkları bir buluşma noktası olma özelliklerinden izler taşımaktadır. İç mekân-

larında kiliseler ile camiler bir arada bulunmaktadır. Dönemin yapı sanatı ustalarının yapıtları olan ahşap köşkler, kente konut tarihçesine ait önemli belgelerdir.

Büyükdere, geçmişin yaşantısından mesajlar vermesi, kent tarihinin canlı bir belgesi olması ve çok özel doğası nedeniyle değerli bir "obje" gibi korunmayı hak etmektedir. İçinde gerçekleştirilecek her türlü uygulama veya yapılaşma onun bu özellikleri göz ardı edilmeden gerçekleştirilmelidir.

Konu tüm kentlileri ilgilendirmelidir.

21. yüzyılın eşliğinde, soruna bir "kentli" sorunu olarak yaklaşabilmemiz ve bakış açımızı genişletmemiz gereklidir. "Kentli"ler kentin sorunları ile il-

Cezayirli Gazi Hasan Paşa Camii'nin dünü ve bugünü.

Sébah-Joallier (üstte), Deniz Onat (altta)

gilenip, onları tartışmaya ve uygulamaları sorgulamaya başladıklarında toplumsal tercihlerin kişisel tercihlere göre öncelikli olacakları bir süreç başlatılacak, böylelikle kamu ve kent yararı ön plana çıkabilecektir. Bu kent kimliği, kültür, doğa gibi değerleri geçerli kılan mekanizmanın ülkemizde işler kılınması kaçınılmazdır. Hatta ilgili meslek insanlarının yaşam şartlarının iyileştirilmesi konusunda üstlenmeleri gerekli olan sorumluluk vurgulanarak mimarlık mesleğinin sosyal misyonunun altı çizilmelidir.

***

Kent şüphesiz ki bir gelişim sürecidir.

Bu süreçte, her zaman kesiti kendi kültürel, politik, sosyal ve ekonomik koşullarından kaynaklanan özelliklerini taşır. Kentsel gelişmeyi yönlendiren, o döneme ait kentleşme, koruma, arsa kullanım politikaları ve bunların uzantılarıdır. Yani yaklaşımlar ve yorumlardır.

Bir kenti tanımak, onun kişiliğini keşfetmek, kim olduğunu bilmektir. Onun geçmişini, özelliklerini ve köklerini doğru değerlendirebilmektir. Onu bir bütün olarak doğuşundan bugüne izlemektir.

Kente ancak böyle yaklaşıldığında onun parçalarını doğru yerlere koyabilir, bütünlüğünü kavrayabiliriz.

Oysa kentlerimizin bu değerli parçaları bugün, ne anlam taşıdıkları düşünülmezsiz yok ediliyor. Geliştirilecek çağdaş planlama ve koruma politikaları çerçevesinde getirilecek öneriler ve çözümler kentin çağdaş gelişmesine, dolayısıyla da toplum sağlığının korunmasına yardımcı olacaktır. Kentsel planlamacılar, mimarlar ve tasarımcılar, bu noktada toplumsal sorumluluklarını yerine getirerek, kent gelişim sürecine çok olumlu katkılarda bulunabilirler, bulunmalıdırlar.

Yok ederek bitiremediğimiz değerlerimizi yaşatmak, kent sorunlarına sağlıklı, planlı ve toplumcu bir yaklaşım önermekle mümkün kılınabilir.

Aksi halde giderek yığılan problemlerin yakın bir gelecekte, "kime" ait olduklarını hatırlamakta güçlük çekeriz. ■

KAYNAKÇA

"Boğaziçi" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul, 1961.

"Büyükdere" maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994.

P. Anton Dethier. *19. yy Sonunda Boğaziçi ve İstanbul*. Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Boğaziçi Koruları, Türk Turing ve Otomobilcilik Kurumu.

Hacıosman Bayırı'nda yol yapım çalışmaları. Alman Arkeoloji Enstitüsü Arşivi

Hacı Osman Bayırı'ndan bugünkü Büyükdere.

Deniz Onat

- Edmondo de Amicis, *Constantinople*, Paris, 1885.
- Pars Tuğlacı, *Istanbul Ermeni Kiliseleri*, Pars Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- İnciciyan P. G., *18. Asırda İstanbul*, İstanbul, 1952.
- Kömürcüyan Eremya Çelebi, *17. Asırda İstanbul*, İstanbul, 1952.
- Rijksmuseum Press Office, Amsterdam.
- A. Ignace Melling, *Voyages pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore. 1806-19*.
- Zafer Karaca, *Istanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.
- Orhan Erdenen, *Boğaziçi Sabilhaneleri: 3*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1994.

Dipnotlar

- * Sébah-Joallier fotoğrafları ve Melling gravürleri için faydalandığım Alman Arkeoloji Enstitüsü "Fototek"ine teşekkür ederim.
1. M. Tayyip Gökbilgin, "Boğaziçi" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul, 1961, s. 680.
  2. Antoine-Ignace Melling 1763-1831 yılları arasında yaşamış Alman sanatçısıdır. Resim ve heykel çalışmalarının yanında mimari çalışmaları da olmuştur. İtalya ve Mısır üzerinden Constantinople'ye gelmiş ve burada 18 yıl kalmıştır. III. Selim'in kızkardeşi olan Hatice Sultan hizmetinde çalışmış, pavyonlar, bahçeler, kostümler ve takılar tasarla-

mıştır. 1800 sonrasında Constantinople'in ve çevresinin panoramik görünümünü resmettiği çalışmalarına başlamıştır. 1802 sonunda Paris'e döndükten sonra çalışmalarını *Voyages pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore (1806-19)* adlı kitapta toplamıştır. Çalışmaları ve eserleri toplum tarihi, kültür ve coğrafya açılarn-

dan bugün değerli kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. (Kaynak: Rijksmuseum Press Office, Amsterdam)

3. *Istanbul Ansiklopedisi*, c. 2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.361.
4. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1971.

Büyükdere'ye gelen sefaretlerin kıyı çizgisindeki silüeti belirleyici özelliği günümüze kadar sürmüştür.

Sébah-Joallier

Büyükdere'de hâlâ yakalanabilen sokak manzaraları.

Deniz Onat

5. *Boğaziçi Koruları*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
6. *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. 2, s. 360.
7. 1838 yılında satın alınan arsaya Boğos Amira Bilezikciyan tarafından ahşap olarak yaptırılan şapel, daha sonra kargir bir kilise olarak yeniden inşa ettirilmiş ve 1893 yılında da tekrar restorasyon görmüştür. Kilise halen ibadete açıktır. (Kaynak: Pars Tuğlacı, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, Pars Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.151)
8. Bu kilise, Kevork ve Garabet Karakehya tarafından inşa ettirilmiş ve 1848'de ibadete açılmıştır. 1886 yılında kargir olarak yeniden inşa edilen kilise. 1894 depreminde zarar görmüş ve 1918'de restore edilerek tekrar açılmıştır. (Kaynak: Pars Tuğlacı, *age*, s. 295)
9. 1866 yılında yapılmış olan İtalyan kilisesinin iç mekânında sanatçı Guiseppe Carta'nın 1867 tarihli resimleri yer almaktadır.
10. Ayia Paraskevi'ye ait günümüze ulaşmış bilgiler çok sınırlıdır. Bugün bölgede yaşamalarını sürdüren Rumların parmakla sayılabilecek kadar azalmalarına rağmen kiliselerde pazar günleri ayinler sürdürülmektedir. Bu kilise Paraskevi Vakfı'na aittir ve 19. yüzyıl başlarında inşa ettirildiği bilinmektedir.
11. Caminin birinci banisi ise Fatih Sultan Mehmet'in doktoru olarak anılan Cerrah Mah-

mut Efendi'dir. Caminin ön bahçesinde kendisinin mezarı, ön cephe duvarında ise 1853 yılında yapılmış bir çeşme yer almaktadır. Cami sınırlı restorasyonlar ve onarımlar göyerek günümüze ulaşmıştır. Sadece

avlu cephesine sonradan eklenen bir giriş mekânı vardır.

12. *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 361.

1985-1989 arası gerçekleştirilen "Kazıklı yol" projesinin ardından Büyükdere.

Deniz Onat

“Coğrafi yayılımı ile, ilgili insanları bir tür kentiçi sanat hacısı gibi bir ziyaretten diğerine koşuşturtan bu eğlenceli günlerin anısına, İstanbul’da bu kez kurgusal bir geziye çıkıyoruz.”

Bienal Vesilesi ile Yeniden Şehir ve Mekânları

Bu yazı başta 5. Uluslararası İstanbul Bienalinin kataloğu için tasarlandı. Gerek katalog projesinin, gerekse yazının süreç içinde ön-görülenden farklı yönlerde gelişmeleri nedeni ile sonunda burada, *İstanbul* dergisinde bir yer buldu (Bu, elbette çok İstanbullu bir durum). Bienal bu kez, geçmiş yıllarda da -Bienal ya da benzeri kavramsal sanat etkinliklerinde- kullanılmış Aya İrini, Yerebatan gibi mekânların yanı sıra, ilk kez gündeme gelen Darphane, Sirkeci ve Haydarpaşa garları gibi yeni mekânlara da yayıldı. Mekânlar bu yazıda Bienal içindeki hiyerarşik önemlerinden ya da kuratörlüğün tasarımlarından görece bağımsız, daha çok

kentin ve yazının mantığınca belirlenmiş bir kurgu içinde yeniden belirecekler. Başta kullanılması planlanan ancak daha sonra vazgeçilen Arkeoloji Müzesi ile ilgili bölümü, yazının içsel yapısına dokunmamak amacı ile çıkarmadık.

5. Uluslararası İstanbul Bienali mekânlarını iki ana tema etrafında izlemek ve anlamlandırmak mümkün. İlk izlek, şehrin dünya ile eklemlenmesi teması. Eklemlenme, tarihsel dönemine göre farklı şekillenmiş, şehir topografyasında kendi özgün yapı ve düzenini üretmiş: Bu ilk izlek bizi, tarihsel şehir merkezinin olduğu kadar Şehre ilişkin kendi anıtsal mimari belleğimizin ve Bienal mekânları hiyerarşisinin de kıyısında kalan, görece marjinal mekânlarla buluşturacak: Kızkulesi, Haliç Evi (Kadın Eserleri Kütüphanesi), Sirkeci ve Haydarpaşa Garları, Havaalanı. ➤

Bienal Mekânları

İkinci izlekte ise, Şehrin bir dizi ci-han devletinin siyasi merkezi olarak yüklendiği ekonomik, stratejik ve ideolojik işlevlerce belirlenmiş bazı mekânlar yer alıyor. Bu gruptaki mekânlar, gerek tarihi şehir topografyasının gerekse kendi kentsel bilincimizin merkezinde yer aldıkları gibi, Bienalin de asıl yükünü kaldırıyorlar. Bunlardan ikisi, Yerebatan Sarnıcı ve Aya İrini Katedrali, Bienalin gediklileri sayılır. Darphane-i Amire kompleksi ve Arkeoloji Müzesi çağdaş sanat izleme mekânları olarak göreceli birer yenilik.

Dünya ile Eklemlenmenin Mekânları

İçinden Deniz Geçen Şehir

İstanbul'u başlangıçtan itibaren bir "dünya kenti" olarak var eden şey limanıdır; Khrysokeras, Altın Boynuz, Haliç. Akdeniz'i Boğazlardan Karadeniz'e bağlayan su yolu bronz çağından beri bilinen en eski ve önemli uzak mesafe ticaret yolu, Haliç ise bu yol üzerindeki en elverişli doğal limandır.

Tarihin ilk dünya ekonomik sistemi gelişmiş bir Güney (Ege/Doğu Akdeniz uygarlık havzası: manüfaktür ürünleri: metal işleme, alet yapımı, keramik, cam, dokuma; uzmanlaşmış tarım: zeytinyağı, şarap) ve onun kolonileştiği Kuzeyin entegrasyonu ile MÖ 7 yüzyıldan itibaren oluşur. Karadeniz ve hinterlandı, Akdeniz havzasının bazı temel maddeler (değerli madenler, kereste ve orman ürünleri, balmumu, gıda: balık, tahıl) ve işgücü (köleler) açığını kapatarak, erken uygarlıkların temelini harç koyar. Byzantion, uygun konumu ve mükemmel limanı ile bu transit ticaretin düğüm noktası olur, Akdeniz ve Karadeniz havzalarının her köşesinden insanları bir mıknaş gibi kendine çeker. Gelenler yalnız mallarını değil, gelecek umutlarını, fikir ve inançlarını da getirirler. İstanbul'un harcında, bu şehri İstanbul eden ne varsa limanı sayesinde bir araya gelir ve kaynaşır. İlkçağın sonunda, Altın Boynuz'a hükmeden Şehrin eski dünyanın merkezindeki ağırlığı iyice belirginleşir.

1. Kızkulesi

Şehrin ve denizin orta yerinde, her taraftan görülen bir fener durur. Denizler arası geçişi hatırlatan ve gözleyen bu binayı İstanbullular kartpostal- lar ve popüler aşk filmlerinden iyi bi-

li, sever de, ama hiç kimse adımını atamamıştır. Şehrin ezelden beri kamuya kapalı olan alamet-i farikasının özelleştirilerek ziyarete açılması gündemde.

Kızkulesi'nin üstünde yükseldiği denizaltı sırtı, akıntıları ve balık sürülerini Sarayburnu'na yönlendirir. Boğaz'ın bereketi palamut, Haliç ağzında kıpır kıpır su yüzüne vurur; güneş balıkların sırtından yansır, altın misali göz kamaştırır. Şehrin ilk zenginlik kaynağı "boynuzun içinden dökülen altın palamutlar"dır. Limanın adı Altın Boynuz kalır; palamut, ilkçağ sikkelerinde haklı olarak Byzantion'un simgesi olarak görünür.

Byzantion, MÖ ilk binyılda güçlü komşuları arasındaki bitmez tükenmez siyasi çekişme ortamında gemisini yürütmeye çalışırken boğaz girişindeki kayalıklar gelen ge-

çenin gö- zünden kaçmaz: Atinalı General Alkibiades burada bir haraç toplama noktası kurar; kimi araştırmacılar aynı dönemde General Harisi'n ölen metresi için yaptırdığı anıt mezarın bu kayalarda olduğunu varsayar.

Kayalar üstünde varlığını kesinlikle bilebildiğimiz ilk yapı Bizans ortaçağından, İmparator Manuel Komnenos'un 12. yüzyıla buraya diktiği savunma ve kontrol amaçlı küçük kaledir.

Fatih, Şehri aldıktan sonra kaleyi yeniler, içine güçlü toplar yerleştirirse de askeri işlev kısa zamanda gereksiz hale gelir:

II. Mehmed'in fetih politikası İstanbul'dan sonra, Karadeniz ticaretini kontrol altına almak amacı ile Kırım ve Pontus'u hedefler. O devirde dünyanın ana ticaret arteri olan İpek Yolu ağırlıklı Karadeniz limanlarından, Trabzon ve Kaffa'dan işlemektedir. Fetih politikası başarı ile uygulanır; kale de *Pax Ottomana* altında yeni bir kimlik ve imaj edinerek "yolkese"lik-

ten "yolgösteren"liğe terfi eder: Toplar ise bundan böyle kurusıkı ile Donanma-yı Hümayun'u, saltanat ve elçi kayıklarını selamlamakta kullanılacaktır.

1725'de Lale devri sadrazamı Damat İbrahim Paşa ve 1833'te II. Mahmud binayı yeniler, yükseltirler ve dilimli barok kubbesi, üstündeki feneri ve uzun tipik direği ile bugünkü görünümüne kavuştururlar: Kale olur kule. Yakın zamanlarda kah askeri, kah sivil gözetleme amacı ile kullanılır, arada siyanür bile depolanır.

Bugünlerde Boğaz geçişleri konusu sıcak uluslararası tartışmalardan biri: Eski Sovyet cumhuriyetlerinin petrol ve doğalgazının süper tankerlerle dünya pazarına taşınması, Boğaz trafiğini yeniden dünya ticaretinin en yüklü arterlerinden biri haline getirmekte. Ancak bu hal, on milyonluk şehir için çok ciddi güvenlik sorunlarını barındırıyor: Geçiş güvenliğinin denetlenmesi, Kızkulesi'nde konuşlanmış eski usul bir tarassut ve istihbarat biriminin boyunu pek aşıyor. Gelişkin teknolojiler bazında çok ayaklı bir *monitoring* sistemi kurulması gündemde.

Kızkulesi eski vazifelerinden arınıp, kamuya açık yeni işlevlerine hazırlanırken, kolektif bilinçaltı iflah olmazcasına yeniden onun "romantik" yükünü vurguluyor; şiir cumhuriyetleri, tarihi yarımada manzaralı nikâh salonları, akvaryumlar .. talep ediyor; hür teşebbüs ise bunları en uygun şekilde nemaya transfer etmenin yolunu arıyor. "Doğru çizgi", kuşkusuz "aşıklar café'si" türünden bir ortalama kitsch- te yakalanacak.

Oysa ki Ovidius'un naklettiği Abydoslu delikanlı Leandros ve Sestoslu Afrodit rahibesi Hero arasındaki trajik aşk hikâyesi apaçık Hellespont'a (Çanakkale Boğazı) ait. Hikâyeyi ordan apartıp Bosphorus'a yakıştıran, büyük ihtimal oryantalizm özürlü romantik yakınçağ seyyahlarının "anlamlandırma" sevdası.

Yerel geleneğin yakıştırmaları ise deşifre olunca daha da acıklı: Başına gelecek beladan koruma amacı ile babası tarafından kuleden zorunlu ikamete tabi tutulan, ancak kahinlerin öngördüğü sondan (üzüm sepetiyle gelen yılanın sokması ile ölüm) yine de kurtulamayan, havalideki en güzel genç kız. Romantik maço kültürümüzde başka kim oldu ki?

Kaynaklar bu "zorunlu ikamet" bahsinde, yalnızca Osmanlı devlet ricali azasından çeşitli kişilerin siyaseten katil ya da mil çekilme öncesi burada mahpus tutulduğu veya koleralıların burada karantinaya alındığını kaydediyor.

2. Haliç Kıyısında Bir Sivil Mimari Örneği: Kadın Eserleri Kütüphanesi

Bienalin Haliç'teki mekânı, mekânlar arasında yegane sivil mimari örneği. Halihazırda yerel yönetimin desteği ile bir sivil toplum projesine yataklık ediyor: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Belge Merkezi.

İstanbul şehir dokusu, üç binyıla yaklaşan kesintisiz iskâna rağmen, bunun temel kanıtı olan sivil mimari örnekleri konusunda vahim bir cılızlık arz eder. Bina, ender 19. yüzyıl öncesi kâgir sivil mimari örneklerinden biri.

Şehrin ilk ve ortaçağlarda hatta erken Osmanlı iskânında ağırlıkla kâgir olduğu düşünülen dokusu, depremler, savaşlar, fakir halkın ucuz ahşabı tercih etmesi gibi ekonomik, dünya malı olarak konutun geçiciliği gibi ideolojik ve nihayet Celali-sonrası Osmanlısının kâgir yapıda merkeze direniş niyeti görmesi gibi politik etkenlerle, 17.-18. yüzyılda yaygın ve kesin olarak ahşaba dönüşür. Bu kez de yangınlar başa bela olur: Orman yangını misali şehir yangınları, yüzyılda ortalama üç kere "denizden denize" ne varsa silip süpürür: Mahalle çapında 20-30 ev götüren yangınlar, öyle yangından sayılmazmış bile. Kâgire geçiş -ya da dönüş- ve kent dokusunun sıhhileştirilmesi projesi, 19. yüzyıl aydınlanmış elitlerinin tüm heyecanlarına rağmen tarihi yarımada ancak bölük pörçük ve mahalli olarak mevzi kazanabilir: Sonunda elitler, anlayamadıkları ve denetleyemedikleri bu şehirden kaçıp Haliç'in kuzeyinde ve Boğaz kıyılarında kurdukları yeni yerleşimlere sığınır.

Bu ahşapsevverlik haline istisna teşkil eden ve bugün de ayakta kalabilmiş tek tük 19. yüzyıl Batılılaşma dönemi öncesi kâgir bina örnekleri yine ancak limanda, erken-burjuva limanda gözlemlenebilir: İlkçağdan beri ithalat, depolama, üretim, dağıtım, veya yeniden ihraç işlerinde dünya üzerindeki en yoğun merkez olan Altınboynuz'un yerleşik tacir-zanaat-kâr geleneği, "kalcılık ve sürekliliği" önemsemiş, yangınlara direnmiştir; başkente taşradan göçen ve kaybedecek pek bir şeyi olmayan kitleden farklı olarak kâgir onlar için her daim gözde kalır.

Bu türün eskiden beri görece iyi bilinen örnekleri Galata'da yer alır; daha az bilinen Haliç'in güney kıyısında kâgir az sayıdaki örnek ise 80'li yılların Dalan operasyonları ile ortaya çıkar: "Majesteleri kazma", "ulaşım ve temizlik" adına yüzlerce, bazan binlerce yıllık dokuları silerken, öncüllerinin karşılaşmadığı bir olgu ile tanışır: Kentli aydınların bu bellek kazıma operasyonuna ilk kez -nihayet, ama neredeyse de kitlesel boyutlarda- muhalefet etmesi. Sonuçta iki taraf

arasında bir tür denge kurularak diyet seçilen bazı tekil objeler "korunmaya layık" ilan edilir ve dokusundan kopartılmış dekoratif unsurlar olarak "İstanbul turistik objeleri listesi"ne eklenirler.

İşte bugün Kadın Eserleri Kütüphanesi olarak kullanılan "refüj süsü" de bu manzumeden tipik bir örnek. Dalan-sonrası kent yönetimi diyet fikrini daha vicdani bir mesele olarak algılayıp bir tür toplumsal konsensüs oluşturmaya soyunur: Binamız da turistik restoran olmaktan kurtulup, dönemin yükselen olgularından kadın hareketinin anlamlı bir projesine tahsis edilir. Kütüphanenin bugün, mütevazı olanaklarının elverdiği gelişimi ile kendi kulvarında uluslararası karşılaştırmada sözügeçer bir yer edindiği söylenmeli.

Umalım ki, binanın etrafından hızla akan trafikler doğal hinterlandı olan ahu gitmiş vahi kalmış Fener semtinden yalıtılmış konumunun, ilerki yıllarda "kadın hareketinin toplumsal yalıtılmışlığını anlatmak için denk düşmüş bir mecaz" olarak yerleşmesine izin verilmesin.

Periferileşen İstanbul:

Demiryolu ile Kitadan Kıtaya

İstanbul, "dünya kenti" sıfatını deniz keşifleri sonucunda yitirir: Atlantik sahili denizcileri Hint ve Çin'e deniz yolunu keşfetmekle, dünya ticaretinin mevcut güzergâhı, İpek Yolu'nu "by-pass" ederler. Eskiden dünya ticaret rantından aslan payını kaptan İstanbul, -örneğin Samarkand, Trabzon ya da Venedik gibi "yoldaş"ları ile birlikte- geleneksel kaynaklarından giderek daha yoksun kalır. Zannedildiğinin aksine İstanbul, global bağlamda marjinalleştikten ancak çok sonra, ortalarında durduğu iki kıta, Avrupa ile Asya'yı etkili bir şekilde bağlar. Bu bağlantı, insanlık tarihinde tarımın

icadından sonraki tartışmasız en köklü devrimi gerçekleştirerek mekân, zaman, hız kavramlarını kökünden değiştiren sanayi devriminin harika oyuncağı demiryolu olacaktır. Doğu-Batı aksının oluşturulması, İstanbul'un periferisinde yer aldığı yeni dünya düzeninin mantığına denk düşer; Osmanlı mülkünü Balkanlar üzerinden Atlantik ekonomilerine eklemler.

Geçerken: Şehre eskiden de Trakya ve Anadolu'dan kervanlar gelirdi; ancak buradaki vurgu kervan yollarının şehirde noktalanması, kıtadan kıtaya transit geçmemesi, deniz ticaretinin aksine, bırakın dünya, bölgeler arası bir transit ticaret ağının bile parçası olmaması. Bu mal akışının temel motifi de ekonomik olduğu kadar sosyopolitik: Payitahtın iâşe ve ibadesi, yani zamanın tüm kentlerinden çok daha kalabalık olan bir kitlenin doyurulup uslu durmalarının sağlanması.

Öte yandan, Anadolu'nun demiryolu ile entegrasyonu yeni perspektifler açarak iskân ve tarımsal altyapı projelerini gündeme getirir. Örneğin Göller Bölgesinin suyunu Konya ovasına aktaran sulama sistemi hızla olumlu sonuç verir, ve kısa süre içinde Şehre Orta Anadolu'dan trenle buğday gelmeye başlar. Karadeniz havzasının tahıl üreticileri, ilkçağda Milet kolonileri zamanından beri ellerinde tuttukları İstanbul'un tahıl pazarında gerilerler.

Fransız mühendis Armodin 1900' de biri Sarayburnu-Üsküdar öbürü Hisarlar arasındaki iki köprü içeren bir İstanbul çevre demiryolu önerir. Kimi teknik sorunlarına ve romantik oryantalizmine rağmen uzak görüşlü bu proje pek itibar görmez: hâlâ da öyle sayılır. Yeni bağlantı sistemi şehirde kendine özgü, simgesel özellikleri ile öne çıkan, iki anıtsal mekan yaratır: Sirkeci ve Hay- ➤

darpaşa garları. Kitadan kıtaya demiryolu bağlantısı Şehrin 20. yüzyılda girişeceği yeni maceranın ilk ipuçlarını verir.

1. Sirkeci Garı:

Batıdan İthal Doğu İmajı

1883'te efsanevi Şark Ekspresi'nin Payitahta girişi ile yeni bir çağ açılır. Eskiden uzun, zahmetli ve pahalı deniz yolculukları ile ancak ya pek varlıklı ya da pek maceraperest insanların ulaşma şansını bulabildiği şehir, artık daha yaygın bir orta sınıfın ticaret ya da yalnızca gezme amacı ile ziyaret edebileceği bir menzile gelmiştir.

Yeni dünya sisteminin periferisinde yer alan Osmanlının, geniş toprakları üzerindeki zenginlikler işbilir tacirlerin iştahını kabartmakta, İmparatorluk yükselen güçlerin paylaşım savaşımının arenası, Şehir ise yoğun bir uluslararası ilginin odağı haline gelmektedir. Artan yabancı nüfus Haliç'in kuzeyinde kendi mekan düzenini ve yaşam tarzını otururken bir bütün olarak Şehir, haylice bakımsız, döneminin şehircilik birikiminden nasibini pek almamış bir vaziyet arz etmektedir.

Şark Ekspresi'nin son durağı sıfatı ile Sirkeci Garı, böyle bir dünyada "Doğuya varış"ın simgesel karşılığıdır. Trenden inişte ilk Şark imajını iletme işlevini üstlenmiştir. Eskiden, Şehre deniz yolu ile gelindiği devirlerde böyle bir sorun yoktu: Silüet ve imaj örtüşmekte idi. İşkelenin ardındaki dokunun döküntülüğü sonradan bir ölçüde hayal kırıklığı yaratsa da Sinan'ın tasarladığı "kent kurumsal kimliği", işlevini hâlâ başarı ile yerine getirebiliyordu. Öyleyse ilk imaj ya da intiba konusundaki "açık", Şehre girişin denizden karaya kayması ile oluşur. Böyle bir "estetik sorun" öncelikle Şehre gelen yabancıların bilincinde şe-

killenmiş olmalı. Osmanlı eliti, kentin altyapısal, hijyenik ve estetik eksiklikleri konusunda dışardan gelen eleştiriler karşısında zaten boynu bükük, "önerilere açık". Demiryolunun kendi gibi gar mimarisi de ithal bir mesele, Osmanlı bu konuda donanımsız. Bu durumda, Şarkın gerektiği şekilde temsil edilmesi da Garplıların vazife sahasında kalacaktır. Peki ama bu noktada Şarkı temsil kapasitesini haiz en münasip üslup hangisidir?

İstanbul'un silüetinin özgün mimari üslubu olan Osmanlı klasisizmi, geç dönemde Şehrin giriş kapısı için artık pek elverişli değildir. Sinan'ın mimariyi dekor ve detaydan arındırıp estetik bütünlüğü temel oranlarda, mimarinin asli unsurlarında arayan yaklaşımı, şaşaa, süs ve eklektizme eğilimli 19. yüzyılda anıtsal temsiliyet ihtiyaçları için kuru ve yetersiz kalmaktadır. Beğeni gibi bir düzeyden konuştuğumuzda, Avrupa ve Osmanlı bakışı belli bir uyum arz ediyor. Ancak İstanbul için tasarım yaparken iki değişik mantığın farklı yaklaşımını hissetmemek mümkün değil.

Kendi için mimari yaparken Osmanlı, kolaycı ve pragmatik bir çıkış yolu bulabilmişti: Batıda gördüğü form ve tezyinat repertuarını (barok... ve sonrası) bildiği mimari konseptlere gönlünce yapıştırmak.

Halbuki İstanbul için mimari tasarım yapma konumundaki, ve hayattaki her şey gibi bunu da çok ciddiye alan romantik müsteşrik açılarından durum biraz daha komplike, adeta sorunlu: Gelirken kafasında getirdiği "Şark resmi", bulduğu "düz" Osmanlı mimarisinden ve onun içinde yer aldığı türkütücü, kaotik şehir gerçeğinden çok daha egzotik bir şey. Öyle ki Osmanlıda rastlayamadığı her soğan kubbe ve oyuncaklı kemer,

her arabesk tezyinat onun için adeta bir düş kırıklığı.

Karşılaştığı *realité*, romantik Şarkiyatçıyı yıldırılmaz: Yerinde bulamadığı ama "olması gereken" İstanbul'u yeniden kurabilir. Klasik Osmanlıya nisbetle pek egzotik ve oyuncaklı, amacı için daha elverişli olan Hint, Memluk, Mağrib, hatta Selçuklu mimarilerinin farklı dönemlerinden istegine göre alıntılar yapacak ve yeniden bir araya getirecektir.

Batıda uygulandığında bir moda ya da bir fantazi olarak alınabilecek olan oryantalist yaklaşımın "yerinde" uygulamaları daha ilginç sonuçlar verir: Alman mimar A. Jasmund'un tasarladığı ve 1890'da büyük hayranlıkla açılan Sirkeci Garı, ve onun işlevsel tamamlayıcısı, A. Vallaury'nin Wagons Lits Co. için tasarlayıp 1895'te bitirdiği Pera Palace Otelini seyyahlara özel, güvenli, sevimli, yeterince de gizemli, yeni bir İstanbul kurulumu: Gardan alınıp "şehre hiç değdirilmeden" özel atlı arabalarla Pera'daki Turist Sarayına taşınırlar. Şark, artık sinema kulisleri gibi tasarlanan bir dekora indirgenmiş, beklentilere cevap verebilecek unsurlarla ehlileştirilmiştir.

Osmanlı, böylece Batının kendisini içselleştirme çabasının ürünü bir fenomen olarak oryantalistle tanışır: Başlangıçta Hind ve Mağrib Osmanlıya Avrupa'dan "kendi hakiki imajı"ni kurmak üzere gelir, ancak sonradan Osmanlı bunu bir moda olarak benimser. Bunun bir nedeni kuşkusuz, oryantalist stiline gerçekten de kendi post-klasik "arabesk" beğenisine cuk oturması. Daha ilginç olanı ise, Osmanlının örneğin Kahire'deki bir pencere detayına özenirken aslında kendini daha Fransız hissetmesidir. Hind ve Mağrib, payitahtı Londra ve Paris üzerinden fethetmiştir.

Sultan ve ricalin gözdeleleri, Jasmund ve Vallaury -biri Batılı diğeri Batıda eğitim almış Levanten- eliyle uygulanan oryantalist eklektizm yaygınlaştıkça giderek gerçeğin melezeleşmesini stimüle eder. Kurmaca, gerçekliğin daha iyisi olarak onay görmüştür; dolayısı ile Jasmund ve Vallaury kendilerinden sonraki mimari kuşağın düşünsel ortamını derinden etkileyerek, "Birinci Milli" sıfatına layık bulunacak özgün mimari senteze en önemli katkıyı verirler.

Geçerken: Gar binası kadar oraya varan demiryolu hattına da bir değinme zorunlu -ya da ne kadar tekrarlınsa az-: Muasır medeniyeti yakalama hırsları ile hasbahçeden demiryolu geçirmekte beis görmeyen bu denli sorgulanmamış bir pozitivizm, teknoloji hayranlığı ve ilerlemecilik dünyada eşine ender rastlanır nitelikte. Sultanın "sırtımdan bile geçse..." vecizesi bu kararlılığı pek özlü ifade eder.

2. Haydarpaşa Garı:

Spreeuter am Bosphorus⁽¹⁾

Yapımı yılan hikâyesine dönen ve hem 19. yüzyılın son çeyreğinde küçük çaplı bir diplomatik/ticari savaşın, hem de Osmanlı elitinin mülkünü birliğini kurtarmak yolundaki umutlarının nesnesi haline gelen Bağdat Demiryolu'nun başlangıç noktası, özel simgesel önem kazanır. Batıdan gelene Sirkeci'de Cilalıdoğuyu pazarlayan İstanbul, doğudan gelene de haliyle Muhteşembatıyı sunmak isteyecekti.

19. yüzyıla kadar pek iskân edilmiş bulunan Kadıköy, Üsküdar, Karacaahmet mezarlığı ve sahil arasında kalan geniş alan, bu yüzyılda Sultanı-askeri megaprojelerin uygulanma mekânına dönüşür: Yüzyılbaşında önce tüm İstanbul'un en masif mimari kütleleri olan Selimiye kışlası dört kulesi ile Harem tepesine yerleşir. Yüzyıl sonunda ise fantastik silüeti ile Askeri Tıbbiye (sonra Haydarpaşa Lisesi, bugün Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi) hemen güneyindeki tepeye kurulur. Kütle ve form itibarı ile son derece iddialı olan bu iki bina, Osmanlı askeri modernleşmesinin simgeleri olarak, uzak mesafeden, örneğin Avrupa yakasından ya da denizden algılanmak üzere oraya oturtulmuştur. Sinan'ın tarihi yarımada kurdugu silüete bulaşmaksızın, Osmanlı'nın yenilenmiş imajını oluştururlar. Temsili karakteri ön planda duran bu iki binanın hemen yanı başında inşa edilecek Haydarpaşa Garı tasarımı öncelikle bu durumu gözetir ve onlarla yarışır, ve bir tür tamamlar: hem fotoğrafı, hem misyonu. Alman mimarlar Otto Ritter ve Helmuth Cuno'nun tasarımı, uzakgörünüm açısından dezavantaj sayılabilecek sahil seviyesindeki konumu, oldukça hacimli bir kütleyle dikey vurguyla -kuleli neoklasik bir cephe düzenleyerek yükseltir ve kolektif silüeti dengeler. Öte yandan Anadolu-Bağdat demiryolları, Osmanlı'nın gözünde iktisadi olduğu kadar, hatta daha çok, askeri-stratejik mülhazalarla kurulur: Bu hattın başlangıç ya da bitiş noktası sıfatı ile, kapı komşularını işlev olarak da bütünlediği söylenmeli.

Modern silüet, farklı tüketici gruplarına hitap eder: Kente denizyolu ile gelenler artık Sarayburnu'nu dönüp tarihi yarımada'nın klasik görüntüsü ile karşılaşmadan önce Asya sahilinde yeni Osmanlı'nın ihtişamını algılayabilir; Sultan ve devlet ricali Avrupa yakasındaki saraylarından yeni "göz okşayıcı" binaları temaşa ederek özgüven tazeler; "geri kalmakta direnen" tebaaya ise "bakın çağ atlıyoruz, ayağınızı denk alın" mesajı verilir.

Haydarpaşa-İzmit demiryolu her ne kadar 1873'te tamamlanmışsa da, Bo-

ğaz'daki ucu uzun süre anıtsal bir gar binasına sahip olamamıştı. Hattın Anadolu'ya, oradan Bağdat'a uzatılması gibi iddialı bir proje bu eksikliği iyice hissettirir. Anadolu'dan payitahta gelen tebaa, garda Düvel-i Muazzama ile aşık atan Devlet-i Âliyi, ve onun şahsında Batıyı bulmalıdır. Peki ama bu noktada Garbı temsil kapasitesini haiz en münasip üslup hangisidir?

Osmanlı'nın Batıda kendini en çok evinde hissettiği iklim kuşağı, mutlakiyetçi -jakoben Paris'ten, militer Berlin'e, içiçeğmiş - züppe Viyana'dan muasırlaşan St. Petersburg'a uzanır. Bu *imperial* iklim kuşağında serpilip gelişme için elverişli imkânlar bulmuş olan "monarşik temsil neoklasisizmi", insani ölçeğe kıyasla fazla hacimli, soğuk, hem itici hem ezici, kadir-i mutlak devlet fikrinin adeta taştan insicamı olmakla, oraların aydınlanmış despotlarına öykünen Osmanlı için tam biçilmiş kaftandır. Haydarpaşa'da neoklasisizmin Kaiser Wilhelm versiyonu sunuluyor. Öylesine Berlinli ki, binayı temelden taşıyan 21 metrelik 1100 kazığı Khalkedon koyu yerine Spree kıyısına çaksanız sonuç değişmezdi.

Oysa aynı Prusya, meşum Osmanlı ittifakına giden yolda daha birkaç yıl önce, Kaiser'in henüz Bağdat projesi için Krupp lobiciliği yapmakla meşgul olduğu sırada, yerel mimari geleneklere daha çok prim vermişti: Kendini tüm müminlerin hamisi sıfatı ile yüceltmek için eski kentin göbeği Atmeydanı'nda, Ayasofya ile Sultanahmet kutsal alanlarının yanı başında bir sebül yaptırmayı akıl etmiş; müttefik monarşilerin propagandası ise, Kaiser'in "Wappen"i ile Abdülhamid'in tuğrasını Bizansın tanrısal ışığını getiren kubbenin altın mozayikleri üzerine yan yana yerleştirmeyi münasip bulmuştu.

20. yüzyılda ithal ikamesi rejimi ile dünya ekonomisinden izole olan Cum-

huriyet Türkiye'si, ulusal sanayileşmesinin doğal ve plansız mekânı haline getirdiği düşmüş payitahtın işgücü açığını Anadolu'nun karatren kuşağı ile kapatırken içgöçün 50'lerdeki erken dalgası, ensesine ilk şaplağı Haydarpaşa'da yer. Yerli sinema karelerinin bıkip usanmadan ölümsüzleştirdiği bu resim aslında denizle ilk karşılaşmayı anlatır.

Taşraya Teyyare ile: Yeşilköy Havaalanı'ndan "ATATÜRK"

Uluslararası Havalimanı'na

İçine kapanarak alt metropol sıfatını bile yitiren, küresel taşralığa tenzil-i rütbe eden ikinci harb-i umumi sonrası İstanbul'un havaalanı kurup dünya ile eklemelenmeye çalışması, haddini bilmezlik sayılsa yeridir. Zaman şahittir ki bu son çırpını, Şehir için çok akıllıca bir yatırım olmuştur.

Sayırsız genişletmeler, yenilemeler, ek terminal ve pist inşaatları ile giderek büyüyen, "alan"dan "liman"lığa, "Yeşilköy"den "Atatürk"lüğe terfi eden mekânda bir faktör var ki tüm cilalamalara rağmen sabit kalır: Kronik kapasite ve servis yetmezliği.

1911'de askeri amaçlarla açılan ve her türlü yolcu tesisinden yoksun ilk pist ve hangar, iki savaş arasında İtalya, Almanya, Romanya, Ankara, İzmir ve Adana ile bağlantı sağlar. Terminal tesisleri 1947'de planlanıp 1949'da inşaatına başlanan, 1953'te hizmete giren alanda artan kapasiteye paralel olarak genişletme çalışmalarının ritmi hissedilir şekilde düşer: 1961'de planlanan yeni pist 1972'de hizmete girerken, 1971'de planlanan yeni terminal ancak 1983'de açılabilir. Ham inşaatının tüm kazuletiği ile epeyce zamandır orda durmasına rağmen gerçekte açılıp açılmadığı anlaşılmayan Charter Terminali bir başka yılan hikâyesidir.⁽²⁾

Elbette, ilerlemenin haklı ilerleme-ye: Eskilerin ayçiçeği ve buğday tarlaları arasından kıvrılarak giden, gerçekten Londra'ya çıkma ihtimali hayli şüpheli asfaltın kenarındaki menzil lokantası Ömür'de zorunlu tost-ayran ritüelini yerine getirdikten sonra varılan mütevazı havaalanı ile, yerleşim alanı Silivri'ye dayanmış kentin ortalık yerine sıkışıp kalıvermiş çok terminalli/çok işlevli havaalanı kompleksi arasında belirgin bir fark olduğu sugötürmez. İç ve dış hat terminalleri ilk kez ayrıldığında Şehirlilerin bir tür sınıf atlama duygusu ile dolup taşıdığına hatırlayanlar hatırlar.

Tüm inkişafa rağmen İstanbul Uluslararası Atatürk Havalimanı, New-York'un JFK'si ile birlikte -anlamli bir tesadüf- raylı toplu ulaşımın yakınına kadar gelip de bir türlü bağlanmadığı, kentin diğer noktalarına varmak konusunda yolcuların tümüyle taksi mafyasının insafına bırakıldığı sayılı örnekten biridir. Neyse ki bu yare, Türkiye'ye özgü bir kategori olan Otagar tasarımında dünyaya parmak ısırtan çokkatlı/"çok eklemli" "maşallah havaalanı gibi" bir çözüm üretilmekle bir ölçüde kapatılmıştır.

Bir gün bu şehirde "havaalanı gibi havaalanları" da yapılamayacağını kim iddia edebilir?

Bir Dünya Kentinin Mekânları

Avrupa ile Asya arasında köprübaşını tutması, Byzantion'a başlangıçta hiç de sanıldığı kadar avantaj sağlamamıştır: Tersine, daha çok bela getirdiği bile söylenebilir. Kara köprüsü, tacirleri değil fatihleri çeker, üzerinden mallar değil ordular, istilacılar, kendine yeni bir yurt arayanlar geçer. Şehir, başının belası kara köprüsünden başıboş geçişleri kollayıp kuzey/güney ticaretinin güvenliğini sağlayacak, kendisini himaye edecek güçlü bir siyasi şemsiye arar ve bunu yükselen değer Romalılıkta bulur: Latin Roma'ya Helen Doğuda ilk kucak açan kentlerden biri olur. Gidilebilinen dünyayı *Pax Romana* şemsiyesi altında "barıştırıp huzura kavuşturan" Roma ise, sonraları tarihsel sürecin kendisini getirdiği noktada, merkezi doğuya taşımayı düşündüğünde adeta doğal bir evlilik gerçekleşir; Haliç Metropolü yeni başkent, Nova Roma olur.

Roma, çoketnili-çokkültürlü imparatorluk yapısını ideolojik olarak bir arada tutmanın nihai çözümünü resmi bir devlet dini oluşturmakta bulur: Sonradan adına Bizans denecek olan uygarlık, Roma imparatorluk geleneği, Hıristiyan di-

ni ve Helen kültürü üçlü sacayağı temelinde şekillenir. Hıristiyan Nova Roma, pagan eski Roma'ya alternatif bir devlet ve başkent projesidir. Yeni devlet kültürü ve adabı, bunun kurum ve mekânları burada oluşur ve yerleşir. Bizansın varisi olarak Osmanlı, bir tür "Sünni" bilinci ile cihan devleti başkentinin kurum ve mekânlarını kendine uyarlıyacaktır.

Aya İrini

ve Cihan Devletinde İdeoloji

Bizans devlet teolojisi sosyal mozayik idaresi için Platon'un talep ettiği bilge yöneticiyi elde etmenin kolay formülünü sunar: Her imparator gerçekte bir filozof olamayacaktır ama, taca sahip olan, bu sıfatla tanrının Kutsal Bilgelikinden (Hagia Sophia) nasibini alacak ve Kutsal Barışı (Hagia Eirene), evrensel (oikumenik) düzenin denge ve uyumunu sağlayabilecektir. "Oikumene" pratikte İmparatorluğun politik sınırlarını, -bazen bunu bile değil-, bir anlamda tüm Ortodoks âlemi, ve aslında tüm evreni kapsar.

Kutsal Barışın mekânı Aya İrini, büyük olasılıkla bir pagan tapınağı üzerinde kurulmuş, ve popüler "Eski Kilise" (Paleo Ekklesia) adının yansıttığı gibi, Konstantin'den önce de kentteki Hıristiyan cemaatin kullanımındadır. Şehrin Yeni Roma olarak ihyası ile birlikte, bu eski bazilika Konstantin tarafından büyütülür ve Kutsal Bilgelige adanmış yeni katedralin inşası bitene dek Patriklik merkezi olarak kullanılır. Kutsal Bilgelik ve Barış Hıristiyan Roma'nın süzme yönetme sanatının cisimleşmiş halleri olarak bundan sonra da Büyük Kilise (Megali Ekklesia) adıyla bir külliye oluştururlar.

Resmi din mantığının doğal sonucu dinde tek dogma, tek doğru yol saplantısı, yeni dinin teolojik çekişmelerini sert biçimlere büründürür: Arian ve Ortodoks partiler 346'da Kutsal Barışın avlusunda çatışır, 3.000 kişi ölür. Sonuçta özkutsal barış, aynı mekânda 381'de toplanan 2. evrensel konsilin Ortodoksluğun zaferini onaylaması ile tesis olunur. Kutsal Bilgelik mekânı barışsever bir halk ayaklanması sonucu yakılınca, Eski Kilise 404-415 arasında yeniden birinci sıraya yükselir, ancak bu kez meşhur 532 Nika isyanında yenilenmiş Ayasofya ile beraber yeniden yakılırlar. İsyanı 30.000 kelle pahasına bastıran Jüstinyen, iki kiliseyi birden yeniden yaptırır, 532'de Hagia Sophia, 537'de Hagia Eirene açılır.

Jüstinyen'in mimarisi iddialıdır: Yeni inanç Hıristiyanlık için anıtsal mimari, ilk kez antik mimarinin birikiminin yeniden yorumlanması ile kendine özgü bir dil oluşturur; oldukça yoğun ve üretken bir dönem sonunda kubbe ve bazi-

lika temaları anıtsal boyutlarda pek çok varyasyonda tekrar tekrar buluşurlar (St. Sergios ve Bacchos, Havariyun, Efes/St. Jean, Ravenna/St. Vitale...). Bugün görülen binanın 740 depreminde ne ölçüde zarar ve tamir gördüğü, orijinali ile ne ölçüde ölçüştüğü konusunda yorumcular çelişmekteyse de ruhu itibarı ile Jüstinyen dönemi mimari tartışmalarını iyi yansıttığı tartışmasız.

Osmanlı'nın politik merkezine mekân seçimi ile Büyük Kilisenin iki unsuru ayrılır: Kutsal Bilgelik mekânı, Ayasofya Cami-i Şerifi'ne dönüşürken, duvarın altında kalan Kutsal Barışın payına ironik bir tecelli ile sarayda konuşlanmış yeniçeri ocağının silah depoluğu, "cebebane"lik düşer! Bu silah ambarında zamanla eski değerli parçaların, ganimetler ve diğer objelerin birikmesi ile 1726'da Dar-ül Esliha adı altında depolamadan sergilemeye ilk adım atılır. Silahlar, tarihi Kuran'lar, kutsal emanetler, ve antik dönem parçalar derken, zamanla bugünkü askeri müze ve arkeoloji müzesi koleksiyonlarının temeli burada oluşur. Cebecilerin 1807'deki yağmasından arda kalanlarla 1846'da Mecma-i Esliha-i Atika adı altında ilk modern müze kurulur. 1906'da Arkeoloji Müzesi binasının tamamlanması ile koleksiyonun ilgili kısmı bu binaya nakledilir. Yakın zamanlarda askeri koleksiyonun da Harbiye'de sergilenmeye başlanması ile boşalan bina konser ve sergi mekânına dönüşerek şimdilik adına daha uygun bir kullanıma kavuşur.

Biz yine de Bienal türü etkinliklerin gelecekte daha yaratıcı/riskli mekân seçimlerinde bulunmasını dileyelim.

Bazilika Sarnıcı (Yerebatan Sarayı) ve Suyun Lojistiği

Cihan devletine başkentlik etmek belalı iştir: Hedef göstereni, ele geçirmeye hevesleneni çok olur. Gariban Yeni Roma binyl boyunca sayısız kuşatmaya direnmek zorunda kalır. Savunma, askeriyenin olduğu kadar lojistiğin ve maneviyatın da organizasyonunu kapsayan "topyekün" bir mesele: Bizi burada Şehrin su depolama kapasitesi ilgilendiriyor. İyi hazırlık, uzun kuşatma günlerinde büyük avantaj sağlar.

Bizans, Suriçini yüz milyonlarca litre kapasiteli fantastik bir su hazneleri diyarına çevirmiştir: En büyükleri örtüsüzdür, daha çok gölet sayılmaları icap eder: Aspar ya da Mokios su hazneleri gibi. Tonozla örtülü sarnıçların ise tam hesabını bilen herhalde yok. Halk arasında yaygın söylentiye bakılırsa Bizans devrinde her binanın temelinde bir sarnıç varmış ve bunlar kanallar ve dehlizlerle birbirine bağlanmış: Bir tür "sandallı metro" gibi çağrışımlar uyandırıyor.

“Network” ya da değil, bugün elde kalan bölümlerinin tüm kentin en etkileyici mekânları olduğu yönündeki konsensus çok kesin. En inanılmaz olan da bu.

Ziyaret edilebilenleri, hatta yaygın olarak bilinenleri çok sınırlı: Girilemeyen Binbirdirek⁽³⁾ ve kötü işletilen “Sarıncı restoran” sayılmazsa, sarıncıların halka açma konusunda en büyük çabayı ilginçtir ki yerel yönetimler gösterdi: Eminönü Belediyesi’nin altındaki Theodosius, Fatih Belediyesi’nin yeni temizlettiği Zeyrek sarıncıları gibi. Yerebatan’ın temizlenmesi de Büyükşehir’in hanesinde yazılı. (Bugün su konusunda ciddi sorunlar yaşatan yerel yönetimlerin kentin aynı konuda antik çağdaki tartışmasız başarısını sergilemekte ne gibi bir çıkarı olabilir diye ister istemez soruyor insan.)

Bazilika Sarıncı Ayasofya ile aynı anda, bu inşaattan arta kalan malzeme ve emek gücü ile sarayın ihtiyacını karşılamak için yapılmış. Daha sonraları hem *Pax Ottomana*’nın savaş olgusunu şehirden fersah fersah ötelerdeki uç boylarına savuşturması nedeni ile savunma işlevinin gereksiz hale gelmesinden, hem de Müslüman Türklerin durgun sulara ihtiyatlı yaklaşıp içme suyu için çeşmeleri tercih etmeleri nedeni ile Bazilika da çoğu sarıncı gibi önce unutulur, sonradan tekrar keşfedilir. Yakın zamanda temizlenip restore edilerek kamuoyunun ziyaretine uygun hale getirildiği yaygın kanı.

Bazilika, gezilebilen sarıncılar arasında gerek boyutları, gerekse atmosferi ile popüler ismi Yerebatan Sarayı’nın da kanıtı olduğu gibi haklı bir üne sahip. Sergileme amacı ile mekâna katılan su unsuru kadar yapımında kullanılan kimi parçalar da -özenle yontulmuş kaideler, sütunlar, başlıklar ve meşhur medusa rölyefleri- bu atmosferik etkiyi güçlendiriyor. Bu paradoksal bir durum, çünkü bina aslında gayet pratik bir amaçla inşa edilmiş ve tepeleme suyla doldurduğundan içine seyir amacıyla girilmesi de hiç olası değil: Dolayısı ile içmekân yapımı esnasında herhangi bir estetik tasarım ya da güzelleştirme kaygısının nesnesi olmamıştır. Burada içmekân yalnızca sağlamca bir zarfın içinde kalan şey, bir hacimden ibaret. Orijinal adının mimari tipolojiye referans veren kuruluşu tam da bu durumu yansıtır. Çatının beşik tonoz örtüsünün taşımak için kullanılan sütun ve başlıklar çoğunlukla işlerini -taşımak!- görecek kadar yontulmuş kaba saba şeylerdir, ancak aralarına giren eski pagan tapınaklardan devşirme ince yontulmuş parçalarla birlikte, içerden bakan üzerinde “çarpıcı” bir etki yaratırlar. Özellikle iki Roma sütununun yükseklikleri yetmediğinden altlarına sıktırılarak devşirme blokların üzerin-

deki medusa tasvirleri çamurdan kurtarıp sergilenir oldukları gündün bu yana büyük hayret ve hayranlığa ve pek çok gereksiz spekülasyona yol açmaktadır.

Garantili mekân etkisi ile bu “Saray”, kendini daha çok kuratöre satar, daha çok Bienale evsahipliği eder. Sağduyulu kent sakinlerinin bir “bazilika sarıncı demistifikasyon chartası” yayınlama zamanı geldi ve geçiyor.

Darphane: Paranın Sesi Kaç Desibel?

İmparatorluklar çağında iktisadi ve mali politikaların temel hedefi başkent halkını hoşnut tutabilmek, tükettiklerinin bolluğuna ve kalite/fiyat dengesine hale gelmesini engellemektir. Pazar kurumlarının gelişmesi genellikle kuşku ile karşılanır; rekabet yerine narh ve lonca kontrolü, mülkiyet güvencesi yerine müsadere, tüccarın zorunlu celeplik⁽⁴⁾ örneği kamu hizmeti gibi yeniden- paylaştırmaya yönelik ekonomi dışı mekanizmalar canlı tutulur. Kitlenin piyasadaki değerli maden hacmine tepkisi barometre gibidir, ayaklanma tehdidi hep gündemde kalır. Gün gelir sikke kesecek altın bulunmaz, iç hazinedeki ganimetler ve altın eşyalar eritilir, gün gelir Peru gümüşünün bollaması sorun olur. Yabancı ve eski paraların sirkülasyonunu, kalpazanlığı ve paranın kenarından kırılmasını engelleme için her cülustan sonra Herodot’tan kalma tekniklerle uzun ve zahmetli teddid (paraların eritilip yeni sultanın tuğrası ile baştan basılması) işlemlerine girişilir. Tek güven unsurunun değerli maden olduğu, madeni getirenin sikke kestirebildiği bir ekonomide nominal değeri maden değerinden yüksek bakır mangır kesilmesi ya da tağşış (gümüşün içindeki bakırın ayarı ile oynanarak yaratılan enflasyon) dirençle karşılaşır.

Osmanlı, başlangıçta Rumeli, Anadolu, Kafkasya, Arabistan ve K. Afrika’da

yüze yakın idari ve ticari merkezde, ya da maden yakınlarında taşra darphaneleri kurar, kalıplar İstanbul’daki Darphane-i Amire’den gider. Taşra darphaneleri 17. yüzyıldan itibaren kapanır, geriye yalnızca Kahire Darphanesi ile Darphane-i Amire kalır.

Bugün Topkapı Sarayının dış avlusunda 17.000 metrekairelik bir alan kaplayan Darphane-i Amire binaları ile ilgili kesin bilgilerimiz, kompleksin şimdiki lokasyonda 1727’de III. Ahmed döneminde yeniden açıldığı, 1833’te onarım ve yenileme geçirdiği ile kısıtlı. Daha önce Beyazıt’taki Eski Saray yakınında faaliyet gösteren, hatta burada belli bir genişleme de yaşayan darphanenin, en azından belli bölümleri 1727’den (çok?) önce Topkapı Sarayı’na (Çinili Köşke? Bugünkü lokasyona?) taşınmış olmalı, ancak eldeki bilgiler bu süreci tam olarak yeniden kurgulamamıza henüz izin vermiyor.

Darphanenin sarayın dış avlusunu yeniçeri bölüğü ile paylaşması, kuşkusuz konumu ile ilgili en hassas durum: Üç ayda bir keseden çıkan maaşı dışı ile şöyle bir yokladıktan sonra içindeki gümüş oranını beğenmeyip hemen kazan kaldırmaya hazır silahlı bir gücün burunlarının dibindeki varlığı sultan ve ricalı, eh haklı olarak, sürekli tedirgin etmiştir.

Darphaneyi zamanla güçlendiren ve devlet kurumları arasında öne çıkartan faktör, kuşkusuz, teknolojik yenilenmeye Osmanlı Devleti’nin diğer tüm kurumlarına göre çok daha hızlı adapte olabildiği olması. Mekanik para kesme tekniği Fransada 1553’te icat olunmakla birlikte, ilk kez İngiltere’de 1623’te uygulanır, Fransa’ya 1640’ta Osmanlıya 1686’da girer. Aleti Osmanlıya başarı ile adapte ve imal eden muhtedi cerrah Frenk Mustafa sonradan bir punduna getirilip siyaseten halledilir; ancak bu, konu dışı. Sonuçta artık paranın etrafını tırtıllamak ve böylece kenarından kır- ➤

pilmasını ve kalpazanlığı engellemek, standardı sağlamak mümkün olur. 1688'de basılan ilk bakır mangırla, kâğıttan kaimeye giden yolda -nominal değerın madde değerının üstünde olması- ilk adım atılır. Ayrıca artık dayanıklı alaşımlar da yapılabilmektedir ki, bu da devletin eline taşgış silahını verir.

Darphane 1844 ve 1910'da iki kez teknoloji yenileyerek Sanayi Devrimine de ayak uydurur, 18 yüzyıldan itibaren basitçe para basmanın ötesinde mali politikaları da belirleyen kurum olarak öne çıkar. 1967'de Balmumcu'daki yeni binasına taşınana kadar faaliyete burada devam eden komplekste artık yalnızca damga matbaası hizmet vermekte. 30 yıl kadar bakımsız kalan geniş bölümleri bir ilk temizlik ve geçici bakım aşamasından sonra kentin bu bölgesindeki kültür kurumları yoğunluğuna bir Şehir Müzesi ile katkıda bulunmayı bekliyor. 18. yüzyıl sanayi mimarisinin bu elde kalmış tek ve aynı oranda da çarpıcı mekânı 5. Uluslararası İstanbul Bienali'nin ana yükünü çekerken, önümüzdeki dönemde yeni bir kültürel odak noktası olmaya soyunuyor.

Arkeoloji Müzesi ya da

Klasiklerin Dayanılmaz Hafifliği

Osmanlıda Helen ve Roma kökenli asar-ı atika biriktirmek ilk kez hangi sivrı akıllının icadıdır bilinmez, biraz naif birecessüs, biraz da bir tür salyangoz satıcılığı olarak algılanmış olmalı.

19. yüzyılın ikinci yarısında rota Batıya çevrilirken Hanedan, Batılı meslektaşları ile aşık atacak bir "imaj yapma" projesine hız verir. Bu, en belirgin olarak yeni anıtsal mimari programında gözlemlenebilir. Batıdan ithal neoklasik, ampir, neobarok, neogotik ve oryantalist stiller öne çıkarken, örneğin saraylar

ilk kez anıtsal düzenlemelerin kapsamına girer, külliye fikri tedavülden kalkar, tek başına kalan camilerde plan ve cepheleer değışir ve Osmanlının klasik repertuarında yer almayan yeni bina tipleri ortaya çıkar.

Anıtsal bir Müze-yi Hümayun inşa etme fikri de bu paketin bir parçası. Müze müdürü Osman Hamdi Bey'in heyecan verici Sayda mezar odası keşfi ve İskender'e atfedilen lahtin ve diğerlerinin İstanbul'a getirilmesi, böylelikle Asar-ı Atika koleksiyonunun hatırı sayılır bir zenginliğe erişmesi, buna Avrupalı muhatapları ile eşdeğer anıtsal bir müze binası tahsis etme fikrini de güçlendirir. Yerli Levanten, baba mesleği pastacılık -Lebon!- yerine Fransız Bilimler Akademisi üyeliği ve Legion d'Honneur sahipliğinde karar kılmış olan A. Vallaur'y'nin neoklasik üslupta tasarladığı bina 1907'de hizmete girer. "Mimar-ı Şehir" hangi bina tipine ne stilin gideceğini bilir.

Klasik eserlere ilgi göstermek prestij yaratan ve imajı düzelten bir durum, bir nevi Batılı olursunuz: Kaldı ki kaynağı "zaten bizde". Osman Hamdi Bey ve Çevresi, bir yandan toplayacağız diye yırtınır, asar-ı atikanın korunması, memleket içinde tutulması için nizamnameler çıkarttırmakla uğraşırken, Sultan aynı anda hem bu etkinliği destekleyebilir, hem de gördüğü lüzum üzerine taşların fazlasını Batılı dostlarına ihsan etmekte beis görmeyebilir. Bu ikircikli tavrın en somut ifadesi yine müze binasının bizatihi kendinde görülür: Müze-yi Hümayun sonunda belki içindeki koleksiyon açısından en münasip binayı bulmuş olur; ancak binanın, bu konuda örnek alınan Batıda geçerli teamüller göz önüne alınacak olursa Şehir içinde en münasip konuma oturduğunu söylemek çok güç.

Müze, saltanatın terk ettiği, artık pres-

tiji düşmüş olan Haliçin güneyinde inşa edilir; Eski Saray'ın bahçesine, yüksek duvar ve ağaçların arkasına saklanır. Topkapı külliyesi içine Saray terk edildikten sonra da olsa, kendinden önceki tüm binalardan açık farkla çok daha iri kütleyle sahip bir bina oturtulmasının garabeti bir yana, bu küllenin boyutları ile oransız daracık bir aralığa sıkıştırılması ayrı bir acayıplik. Sarayın en eski ve en özgün pavillonu olan Çinili Köşkü acımasızca ezmesi ise affedilmez bir felaket. Dönemin teamülleri, örneğin Beaux Arts ekolü vb uyarınca kamuya açık bir müze fonksiyonunun daha merkezi ve prestijli yükselen bir alanda yerleştirilmesi, önünde binanın ölçek ve oranlarına uyarlı hatırı sayılır bir açıklık, cepheden ve biraz daha uzaktan algılanmasını sağlayacak bir meydan oluşturulması beklenebilirdi. Böylece daha tutarlı bir tavır, bu müzenin örneğin Taksim ya da ötesinde, yeni Saraya referans veren bir konuma yerleştirilmesi ile bütünlenebilirdi. Belli ki, Osmanlının ufku bu lokasyonları ancak bir dizi kışla ile "süslemeye" yetebilmiş. (Taşkılla, Taksim, Harbiye, Maçka...)

"Sonuçta ortaya çıkan şey"ın sevimsizliği, rahatsızlığı ve beklenir başarısızlığı bugün daha da bariz ortada: İstanbul, kültür turizmi açısından giderek daha öne çıkarken Arkeoloji Müzeleri'nin ziyaretçi sayısı ise hemen yakınında yer aldığı *highlight*'lara ve içindeki objelerin değerine kıyasla oldukça önemsiz düzeylerde seyrediyor. Elbette, hep söylenir, bunda modası geçmiş sergileme tekniklerinin de payı var. Açık ki, Batılı imaj yapma işi kültüre gelince -örneğin muasır teknolojiye yetmişmişlik havası atan garlara kıyasla- biraz fazla mahcup ya da yarımönüllü kalmış.

Bunu Abdülhamid faktörü gibi geçici bir arazdan çok Türkiye siyasal elitinin yapısal bir arızasına -"fen orda medeniyet burda"- bağlamak daha anlamlı. Sonuçta bu toplumda neyin gerçekten prestij kaynağı olduğu konusunda tepeden tırnağa şaşmaz bir sağduyu egemen.

* Fotoğraflar: Cengiz Kahraman arşivi.

1. 'Boğaz'da Spree kıyısı.' Berlin: İçinden Spree geçen şehir.
2. Bu yazı hazırlandıktan sonra: Şimdilerde yeni bir gelişmenin sözü edilir oldu, ihtiyatla izlemek gerek.
3. Aktüel gelişme: Artık girilmiş.
4. İstanbul'a "celep" atanmak, tüccar için düşünülebilecek felaketlerin en büyüğü idi; Taşradan piyasa fiyatına topladığı hayvanı İstanbul'da narhlı fiyattan tüketeciye sunmak zorunda olan celep, iflas edinceye ya da siyasi irade insafa gelinceye kadar başkent halkının et tüketimini kendi kesesinden devlet zoru ile sübvansede etmiş olurdu.

6 KASIM 1997'DE TÜYAP KİTAP FUARI'NDA İSTANBUL TARTIŞILDI.

“Öteki İstanbul”

Panel

Feride ÇİÇEKOĞLU: “Öteki İstanbul” *İstanbul* dergisinin 23. sayısında dosya başlığıydı. Dolmuş sohbetlerinden, dost-arkadaş sohbetlerine, yazıp çizdiğimizden okuduğumuza uzanan geniş bir yelpazede, bazen açıkça ifade ettiğimiz, bazen kendi kendimize düşündüğümüz, için için öfkelendiğimiz ya da söyleyene öfkelendiğimiz bu konuyu başlık yaparken, uzun süre gündemimizde kalacağını hissetmiştik. Sanıyorum yanılmamışız. Özellikle seksenlerden sonra kentin gündemine yoğun bir şekilde yerleşen “öteki” kavramına dosya yazıları çerçevesinde tamamen ters yönlerden yaklaşanlar olması bizi sevindirdi. Bu yaklaşımlar, renkli bir tartışmanın ipuçlarını taşıyordu.

“Öteki İstanbul” dosyamızda yer alan yazısında Oya Baydar’ın, İstanbul’da her zaman bir öteki İstanbul vardı; ama seksenlerden sonra özellikle de doksanlı yıllarda, “İstanbul “öteki” İstanbul”a yenik düştü, diye özetleyebileceğimiz bir görüşü var. Buna karşılık, ötekini berikini ayıran ne, biz kimiz ki, diğerini öteki diye ayıralım, diyen görüşler de var. Ve bunun yanı sıra, artık öteki beriki bir yana İstanbul diye bir şey zaten kalmadı, bu yaptığımız abes bir tartışma, diyenler de var. Okurlarımızın görüşlerini de merak ettiğimiz için bu tartışmayı sürdürmeyi amaçlıyoruz. Kitap fuarı iyi bir olanak sağladı; dosya çerçevesinde bu konuda oldukça farklı

görüşler getirmiş yazarlarımızla birlikte ve sizlerle birlikte bu konuyu burada bir kez daha tartışmayı umuyoruz. Tek tek konuşmacı arkadaşlarımı tanıtmama gerek yok sanıyorum; *İstanbul* dergisinin son sayısını okumuş olun olmayın, hepimizin aşına olduğu yüzler ve kelimeler. İlk sözü izninizle Oya Baydar’a veriyorum.

Oya BAYDAR: Öteki kavramıyla başlamak istiyorum. Öteki son derece rölatif bir kavram, yani görelî bir kavram; herkes için öbürü öteki. Öteki İstanbul lafını söylediğimiz zaman birazdan açılacaktır konu; kendini İstanbullu olarak tanımlayan, belli bir kent kültürünü İstanbul kültürü olarak gören, o yaşamı İstanbulluluk olarak alan kişi

için, yine tınak içinde söylüyorum -benim çok tuttuğum bir terim değil- varoştakiler ve varoşlar öteki İstanbul. Ama aynı şekilde bakarsak, varoşlardakiler için de öbür İstanbul “öteki İstanbul”. Öteki kavramı hep var yani, İstanbul’da da öteden beri bir öteki İstanbul vardı; bu, İstanbul’un bir kent olarak çok özgün, kendine özel yapısından da ileri geliyor. Mesela Pera: Pera öteki, öbür yaka; her zaman bir “pera” var Osmanlı döneminde ve bir de Müslüman İstanbul var ötekine göre. Özetle, öteki kavramı ilk bakışta iyi ve kötü kavramlarının dışına çıkartılarak görülmesi gereken bir şey; yani mesela, iyi-kötü gibi subjektif ve duygusal nesnel ölçülerle ele alırsak böyle bir tartışmanın içinden çıkamayız. Bu birinci nokta. İkincisi, gelişme kavramıyla, değişme kavramıyla İstanbul’un durumunun açıklanamayacağını düşünüyorum.

Küçük bir anekdot. 1959’da bir arkadaşım ile birlikte Paris’te yaşadık bir süre; daha sonra 1990’da aynı arkadaşım ile yine Paris’e gittik; bir hafta falan kaldık ve arkadaşım dedi ki, “Bak Oya, bu bizim Paris değil, hiç alakası yok bizim yaşadığımız Paris’le...” Bu da doğrudur, hütün yerleşimler bazen “bu bizimki değil, bu öteki” diyeceğimiz ölçüde değişiyorlar. Buna karşılık İstanbul’da bunları bize tartıştıran çok dramatik bir olay var: İstanbul’u bir kent ►

olmaktan çıkararak bir değişim. Kent nedir diye tartışmak da mümkün tabii ama bir kent kültürünün ve kentin ne olduğunun çok fazla tartışılabilirliğini düşünmüyorum, tartışılabilir kuşkusuz ama kent kültürü ve kentlilik diye bir şey var ve sosyolojik anlamda da bu bir şey ifade ediyor. İstanbul'daki değişim bu kent kültürü ve kentliliğin yavaş yavaş ortadan kalkması ve -köy demiyorum dikkat ederseniz- farklı bir kültürün. Değişik, kent dışı bir kültürün İstanbul'u yavaş yavaş sarmaya başlaması. Böyle tartışmalarda her zaman şu uçlardan birine savruluyoruz: Ya elitizm ucuna savruluyoruz. ve diyoruz ki, ay kardeş vallahi artık berbat ettiler şu İstanbul'u ya da maalesef Türkiyeli aydınların -kendimi dahil ediyorum, özellikle geçmişim adına dahil ediyorum- her zaman saplandıkları popülizme saplanıyoruz ve diyoruz ki: İşte, gerçek kültür bunlarda, gelişme dinamiği burarlarda. budur gerçek. diyoruz ve ne yapılırsa, ne edilirse bütün kötü şeylerin bir çeşit benimsenmesi haline getiriyoruz bu popülizminizi. Böyle bir ikilem içindeyiz, özellikle aydın kesimler. Son zamanların post modern söylemini çok yanlış kavradığımız için, felsefi boyutlarıyla hiç kavrayamadığımız için, o da olur, bu da olur, o da iyi, bu da iyi; vallahi hepsi iyi gibi bir bilinemezliğin, pratikte hiçbir geçerliliği olmayan bir agnostisizmin içine de düşüyoruz. Özellikle post modern söylemleri kastediyorum bunu söylerken; biraz çizmeyi aşarak da söyleyeyim, hiç özümsemeden, hiç iyi bilmeden post modern söylemlere kapılan bazı arkadaşlarımız veya bazı düşünürlerimiz için söylemeye çalışıyorum bunu; onlar da işi tamamen bir bilinemezliğe getiriyorlar.

Yalnız şöyle bir durum var ve hepimiz bunun farkındayız sanırım, ister elitizme savrulalım, ister popülizme gidelim, ister şunu savunalım, ister bunu savunalım, şu İstanbul'un halinden memnun olana ben rastlamadım. Tabii va-

roşlar da olacak, tabii ötekiler de olacak diye savunan biri evine döndüğünde, dayanılır şey değil bu, diye anlatmaya başlıyor. Yani toplum içindeki söylemlerimizle günlük yaşamımızdaki görüşlerimiz, düşüncelerimiz, değerlendirmelerimiz epey farklılaşıyor.

İstanbul gelişmiş Batı kentlerinin gelişmesini geçirmede, İstanbul -bu benim görüşüm- 1985'lere kadar gelişmemiş ülke kentleşmesi modelini yaşadı, gecekonduyu, şusuyla, busuyla. Gecekondu gelişmemiş ülke, az gelişmiş ülke kentleşme modelinin bir parçasıdır. Türkiye'de de bu vardı ama seksenlerin ortalarından itibaren Türkiye'de çok farklı sosyal ve politik gelişmeler oldu. Güneydoğu, Doğu olayları ve seksen beş sonrasında başlayan, doksan sonrası fevkalade gelişen -yeni bir nüfus sayımı olmadığı gibi elimizde çok az veri bulunan- savaşın ve oradaki sosyal koşulların başka şehirlerle beraber İstanbul'a da getirdiği kitleler çok özel bir gelişme olarak çıktı İstanbul'un önüne. Bu bir. İdeolojik farklılaşmaların İstanbul'daki yığılması ise ikinci bir özel olgu olarak çıktı İstanbul kentleşmesinin önüne. Bu iki özel olgu ne gelişmiş kent modelinde ne de az gelişmiş ülke modelinde görülmemen, ya da çok sık görülmemen, İstanbul'a özgü, Türkiye'ye özgü bir olay olarak İstanbul'un doğal gelişmesini -iyi veya kötü her neyse doğal gelişmesini- dışardan çok acı biçimde etkileyen, dramatik hale getiren faktörler olarak girdi işin içine. Bana mahsus diyebileceğim bir görüş olarak söyleyebileceğim şey; İstanbul'da 1980'lerin sonlarından itibaren bütün kentlerde görülen sınıfsal farklılaşmaların yerini, yavaş yavaş sınıfsalın üstüne de binen, onunla kaynaşan ama onu aşan kültürel farklılaşmalar aldı. Ve böylelikle daha önce gecekondu mahalleleriyle, yoksul semtleriyle, ve zengin semtleriyle, lüks semtleriyle bir bütün olan İstanbul'dan birdenbire gerçekten gettolara doğru gitmeye başladı.

Bir yanda önünde bekçileriyle, yüksek duvarlarıyla ya da psikolojik duvarlarıyla muazzam siteler, her bir villanın -benim ufku aşılıyor fiyatları yanlış söyleyebilirim- 300-500 milyar olduğu villalar veya semtler; öbür yanda varoşlar diye tabir edilen kesimler. Bu ayrılıklar artık -sınıfsal inkar etmiyorum -sınıfsal temelle de oturan ama o sınıfsal temeli çok aşan, kültürel boyutlarda gelişen bir ayrırlık. Ve İstanbul işte nasıl çözeceğimizi bilmediğimiz bir sorunlar yumağı haline geldi.

Feride ÇİÇEKOĞLU: İkinci sözü ben Ümit Kıvanç'a aktarmak istiyorum. *İstanbul* dergisinin 24. sayısında yer alacak olan ve bildiğiniz esprili anlatımıyla bir Gazi Mahallesi yolculuğunu anlatan yazısında Ümit, anlam bilim açısından referans verilebilecek gözlemlerle ve ana caddeden yan sokaklara sapıldığında rastlanan otomobil markalarından, ne tür dükkânlarla karşılaşıldığına, tabelalardan aranan elemanlara kadar uzanan zengin ayrıntılarla bir tür çevre okuma yapmış. Birkaç kez tekrarladığı, benim de çok hoşuma giden bir örnek var. Gazi Mahallesi'nde ara sokaklara dahi sapıldığında var olan, belki şu anda pek çoğumuzun aklına gelmeyecek bir ürün kalemi var; çelik kapı. Pazar günü tüm nalburların açık olduğu, "Alo Dünya Kontürlü Telefon"un manavda bulunduğu, pantherizci aranan, peşin fiyatına taksitle çelik kapı satılan renkli bir dünya çizmiş Ümit Kıvanç Gazi Mahallesi'nden. İsterse o yolculuk, isterse başka yolculuklar üzerine söz Ümit'te.

Ümit KIVANÇ: Merhaba. Öteki İstanbul, İstanbul'da yaşayanların hayatında çok önemli bir şey olmaya devam edecek, öyle gözüküyor. Oya Baydar'ın tevazu gösterip burada anlatmadığı çok iyi bir yazısı var *İstanbul* dergisinde; orada bize hakikaten, bugünün en değerli değişim aracı üzerinden söyleyeyim, rakamlara dayanarak, İstanbul'da her zaman kendini şehrin odağı, çekirdeği, merkezi, aslı kabul eden birilerinin, buna karşılık şehrin kenarına yığılan başka birilerinin olduğunu ve onlara ötekiler dendiğini çok güzel sergiliyor tarihi gelişimi içersinde. Az gelişmiş ülke denen kavramın ortaya çıktığı zamandan beri, gecekonduyu benzer gelişmemiş organizasyonu, şehrin kıyısında böyle bir yerlerin olduğu ve şehirliğin bunlara dışardan gelmiş yabancılar gibi baktığı; bütün bunlar da doğru. Ama biz bugün bunun çarpıcı karşılığı içersinde, "öteki" mevzuunu abartıyoruz gibi geliyor bana, ben de onun için işe tersinden bakmak istiyorum.

İstanbul bir kere çok talihsiz bir şehir; çünkü Türklerin eline düşmüş, ya-

ni bu çok ciddi bir talihsizlik. Çünkü Türkler öteki milletlerden daha aptal, kötü ve geri zekalı olduğu için değil -diğer milletler kadar aptal, kötü ve geri zekalı veya iyiyiz- ama biz şehre bakmasını bilmiyoruz. Bütün alışkanlıklarını, toplumsal örgütlenmelerini çok başka bir kafaya göre kurmuş insanlar yabancı bir ortamı ele geçirdiklerinde, tabii ki tarih içersinde de onunla bir ilişki kuracaklardır. Nitekim Türkler de İstanbul'da yerleşmişler ve bizim de bir İstanbul'umuz olmuş. Üstelik eskisini de tamamen berhava etmeden; ama bizim nedense her dönemde bu ilişkiyi yeniden kurmamız gerekiyor. Aslında bütün Türkiye topraklarıyla ilişkimiz öyle; yahu kardeşim burası bizim memleketimiz, biz burada yaşıyoruz, kimse de bizi buradan atmaz yahu atmaya kalkarsa attırma-yız; işte bu bizim malımız ve yerimiz, ona göre bakalım; yani burada biz yaşayacağız, yarın çocuklarımız yaşayacak... Şimdi memleketin herhangi bir başka yerinde siz böyle bir anlayış görür müsünüz ki, İstanbul'da şimdi yok olduğundan söz ediyoruz? Hayır böyle değil! Bizim yaşadığımız yerle ilişki kurma biçimimizde, benim çözemediğim, hiç anlayamadığım bir sakatlık var: yani sanki biz o günlük oradayız, orayı yaşarız, ederiz tanırız, vurur gideriz! Yarın yine biz geleceğiz oraya, çimen bulamayacak olan, yahu cam kırksa üşüyecek olan gene biziz ama biz aldırıyoruz; nedense böyle bir kalenderlik var bizde. İstanbul'da olan biten rezaletlerin bir kısmını bu genel anlayışımıza ve tavrımıza bağlayıp iskonto etmek lazım. İkincisi İstanbul'la ilgili daha önemli bir şeyi iskonto etmek lazım. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadro İstanbul'a, hani öyle "sıcak bakmıyordu" falan değil, düşmandı resmen. Biliyorsunuz Atatürk gelmedi bir süre İstanbul'a, çünkü İstanbul Kurtuluş Savaşı'na karşı olan odakların, fikri odakların, yayın hayatının, şunun bunun merkezi gibi görülüyordu. "Biz şimdi yeni ve genç bir devletiz; bu dünya şehrine, İstanbul'a da sahibiz, biz artık bunun gururunu taşıyacağız, buna göre İstanbul'a bakalım", gibi bir ilişki olmadı; tam tersine, "cezalandırın bu şehri", şeklinde bir ilişki oldu. Sonra tabii bu sökmedi; çünkü İstanbul bütün bu üzerinde yaşadığımız toprakların en önemli ekonomik, en önemli ilişki merkezi ve dışardan en çok muhatap alınan şey. Yine detaylarına girmeyelim ama İstanbul mücadeden birkaç sille yediyse de, ben buradayım senden daha güçlüyüm diye Ankara'nın karşısında kendini savundu.

Şimdi biraz zaman atlayalım; Türkiye'de her şeyi ekonomik birtakım rakamların değişmesi olarak gören, buna

karşılık demokrasi diye bir sorunu olmayan, daha adaletçi ekonomi gibi bir sorunu olmayan kitlesel sağ partilerimizin ortaya çıkışı ve iktidar olma-yamasıyla birlikte, İstanbul ekonomik potansiyelleriyle de Ankara tarafından kullanılabilir en önemli araç haline geldi. Mesela Özal denen adam İstanbul'u Marmara'dan girildiği zaman Hong Kong gibi bir yer yapma gibi bir çılgınlığa kalkışabildi ve bu çılgınlığın bir miktarı şu anda gerçekleşmiş durumda. Bedrettin Dalan denen zat Park Otel gibi, Ak Merkez gibi, o Gök Kafes denilen yer gibi şeylerin sorumlusu. Bu adamlar şöyle düşündüler: Madem ki burası ağırlıklı ticari, ekonomik bir şey; biz de bunu ticari, ekonomik vitrinimiz, merkezimiz yapalım; 8 tane plaza, 12 tane iş merkezi, 24 tane "shopping mall" açılın... Bu sefer de böyle bir yaklaşım geldi ve bunların da sonuçları var İstanbul'da. Şimdi biz hep işin öteki

Ümit Kıvanç:

**İstanbul bir kere çok
talihsiz bir şehir;
çünkü Türklerin eline
düşmüş, yani
bu çok ciddi bir
talihsizlik.**

tarafına hakıyor, insanlar Anadolu'dan İstanbul'a göçüyorlar, ne olacak bu İstanbul'un hali, diyoruz. Göçecek tabii, adamın tepesine bombaları yağdırırsan adam bir yerlere göçecek, daha önce de aç bırakıyordun, onun için göçüyordu; zaten Özal "gelsinler" dedi hatırlarsanız. Toplumumuz doğal ve kendi seyri içinde, kendi başına bu şehri mahfetti demiyelim; o da çok büyük bir haksızlık olur. Bizi idare edenlerin bu İstanbul'a yönelik, ya düşmanca ya da tam faydalanmacı tutumu da çok ciddi hasar verdi.

Şimdi gelelim sadede: Öteki İstanbul diye bir şeyden İstanbul'da yaşayan herkes söz edebilir ve bana kalırsa söz edilecek kesimlerin sayısı iki değil. Bir şehrin aslı sahibi, bir çeşit şehir hayatı sürdüren insanlar, bir de özellikle son yıllarda göçtükten sonra şehirle bütünleşmeyip daha uzak yaşayan varoş ahalisi. İstanbul'da böyle

iki kesim mi var sizce? Bence öyle değil, bence bunları çoğaltabiliriz. İkincisi bunun üzerine şunu eklememiz gerekiyor. Biz bugün, siyasi bakımdan, kültürel bakımdan, gündelik hayat tarzı bakımından, dünyada hiçbir ülkede görülmeyecek şekilde bölünmüş bir toplumuz; inanılmaz bölünmüş bir durumdayız. Siyasi düzeye İslamcı-laik kapışması diye yansıyan olayı şöyle biraz deşip baktığımız zaman ve bugünkü sonuçlarına baktığımız zaman... Mesela şöyle çok basit, kabalaştırarak söyleyeyim: Bu ülkede sürekli muhalif, hatta kısmen vatan haini kabul edilen, ama iyi -kötü bu ülkenin bir yerlerinde, kurumlarında, iyi-kötü birtakım işler yapan bizim gibi insanlar var; bu insanların bir gündelik hayatları, gittikleri yerler, okudukları şeyler var; bir de kendini devletin sahibi gören, ve birtakım yeraltı organizasyonları kurup kendi ülkesinin insanlarını öldürebilen birileri daha var. Bunların kafasında bizim, bizim kafamızda onların aynı hayat içersinde nasıl var edilebileceği belli değil ama buna karşılık hayli yaygın bir İslamcı hareket var ve onun bir tabanı var; o insanların gündelik hayatı ve dünyayı kavrayışı bizimkinden de, bize düşman olanlardan da çok farklı. Bu gündelik hayatta ortaya çıkan bir şey. Şimdi bir şehir hayatından bahsediyorsak, şehir hayatındaki bölünmeye bunu da getirip koymamız lazım. Varoş... Hangi varoş? Şimdi bir varoşa giriyorsunuz kapıdan, Latin Amerika'nın herhangi bir gerilla örgütünün üssü gibi orası, başka bir varoşa giriyorsunuz orası da işte bir Suudi Arabistan kasabası gibi falan. Şimdi ne varoşundan bahsediyoruz? Edebiliriz elbette; çünkü bunların da ortak yönleri var. Ama ne yazık ki bu ortak yönleri bizimle de paylaşıyorlar. Çünkü işte efendim dünyanın en büyük stadyumlarından birini yok ederek yapılan şu Çırağan Oteli, medar-ı iftiharımız; dolarları savurarak havaya ateşler ederek, havai fişekler patlatarak, devlet ricalinin de katıldığı bir mafya ya da iş adamı düğününde söylenen şarkıyla, iki tür varoştaki herhangi bir düğünde söylenen şarkı da aynı şarkı! Üstelikte maalesef genellikle berbat bir şarkı oluyor.

Şunu söylemek istiyorum: Bir, çok bölünmüş haldeyiz ve bunun sebebi sadece birilerinin çok uğraşmış olması falan değil. İki, bütün bu bölünmelere rağmen birtakım ortaklıklar var ve o ortaklıklar da tam tersine bu bölünmelerden sağlayacağımız faydayı azaltıyor, yani o bölünmeler bir zenginlik olarak ortak hayatın geliştirilmesine yol açmıyor çünkü birtakım yerlerde de maalesef ortaklıklarımız var.

Şöyle bağlamak istiyorum lafımı. ►

Bütün bu tartışmalarda beni daha fazla ilgilendiren nokta şu: Biz ne yaparız da bütün bu farklı hayatlara, farklı zihniyetlere sahip insanların birbirleriyle anlaşabilmesi -yani birbirlerine benzemesi ve ötekiler gibi olması için değil, birbirleriyle anlaşabilmesi- için daha iyi zeminler yaratabiliriz? Birtakım insanların Sultanbeyli'ye gidip, ortadan kaldırılması gereken yabancı bir düşman üssü seyrederek gibi seyretmemesi için, başka insanların da gelip evin dıştan görünüşüne bakıp "Öf! Burada ne biçim seks âlemleri yapıyor" diye düşünmemesi için ne yapabiliriz, birbirimizle nasıl anlaşabiliriz?

Oya Baydar'ın verdiği örneğe bir örnekle katkıda bulunacağım. Şimdi böyle çeşitli yerlerde insanlar konuşuyor, tartışıyor, özellikle aydınlar; işte yazıyor çiziyor ve bu insanlar arasında da mesela şu çok yaygındır: Müslim Gürses'ten dinledin mi? "Ha, jilet", diye başlanır. Yahu birtakım insanlar Müslim Gürses'e hayatını vermeye hazır, biz bu insanlardan bahsediyoruz, varoş falan diye. Ama bir yanda da jilet atıyorlar diye hakir görme içindeyiz. Konuşanların da hiçbiri Müslim Gürses'ten tek bir parça dinlemiş değil bu arada. Azıcık Müslim Gürses dinlesinler, öteki İstanbul konusunu başka bir şekilde algılar ve tartışırız.

Feride ÇİÇEKOĞLU: Burada şarkılara göre de bir öteki kavramı çıktı, doğrusu çok hoş. Hem Çırağan hem varoş düğününde çalınan "herbat şarkı"lara Müslim Gürses de dahil mi, değil mi?

Ümit KIVANÇ: Bence değil.

Feride ÇİÇEKOĞLU: Mesela Müslim Gürses kimine göre öteki; kimine göre de sadece jazz festivaline, açık hava tiyatrosuna gidenler öteki?

Ümit KIVANÇ: Sahici olan ve olmayan diye bir ayırımım var benim. Müslim Gürses çok daha sahici bir şey; ama Türk Pop'u mesela o kadar sahici bir şey değil.

Feride ÇİÇEKOĞLU: Konuşma sıralamasını, cinsiyete göre bir kadın bir erkek olarak yapmayı düşündüm elimde daha "sahici" başka bir kıstas olmadığı için ve sözü Nalan Türkeli'ne aktarmayı öneriyorum. Nalan Türkeli'ni *Varoş'ta Kadın Olmak* kitabıyla tanıyor-sunuz. *İstanbul* dergisinin 23. sayısında Nalan ile yapılmış bir söyleşi vardı ve söyleşinin başlığı "Aşağı Mahallenin Yazarı"ydı, tırnak içinde. Çünkü sanıyorum; kendisinin kullandığı bir tanım ve yine yanılmıyorsam bir sonraki kitabından da habercisi.

Nalan TÜRKELİ: Bu durumda ben şunu söylemek istiyorum: Ben "öteki İstanbul"dan geliyorum. Öteki İstanbul deyince, bilemiyorum herkesin farklı bir İstanbul'u var, herkes İstanbul'u farklı farklı algılıyor. Benim İstanbul'um da çok farklı. Yıllarca gecekonduda yaşadım ve çıkmak mümkün olmadı; tabii en çok kendi çabasızlığımdan, belki de kendi inançsızlığımdandı. Çünkü orada gerçekten oraya ait bir kültür var, köyden gelen köylünün getirdiği bir kültür ve orada ister istemez bazı şeylere uyum sağlıyoruz. Mesela ne diyeyim, işte her şeyden önce dini inanç çok ağır basıyor. Her şey Allah'tandır, iyilik de Allah'tandır, kötülük de Allah'tandır... Maneviyatınızı dine bağlamış bir şekilde her şeyi Allah'tan uman bir düşünce biçimi. Nasıl anlatayım, genelde varoşlar, gerçi ben kitabımda an-

Nalan Türkeli:
İkiliğin arasında
sıkışmış bir İstanbul;
ne köylü, ne şehirli;
iki yönlü bir çelişki
yaşayan bir kesim;
yaşadığım yer,
böyle bir yer.

latmaya çalışmıştım, yoksul insanların yaşadığı, yeri gelince bir gazeteyi bile alamayan, işte televizyonlarda sürekli pembe dizilerin izlendiği, daha çok kadınlarımızın orada kendini arayıp bulmak istediği, kabuğunu yırtmak, kırmak isteyen işe neresinden, nereden başlayacağını bilemediği, çelişki içinde yaşayan, eğitimsiz bir toplum. Herkesin muhakkak çok büyük hayalleri var; herkesin beyninde kurduğu, yarattığı bir dünya var; ama dediğim gibi nereden başlanacağı bilinmeyen; ikiliğin arasında sıkışmış bir İstanbul; ne köylü, ne şehirli; iki yönlü bir çelişki yaşayan bir kesim; yaşadığım yer, böyle bir yer.

Feride ÇİÇEKOĞLU: Sizinle "Aşağı Mahallenin Yazarı" söyleşisini yapan Emel Eratlı, söyleşi metninin son düzeltisi için sizi tekrar ziyarete geldiğinde, sizi evinizde bulamadı. Taşınmıştınız. Üstelik adres bırakmadan. Çok sık yer

değiştirmek zorunda kalmak da o sizin tanımladığınız yapının bir özelliği mi, yoksa size has bir aykırılık mı?

Nalan TÜRKELİ: Biraz aykırılık var diyebilirim. Gerçekten ben de ne kadar çırpınırsam, çırpındıkça hatıyorum. Bu garip bir şey. Ama tabii bazı şeyleri aşabilmek kolay değil, her şey maddiyat da değil ama gerçekten ben çok ciddi bir şekilde maddi sıkıntı çekiyorum. Fakat şu var, yeterince okuyamıyorum, yeterince yazamıyorum çünkü ister istemez okuyamayınca, bilgi birikimim olmayınca, yazarken kalemim titriyor. Bunu çok duyumsuyorum, kendimi aşmış değilim şu durumda, ama aşmaya çaba gösteriyorum. Sık sık ev değiştiriyorum, değiştirmemin nedeni, malum işte parasızlık.

Zeki COŞKUN: Bu öteki yapı çevresinde biraz ben de gevezelik etmek ve fazla uzatmadan bir askerlik hatırasıyla başlamak istiyorum; çünkü bu öteki lafı bana hep "beriki"ni hatırlatıyor. Askerde bir çavuşumuz vardı; o, "hizaya bak" yerine "beriyeye bak" derdi. Biz paralı, bedelli askerler her seferinde gülerdik bu lafa. Askerlik her Türk erkeğinin eğitim kurumu; topu topu iki ay da olsa, ben de orada eğitildim ve galiba en büyük eğitim de bu "beriyeye" yani hizaya bakma lafı oldu. Bu "öteki" lafı da, tam anlamıyla "hiza"ya göre tanımlanmış gibi görünüyor. Bir yanıyla müthiş iletken bir sonuç, yani hemen kendi zincirinizi kuruyorsunuz; aynı zamanda da yalıtkan, bir şeyleri ayırıyor-sunuz; ayna gibi bir işlevi de var, ışık yansıyor, kırılıyor ve size dönüyor. Ötekinin ardında tıpkı ayna gibi bir sır var; yani ötekinin, yabancıya bakıyor ve kendinizi görüyor, tarif ediyorsunuz. Kısacası, öteki beriyeye yani beni, yani bizi tarif etme aracı olarak kullanılıyor. Gerçi *İstanbul* dergisi varoş sözünün o artık saızık olmuştan anlamından kurtulmak için "öteki" sözünü seçti ama öteki her halükârda böyle alengirli bir anlamı içinde taşıyor.

Hizaya bakarak kendini tarif etme yanılışına, tuzağına öteki lafını kullanarak ben de vakt-i zamanında düşmüştüm. Yayınlanmış ilk kitabımın adı "Aleviler, Sünniler ve Öteki Sivas" Sivas, yangınıyla gündeme geldiğinde, medyada ve dolayısıyla zihninizde yer alış biçimi şuydu: Orada Aleviler var ve Pir Sultan Abdal Derneği toplandı yaptı; ama orada Refah Partili belediye de var, köktendinci Sünniler de var; onlar da kızdılar ve yaktılar... Ben de olayın sadece bu olmadığını, orada yaşanan bir hayat, bir şehir olduğunu, yani Alevilerin, Sünnilerin ötesinde bir şehir olduğunu anlatabilmek için "öteki" kavramını kullanmak ihtiyacını

duymuştum. Kendi gördüğüm, kendi algıladığım Sivas'ı anlatmak niyetindeydim ama yine burada bile yalıtma, ayırma işlevini de taşıyor bu tanım. O sıralarda *Aktüel* dergisinde bir yazı dikkatimi çekmişti. Akmerkez'de yeni açılan bir restoran kafeyi anlatıyordu ve yazının spotunda, Akmerkez Türkiye'nin Batı'ya açılan yüzünün bir simgesi, bir vitrini gibi lafların yanı sıra, garsonların ne kadar özenli, hızlı, dakik olduğu söylenirken -belki ben de boğanın kırmızıyı görmesi gibi o arada Sivas'a kafayı takmış olduğum için gördüm o cümleyi yoksa başka bir zaman görmeyebilirdim- "emin olun hiçbirisi Sivaslı değildir" deniyordu. İşte dışardaki, kenardaki, ne dersiniz deyin, varesi deyin, ötekiler deyin, berikiler deyin, biz ve onlar, öteki ve beriki, bir toplama, düzleştirme içeriyor ve bize yönelik bir idealizasyon varken, öteye yönelik ve karşıya yönelik olarak da bir dışlama var. Aynen, çavuşun hizasında ve Akmerkez'in Sivaslı garsonundaki gibi. Kendisini şehrin sahibi sayan insanların, yerlisi sayan güçlerin, iktidarın -sadece siyasal iktidarı kasdetmiyorum; düşünsel, kültürel, ekonomik, söylem ve dildeki iktidar da dahil olmak üzere iktidarın- şehre sonradan gelenleri, dışardan gelenleri, aşağıda olanları, yoksul olanları bir tür dilenci gibi gördüğünü düşünüyorum. Akmerkez örneğine dönersek, orada bir garsondan bahsediyoruz; garson hizmet sektöründeki adam, siz ondan hizmet alacaksınız. Ama hizmet aldığınız insanı da tanımlama, belirleme, seçme, yerine yurduna göre kodlama gereği duyuluyor, yani tıpkı Aleviler-Sünniler ayrıştırması gibi. Bu tam bir dilenci muhabbeti; yani onu ancak eğer canımız isterse, gönlümüz razı olursa alırsak aramıza, böyle bir mantık var o sözün arkasında. Dilenciye canımızın istediği zaman, keyfimizin olduğu zaman sadaka vermek gibi.

Bu dilenci muhabbeti bugünlerde gördüğüm bir reklamda yine dikkatimi çekti; bir deterjan reklamı. Trafik ışığında duruyor bir araba; bir çocuk elinde silme aletiyle koşuyor, cama yanaşıyor, direksiyondaki adam "hadi git" falan gibi işaret ediyor; sonra o çocuğu bir yeşil tahta önünde görüyoruz ve "eğitim bütün çocuklarımızın hakkıdır, bilmem ne deterjanı eğitime destek veriyor", deniyor. Şimdi deterjanın eğitime destek vermek gibi bir zorunluluğu yok, keyfine göre, sadaka gibi bir şey o. Çocuğun gelip camınızı silmesine izin vermeniz, yani sadaka vermeniz ile bir deterjan firmasının eğitim hakkına biraz destekte bulunması aslında aynı şeydir, yani sadakadır.

Yukardakilerin, iktidardakilerin, var-sılların, yerleşiklerin, kendini şehrin sa-

hibi sayanların aşağıdakilere bakışı hangi düzlemde olursa olsun, ötekiler kodundan gittiğimiz zaman, hep bu dilenci ve sadaka muhabbeti içerisindedir. Oya Baydar'ın konuşmasındaki bir noktayı anımsatmak istiyorum. Bir dönem, tıpkı sadaka gibi, dışardan gelenlere, aşağıdakilere, yoksullara, ötekilere bir hüsnü kabul göstermişti aydınlar, şehrin sahipleri diye adlandırılan insanlar ve onlara olduklarından daha abartılı niyetler, düşler, incelikler atfedilmişti ama Oya Baydar'ın popülizm diye tanımladığı bu yaklaşım, özellikle seksen-

Zeki Coşkun:
Yukardakilerin,
iktidardakilerin,
varsılların,
yerleşiklerin, kendini
şehrin sahibi sayanların
aşağıdakilere bakışı
hangi düzlemde
olursa olsun,
ötekiler kodundan
gittiğimiz zaman,
hep bu dilenci ve sadaka
muhabeti
içerisindedir.

li yılların yarısından itibaren büyük bir dönüşüme uğradı.

Yakın bir dönemde bu şehrin belediye başkanı adayı olarak karşımıza çıkan, kendisini sosyalist olarak sunan ve bütün kariyerini de o halk popülizmi ile yapan bir insanın bir yazısından küçük bir alıntı yaparak bitirmek istiyorum, bu şehrin sahiplerinin ötekilere nasıl baktığını göstermek için: "Onlar kentin varoşlarından içlerine dalan kurt sürüleri, ilkel bir saldırı silahı gibi taşıdıkları palabıyıklarının altında gizlenmiş hain ve kötü bakışlarıyla erkek

erkeğe yaşayan bir topluluk olarak tehlike sinyalleri yayarlar."

Kimin için yayarlar? Bizim için yayarlar. Şimdi sadaka verme devri bitmiştir ve onları kovmak zamanıdır. Benim şimdilik söyleyeceğim bunlar.

Feride ÇİÇEKOĞLU: Öteki-beriki tartışmasının ve hiza sorununun, felsefi, sosyolojik ve politik teorilerin ötesinde pratik bir yanı olduğunu sanıyorum. Şöyle bir örnek vereyim: Kırdaki yaşayan bir insan çöpünü attığı zaman ortalığa, ki bu çöp ne olabilir, elma koçanı olur, mısır koçanı olur yine doğadan gelmiş bir şeydir- kalıcı bir zararı olmaz; ama aynı insan şehirde çips paketini, sigara izmaritini denize attığı zaman veya sokakın ortasına tükürdüğü zaman, bunun artık değer yargılarıyla, ya da kim öteki, kim beriki diye tartışılmayacak boyutlarda ortak yaşama verdiği somut bir zarar var. Dolayısıyla, sözü tekrar Oya'ya geçirirken, "biz kimiz ki hiza dışı olanlara öteki diyelim, zaten hiza ne ki?" sorularına cevaben, bir şehri şehir yapan, hele İstanbul gibi binlerce yıllık kültür mirasına sahip bir şehri tanımlayan bir "hiza" pekala vardır demeden edemeyeceğim.

Oya BAYDAR: Arkadaşlar ne olacak bu İstanbul'un hali? Rakı diye su içtim ama gene de böyle soruyorum.

Bütün arkadaşlarımız konuştuğuktan sonra düşündüm ki, hangi terimlerle söylersek söyleyelim bir ötekinin varlığını kabul ediyoruz; yani izafi olarak, bir yerden bakınca öbürü öteki. Ümit Kivanç'ın da söylediği gibi bütün kentlerin ve tabii İstanbul'un içinde pek çok farklı kültürleri, farklı grupları, farklı olayları barındırmasından ötürü muhtelif "öteki"ler var. Şimdi sonunda yine laf döndü dolaştı -ben de bundan korkuyordum zaten- ötekine nasıl hakmalıyız, ötekini nasıl görmeliyiz ah ötekine haksızlık mı ediyoruz, peki sahip kim, bunları tartıştık. Bu çok önemli bir tartışma; çok, çok önemli ama ben bunu biraz daha atlayıp etik ve felsefi boyutlu bulduğum bu tartışmayı biraz atlayıp, size bir iki rakam vermek istiyorum. Öteki ve beriki belki o zaman daha bir ortada olacak.

1990 nüfus sayımına göre İstanbul'da yaşayanların %37'si İstanbul'da doğmuş. Bu %37'nin içinde on günlük olan bebek de olduğuna göre, 1990'da, kentte yaşama anlamında İstanbul'da üç kuşaktır yaşayanların oranı sadece %17'dir. Burada tabii birtakım aksamlar olabilir ama bu mesela %37'ye çıkmaz %7'ye de inmez; %17'dir. Bu arada 1990 nüfus sayımında, özellikle göç bölgeleri diyebileceğimiz, işte şimdi varoşlar diyeceğimiz yerlerde nüfus sayımında çok kaçaklar olduğunu da he- ▶

saba katarsak, bu rakam daha da düşer. Kısacası, 1990'da İstanbul'da sadece %15 üç kuşak İstanbullu kalmıştır. Ne demektir bu, önemli mi, önemsiz mi bakınız değer yargılarına girmeden söylüyorum.

1990 nüfus sayımından itibaren, altını çizerek söylüyorum, çok önemli bir göç oldu İstanbul'a ve yeni nüfus sayımında bu oran %8 veya %10'larda falan olacak, bu kadar az. Şehirlilerin oranı bir şehirde %8 ile %10 civarına düşmüşse, burada önemli bir olay vardır. Engellenmeli mi, engellenmemeli mi, iyi mi kötü mü, bunlar ayrı; ama önemli bir olay olduğu kesin. İkinci bir şey daha söylemek istiyorum; her şehirde, her toplumsal yapıda çelişkiler olur. Bir kentte hangi çelişkileri bulabiliriz, demin de söyledik sınıfsal çelişkileri bulabiliriz. Her zaman vardı. Mesela aşağı mahalle tabiri kullanıldı, gecekonduculardan söz ettik; bu çelişkiler temelde sınıfsal çelişkilerdir ve her zaman vardı ve her zaman olacaktır. Bu Londra'da da vardır, New York'ta da vardır; hangi şehri alırsanız alın, daha düzenli Alman şehirlerinde bile vardır. Geçmişte Türkiye'de sınıfsal çelişkileri barındıran İstanbul'da bu farklı gruplar kentin organik parçalarıydı yani kente eklenmişlerdi. Eklenmekten kastım, o bir bütündü; onun gecekondu mahalleleri, onun lüks mahalleleri, onun bilmem ne mahalleleri vardı; sınıfsal farklılıklar vardı. Şimdi bu sınıfsal farklılıkların getirdiği yaşama farklılıkları da vardı tabii ama giderek bu çelişkilere dünyada az şehirde olabilecek boyutlarda yenileri eklendi. Türkiye'nin toplumsal yapısı itibarıyla yenileri eklendi. Ne eklendi? Doğu-Batı çelişkisi eklendi; Müslüman-laik çelişkisi eklendi gayet açık. İstanbul'da çok açık yaşıyoruz bunu ve bunlara iç içelikler eklendi. Bunları isteyelim istemeyelim bunların varlığını kabul etmek zorundayız. Etnik çelişkiler eklendi; arkadaşım Sivaslılar dedi; garson Sivaslı mı, değil mi bir yere gittiğinde, Siirtli mi sorusu da çok soruluyor. Çünkü eski "pasam rakinizi nasıl alırsınız" diyen, İstanbul'un simgesi olmuş Ermeni, Rum garsonlarımız son derece azaldı ve onların yerine gerçekten bunlar geldi. Bakın buradaki çelişkiler; kırsal-kentsel, doğu-batı, laik-islam, ve her çeşit etnik çelişki, sınıfsal çelişkilerin üstüne bindiği zaman ve artık bu çelişkilerin bu kadar yumak haline gelmesi, farklı grupları organik bir bütünlükten, bir kent bütünlüğünden, çeşitli mahalleleri ve farklı gruplarıyla bir kent bütünlüğünden bahsedilemeyecek bir şekilde birbirinden ayırdığı zaman, işte ne olacak bu İstanbul'un hali sorusu ortaya çıktı.

Ümit Kıvanç arkadaşım değindi, ben de vurgulamak istiyorum; yaratılmış çe-

leşkiler de bunların üzerine tuz-biber ekti. Yani insanlar ellili yıllarda da göç ediyorlardı; elliden sonradır biliyorsunuz İstanbul'a büyük göç. Göç ettiler gecekonducuları kurdular ama göçün oranları neydi? 1990 sonrası Doğu ve Güneydoğu göçünün oranlarına bakalım ve onun getirdiği kültürel farklılıklara, etnik farklılıklara, ideolojik farklılıklara bakalım; daha sonra İslamın yükselişiyle birlikte meydana gelen ve maalesef benim hiç katılmadığım biçimde abartılıp körüklenen laik-İslam çatışması içinde o mahallelere bakalım; mesela, Sultanbeyli'ye bakalım. Sultanbeyli her bayramda bir kere daha fethediliyor! Şimdi biz kendi ülkemizde bir şey-

Oya Baydar:

1990'da İstanbul'da sadece % 15 üç kuşak İstanbullu kalmıştır. 1990 nüfus sayımından itibaren, çok önemli bir göç oldu İstanbul'a ve yeni nüfus sayımında bu oran % 8 % 10'larda falan olacak, bu kadar az..

leri yeniden fethediyoruz, kendi şehrimizde bir şeyleri yeniden feth ediyoruz. Yani bu çelişkiler, isteyelim istemiyelim, biraz da körükleniyor.

Özetle, bu kadar büyük çelişkiler ve sadece İstanbul'un değil Türkiye'nin çözemediği çelişkiler İstanbul'da biriktiği anda şaşırma başlıyoruz, ne yapacağımızı bilemiyoruz. Tabii şurada bir laf söylemek için söylenecek çözümlü biliyoruz; gerçekten Türkiye'de daha fazla demokrasi olsa, Türkiye'de savaşa bitse, Türkiye'de halka dönük bir ekonomi politikası uygulanmaya başlarsa, yani bunlar olsa, tabii bu boyutlarda bir göç önlenemez, tabii ki İstanbul'un da sorunları daha az olabilirdi.

Ama şimdi bunlar yok, o zaman ne yapacağız? O zaman, ister istemez bu çelişkilerle birlikte nasıl yaşayacağız, bu çelişkileri nasıl yumuşatacağız, ya da bunları nasıl hazmedeceğiz, buna bakalım; başka çare kalmıyor. Bireyler olarak İstanbul'da yaşamak istiyorsak, neleri kabul etmemiz lazım, neleri kabul etmezsek nasıl davranmamız lazım, bundan ibaret görüyorum, kötümserim, çözümün olmadığını düşünüyorum. Şu aşamada olmadığını düşünüyorum.

Feride ÇİÇEKOĞLU: Peki o zaman soru varsa salondan soru alalım, soru yoksa ben salona soru yönelteceğim çünkü. Rahmi Alp'i görüyorum örneğin, dinleyiciler arasında; çok da sevdim gelebildiğine. "Öteki İstanbul" dosyasında Rahmi Bey'in bir yazısı var. "Nihayet İstanbul da Bir Gol Attı mı"; bir soru işareti ile ve soru işareti parantez içinde. Rahmi Bey bu soruyu sorarken somut bir örnekten yola çıkıyor ve ellili yıllarda İstanbul'a gelmiş, çok iyi tanıdığı birinden söz ederken, Kars'tan İstanbul'a gelen o hanımın pek güzel bir zeytinyağlı bakla tarifini veriyor. Ve diyor ki, bir zamanki göçler İstanbul'un kimliğine tehdit gibi değildi, tam tersine buraya gelen buranın damak tadını, estetiğini, yaşam tarzını benimser, beğenir, ona katılır ve onu bir sonraki kuşağa aktarma inceliğini gösterirdi. Ve şimdiki gibi keskin çelişkiler o zaman, o dönemki göçlerde yoktu. Sonradan Rahmi Alp ile yazısı üzerine konuştuğumuzda, zeytinyağlı bakla tarifinin sahibi olan Güneş Hanım'ın kendisine şöyle dediğini aktardı: "Peki ama biz çok azaldık, sen tek başına kalsan da hâlâ gol atma merakında mı olacaksın?" Rahmi Bey de demiş ki: "Evet tek başına da kalsam, geriye kalan 14.999.000 insan benim için öteki olacak; ben de tek başıma gol atma savaşında olacağım. Çünkü zeytinyağlı bakla tarifinin, o damak tadının güzel olduğuna, bu kentin bir kültür geçmişiye sahip olduğuna inanıyorum; bir sürü demokrasi gibi görünen laf kalabalığı altında bu kültürün yok edilmesini de benimsemiyorum."

Doğru özetledim mi Rahmi Bey? Bir şey eklemek ister misiniz?

Rahmi ALP: Hayır. Aynen böyleydi.

Feride ÇİÇEKOĞLU: Yazınız seviyerek okundu; onu da burada iletmiş olayım tekrar.

Bir Dinleyici: Zeki Coşkun'a sormak istiyorum: Dilenciye sadaka vermesine yaklaşıldığını söylediniz kente sonradan gelenlere. Bir ölçüde doğru olabilir gözleminiz. Peki madalyonun tersinden bakmayı düşündünüz mü? Bir örnek vereyim: Benim yeğenim İstan-

bul'da doğdu; İzmit'e taşındıklarında teyzesinin kızına, "Ben İstanbulluyum", demek gafletinde bulunmuş. Vay sen misin diyen, teyzesinin kızı hemen müdahale etmiş; "Hayır" demiş. "Öyle deme, sen İstanbullu değilsin." "Neden, ben İstanbul'da doğdum", demiş yeğenim. "Hayır, ne kadar İstanbul'da doğarsan doğ; İstanbul'un yerlisi Rumlarla Ermenilerdir. Yani Türk ise eğer insan, İstanbul'un yerlisi olamaz." Cevap bu... Ümit Bey de söyledi; bu sözlerine denk düşünüyor: Biz sahip çıkmadık İstanbul'a; sanki hemen gidecekmiz gibi, kirletip gidiyoruz, kirletip gidiyoruz. Sahip çıktığımız zaman oluyor Ümit Bey, Yunanistan "Burası constantinopolis", dediği zaman biz ayaklanıyoruz." Olur mu? O İstanbul bizimdir, diyoruz. Yunanistan'dan ses kesildiği zaman İstanbul'a gene üvey evlat muamelesi yapıyoruz; sadece kullanılacak bir yer muamelesi görüyor. Bu yaklaşımı nasıl değerlendiriyorsunuz? Üç kuşak İstanbullu sonradan geleni dışlıyor; ama sonradan gelen de zaten İstanbul'u tümden dışlıyor.

Zeki COŞKUN: Tabii ki, zaten ben de konuşmamda iki tarafın, iki potanın, aynı havuzda eşitlendiğini söylemişim. Yani bir taraf kendini idealize edip öteki tarafı dışladığı zaman, ister istemez o dilenci veya aşağıdaki veya öteki, öyle tanımlanan insanlar da ötekine karşı, yani asıl, yerli, sahip vs. konumundaki insanlara karşı bir öfke, bir nefret, bir kin biriktiriyorlar. Bunu, tepki meselesini meşru görmek açısından, olağanlaştırmak için söylemiyorum. Oya Hanım'ın biraz önce çok hızlı bir panorama ile ve çok yetkin bir şekilde tanımladığı gibi, ayrışma noktaları çok fazla ve yine geliyoruz Ümit'in söylediğine. Burası sanki bize ait olmayan bir yer ve birileri bizi buraya tıkıştırmışlar ve buradan ne kadar çok şey alabilirsek yanımıza kâr kalacakmış gibi davranıyoruz. Buradaki kendisini yerli, sahip ve iktidarda gibi gören de, dün gelip bugün kalan ve temelli kalmak niyetinde olan yani dilenci muamelesi çekilen de, ben bu şehirden ne kadar faydalanabilirim, ne kadar kazanç sağlayabilirim, ne kadarına hâkim olabilirim tutkusuyla, vahşice, yırtıcı bir şekilde yaşıyor. Ben belki "beriyе" bakma ihtiyacından dolayı ötekilerin üzerine fazla söz etmedim, onlara dilenci muamelesi çekiliyor diyerek altını çizmekle yetindim; bunun elbette ki öteki tarafı da var ve öteki de beridekinden hiç farklı değil. Ancak bu noktada belki şu da söylenmeli: Türkiye ve İstanbul koşullarında göçün bir sürü trajik boyutu var ama evrensel olarak da göç her zaman, her toplumda vahim bir şeydir; insanı yaralar, kendisi olmaktan çıkartır. Bu

fuvarın konuklarından İngiliz yazar John Berger'in bir sözü var: "Göç sadece geride bir şeyler bırakıp denizler aşmak, yabancılar arasında yaşamak demek değildir; aynı zamanda dünyanın anlamını -bunu tekrar vurguluyorum, dünyanın anlamını- yerle bir etmektir. En sonunda da insanın kendisini saçma, gerçek dışı bir dünyaya bırakması demektir." Böyle diyor Berger. İşte bu gerçek dışı halin içinde yaşıyoruz Türkiye'de.

Oya BAYDAR: Ben gene dayanamadım bir şey söylemek istiyorum; çok ilgimi çekti. Bir kere İstanbul'u Türkler kurmadı; bu çok önemli. Birçok ülkenin başşehirleri, önemli şehirleri orada kimler yaşıyorsa onların kurup geliştirdiği şehirlerdir. Hepimiz söyledik, Ümit Kıvanç daha vurgulu söyledi, sahiplen-

Oya Baydar:

**Türk yerleşik değil,
hiç yerleşik olmamış.**

**500 yıl belki de bir
yerleşme süreci için,**

yerleşik toplum için,

kentleşme için yeterli

olamayabiliyor.

miyoruz diye. Bakın 1453'te biz fethettik. 1453'te Fatih İstanbul'u fethettiğinde çeşitli rakamlar var ama bir baktığınız zaman o sırada zaten Bizans azalmış, azalmış, İstanbul'a sığınmış ve 20 bin kişi kalmış. Fetihden sonra kaçan, kesilen, şu olan bu olandan sonra şehirde 2.000 kişinin kaldığı sanılıyor. Bir zamanlar 800.000'e kadar çıkıyordu nüfus; 2.000 kişiye kadar düşmüş. Şehri yaşatmak için her yerden insan getiriliyor ve buna "şenlendirme" deniliyor.

Şehri şenlendirmek için iskân politikası güdülmüş ve her yerden insan getirilmiş. Kimisi zorla getirilmiş, kimisi gönüllü gelmiş ama önemli olan şu: İnsanlar o şehri kurmamışlar. Tabii sonra yerleşmişler, İstanbul kültürü dediğimiz bir şeyler doğmuş ama göz ardı etmemek lazım ki şehrin kuruluşu bir tuhaf. Kuruluşu dediğimiz zaman şunu da netleştirmek lazım: Şehrin 2.700 yıllık tarihi var ama bunun sadece 550 yılın-

da Osmanlılar var. Onlar da geldiklerinde şehrin nüfusunu hemen hemen sıfıra indirmişler ya da inmiş, her neyse, 2.000 kişi kalmış ve 2.000 kişinin üzerine bugüne kadar gelinmiş. Sahiplenme ve yerleşme olayı bir süreçtir, yerleşme binlerce yıllık bir süreç. Türk yerleşik değil, hiç yerleşik olmamış. Nedir? Atalarımız Orta Asya'dan çıkıp gelmişler, hep övünülür ya; yine olumlu, olumsuz anlamda kullanmıyorum ama 500 yıl belki de bir yerleşme süreci için, yerleşik toplum için, kentleşme için yeterli olamayabiliyor. Bunu da gözden irak tutmamak lazım, sanırım.

Feride ÇİÇEKOĞLU: Bir şey ekleyeceğim; yine Ümit Kıvanç'tan alıntı yaparak. Bu ruhen göçerliğe ek olarak benim fevkalade eğlenceli bulduğum bir başka saptaması vardı. Türklerin, tırnak içinde "Türklerin", hani o, Orta Asya'dan geldiği var sayılan Türklerin, su ile de barışık olmadıklarını söylediği ve bunu çok eğlenceli olarak anlattığı bir yazısı vardı; *Atlas* dergisinin 1996 İstanbul sayısında. İstanbul da zorunlu olarak bir "su şehri" yani sudan ayrı düşünülemez bir şehir. Ümit Türklerin bu su şehrinde suyla ilişkisinin kimi biçimlerinden söz ederken, geçmişte Topkapı Sarayı'ndan Sarayburnu'ndan ceset atılması, bugün Şehir Hatları vapurlarının çöpünün denize süpürülmesi gibi bir sürü örnek veriyordu.

Bu örneklerin animsattığı bir fikrayı burada paylaşmak istiyorum: Dört nala Uzak Asya'dan yola çıkıp en sonunda bir kısırak başı gibi denizlere uzanan bu ülkede sularla tanışan atalarımız balıkçılığa dair hiçbir şey bilmedikleri için bu toprakların yerlilerine danışıyorlar; fakat şansa bakın ki, atalarımızın ağlarına ilk takılanlar, adını yerlilerin de bilmediği iki tuhaf balık oluyor ve Türkler balıkçılığa bunlara isim vererek başlıyorlar: Balıkların biri kılıç, öbürü kalkan!

Jenny White'ı görüyorum dinleyiciler arasında... "Yenitepe" adıyla "öteki İstanbul"a sembolik bir isim verdiği makalesinde, özellikle kadın emeğini inceleyen Jenny'nin 1998 Eylül ayında İtişim Yayınları'ndan bir kitabı çıkacak. Ayrıca *İstanbul* dergisinin 24. sayısında, bu kez Yenikent adını verdiği bir mahallede 10 yıl arayla tanıştığı iki evlenme törenini anlatan bir yazısı yayımlanacak. Eminim söylemek istedikleri vardır.

Jenny WHITE: Dışardan bir görüş faydalı olabilir; ben Amerikalıyım. New York'ta yaşadım gençliğimde ve New York sizin tarif ettiğiniz çelişkilerle dolu, yani her çeşit insan var orada ve acı şekilde yaşıyor ve orada çok korku var. Burada da çok korku hissediyorum ->

rum ama başka bir korku. New York'ta da sınıfsal farklar, etnik farklar, renk farkları falan hepsi var. Ama korkulan şeyler farklı: para çalınacak, iş kaybedilecek, sokakta saldırıya uğranacak... Hatta araba; trafik korkuları. Buradaki korku, tüm bu konuşulanların arkasındaki benim hissettiğim korku, böyle bir şeye hiç benzemiyor. Buradaki korkunun arkasında şu var gibi görünüyor: Bu kişiler bizim gibi olmuyor. Yani Zeki Bey çok ilginç bir şey söyledi; aynaya bakar gibi; bir sır var. Tam öyle; yani bu öteki denilince, bir ayna, o aynaya bakınca bir korku hisedilir; bu benim için İstanbul'un başkası. Ve o başkadan korkuluyor.

Ümit KIVANÇ: O bizim milli özelliğimiz! Biz, herkesin bize benzemesini isteriz. Kendi milletimiz içinde önce ikkiye bölünürüz, sonra dörde bölünürüz, yani bu böyle! Bizim özelliğimizdir; bize benzemeyen biri olduğu anda huzursuz oluruz, ille onu kendimize benzetmek isteriz.

Oya BAYDAR: Bakın, bir gün taksiyeye bindim. köprüden geçerken birtakım tatsız olaylar oldu, benim taksiförüm dedi ki bakın görüyor musunuz, İstanbul'u mahfettiler bu yeni gelenler, dedi. Hakikaten böyle bir durumla da karşı karşıyaydık, hatırlamıyorum olayı. "Siz nerelisiniz" dedim, o da dışardan bir yeri söyledi; işte diyelim, "Tokatlıyım", dedi. "Ama siz de dışardan gelmişsiniz", dedim. "Ama bakınız ben bir şey söyleyeceğim" dedi, "ben bu konuyu çok düşündüm." -Gerçekten insanlar düşünüyor bu konuyu, ister istemez.- Evet, "Çok düşündüm", dedi. "Ben geldim, burası kentti ve ben daha iyi bir yaşam istedim, ama bu daha iyi yaşamı sadece para olarak istemedim, daha iyi bir kent yaşamı istedim ve ben buraya uymaya çalıştım, öğrenmeye çalıştım", dedi. "Ama şimdi benim gördüğüm -Ümraniye'de çalışıyormuş, onu da söyledi- şimdi gelenler birçok yerde uymaya değil kendi biçimlerini zorla kabul ettirmeye çalışıyorlar; empoze etmeye çalışıyorlar", dedi.

Yeni gelenler kendi yaşam biçimlerini empoze etmeye başladıklarında, kendisini o işin sahibi sayanlar kirpilemeye başlıyorlar. Yani ben gerçekten İstanbulluyum, kentliyim, böyle bir yaşam biçimim var, serde aydın olmak da var, işte anlamaya hasredilmiş bunca yılımız var ve gerçekten anlamaya çalışıyorum, sevmeye bile çalışıyorum ama anlayamadığım, sevmediğim, kabullenemediğim çok fazla şey oluyor. Kirpilemeyip ne yapacağımı düşündüğümde gerçekten çözüm bulamıyorum. Yani tolerans, anlayabilmek, anlamaya çalışmak beni belki, bir an; aman ne ya-

payım bunlar da böyle ben de böyleyim, bu da böyle gidecek, diye rahatlatılabilir. Ben çözümsüzlüğümü söyledim sadece.

Doyma noktası diye bir kavram vardır sosyolojide, toplumların doyma noktası vardır ve göç teorilerinin önemli bir noktasıdır. Bir topluma hatta küçük grup sosyolojisinde küçük gruplara da uygulamak mümkündür. Bir topluma, bir sınıfa, 30 kişilik bir sınıfa bir zenci öğrenci soktuğunuz zaman çok keyifli olur, o çocuk artık gülü olur sınıfın. Böyle örnekler vardır Amerikan sosyolojisinde; beşe çıkarttığınız zaman kendi aralarında mecburen çeteleşirler çünkü ötekiler onlara karşı saldırganlaşmıştır. İstanbul'da durum biraz bu. Yani

Jenny White:

New York'ta

korkulan şeyler

farklı...

Buradaki korkunun

arkasında şu var

gibi görünüyor:

Bu kişiler

bizim gibi olmuyor...

Bu benim için

İstanbul'un başkası...

İstanbul kabul edeceği kadar göçü aldığı sıralarda -ki, bu kabul alt yapı sorunlarıyla da ilgili, yani yollarının, kanalizasyonunun, suyunun yeterli olup olmadığıyla da ilgili, yani bir şehircilik sorunu- kabul edebildiği kadar göçü aldığı sırada, sorunumuz çıkmadı. Ne zaman ki, İstanbul da uzun zaman yaşamış olan, belli alışkanlıklar edinmiş olan insanların sayısı %10'lara düştü, yani yeni gelenlerin sayısı sosyolojideki kabul edilme oranının çok üstüne çıktı; şimdi artık bu şehrin sahipleri kimler olacak sorusu söz konusu. Nüfus mü, kültür mü? Burada uzatmalıyım ama bir kentli yaşam biçimi ve kent kültürü vardır. Son zamanlarda bütün dünya karışıyor bu anlamda göçlerle ama bir kent

kültürünün varlığı hiçbir yerde İstanbul'da olduğu gibi tehdiye uğramıyor. Kent nedir, kentli nedir, kent kültürünü kırsal yaşam biçiminden ve diğer yaşam biçimlerinden ayıran nedir diye somut kriterler vardır. Ayrıca her şehir kendi geçmişinden getirdiği özellikleri buna katar. İstanbullu olmak, bir kent kültürüdür; orada yaşamış olmak artı İstanbul'un kendi geçmişinden getirdiği özelliklerdir. Mesela artık hemen hemen hiç bulunmayan, mozaik dediğimiz şey, kültürel mozaik dediğimiz ve fevkalade İstanbul'a has, Rumlarla, Ermenilerle, Yahudilerle bir bütün olan mozaik...

Ümit KIVANÇ: Ona Türkçe cevap verdi biliyorsunuz.

Oya BAYDAR: "Ne mozayığı" dedi, "biz mermeriz, yekpareyiz!" Evet, böyle dedi! Halbuki Türkçe kentli değil, yani Türkçe'nin düşüncesi de kentli değil o manada ve tabii ki İstanbullu asla değil... İstanbul'un mozayığında yemek kültürünün azımsanmayacak payı vardı ve hâlâ da yer yer direnmektedir bu kültür. Çok önemlidir gastronomi yani yemek kültürü; besin kültürü son derece önemlidir. Onun getirdiği tarzlar vardır çünkü. Yani hep birden bir sininin başına çöküp elinizle ya da bir yaprağı şöyle yaparak yeme biçimiyle -küçümsüyor muyum, küçümsemiyor muyum ayrı konu; ben sevmem mesele, seven varsa başka- ama öyle yemek biçimiyle, bir güzel hani o kılıç, kalkan diye adlandırdığımız balığı yemenin, yanına da şu kadar rakısını koymanın inceliği başkadır. Evet, bu kadar basite indirgiyorum; bunlar İstanbul'un özellikleridir. İstanbul'un bir başka özelliği de denizde, o deniz ulaşımıdır, o denizin getirdiği bütün şeylerdir. Bakınız gündelik hayata indirgemeye çalışıyorum. İstanbul'un kültüründe, kentliliğin de getirdiği özellikleriyle komşuluk ve birbiriyle aynı mekân paylaşmanın biçimi kırdan, köyden, kasabadan farklıdır. Aynı mekânı paylaşmak, ama kırsal ve daha çok kan bağlarına dayanan ilişkilerin dışına çıkarak paylaşmak kentliktir; yani paylaşırken birbirine saygı çok önemlidir. Şimdi siz diyeceksiniz ki, bu kadar önemli şeyler konuştuk, sen bize saygıdan, sevgiden bahsediyorsun. Evet kent kültürünün parçası ortak yaşam saygısıdır. Bütün bunlar İstanbulluyu yaratır.

Belki bütün konuştuklarımız özeti; herkesin öteki derkenki şikâyetinin özeti; ortak yaşam saygısı kalmamıştır, çok azalmıştır.

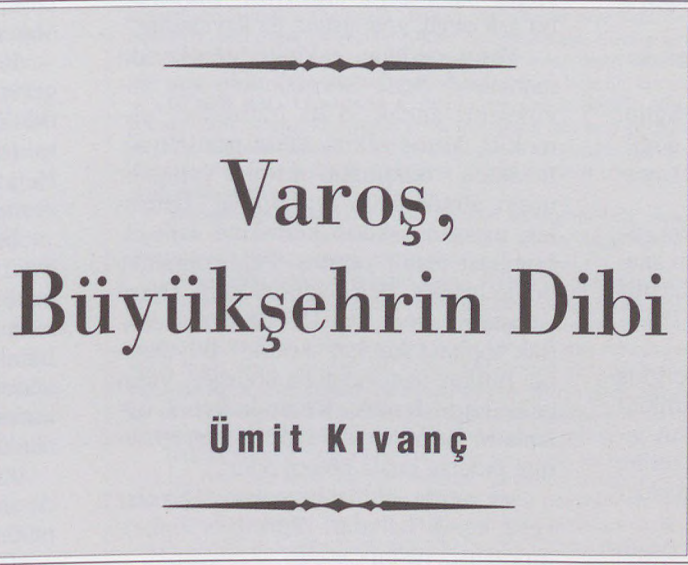
Feride ÇİÇEKOĞLU: Başka soru yoksa bitirme önerisi var. Çok teşekkür ediyoruz hepimize, katılımınız için. ■

Açıkçası, nerede olduğumu bilmiyordum. “Gaziosmanpaşa Belediyesi” tabelasını geçeli epey olmuştu. Geniş caddeyi takip ettim, tesettür kıyafetleri satan mağazayla “cafe bar” tabelalı biracıyı yanyana gördüğümde, caddeyi kesen sokaklardan birine dalmam gerektiğini düşündüm. Büyükşehir, arsız bir bitki gibi kalın kalın kollarını sokuyordu varoşların böğrüne... Olmadı... Tersini söylemeliyim, değil mi: onlar büyükşehri biryerlerinden yakalayıp ciklet gibi uzatıyor ve içlerine doğru çekiyorlar. Bilemiyorum. Bildiğim, büyükşehirden varoş gözükken hayat kaynaklarının ortasında Beko kampanyalarının, peşin fiyatına taksitle çelik kapı satışı duyurularının gırla gittiği.

Ara sokaklara saptım. Sadece iki farklılık tesbit edebilmişim. İlki ağaçların çokluğu, ikincisi, yol kenarlarını dolduran arabaların arasında boşluklar bulunuşu. Öte yandan bu da, yine arabalar yol kenarlarını dolduruyor demektir. Böyle düşününce azıcık ayrıntıya girebildim: arabalar yerliydi. Olmadık bir sapakta bir jeep’le karşılaşana kadar bu bilgiyi zihnimde kazıdım. Neyse ki ara sokaklardan daha da kuytu köşelere ilerlediğimde başka jeep’le karşılaşmadım.

Nerede olduğumu bilmiyordum. Yön duygum güçlüdür. TEM’e çıkışın geride solda, İkitelli’nin ileride sağda kaldığını ayırt edebiliyordum. Sonra bir daha saptım, bir daha ve bir daha... Düzgün, birömek blokların kat çıkılmış gecekonduların karşısına dizildiği, arada iki futbol sahasına yer bıraktığı geniş mi geniş bir başka caddenin kenarındaydım.

Nefis futbol oynanıyordu. Her atılan adımın sahadan bir tabakayı kaldırıp futbolcunun vücuduna sıvıdığı, rüzgârın bütün şutları rotasından saptıracağı, tek hakemli, tek köftecili, az seyircili, formalı bir maç. Hepsi pas atmaya çabalıyorlardı. Hepsi boşa kaçıyorlar, alan boşaltıyorlardı. Artistlik geçerliliğini kaybetmişti, belli. Ufak bir dalaşma, “Hop, hareket yok,” diye engellendi. Anında. Zarif çalım ve ince hareketlerle ilerleyen, her adımda rakip ceza sahasına yaklaşan arkadaşlarını kollayan kalın bıyıklı sol kanat oyuncusunu tebrik edemeden ayrıldım saha kenarından; bu yüzden üzgünüm. Ya sırf sol ayağını kullanan, her defasında müsait durumdaki bir hücum oyuncusunu “görebilen” o sıska oğlan? Ya kısa boyuyla, hünerli ayakları ve işlek zekâsıyla, be-yazların 8 numarası?

Ah, futbol sevmeyen Türkiye aydını; ya futbol sevmeyen ya da cahil ve kibirli bir taraftarlık kaşkolunu boynuna sarmayı bir ara akıl edip, kimliğine yeni bir hane açmaktan mesut olmuş, sorumsuz, kıcı rahat medenî insanımız; “öteki İstanbul” diye ben sana yalnız o maçı bıktırması anlatmak isterdim, ama tıp terimleriyle marangozluk üzerine konuşamayız ki!

Yine de sanırım, azıcık top tepmiş olanlar, nerede bulunduğumu bilmeden seyrettiğim maça şahit olsalar, varoşlar maroşlar üzerine konuşurken dillerine hâkim olma gereğini kavrarlardı.

Pontherizci ve overlokçu arıyor.

Yıllardır Çağaloğlu’nda çalışıyorum. “...arılıyor” ilânlarının bin türlüüne rastgeldim. “Pontherizci”yi ilk defa gördüm.

Dediğim gibi, “Gaziosmanpaşa Belediyesi” tabelasından sonra sadece TEM çıkışını hatırlıyorum.

Bahçeler vardı. Bol bol bahçeler. Mısırlar vardı. Asfalt hizasından aşağıda bulunmaları bir tür kast sistemi kurulu gibi dayatılmışçasına buna baştan razı duran sokak kapılarının yanında.

Bembeyaz olmuşlardı. Mısırlar ne arasın yol kenarında? Hepsi dimdik tepelere tırmanan, gerisi görünmez olan, tırmanıp tırmanıp en çok elli metre sonra amansızca inişe geçtiğiniz yolların ortasında...

“İşte, asıl buralar...” Belli ki yedi-sekiz kişinin zor sığıştığı tek göz, iki göz derme çatma evler, bir duvarlık boyayla çepeçevre badana edilmişler. “Burada boyacının kararı, doğru”: para yoksa boya da yok. Buralardan sabahın köründe çıkılıp akşam karanlığında işsiz dönülüyor. Buralarda kâğıt mendil sektörünün gönüllü minik satış elemanları barınıyor. İşte şimdi derinliklerimdeyim. Ama daha gidilecek yol var. Fenerim daha aşağısını aydınlatmıyor. Yukarısını da. Aşağısı veya yukarısı var. Düzlük yok.

Az önce geçtiğim yerler neydi o vakit? Arabalarıyla, dükkânlarıyla, çok katlı binalarıyla, yer yer doğru dürüst çatılarıyla..? Oralarda da düzlük yoktu. Ama coğrafya yenilmiş, elenmişti.

Buradan öteye gidersem, döndüğümde buralarda da çelik kapı kampanyası bezlerini göreceğim. Daha öteye gideceğim, “İşte,” diyeceğim, “asıl buralar.”

İlerleyeceğim, döneceğim, çelik kapılar, market olmuş bakkallar beni izleyecek.

Nereye doğru ilerliyorlar? Nereye yayılıyorlar? Ne arıyorlar?

Gömlekte çalışacak elemanlar arıyor.

İnsanlar şöyle ikiye ayrılabilir mi: çöp kamyonunu sadece işbaşında görenler ile o kamyondakileri, kamyonu evin önüne çekmiş, eve bir uğrarken görenler. İkinci gruba kamyondakiler de dahil.

Çöp kamyonunu evinin önüne çekenlerin evleri uzaklaşıyor. İkinci grup birinci gruba katılıyor, yerini başkalarına bırakıp büyükşehre yaklaşıyor.

Eskiden büyükşehir çok uzaktı. Ucundan kenarından tırtıklanabileceği kadıyla bir ekmek kapısıydı. Boyun eğme karşılığı, varken yokmuş gibi yapma karşılığı hayatta kalmayı sağlayan bir aksi hükümdar... Şimdiyse çok yakın. Çelik kapılar peşin fiyatına üç ay taksitle. Çelik kapının ardında ne saklanacak? Birşeyler olmalı korunacak. Ne var? Ne var televizyondan başka?

Var. Birşeyler var. İsmar Shop- ➤

ping Center merkez camii karşısında. İstikbal Showroom'la İpek Showroom yanyana. Önlerinden kimseyi takmayan sarmaşdolaş gençler geçiyor. Kenar mahalle lunaparkına ağzında sigaralarıyla, daracık blucinleri ve tişörtleriyle gelen, benim kadın kahramanlarım, yanlarında bıçkın oğlanlar.

Seen, gözlerimde bir renk...

Neyin rengi? Şiddetin. Mor. İsyanın. Kırmızı. Üzerine hilâl de çizilir orak-çeçik de.

Kulaklarımda biir sees...

Kompresör sesi. Harç karıştırma makinesi sesi. Fabrika uğultusu. Slogan sesi. Büyükşehir TV ekranları aracılığıyla ulaşan ağlama-yakarma sesleri.

Ve içimde biir nefees... / Olarak kalamayacağım...

"Hiçbir şey olarak kalmayacağım. Hep isteyeceğim. Nefes içimde değil, boşaltıyorum gürültüyle. Rüzgârı uzakta bile ürkütüyor sizi."

"Oğlanlar gibi yürürüm istersem; istersem kısıtırım. Göbeğimi açarım mahalleden uzaklaşır uzaklaşmaz. Kaçınız ölümü göze alıyor iki sarılma bir öpüşme için?"

Dedim, ağaç çok. Yeşiller kalmış arada. Gözlerdeki renk değil. Banklar koymuşlar ağaçların altına. "Park"ın girişi bile var. Koca bir kayanın üzerine döşenmişler, fırçayı boyayı alıp: "Aşıklar Parkı".

Eline fırça boya alanın gizli örgüt üyesi bellenip, "tak!" diye indirilebileceği yerde, hiçbir vakit hiçbir âşik çiftin banka oturup birbirine sarılamayacağı yerde bunu yapmışlar.

Kim yapmış? "Onlar"...

Bayram günleri görüyorsunuz onları Beyoğlu'nda. Bazen de pazarları. Ne sarımları büyükşehirliklerine benziyor ne öpüşmeleri. Kız oğlanın boynuna doluyor kolunu; meydan okuyor. Oğlan kızın beline sarıldı mı o da meydan okuyor. Çiftler değil onlar; takım.

Küçük parkın girişine "âşiklar parkı" yazılışı, "burada oturacağız" demek değil, "geliyoruz" demek.

Seen, gözlerimde bir hiç...

Kemer tokası imalatında çalışacak bayan elemanlar aranıyor.

Fabrikanın avlu duvarı, caddenin bir yanı. Caddede, otomobilli büyükşehirliklerin rüyalarına bile sığmayacak genişlikte. Ama birden dimdik bir yokuşa kavuşuyor. Yokuşu indirin mi, "Yenimahalle". Kimbilir kaç yerin adı bu.

Yenimahalle'nin sürat yapılması diye asfaltına kendinden bariyerler kurulmuş caddesine bir sürü sokak akıyor. Akıyor, çünkü duramıyor. Duramaz,

çok dik. O sokak orada duramaz, çok dik, caddeye akmak zorunda. Akması kolay. Çıkması zor. Sokaklardan biri on metre sonra, öbürü elli metre sonra kesiliyor. Teslim oluyor. Merdivene dönüşüyor. Dimdik sokak nerede? Bitti. Arabalar için bitti. Merdiven başlıyor. Çık çıkabilirsen. Ta tepeye çıkıyor. Sokak devam ediyor. Sokak merdiven. Bingöl-lüler Dayanışma Derneği'nin balkonunda çaylar konmuş.

Gömlekte çalışacak elemanlar aranıyor.

Hem aranıyor hem az ötede oturmuş eğleniyorlar. Blucinler aynı blucin, tişörtler aynı tişört. Dedim ya, showrom da var, çelik kapı kampanyası... Hepsi bakışlarıyla anlatıyor: "Biliyoruz, bu aslı değil, ama aslına da kavuşuruz."

Varoş dediğin, eskinin "gecekondu mahallesi" değil. Gecekondu için büyükşehir ancak, o da olabilirse "ekmek"ti. Varoş sâkini sâkin görünüyor. Ressama, "Sükûnetin resmini yapabilir misin günümüzün şartlarında?" demişler, uyuyan askerin kemerine asılı el bombası resmi yapmış. Peki, olmamış böyle bir şey, ben uyduruyorum. (Nasıl yakıştırma ama... Ali Desidero'nun etrafına toplananlar kim acaba?) Büyükşehir bugün tost veya hamburger, yarın çelik kapı demek. Kızlar kollarını oğlanların boynuna doluyor, oğlan terslerine giderse hırsıyla itiveriyorlar.

Ve arada öldürülüyorlar. Oğlanlar veya kendi babaları öldürüyor onları. Amcaları... ne fark eder?

Yüksek yüksek tepeleeeereee / ev kurmasınılaa...

Uçan kuşlaaaaa mââlûm olsun / Ben annemi özleedim...

Anne de burada baba da; sen neyi özledin?

Hem anneemiii hem babaamı / Ben köyümü özleedim...

Büyükşehirlinin temennisi bu. Kimse köyünü özlemiyor. Gecekondu, gündüz kalker demektir. Varoş o demek değil. Kimse köyünü özlemiyor. Penyede çalışacak eleman aranıyor.

Varoş, büyükşehirin dibi. Yanıbaşı. Büyükşehir sadece hissedilmiyor, koklanmıyor oradan. Eşelenebiliyor, kurcalanabiliyor. Tuhaf ama, çok da net gözüküyor. Varoşa her şey çok net: "Doktor. 24 saat açık." Uzun lafa gerek yok. "Uzman doktorla normal doğum 25 milyon." Çok net.

Madem bu kadar net... Onlarda var, bizde de taklidi var. Aslı niye olmasın?

Gecekondundan çokkatlı yapıya dönmüş, kişilik mücadelesi içindeki sıvalı, boyalı binalar; henüz tek ayağını yere basmış sıvasız tuğla cepheli evler... Uzaktan hepsi birbirinin aynı.

Yakından, iki ayaklarını da nasıl bileklerine kadar dik yamaçların sert toprağına soktukları anlaşılıyor. Bütün nalburlar açık, pazar günü. "Tüm dünya havayolları biletleri yetkili satış acentası"...

Büyükşehir, kolej sınavına hazırlayacak kurs peşinde. Varoşa, endüstri meslek lisesi mezunu ağaç ve metal işçileri aranıyor. Endüstri meslek lisesi mezunu ağaç ve metal işçileri, dünyaca ünlü blucin firmasının imalat atelyesinin karşı kaldırımında Inter formlarıyla dolaşıyor. Lacivert-siyah birer hızar gibi. "Alo Dünya. Kontürlü Telefon" tabelasının önünden geçiyorlar. "Alo Dünya" telefonu manavda. Tabelanın altında belirtiliyor: "Alo Dünya. Manavda."

Kasırga Sokak'tan Volkan Sokak'a geçiyorum. En iyi yardımcı sokak adı ödülünü veriyorum onlara. Bunlar karakter oynuyorlar, başrole uzaklar. Hep uzak kalacaklar. Kendileri de biliyorlar.

İnşa ediyor, fakat tamamlamıyorlar. Noktayı orada koymayacaklar. Nokta, bir banka camına takozla mı konacak, mermi şeklinde, bir silahtan mı çıkacak? Bilmiyoruz. Onlar da bilmiyorlar. Onlar aranıyorlar. Pontherizci veya kemer tokacısı olarak, adi suçlu olarak, "terörist" olarak... fark etmez. Hep aranıyorlar.

Karşılığı ne olabilir ki başka? Onlar da arıyorlar. Hiç uzakta değiller. Bir minibüs mesafesindedir.

Ve kimse köyünü özlemiyor. Süslenmiş Şahin'lerin tozuttuğu yolların kenarına üç-beş sap mısır ekiyorlar diye onları geri gönderebileceğinizi sanıyorsunuz... Çok aldanıyorsunuz; takım oyunu oynuyorlar, birbirlerini görebiliyorlar.

Henüz belki yalnız futbol sahasında; doğru. Saha dışında ise, çelik kapı kampanyasını yadırgamıyorlar. Ama kendileri gibilerin yanına yaklaşabilmek için bakkalları market yapmaktan, showrom'lar açmaktan geri durmuyorlar. İsmar Shopping Center merkez caminin karşısında.

Temel atılamaz, ev kurulamaz, yol yapılamaz yerler yurt edinildi. Yıkıldı yapıldı, yıkıldı yapıldı. Katlar yıkıldı. Büyükşehirden bakınca, tuğla peyzajı bir geçicilik yanılması yaratabilir.

Kardeşlerim yolumu bilsee / Bilsee de geelsee...

Gerek yok. Onlar da buradalar. Uçan kuşlara mââlûm oolsaa...

Penyede çalışacak eleman aranacak. Elemanlar çalışamayacak. Büyükşehirin caddelerine çıkacaklar. Görünmediler, görünmediler, görünecekler.

Feryatlı, taşlamalı, kurbanlı üç-beş gecekondlu yıkımı "kameraya alınacak". Giderek daha zor alınacak. Alınacak da, getirmesi uzun sürecek. Yıkımlar uzaklaşacak. Yakındaki, yıkılamayacak. Yakındaki, sıcaklığına panlanıp zomlanıp tıklılacak ekrana. Oradan mor ışıklarını büyükşehirin korunaklı yerlerine saçacak. Kameralar çoğalacak, özel güvenlikli sitelerin yüksek duvarları üstünde. Sitelerin içini değil dışını gözleyecek. Varoşun ise böğrünü. Kameralar büyükşehirin. Volkan Sokak'tan Kasırga Sokak'a pan, laleleri döven kıza zoom yapılacak. Beş dakikada varoş gerçeği... Az sonra... Psikiyatri uzmanlarından tahliller: aslında nedir şu içimizdeki nefesler, olmaz olsun böyle yurttan sesler ve ardından bilmemkaç kupona televizyonlar. O da az sonra. Beşyüzevler tamam, sıra Binevler'de. Binevler'de site site üstüne. Bu siteler öyle site değil. Site site pense. Buralarda kapalı tribüne abonman bilete alabilecek nezih taraftar oturmuyor. Bu ağzı bozuk itler aramızda ne arıyor sayın bakanım? Bu kız bu lalelere nasıl vuruyor sayın seyirciler! Büyükşehirin hayreti. İhtilal görmüş kraliçe gafleti. 8 numaralı kısa boylu oğlanın kıvraklığı, top hâkimiyeti ve orta saha zekâsı kimin umurunda? 8 numara Şahin istiyor. Füme camlı. Kendi elleriyle delegecek egzosu. Penyede başkalırla çalışacak. Penyede beş, gömlekte on kişiye yer var. Güneş Taner, Hıncal Uluç'un pırl pırl gençliğine seslenirken, 8 numara, eşek anırtan yokuşlardan yukarı bağırtacak Şahin'i. Üçhilalli bayrak asacak, Türkiye onunla gurur duyacak. Saracak hesmeleli bandı altına, şahadete koşacak. Ya da gözü yuvarında kalacak. Kendi aşağıda. Şahin hiç gelmeyecek. 8 numara, son mermisini attıktan sonra zafer işareti yaparken yirmi mermi yiyecek, kısırıldıği evde.

Annem de babam da köyüm de burada... Peki ben neyi özledim?

Ya da bir cevap bulacak sorulara. Çünkü bir defa o tepeleri yola, merdivene döndürdüğüden sonra, cevap o kadar uzakta değil. Cevap ileride. Na şu tepenin ardında.

Büyükşehir onu yuttuğunda, cevabı bulmuş sayılacak. Büyükşehirliler gibi. Köyünü Falım ve Sarelle reklamında görecek. Tanıyamayacak. Büyükşehirliler gibi. Zaten uçan kuş da kalmayacak yakında. Carmen Cafe Bar'a girecek, kapıya tekme atıp. Gömlekte, kemer tokasında çalışsa da fark etmeyecek.

Varoş büyükşehre fazla yakın. Büyükşehir yutmak istiyor. Haydi boğazında kalmadı diyelim; bu mideyle mi? ■

ALİ HİKMET BABA: Ali Hikmet Baba Muş-Varto doğumlu. Üç ay önce İstanbul'a geldi. Alevi Kürt. Anne ve babası henüz köyde. İki ağabeyi ile Gazi Mahallesi'nde kirada oturuyorlar. Kiraları 10 milyon lira. Bir çay ocağında çalışıyor. Üniversiteye girmek istiyor. ÖSS'yi kazandı. ÖYS de istediği dalın puanlarını tutturamadı. Matematik öğretmeni ya da mühendislik eğitimi almak istiyor. 19 yaşında.

Ayrımcılık? Oluyor tabii. Çok yeniyim daha İstanbul'da ama biliyorum ayrımcılık oluyor. Ben ilk geldiğimde iş aramaya çıktım. Oralarda nerelisin diye sorduklarında Muşluyum deyince hemen değişiyor, iş yok diyorlar. Hele bir de Gazi kelimesi geçince hiç iş vermiyorlar.

İstanbul'un anlamı: Gazi'nin köyle farkı pek yok. Gazi'nin elektrikleri sulan her gün kesiliyor. Aynı... Varto'daki gibi yani, aynen devam ediyor. Sonra yolları, çamur yani. Aynı... Bir fark görmedim... Amma Gazi'yle mesela Taksim, Aksaray... Uçurum farkları var biliyor musun...

Özgürlük farkı: Şimdi tabii İstanbul'u kafamda başka türlü canlandırmıştım dedim ya. Yani daha rahat yaşamı gibi. Özgürlükleri daha fazla... Köyde özgürlük? Tabii yoktu. Köyde mesela saat yediden sonra dışarı çıkamıyorduk... Asker, özel tim biliyor musun? Zaten askeriye her gün köyde operasyon yapıyordu. Orada köye umler gelince, evlere gece baskın yapıyorlardı. O yüzden ışıkları hemen söndürmek zorundaydık. Baskın yapmasınlar diye yani. İstanbul'da daha özgür bir şekilde yaşamı diye düşündük. Gazi'ye geldik. Burada özgürlük farkı bir iki saat oldu. Yani Gazi'de de saat ondan, on buçuktan sonra dışarı çıkamıyoruz. Hemen polisler kimlik soruyorlar, alıp götürüyorlar. Öyle arkadaş grubuyla beraber sen hele hiç kurtuluş yok.

ÖYMEN BAL: 19 yaşında. İstanbul Çağlayan'da doğdu. Anne babası da onun doğduğu yıl İstanbul'a geldiler. Daha sonra Gazi Mahallesi'ne taşındılar. Altı katlı bir binamın bir dairesi onların mülkü. Baba daha önce bakkallık yapmış. Yürütememiş. Şimdi müteabbib. Eski gecekonduları alıp yıkıp apartman diyor. Alevi ve Kürt. Öymen Bal şu anda açık öğretim lisesinde okuyor. Aynı zamanda kendi kurdukları bir tiyatro grubunda çalışıyor.

Varoştan gelmek: Tabii bunu her gün yaşıyorum ben. Mesela sohbet ediyorsun. Soruyorlar: Nerede oturuyorsun? Gazi'de! Aa şurası mı? Şu meşhur yer mi? Siz orada nasıl yaşıyorsunuz? Orada teröristler var, komünistler var, orada yaşamaz filan diyorlar.

Ayrımcılık: Ben çok yaşadım bunu. Tiyatro işi çıkmadan önce iş aramaya gittiğimde, işte işçi aranıyor diye yazmışlar. İşte sordular, nerelisin diye. Erzincanlı, iyi, hoş beş. Okmeydanı taraflarında bir işyeriydi. Nerede oturuyorsun? Gazi'de der demez, "Haa işçi alınmıyor. Biz o yazıyı sökmeyi unuttuğumuz" falan filan... Çünkü ben Gazi'den geliyorum. Biz başka bir dünyanın insanlarıyız. Ama Gazi'deyken bunu hissetmiyoruz. Bizim orada sevgi, hoşgörü çok başka. Mesela ben geçenlerde evlenen ablamı ziyarete gittim, onun evine. Bahçelievler'de. Eve girenken bir hanım da aynı binaya girdi. Ablama sordum. Bu hanım nerede oturuyor diye. Bilmeyorum dedi. Bu ne demektir? Komşuluk ilişkileri yok. Paylaşım yok, oysa Gazi'nin hangi semtine gidersek gidelim, istediğiniz kapıyı çalıp ekme alabiliyorsunuz, su içebiliyorsunuz.

Gazi'de sorun? Olmaz olur mu? Daha geçen gün gece on bir buçukta Gazi'de parkta oturuyoruz üç dört arkadaş. Polis neredeyse bizi içeri atıyordu. Çünkü biz Gaziliyiz, farklıyız. Oysa İstanbul'un semtlerinde, ne bileyim Ortaköy'de filan gece üçlere dörtlere kadar oturanlar var. Var değil mi? Bu ayrımcılık niye? Çünkü biz Gazi Mahallesi'ndeniz... Paylaşım dedim, ekmeğini bölüşüyor dedim. Tabii bu noktada bazı kopsmalar oluyor. Geçim sıkıntısı tabii. Bir ekme olmuş 30 bin lira. O insan bana mi versin, kendi çocuğuna mi versin...

Varoş yoksuldu: Türkiye'nin geliri insanlara değil çetelere, soygunculara, koruculara aktarılıyor. Ne bileyim Doğu'daki kirli savaşa aktarılıyor. Varoştaki insanlar elektriği, suyu kaçak kullanıyorlar. Bu insanlarda para yok, bu insanlarda eğitim yok, bu insanlarda yiyecek yok, giyecek yok. Atatürk zamanında köylü milletin efendisidir demiştir. Şimdi? Şimdi alakası yok. Hiç yok, benim köyde sanayim yok. tarım desen neredeyse kadar? Bir şey alacak ki köylü bir şey versin... Yok ki versin... Bu insan buraya göç etmek zorunda. Daha taze bir örnek sana. Adam köyden gelmiş. Üç çocuğunu okula değil çalışmaya yolladı. Çocuklar beşer milyon aylıkta çalışıyorlar. Beşer milyon, ama ayda anlıyor musun?

Kente akan varoşlar: Tabii. Bu vatan bizim. Gazi Mahallesi İstanbul'un dışında değil... Taksim de tabii İstanbul'un dışında bir yer değil. Ben istediğim yere özgürce gidebilirdim. Ki gidiyordum da zaten, ama param olduğu zaman... Sonra yırtık pırtık elbiseler deniyor. Ortaköy'de o cin pantolonları yırtıyorlar, ama o moda ona laf yok; bir varoş çocuğu parasızlıktan öyle geziyorsa ona laf edilecek öyle mi? Yok öyle şey...

Varoş İstanbul mu? İki yıl öncesine kadar, yani Gazi Olaylarına kadar ben Gazi'nin İstanbul'un bir semti olduğunu düşünüyordum. Ama artık öyle düşünmüyorum. Utanmasalar bize pasaport verecekler. Bak son bir örnek, bundan az önce Gazi'nin Küçükköy'e bakan tarafında, deponun orda bir yemek daveti vardı. Oraya gidecektik, deponun orda çevirme, sonra karakolun orda çevirme var. Biraz ileride, iki durak ötede çevirme var. Mezarlıkta gene çevirme var. Son Durak'ta gene çevirme var.

Gazi farkı: Hiç fark yok. Aynıdır, hemen hemen aynıdır. Ben Alibeyköy'de okudum, orayı da iyi biliyorum. Orada da aynen Gazi gibidir. Git onlarla konuş, Alibeyköy'deki çocuklarla konuş. Yüzde doksan dokuzu aynı şeyi anlatacaklardır... Yani İstanbul'un bir parçası mı diyorsun. Yani sınır olarak, harita olarak bakarsan tabii İstanbul'un bir parçası. Alibeyköy de İstanbul'un parçası değil. Sanki aynı bir ülke. Yani sizin varoş dediğiniz yerde çifte standartlar var hep. Polis orda başka, burda başka mesela...

Megaköy: İstanbul dünyanın en güzel şehirlerinden biriydi. Bak biriydi diyorum, geçmiş zamanda kalmış bu. Bugün artık insanlar ne İstanbul'da yaşadığını düşünüyor, ne köyde yaşadığını düşünüyor. Niye düşünmüyor? Ekmeğe derdine düşmüş insanlar. Köy mü, şehir mi ne fark eder. Aç insanlar, yoksul, yaşayanları böyle olunca ister istemez İstanbul'da da yıpranmalar meydana geliyor. Şehir kötülüyor tabii... Niye geldi bu insanlar İstanbul'a? İş için. Havasını suyunu beğendiği için gelmediyer ya bunlar. Ne oldu, boş bulduğu yere gecekondusunu yaptı. İş arıyor, ekmeğe arıyor, N'apsın bu insanlar?

Aydın Engin'in "Öteki, Beriki İstanbul" başlıklı röportajından, *Cumburiyet Dergi*, 2 Kasım 1997

Minibüsten Yenikent Mahallesi son durakta inip Hatice'nin evine doğru yürümeye başlıyorum. Caddenin iki kenarına dükkânlar ve mağazalar sıralanmış: Bir eczane, bir bakkal, bir sürü mobilya mağazası, elektrikli alet satan yerler, kırtasiyeler var. Erkekler dükkân önlerinde duvarlara dayanmışlar. Konuşuyorlar, sigara içiyorlar. Tesettürlü kadınlar yanlarında çocukları veya ellerinde plastik alışveriş torbalarıyla hızlı hızlı yürüyorlar. Bütün kadınlar tessettürlü değil, başı örtülü olmayanlar da var. Bunlar, açık olmayan giysiler, etekler, gevşek bluzlar giymişler. Cadde insanlarla dolup taşıyor. Bahçe kapısının yeşil demir levhası önünde beklerken Hatice'nin oğlu Metin yanına geliyor. Elini uzatıyor. Kahvedemiş.

Babası Engin de çalışmadığı zamanlar sokağın sonundaki bu kahveye gidiyor. Kahveden evin girişi gözükmüyor fakat evin alt yüzü yeşile boyanmış demirin arkasında kalıyor. Aşağıda bir bahçenin olduğu, tozlu üst kısımlarını demirin üstünden uzatmış genç ağaçlardan anlaşılıyor. Metin uzun, sırtım gibi. Zayıf ve köşeli yüzünde hiç eksilmeyen bir ihtiyatlılık var. Haysuz biri. Her an kıpır kıpır. Bakışlarını sürekli çeviriyor, bir misafiri karşılarken bile.

Engin bu evi on beş yıl önce Karadeniz'deki köylerinden İstanbul'a geldiklerinde yapmıştı. O zamanlarda Yenikent'in yolları eğri bükü ve tozlu idi. Yolların etrafında büyüklü küçüklü, yıkılacakmış gibi duran inşaat halinde gecekondular vardı. Engin malzeme için yeterli parayı bulur bulmaz gecekondusuna bir kat daha çıktı. Sonrasında belediye Engin'i bu katı yıkması için zorlamıştı. Engin sonra katı tekrar çıktı ve politikacıların her şeyi cömertçe vaat ettikleri bir seçim öncesi döneminde gecekondusuna mülkiyet hakkı aldı. Yenikent şu anda İstanbul'un bir parçası. İşçi sınıfının yaşadığı pek çok bölgeden farksız. Engin evin zemin katını iki ayrı dükkân olarak kiraya vermiş. Biri dönerci, öbürü de kelepirci eşya satan bir eskici. Metal duvar diğer katların girişinin özel olmasını sağlıyor. Yeniköy'deki evlerin çoğu böyle bir ek gelir sağlama yöntemi düşünülerek tasarlanmış. Engin bu dükkânlardan aldığı kirayla sokağın öbür tarafındaki pek para getirmeyen kendi elektrikçi dükkânına mali destek sağlıyor. 80'lerde zemin kattaki bu yerlerden birini yün işi için kullanıyordu. Yurtdışına ihracat yapan tüccarlardan yün ve kalıp alıyor, bunları çevrede ya-

On Yıl Arayla İki Evlenme Töreni

Jenny White

şayan kadınlara dağıtıp onlara ördükleri parça başına para veriyordu. Bu iş kuruyup gitti, diyor kendisi: "Artık herkeste bir sürü makine var. Artı, kaliteli mal üretebilecekleri imalathaneler açtılar. Bizim kadınlar bu işi yemek pişirirken yapıyorlardı. Yünlerin her tarafı yumurta olurdu."

Bahçe kapısından giriyorum. Yeşil plastik yeni bir halıyla kaplı merdivenleri çıkıyorum. Metin bu haftanın sonunda evleniyor. En son kattaki daireye taşınacak. Duvarlar bel hizasına kadar denizköpüğü yeşili, üstü de beyaza boyanmış. Hatice'nin köyden gelen annesi dizlerinin üstünde, yeni halıyı dayanıksız görümlü bir temizleme aletiyle siliyor. İçinde dönen silindiri olan plastik pembe renkli bir kutu bu. Hatice bana selam veriyor. Telaşlı, ne yapacağını bilmez bir görünümü var. Altlıkları sürekli yeniden düzenliyor, kendini parçalayarak halıyı temizliyor. Üzerinde uzun mavi bir etek, onun altında çiçekli keten bir şalvar var. Üstüne kazak ve örme bir ceket giymiş, başına da kırmızı-sarı renkli bir tülben takmış. Yuvarlak yüzü süzölmüş ve solgun. Ev sessiz-

ce seyreden ve kendi aralarında konuşan kadınlar, akrabalar, komşularla dolu. Kadınların elleri sürekli bir şeyler yapmakla meşgul. Evden getirdikleri örgüyü ya da tığı örüyorlar. Zaman zaman birbirlerinin yaptıklarını inceliyorlar, ilmikleri, kalıpları, örülen şeyin ne olduğunu konuşuyorlar.

Hatice'nin kızı Emine mutfakta geçen günkü misafirlerin bulaşıklarını yıkıyor. Emine yirmi altı yaşında. Kocasını Osman ve sekiz yaşındaki kızı Serap'la buraya yakın bir yerde oturuyor. Kot pantolon ve V yakalı bir kazak giymiş, siyah parlak saçları düzgün bir şekilde at örgüsü yapılmış. Çok güzel ve ışıltılı kahverengi gözleri, solgun dolunay yüzüne bir incinebilirlik katıyor, onu genç ve ürkek dışı bir hayvana benzetiyor. Çok yorgun gözükmüyor. Bana buraya gelmekten nefret ettiğini, çünkü her gelişinde yalnızca iş yaptığını söylüyor. "Kendi evimde yeterince işim var zaten" diyor.

Emine evlenmemiş bir genç kızken çeyizini dikmiş ve babasının parça başı atölyesinde çalışmış. Örmek için gelen kadınlara yünü hazırlayıp, onlara kazak modellerinin karmaşık kalıplarını açıklıyormuş. Engin işe

oğlunun ismini vermiş. İşin onun devralmasını istiyormuş. Hatice bir keresinde şöyle demişti: "Okutacağız bakarsın babasının işini bırakır da başka iş yapar." Bu durumda Emine'nin işi üstlenip üstlenmeyeceğini sorduğunda hepsi gülmüştü. "Eğer Metin ilgilenmezse, bir adam tutarız. Zaten Emine evlenip, çocuk sahibi olacak, buradan gidecek." Hatice bana Emine'nin okulu beşinci sınıftayken bıraktığını söylemişti. Çünkü okulu sevmiyormuş. O sırada Emine atılıp, babasının o alıcılara ilgilenirken kendisine ihtiyacı olduğunu söylemişti gururla.

Emine on altı yaşındaydı. Bir gece balkonun taşları üzerinde oturuyorduk. Salondan arakladığı sigarayı içiyordu. Herkes uykudaydı. Eski kilime oturdu, başını duvara yasladı, sessizce geceyi seyretmeye başladı. Sigarasının dumanı işaret ateşi gibi yükselip alçalıyordu. Arabaların ışıklarının oluşturduğu turuncu çizgi karanlıkta kutu gibi gözükken bitirilmemiş evlerin arkasındaki tepenin üzerinde bir yılan gibi kıvrılıyor, evlerin metal çubuklardan yapılma antenleri gölgelerin içinde dikiliyordu.

Emine alçak sesle bana bir sır vermek istediğini söyledi. Arkadaşı nişanlanmıştı ama, başka bir genç çocuğu seviyordu. Birkaç ev ötedeki yanan bir pence-reyi gösterdi.

"Çocuk şurada oturuyor. Telefonda konuşuyorlar, ama sadece arkadaş olarak." Bir kaç saniye durdu. "Çocuk aslında başkasını seviyor."

"Kim" diye sordum.

"Ben" dedi gülerек.

"Sen kimi seviyorsun peki?"

"Çalışmayı."

Bana, kazak siparişi veren bir adama kazakları göstermek için babasıyla Beşiktaş'a gittiklerinde gördüğü kadın tüccarlardan bahsetti.

"Kendi işimi yapmak istiyorum. Bundan daha büyük olacak. Ve de Beşiktaş'ta oturmak istiyorum."

"Neden?"

"Çünkü buradakiler geri kafalı. Pantolon giydirtmezler. Her zaman başörtüsü takman gerekir."

Metin'in düğün günü yaklaştıkça, Engin'in evindeki kadın sayısı artıyor. Eve durmadan başka kadınlar sessiz sedasız girip çıkıyorlar. Kadınlar hem oturma odasını hem de misafir odasını dolduruyorlar. Evde erkek varsa kadınlar misafir odasında oturmuyorlar. Bu odada bir büyük, bir küçük divan var. Dikiş makinesi ise ahşap bir dolaba kaldırılmış.

Başka birçok Yenikent evinde olduğu gibi bu evde de iç mekân esnek bir şekilde kullanılmış. Duvarlar yıkılıp odalar birleştirilmiş. Odaların işlevleri değiştirilmiş. İkinci kattaki balkon kapatılmış, böylelikle Hatice ve Engin için yeni bir yatak odası oluşturulmuş. Bu sayede üçüncü kat yeni evlilere kalıyor. Üçüncü katta bir oturma odası, küçük bir yatak odası ve süslü bir banyo var. Banyodaki perdeler ve çamaşır makinesi örtüsü limon sarısı renginde. Mutfak ikinci katın sahanlığında ve artık her iki kattaki insanlar aynı mutfağı kullanacak. Hatice ile Engin'in misafir odasına yeni bir balkon ilave edilmiş. Böylece kadınların yazın sokaktan görülmeden dışarı oturabilecekleri bir yer yapılmış.

İki kadınla birlikte üst kata çıkıp yeni gelinin çeyizlerine bakıyoruz. Aslında ben daha önce de gelinin evinde çeyizleri görmüştüm. Çeyizleri oturma odasının her tarafına sermişler, duvarlara hatıra odaya gerdikleri bir ipe asmışlardı. Düğün gelinin ailesi çeyizi sandıklar ve büyük bir bohça içinde yeni eve getirdi ve yerleştirdi. Kristal bardaklar ve gelinin yaptığı gümüş madalyonlar vitrinde sergileniyor. Bir kısmını gelinin ailesinin bir kısmını da damadın ailesinin verdiği yapma çiçekler de vitrine kon-

muş. Teker teker her bir eşyanın nereden geldiği uzun uzun anlatılıyor. Kenarı çiçek nakışlar işlenmiş on tane saten seccade holde bir sandığın üzerinde yığılı duruyor. Onların üzerinde iki yığın başörtüsü var. Her biri ince oyaları gözükcek şekilde dizilmiş. Bir dolabın üzerinde kenarları oyali havlular ve başka nakış ve oya işleri duruyor. Holdeki ayakkabılığın kapakları açık bırakılmış, içinde üç tane yeni kadın çantası ve altı çift süslü yeni terlik bulunuyor. Çeyiz sergisi oturma odasında devam ediyor: Her tarafa ince danteller konmuş, sigorta kutusunun üstüne bile. Gelin, kız sanat okulunda öğrendiği hünnerlerini sergilemiş, gümüş metal işlerinin yanı sıra boncuk, tel ve kumaştan küçük ağaçlar ve kameriyeler yapmış. Yaptıkları odanın dört bir yanına konmuş, herkes hayranlıkla seyrediyor. İnce gümüş renkli metalden iki tane duvar frizi tablo yapılmış. Tablolardan bir tanesi güneş şemsiyesinin altında ince peçesinin altından gülümseyen bir Osmanlı kadını gösteriyor. Büfede tabak çanaklar sergileniyor. Üzeri çiçekli desenle kaplanmış bir divan ve sandalye takımı var. Bir yüksekliğin üzerinde kare bir masa, bir büfe ve uzun bir camlı dolap duruyor. Küçük yatak odasını üzerinde turuncu renkli saten bir yastık yorgan takımı bulunan çift kişilik bir yatak kaplıyor. Yastıklardan biri kalp şeklinde ve üstünde gelin ve damadın isimlerinin ilk harfleri olan M ve S harfleri işlenmiş: Metin ve Songül. İşlemeli beyaz bir saten örtünün içinde gelin ve damadın ipek gece elbiseleri duruyor. Büyük bir giysi dolabı bir duvarı tamamıyla kaplıyor. Aynalı kapaklar yana doğru kayarak açılıyor. Dışarı doğru açılan kapaklar için hiç yer yok zaten. Kapaklar damadın yeni gömleklerini ve kazaklarını sergilemek için açık bırakılmış. Etajerin ve makyaj masasının çekmeceleri de açık. Her bir çekmece değişik derecelerde çekilmiş, böylelikle içindekiler gözüküyor: her biri değişik bir şekilde işlenmiş iki düzine başörtüsü, bir düzine desenli kışık örme çorap var burada.

Her şeye hayranlıkla bakıyor ve aşağıya dönüyorum. Koridor halılarının temizlenmesi işini ben devralıyorum. Sonra Emine'yle birlikte aşağı katın girişindeki elbise askısı ve ayakkabılığın tozunu alıyoruz. Üstlerine gelinin işlediği çiçekli altlıkları yerleştiriyoruz. Gelin pembe karanfillerle süslenmiş beyaz kare bezler de getirmiş. Bu kare bezler mutfak dolabındaki tabakların altına karanfil üçgenleri aralardan sarkacak şekilde konuyor. Bir sandalyenin üstüne çıkıp dolapların üzerindeki her bir kabın üstüne bu bezlerden sarkacak şekil-

de koyuyorum. Aynı deseni taşıyan perdeler daha önceden asılmış. Daha büyük bir karanfilli bez soba kapağının üzerine süslüyor. Kızın becerisi her yerde sergileniyor ve onun "alanı"ni belirtiyor. Bu mutfak onun mutfağı, bu salon onun salonu.

Temizlik yapıyoruz, oturuyoruz, konuşuyoruz. Bazen bir şeyler yiyoruz: çorba, ekmek ve pilav, doğranmış domates, soğan ve köyden gelen salatalıktan yapılan içine ayçiçek yağı konmuş ve limon suyu da sıkılmış bir salata. Emine ve ben misafir odasında yatağın üzerinde oturuyoruz. Aramızda gazete kâğıtları var, üstünde tencereler duruyor. Yağlı bir pirinç-soğan-kekik-baharat karışımını köyden gelen üzüm yapraklarına sarıyoruz. Bazı kadınlar toplanmış yeni geline nasıl davranılması gerektiğini konuşuyorlar. Bir kadın kendinden oldukça emin şunu söylüyor: "Başta şımartmayacaksın. Çok müsamahakâr oldun mu şımarıyorlar, hiçbir şey yapmayı kabul etmiyorlar. Erkek kardeşimle karısına bak. Kadın istediğini yapıyor. Hem de ana habamıza kötü davranıyor. Geziyor hep. En başta ayaklarını denk alsalardı şimdi böyle olmazdı." Beş erkek çocuk anası ve hepsini evlendirmiş olan heybetli bir kadın oğlunun karısına davranışına üzüyor. "Düşün, bakkala bile gitmesine izin vermiyor, bana bile gitmeyeceksin diyor. 'Ana bir şeye ihtiyacın olursa bana söyle getireyim' diyor. Genç bir kızı bu şekilde eve kapatman doğru değil, diyorum. Kız sıkılacak ondan sonra da allah bilir neler yapacak." Diğer bir kadın hak verdiğini belirten sözler mırıldanıyor.

O sonbahar, Emine'nin bana gizli isteğini açıkladığı yılın sonbaharı, evin dışında bizi arabayla düğüne götürecek olan komşumuzu bekliyorduk. Metin sıkılarak Emine'nin bacaklarına vurmaya başladı. Ancak o kadarına yetiştiremiyor. Emine onu itirdikçe itiriyor ama o ısrar ediyordu. Emine'ye tükürdü ve elbisesini çekti. Emine en sonunda onu kuvvetli bir şekilde itekledi. Metin arkaya doğru tökezledi ve kızgınlıkla bağırdı. Arabaya bakmakta olan Hatice hisşimla Emine'ye doğru yürüdü ve bir tokat attı. "Bir daha erkek kardeşine vurma."

Birkaç hafta sonra bir akşam, hepimiz oturma odasında televizyon seyrediyorduk. Metin Emine'yi kızdırıyor, oradaki bazı kadınlara vurup vurup kaçıyordu. Hatice ona hoşgörülü bir ifadeyle baktı ve örgüsüne devam etti. Metin arkasına bakıp gören olup olmadığını kontrol ederek televizyona yaklaştı. Televizyonun üstündeki örtünün üzerinde birkaç at, köpek biblosu ve de ucuz bir vazo duruyordu. Metin örtüyü tuttu ve "Bana bak!" diye bağırdı. Ha- ➤

tice örgüsünden başını kaldırdı ve yarım ağızla çocuğu azarladı. "Yapma." Başını örgüsüne geri çevirdi ve bu sırada Metin büyük bir gösterişle ve çığlıklar atarak örtüyü çekti ve üstündekileri düşürdü. Kadınlar güldüler. Biblolar ve kırık vazo parçaları ertesi sabah Emine onları temizleyinceye dek yerde kaldı.

Emine'nin kuzeni Ayşe köyden Metin'in düğünü için gelmiş. Tesettür giysisinin altında uzun bir etek, sarı bir kazak, başında da her yerde gördüğüm son moda başörtülerinden biri var: altın sarısı yuvarlaklar içinde siyah-beyaz leopar baskısı. O ve ben bir terzi dükkânındayız. Hatice'nin düğünde giyeceği bluzla düğme deliği açtırmak için buraya geldik. Ayşe köyden memnun olmadığını söylüyor. Anası ve babası İstanbul'da yirmi iki yıl yaşamışlar fakat geçinememişler. Geçen yıl köylerine dönmüşler. Anasının oradan memnun olup olmadığını soruyorum. "Evet" diyor. "Köyde yaşamayı seviyor. Doğası güzel, sakın. Aileleriyle birlikte. Gerçi bahçelerde çalışması gerekiyor, üstelik şimdi de birkaç inek aldılar, ama yine de seviyor. Fakat ben çok sıkılıyorum. Bütün arkadaşlar İstanbul'da. Köyde de yapacak hiçbir şey yok. Neyse ki İstanbul'a sık sık gelmeme izin veriyorlar. Emine'de kalıyorum, bu sırada arkadaşlarla görüşüyorum." Bluzü Hatice'nin evindeki kadınlardan birine veriyoruz. Düğmeleri diyecek. Ayşe soğakın ilerisindeki arkadaşına gidiyor.

Akşam üzeri, gelinin ailesinin yaptığı kına gecesine gidiyoruz. Bir otobüs ayarlanmış, ama kimse ne zaman geleceğini bilmiyor. Aniden bir telaş, herkes merdivenlerden çıkarak iniyor. "Araba geldi, acele etmezsek bizsiz gidecek." Kapıda ayakkabılarını giyip dışarı koşuyorum. Görünürde otobüs yok. Etraftaki kadınlar şaşkın ve endişeli. Onları kim götürecektir? Nasıl gidecekler oraya? Otobüs kiralanmamış galiba. Aslında pek çok insan arabalarıyla gelmiş durumda. Arabaları kocalar kullanıyor. Başka arabalar da geliyor. En sonunda yola çıkıyoruz. Gelinin köyü epey uzakta. Ailesi çok zengin sayılıyor. İstanbul'da geniş bir daireleri var. Metin'in ailesinin evine on dakikalık bir yolda. Ayrıca İstanbul'un hemen dışındaki bu köyde de bir binaları var. Bina'nın bodrum katında bir düğün salonu, zemin katında erkeklerin bizi bekleyeceği bir kahve ve restoran var. Evleri de bunun yukarısında. Gelinin ailesi Kayserili. Hatice ailesindekilerin oğlanı "yabancılar"a verdikleri için çok kızgın olduklarını söylüyor. Köyde veya ailede Metin'e uygun çok kız var. Metin, ailesi şehirde yaşadığı ve kendi evleri olduğu için iyi tav sayılıyor.

Düğün salonu binanın bodrum ka-

tında. Salonun duvarları halk oyunları ve manzara resimleri ile boyanmış. Duvarın ortasında bir kalbin içinde gelinlik ve damat elbisesi içinde genç bir adam ve kadının resmi var. Uzun masalar, sandalyeler, boş bir oyun alanı, bir tarafta da yükseltilmiş bir platform var. Platformda bir adam org çalıyor ve şarkı söylüyor. Kendimize gelişiğüz el yer bulup oturuyoruz. İnsanlar telaşlı hareketlerle birbirlerine selam verip, büyüklerin ellerini öpmek için salonda dolanıyor. Gelenlerin orgcunun erkek olduğunu ve salona erkeklerin - gelinin kardeşi de bu erkekler arasında - girdiğini anlaması uzun sürmüyor. Bir huzursuzluk hissediliyor. Hatice kızarak masadakilere dönüyor ve yüksek sesle: "Erkeklerin burada işi ne? Erkekler varken oynayamayacağımızı bilmiyorlar mı?" Salonda bir fısıltıdır gidiyor. Gelin tam tesettürlü ve akraba olmayan erkeklerin yanında bulunmama çok özen gösteriyor ya. Üstelik beyaz saten gelinliğinin üzerine, başını ve göğsünü tamamen kapatan bir türban da takmış. Ama o orgcu gitmiyor ve rahatsızlık daha da artıyor. Akşam boyunca gelinin erkek akrabaları yiyecek içecek taşıyorlar. Plastik tatlı limonata kapları, tatlılar, tuzlular getiriyorlar, boşalan tabak ve bardakları alıyorlar. Üzerlerine siyah dar kot ve beyaz tişört giymiş, atletik görümlü iki delikanlı, ellerinde büyük flaş aksesuarı olan makinesini göstere göstere pek resim çekmeden çalım satarak bütün gece ortalıkta dolanıyorlar. Koyun sürüsüne girmiş kurt gibiler.

Ayşe ve köyden başka bir kız "Biz makyaj yapmaya gidiyoruz, sen de makyaj yapmak ister misin?" diyorlar bana. Buradaki pek çok kadının makyaja karşı olduğunu bildiğim için çok şaşırıyorum. Banyoya doluyoruz. Gözümüze kalem çekiyor, ruj, biraz da yüz kremi sürüyoruz. Üstlerinde mantoları olmayınca yeni dikilmiş düğün elbiseleri ve altın sarısı rengindeki başörtüleriyle çok güzeller. Ayşe çantasından bir fotoğrafını çıkarıyor. Fotoğrafta makyajlı, uzun siyah saçları gözüküyor: Sanki hambaşka biri. "Köyde biz kızlar kendi aramızda bazen böyle giyinir süsleniriz." diyor. Ayşe, genç kızlarla oynama kalkıyor. Kızların çoğu gelinin arkadaşı. Bazılarının başı açık, çoğunun kapalı. Ama onlar da mantolarını çıkarmış üstlerinde güzel elbiseler var. Damat tarafının kadınları pek oynamıyorlar. Hatice yeğeni Ayşe'ye "sen oynama" diyor, ama Ayşe kulak asmıyor, bütün gece oynuyor. Çok geçmeden nasıl olsa köyüne dönecek, şimdi bu fırsatı kaçırmak istemiyor. Gelinin suratu asık. Bir arkadaşına dönüp homurdanıyor: "Canı

isteyen oynar ne yapayım." Neredeyse ağladı ağlayacak.

Nihayet kına yakma vakti geliyor. Songül en yakın arkadaşlarıyla salonun hemen bitişiğindeki gelin odasında. Erkekler kapı açılınca gelini bir göz görebilmek için koridora diziliyorlar. Songül odada gelinliğini çıkartmış, beyaz bir korseyle duruyor. Tıknaz, kısa boylu bir kız. Beyaz tenli, iri göğüslü, kolları güçlü kuvvetli. Yüzüne ateş basmış ama telaşa kapılmamış. Sakin sakin uzun kahverengi saçlarını tarıyor ve arkadaşlarına neler yapmaları gerektiğini birer birer söylüyor. Gelinin etrafında beş tane genç kadın, bir de gece boyunca yanından ayrılmayan yengesi var. Yengenin siyah-altın sarısı gösterişli bir başörtüsü var. Boynunun arkasında toplamış. Uzun siyah bir jarse üstüne siyah dantel bir kaftan giymiş. Kızlar Songül'e vişne çürüğü renginde Osmanlı tarzı bir elbise giydireyorlar ve yüzüne al bir duvak örtüyorlar. Başka bir genç kadın tepside büyük bir paket kına tozuyla suyu karıştırarak kına yapıyor. Başka bir kadın da bir torbadan mum dağıtıyor. Önce Emine ve Ayşe, arkasından başka genç kadınlar içeri giriyorlar. Hepsi birer mum alıyor. Işıklar söndürülüyor. Kadınlar iki sıra halinde diziliyor, kollarını havaya kaldırıp karşılıklı olarak ellerini kavuşturarak mumları tutuyorlar. Gelin yüzü duvaklı, mumların arasından geçiyor. Kızlar hüzünlü bir türkü söylüyorlar. "Anandan babandan ayrılacaksın, bir daha onları görmeyeceksin." Gelin bir sandalyeye oturuyor, türkü söyleyen kızlar etrafında halka oluyor. Gelin al duvağının arkasında ağlıyor. Müstakbel kaynana Hatice halkanın yanına geliyor. Songül elini yumruk yapıyor. Hatice yumruğu açmaya çalışıyor. Yumruğu gevşetmesi için Songül'e bir altın para gösteriyor. Songül yumruğunu gevşettiğinde Hatice elinin içine bir top kına koyuyor. Altın parayı kınanın içine bastırıyor ve eli kapatarak bir bezle bağlıyor. Kızlar türkü söylüyor, Songül ağlıyor. Al duvağı kaldırıyorlar. Birden kızlar Songül'ü müzisyenin org çaldığı platforma çekiyor. Işıklar yanıyor. Kızlar Songül'ün etrafını çevirip oynuyorlar. Bu sefer onu Metin'e nasıl verdiklerini dile getiren neşeli bir türkü söylüyorlar. Salondaki kadınlar sohbete dönüyorlar. Kimileri düğün salonundan çıkıp gidiyor. Salondakilerin oynayamadıkları için canları sıkıyor.

Ana babası Emine'yi on sekiz yaşındayken Karadenizli akrabalarından bir delikanlıyla nişanlamıştı. Düğün tarihi olarak çocuğun askerden dönüş sonrası kararlaştırılmıştı. Bir gün bir komşu kızı Emine'ye nişanlısının bir fotoğrafını gösterdi. Çocuk kolunu bir başka kadı-

nın omzunu atmış. “Nişanlın askerdeyken bak ne işler karıştırıyor.” Emine fotoğrafı gördükten sonra çocuktan öç almaya karar vermişti. Yenikent’i terk etmek istedi. Nişanlandığında çocuğun ailesi atölyede çalışmasını yasaklamıştı. Dükkâna tüccarların girip çıktığını, Emine’nin yabancı adamlara maruz kalacağını söylüyorlardı. Oysa Emine babaşının istediği yöne gitmek isteyen bir kızı. Boynuna ilmek gibi dolanan bu kısıtlamalardan çok rahatsız oluyordu. Bu sıralarda, Osman’ın da (ışıklı pence-redeki, Emine’yi seven, ama Emine’nin sevmediği adam) Emine’ye çok ilgisi vardı. Birkaç kez telefonla konuştular. Emine ona nişanı atacağını söyledi. Sonra, bir sabah erkenden buluşup İzmir’e kaçtılar.

Emine ve Osman’ın evi uzun bir tepenin üstünde, yıkılmak üzere olan ahşap evler ve iki üçlü katlı kötü görünümülü inşaat halinde yapıların arasında. Osman zayıf bir adam. Asık suratlı. Genç yaşta olmasına rağmen yüzünde derin çizgiler var. Babasıyla binanın zemin katındaki dükkânda fazla bir süsü olmayan, basit tahta dolaplar yapıyor. Evleri dükkânın üst katında. Küçük ve iyi döşenmemiş bir ev. Oturma odasında ucuz malzeme kumaşla kaplanmış açılıp kapanır bir divan var. Evde temel eşyalar dışında ekstra hiçbir şey yok. Oturma odasında masanın sığacağı yer olmadığı için, mutfağın dışındaki hole küçük kare bir masa konmuş. Koridor da ayakkabılık yok. Giriş kapısının yanına gazete serilmiş. Odaların hepsi çok küçük. Mutfakta bir lavabo, küçük bir tezgâh, bir dolap ve mini bir buzdolabı var. Buzdolabında sadece bir tabak fasulye ve bir sürahi su var. Yatak odasına ancak yatak, dolap, tuvalet masası ve kızları Serap’ın yattığı küçük bir yatak girebilmiş. Osman’ın ana babası yukarıdaki katta oturuyorlar.

Ertesi sabah Serap ütü yaparken Emine de mutfakta iş yapıyor. “Elim ütüye çok yatkın. Bu işe karşı özel bir düşkünlüğüm var.” diyor Serap gururla. Gelin ne zaman almaya gideceğimizi sormak için Hatice’yi çağırıyor. Hemen gelmemizi söylüyor. Emine uzun mavi bir elbise ve manto giymiş. Başörtüsü takmış. Aceleyle merdivenleri iniyoruz. Serap gelmek istemiyor. Onu da yanımızda sürüklüyoruz ve bir minibüse atıyoruz. Vardığımızda, pek çok kadının bahçede. Yaşlı bir kadın kapının yanında oturuyor. Elinde bir tencere, iki de bıçak var. Bunların eşiği geçmek için olduğunu söylüyor. Gelin kapıdan geçecek, bu sırada kaynananın orada duran tenceresine basacak. Kadın gelin geçerken bıçakları havada çapraz şeklinde tutacak. Bu töre eski hayatın “ke-

silip” bitirilmesi ve yeni hayatın başlamasını simgeliyor. Bir başka Karadeniz geleneği “dil kesmek”. Bir kadın üç kere gelinin peçesini ağız hizasına kadar yükseltecek. Bu hareket gelinin yeni evinde dilini tutması gerektiği anlamına geliyor.

Dar sokağın bir tarafında yer açılmış, buraya bir masa yerleştirilmiş ve üstüne çiçekli bir vazo konmuş. Metin masaya oturmuş, geleneksel damat tıraşını oluyor. Masanın etrafındaki sandalyelerde mahalleden adamlar var. Bir teypte Türk pop müziği çalıyor. Metin yüzünün yarısı bitince kalkıyor, babası ve diğer erkeklerle oynuyor. Etraflarında toplanan arabalar kornalarıyla şenliğe katılıyor. Metin diğer yarısı bitince tekrar oynuyor. Sonra köşedeki kahveye giderek arkadaşlarına gelip oynamaları için ısrar ediyor. Arkadaşlarının düğün gününde isteğini kabul etmeyişlerine bozuluyor. “Herkes kendi âleminde kimsenin bize baktığı yok” diye homurdanıyor. “Bazısı yemek yiyormuş, bazısı da kadınlar bakıyor diye oynayamazmış.” Gelin almaya gitme vakti yaklaştıkça kadınlar sokakta toplanmaya başlıyorlar. Sandalyeler yavaş yavaş kadınlarla doluyor.

Üst katta Hatice oradan oraya koşuşturuyor, bazen uyduruk bir türküyü söyleyip oynuyor. Köşeyi dönerek arka taraftaki bahçeye gidiyoruz. Buraya büyük bir dönerci kurulmuş. Üç adam pilav tabaklarına döner koyuyor. Ter içindeler. Bir taraftan üzüm dağıtılıyor. Kadınlar uzun bir masada oturmuş yemeklerini yiyorlar. Yemeği biten evin önüne beklemeye koyuluyor. Sonunda arabalar geliyor. Otobüs yine yok. Herkeste bir homurdanma. “Nasıl gideceğiz” diyorlar. Engin kırmızı bir yüzle “Herkes niye bu kadar meraklı ki gitmeye?” diye soruyor. Nihayet yeterli sayıda araba geliyor. Geçen gece kına gecesinin yapıldığı yere doğru konvoy halinde yola çıkıyor. Köye gelmeden hemen önceki yokuşta arkada kalanları bekliyoruz. Sonra hep birlikte köye iniyoruz. Arabaları bırakıp aceleyle eve doğru gidiyoruz. Giriş merdivenlerinin hemen önüne naylon bir ip gerilmiş. Yalnızca damadın en yakınları ipi geçiyorlar. Ben Hatice’yi izleyerek yukarı çıkıyorum. Hatice kapıda gelinin erkek kardeşi ve yengesi ile görüşüyor. Bir kadın kapının açılması ve içeri girilebilmesi için Hatice’nin gelinin akrabalarına para ve altın vermesi gerektiğini kulağıma fısıldıyor. Gelin tarafı kapının kilidini döndüreseye dek Hatice altın vermeye devam ediyor. Başka bir kadın “Bizim memlekette biz bu işi giderken de yaparız” diyor. Yani kaynana gelini evden dışarı çıkartabilmek için de para ve al-

kın verecek. Bu sırada bazı kadınlar ipi geçerek içeri giriyorlar. Erkekler arkadalar. Merdivenlerin başındaki pazarlık olayına girmiyorlar.

Sonunda yukarı gelebileceğimize dair işaret veriliyor ve büyük bir kadın güruhu merdivenlere hücum ediyor. En öndekiler arasındayım. Koridorlarda yürüyor, büyük geniş odalara bakarak gelini arıyoruz. “Gelin nerede?” “Ne kadar büyük bir ev!” Nihayet Songül’ü bir koridorun sonundaki bir odada buluyoruz. Songül gelinliğiyle oturmuş, arkadaşları ve yengesi yanında. Ailesinin diğer kişileri ortalıkta değiller. Songül korkmuş gözüküyor. Suratı asık. Nefesi kesilmiş bir sürü kadın odaya dalıyor. Gelin kolundan tutup sürüklemeye başlıyorlar. Songül’ün “Ayakkabılarım!” diye bağırdığını duyuyorum. Koşup yüksek topuklu beyaz saten ayakkabılarını alıyorum, kalabalıkta elden ele geçerek ona ulaşabilmesi için birine veriyorum. Gelin taşıyan kadınlar bir lav ateşi gibi koridorları ve merdivenleri dolduruyorlar. Tek bir organizma gibiler. Hiçbir yerde duraksamıyorlar, ayakkabıların durduğu girişte bile. Ayakkabılar dört bir yana dağılıp eziliyor. Kadınlar, kelimenin gerçek anlamıyla koşarken ayakkabılarını “takmış” ve yollarına devam etmişler. Ayakkabılarımı, “sel” sırasında neye uğradığını şaşırıp yerinde kıpırdamadan durmuş bir çocuğun ayaklarının altında buluyorum.

Akıntı gelini dışarıda onu bekleyen arabaya doğru sürüklüyor. Arabaya yenge de biniyor. Erkek kardeş sürücü koltuğunda. Erkekler naylon ipin arkasında bekliyorlar. Arabalara bilmeden önce bir dakika dua ediliyor. Sonra herkes arabasına koşuyor. Otobanda havaya sıkılan kurşun sesleriyle ilerliyoruz. Yokuşun hemen ötesinde, köyün artık görünmediği bir yerde, arabalar kenara yanaşıyor. Burada damat ve babasının bulunduğu başka bir gelin arabası bizi bekliyor. Gelin bu arabaya geçiyor. Yenikent Nikâh Dairesi’ne doğru yola devam ediyoruz. “Gelin odası” ikinci katta küçük bir oda. Gelin ve damat tören vaktine kadar burada bekliyorlar. Songül’ün erkek kardeşi gelip, bekareti simgeleyen kırmızı bir kuşağı kardeşinin beline sarıyor. Son düğümü atmadan önce bu kuşağa altın bir bilezik bağlıyor. Metin ve Songül yan yana oturuyorlar. Kendi aralarında alçak sesle konuşup gülüşüyorlar. Songül’ün yengesi ve bazı arkadaşları da odada. Nikâh Dairesi’nin fotoğrafçısı gelip çiftin resimlerini çekiyor.

Hatice’nin aile albümünde Emine’nin düğününden hiç resim yok. Emine Osman’la İzmir’den üç hafta sonra ▶

döndüğünde çoktan hamileymiş. Emine'ye evinden, bekaretinden, kocasının evindeki sözünden vazgeçtiği için şımartılan ve ödüllendirilen Songül gibi altın bilezikler, gerdek hediyeleri, mobilyalar, aletler gelmemiş. Yalnızca elden düşme bir televizyon verilmiş. Kaynanası, başörtüsü giymesi için Emine'ye baskı yapmış ama o mantosunun altına her zaman tül bent takmamış. Kaynanası to-rununun da kapanmasını, erkeklerle aynı okula gitmemesini istiyor. "Aynı okula hem kızları hem de erkekleri sokarsan, olanlar olur. İnsanların freni yok. Aynı okula koyarsan, olacağı budur elbet." Emine kızının açık olmasını istiyor. Yukarıda oturan kaynanasıyla her gün sürtüşüyorlar.

Bir yetkili Metin ve Songül'e gelmelerini söylüyor. Salona gitmek için aceleyle yerlerinden kalkıyorlar. Kadınlar salondaki bütün boş yerleri doldurmuşlar. Erkekler arkadaki boşlukta duruyorlar. Yüzden fazla insan var. Kadınların rengârenk başörtüleri, ışıktan parıldayan altın sarısı noktalarla bezenmiş pastel renkli desenleriyle, dalgalanan ışıltılı bir denize benziyor. Arka taraftaki erkekler topluluğu ise kıyıda denizin içine doğru uzanan koyu renkli bir kaya parçası gibi. Metin ve Songül koyu kırmızı cübbeli nikah memurunu dinliyorlar. Metin "Bu kadını bir eş olarak kabul ediyor musunuz?" sorusuna yüksek ve kararlı bir sesle "Evet, bütün kalbimle" diye cevap veriyor. Cevabın herkesin hoşuna gittiğini gösteren bir uğultu dalgası bu pastel denizine yayılıyor. Nikâh kıyılmasından sonra, kadınlar odacdan dışarı akıyorlar. Herkesin izdihâm halinde dar kapıdan çıkmaya çalışması kalın ve akışkanlığı az olan bir sıvının küçük bir delikten dışarı yavaş bir şekilde çıkmasına benziyor. Salonun bir ucunda Metin ve Songül tebrik etmek isteyen insanlarla çevrilmiş durumdadır. İnsanlar itiş kakış halinde onları kutlamak, onlara mutluluk dilemek ve bazıları da boyunlarından uzanan kurdelelere para veya altın takmak için gelin ve damadın etrafında toplanmışlar. Çıkışta salonun kapısının yanındaki kutudan nikah şekeri dağıtılıyor. Şeker beyaz bir tüle sarılmış küçük plastik bir sepetin içinde. Kapıdan dışarıdaki güneş ışığına çıkıyoruz ve merdivenleri inerek arabalara gidiyoruz. Yolun ötesinde Boğaz parlıyor.

Son olarak gelin ve damat merdivenlerden inerek gelin arabasına biniyorlar. Gelin beklemek üzere Hatice'nin evine gidiyoruz. Bir kadın tahminde bulunuyor: "Çamlica'ya gezmeye

gitmişlerdir. Gelin bu fırsatı kullanıp gezmeye gitmek istemiştir. Ee, belki de artık bir daha böyle bir şey yapamayacak." Ama az sonra bir telefon geliyor. Fotoğrafçıdaymışlar. Eve vardıklarında kapıda heyecanla karşılanıyorlar. Songül'ün kapıdan geçerken tencereye basmasını fotoğrafla görüntülemeye çalışıyorum ama uzun etekliği kapı ağzını tamamıyla dolduruyor. Tencereyi göremiyorum. "Dil Kesme"yi de yapamıyorlar çünkü gelinin giydiği türban boynunu çok sıkı sarıyor ve elbisesinin vücut kısmına iğnenmiş. Gelin ve damat, yukarıya, kendi dairelerine çıkıyorlar.

Aşağı katta kadınlar konuşmaya, bir şeyler yemeye devam ediyorlar. Gelin ve damat Songül'ün yengesıyla oturma odasında bir sehpa üzerinde yuvarlak bir tepside yemek yiyorlar. Metin aşağı geliyor ve portatif bir teypten arabesk müzik çalıyor. Kadınların alkışları eşliğinde annesiyle oynuyorlar. O gittikten sonra genç kızlar oynuyorlar. Etraftaki herkes gülüp eğleniyor. Bir saat sonra Hatice ve diğerleri gelini görmek istiyorlar. Suratı asık Songül ve yengesini aşağı getiriliyorlar. Ağır beyaz saten elbisesi Songül'ü çok sıkıyor. Yengesinin yanına oturuyor. Çok rahatsız gözüküyor. Kadınlar geline "oyna, oyna" diye ısrar ediyorlar. Songül oynamak istemiyor ama kadınlar onu ortaya sürüklüyorlar ve Hatice'yle karşılıklı oynattırıyorlar. Songül oynarken uzun ve ağır kuyruğunu peşinde sürüklüyor. Oynarken kuyruğa dolanıyor. Bu sefer kuyruğunu elinde toplayıp oynamaya çalışıyor. Böyle de etek kasnağı yerinden oynuyor. Songül oturmadan önce bayağı bir oynatılıyor. Oradan ayrılıyor. Gelin Metin'in ailesinden kadınların doldurduğu odada sessiz, ter içinde ve rahatsız bir durumda. Daha sonra erkekler yukarıda yeni dairedeki imam nikahına gelecekler.

Ertesi gün okullar açılıyor. Emine ve ben, Emine'nin kızının okul törenine gidiyoruz. Okula yürüyerek kırk dakikada varıyoruz. Bir kaç saat, gösterişsiz beton binanın oralarda diğer velilerle doluyoruz. Çocuklar ortadaki alanda büyük bir grup halinde. Öğretmenler çocukları çevrelemiş. Müdür okul ücretlerini duyurduğunda Emine yüzünü buruşturuyor. Dört milyon lira kayıt parası. Öğlen yemeği için de altı milyon lira istiyorlar. Park yerinde paraların toplandığı masanın etrafında doluyoruz. Emine'de para yok. Masadaki adam daha sonra ödeyebileceğini söylüyor. Emine formları alıyor ve güneşin altında Osman'ı beklemeye başlıyoruz. Osmamda para olabilir. Geldiğinde Emine Osman'ı bir köşeye çekiyor ve öğlen yemeği parasını söylüyor. "Nereden bu-

lacağız bu parayı?" Osman sakin bir şekilde yanıtıyor. "Buluruz." Parayı vermeden gidiyorlar.

Düğünden iki hafta sonra Hatice'ye gittiğimde evde sürtüşme çoktan başlamıştı. Emine ve ben ziyarete geleceğimizi söylemiştik. Hatice, Songül'ün arkadaşlarını davet ettiğini, başka bir gün gelmemizi söyledi. Birkaç dakika sonra yeniden aradı ve Songül'ün arkadaşlarının gelişini iptal ettiğini ve gelmemizi söyledi. Songül'ü Hatice'nin yemek masasında yaprak dolma hazırlarken bulduk. Suratı oldukça asıktı. Songül her dışarı çıktığında Hatice bize manalı manalı bakıyor ve "Ne yapacağım ben? Görüyorsunuz!" diyordu. Songül'ün ters ve sinirini saklamaktan çekinmeyen bir hali vardı. Biz geldikten sonra asma yapraklarıyla uğraşmayı bıraktı ve büyük bir gürültü içinde yukarıdaki evini elektrik süpürgesiyle temizlemeye koyuldu. Özellikle de kaynanasının evine inen merdivenlerle epey uğraştı. O bu işle uğraşırken Hatice bana döndü ve Songül'ün Metin'e "Eşyalarını oraya koyma, görmüyor musun temizledim orayı" diye bağırdığını işittiğini söyledi. O da Songül'ü bir kenara çekmiş ve "Bir daha bu evde oğluma bağırdığımı duymayayım" demiş. Fakat Songül buna hiç aldırmamış. Songül, bizim geleceğimizi duyunca arkadaşlarının gelişini iptal etmiş. Oysa Hatice istediğini yapabileceğini söylemiş. "E zaten yukarıda kendi odaları var." Akşam üzeri giderken Songül'e hoşça kal dedik. Bu sırada yukarı çıkıyordu ve hoşça kal deyişimize şöyle cevap verdi: "İnşallah bir dahaki sefere planlar son dakikada değişmez." Hatice şok oldu ve bize alçak sesle "Görüyor musunuz nasıl konuşuyor benimle" dedi.

Emine komşulara ve civardaki kadınlara Mary Kay kozmetik ürünleri satıyor. "Bundan para kazanmak zor. Burada kimse makyaj yapmıyor. Sadece yüz kremi alıyorlar." diyor. Divanın arkasındaki eskilikten deforme olmuş para çantasını karıştırıyor. Osman'ın kendisine bırakmış olması gereken parayı alıyor. Hiç para yok. Komşudan borç alıyor. "Osman'a dayanamıyorum" diye söylüyor kızgınlıkla. "Evlendikimiz anda ondan nefret ettim." Üstüne bir manto giyiyor fakat başörtüsü takmıyor. Birlikte çarşıya giden bir minibüse biniyoruz. Emine yüz kremi alacak. Minibüsün penceresinden dışarı düşünceli düşünceli bakıyor. Yüzü, Beşiktaş'ın binalarının gökyüzüne karşı oluşturduğu silüeti yansıtıyor. ■

“5. Uluslararası İstanbul Bienali'nin sanatçılardan önce bir küratör Bienali olduğunu belirtmekte pek sakınca yok.

Ali Akay

SANATIN YAŞAMA TERCÜMESİ

5. Uluslararası İstanbul Bienali “Yaşam, Güzellik, Çeviriler/Aktarımlar ve Diğer Güçlükler Üstüne” kavramı üzerine başladı bu yıl. Geçen Bienal sırasındaki tartışmalar da daha başından itibaren hazırды: Bu sefer; kavramdan çok küratörlük mesleği tartışıldı ve küratörlerin sanatçılar üzerindeki hâkimiyeti; küratörlerin ne filozof ne sosyolog ne de sanatçı olmamasına karşın güçlü bir konumda olmaları; küratörün Türk olup olmaması; İstanbul şehrine ait bir kavramı ortaya atıp atmaması; galeriler ve diğer büyük sergi kurumlarıyla ilişkileri; sanatçıların seçimi; meşhur sanatçıları getirip getirmemesi; Türkiye’den eski nesil sanatçıları değil de genç nesilden sanatçıları seçmesi vb. gibi birçok soru gündeme geldi. Bu yazıda İstanbul Bienaline ilişkin işleri değerlendirmeden evvel, bu Bienal sayesinde gündeme gelen soruları ortaya koymayı ve sorunsallaştırmayı deneyeceğim.

Çağdaş Sanat Müzeleşebilir mi?

Ama önce, 5. Uluslararası İstanbul Bienalinin bir küratör

tör Bienali olarak Rosa Martinez'in çağdaş sanatı bir “müzeleştirme yeri” olmaktan çıkarmayı amaçlaması üzerinde durmak istiyorum. Çağdaş

sanatın temsil edildiği Bienallerin yerlerinin müzeleştirilmiş yerler olmaktan çıkartılması için mekânın önüne başka bir sorunu getirmesi

lazımdı. Bu da, özellikle videolarla ve video enstallerlerle zamanın sorunsallaştırılmasını gündeme getirmek zorundaydı. Bu aynı zamanda İstanbul'a bu yıl gelen ve “Aşk üzerine” yapılan panelde konuşmacı olan Harald Szeemann'ın anlayışına bir karşı çıkışı da belgeliyor, zannediyorum. Szeemann *Art Press* dergisinin Lyon Bienali'ne ayırdığı sayısında kendisinin “birçok sanatçının artık bir sabitleşme aradığını ve hatta kendisini sapkın olarak sunan birçok sanatçının bile çalışmalarına anlam verebilecek tek yer olan alanların, müzeleşme bağlamında sergileme alanları olduğunu” bildirmesine rağmen; Rosa Martinez'in “çağdaş sanat müzeleşme değildir” önermesinde ısrarı üzerinde durmak istiyorum. Göndermesi “saklı gibi” duran; ama çağdaş sanat alanını takip edenler için Martinez'in kime ne şekilde gönderme yaptığı belli olan bir önerme bu. Üstelik de söz konusu panel sırasında Szeemann'ın “kişisel yaşama kuramsal yaklaşımlardan daha fazla önem verdiğini söylerken; Martinez'in “evet, ama ben ikisine de aynı derecede önem veriyorum” şeklinde karşı çıkışı; eski ne-

sil bir küratör ile yeni nesil bir küratör arasındaki tartışmayı da "gizil bir şekilde" ortaya çıkarıyordu. *Art Press* dergisi Köning ve Celant'ın "daha belirli yerleri" işgal ederken; 1957 yılında "Şair Ressamlar/Ressam Şairler"; 1969 yılında "Tavırlar Biçim Haline Geldiğinde"; 1972'de "Dokumenta 5" gibi çağdaş sanat tarihinin önemli sergilerine küratör olarak adını yazdırmış olan Sze emann'ın daha marjinal olarak nitelendirilebilecek Lyon Bienali'ne küratörlük yapmasını, belki de bir macera olarak nitelendiriyorlardı. Böyle yetkin bir küratörün çağdaş sanatı müzeleştirme bağlamına oturtmasına karşın Rosa Martinez'in, çağdaş sanat yaşamının içindedir, en sıcak alanlardadır gibisinden bir yaklaşımı müzeleşmeye karşı çıkan tavırını sunmakta değil mi bizlere? Diğer yandan ise Dokumenta'nın bu yılki küratörü Catheine David'in "sanatı gitgide fikirlerin, tavır ve davranışların, estetik pratiklerin alanı" olarak görmesi ve Martinez'in bu yaklaşıma açık olduğunu gösteren bir İstanbul Bienali sunması ile Venedik Bienalinin küratörü Germano Celant'ın sanatçıları birer "yıldız" gibi görmesi ve kendisinin de yıldızlar arası bir "astal seyahate" çıktığını söylemesi karşısında Rosa Martinez daha şiirsel olarak "meleklerin" (sanatçıların) arasında yolculuk ettiğini metaforlaştırması arasındaki ilişkiler zinciri gelecek Bienaller için oluşturulması gereken ayrıntılar olarak duruyor.

Tarihi Bir Tartışma: Bienaller ve Eleştirileri

5. Uluslararası İstanbul Bienali çerçevesinde ilginç bir gelişme sonucunda "tarihi bir tartışma", Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumunda 7 Ekim 1997 günü gerçekleştirildi. Küba Bienali sorumlusu Lillian Godoy, Sanat eleştirmeni ve Münster'in küratörle-

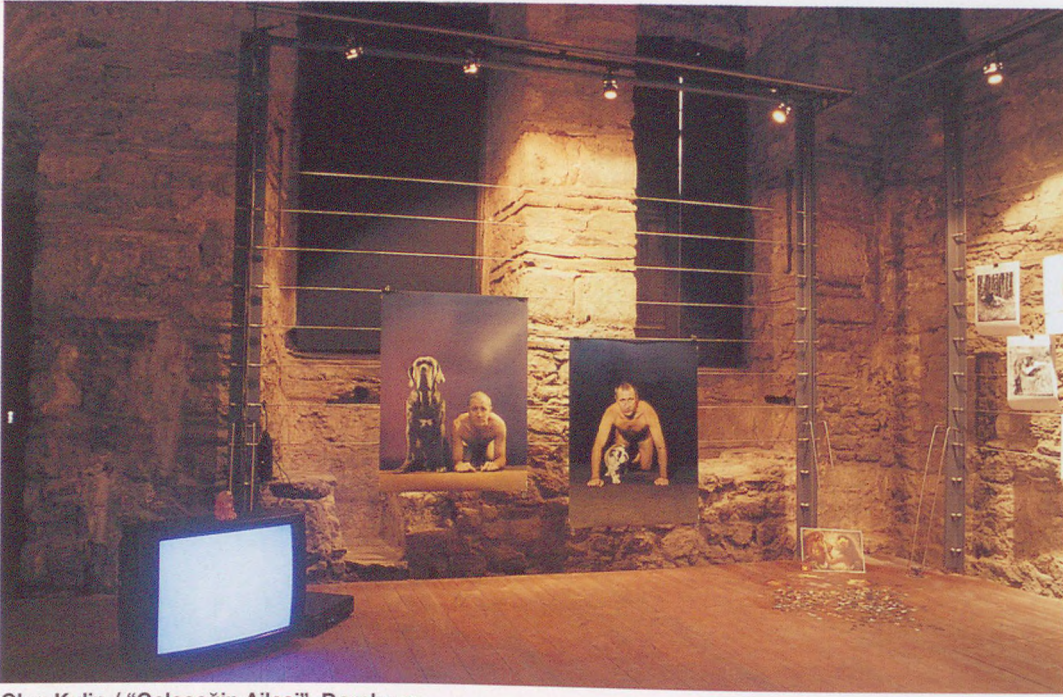
Olafur Eliasson / "Gökkuşuğu", Yerebatan Sarnıcı.

rinden Kaspar Köning, Montreal Bienali küratörü Gabriel Gosselin, Belçikalı küratör ve sanat eleştirmeni Barbara Vanderlinden'in ve ABD Enformasyon Ajansı'ndan Rex Moser'in katıldığı ve benim de moderatörlüğünü yaptığım tartışmada, birden bire dinleyiciler arasında bulunan Germano Celant sözü aldı. Ve o andan itibaren, Kaspar Köning ve Barbara Vanderlinden ile bu yılın Venedik Bienali küratörü Germano Celant arasında Bienal modellerinin krizi üzerine önemli bir tartışma başlatıldı. O anda; artık İstanbul 5. Bienali bir yana; dünyadaki büyük sergiler bir yana tartışma alevlendi. Söz konusu olan tıkanmakta olan Bienal modellerine çıkış nerede aranacak sorusuydu. Kimler nerede ne kararlar alacaklar? Bu sorunlarla, Venedik Bienalinin küratörü Germano Celant'ın "kamu önünde tartışmayı bırakalım; biz Kartel olarak kapanalım ve bu sorunu aramızda tartışalım" demesi ve Kaspar Köning bunca "Bienalin yapılmasına gerek kalmamasını" savunması üzerine ortaya bir olgu çıktı: Demek ki, uluslararası bir ortamda bulunan küratörler halka çağdaş sanatı taşımak veya tanıtmak gibi kaygıları

taşımaksızın, kendi Batı içi sorunlarını tartışmaya hazırlıyorlar. Buradan ortaya çı-

kan ise ise Kübalı Godoy'un veya 1998'de yapılacak olan Montreal Bienali küratörü ►

Oleg Kulip / "Geleceğin Ailesi", Darphane.

Gabriel Gosselin'in halka açılmak gerekli önermelerinin tersine bir tavır içinde olduğu anlaşılan ve kartel olarak nitelenen bienal küratörleri kendi aralarında tartışmak istemeleri. Bunu İstanbul'da tartışmak istemiyorlar. Çok ilginç bir an olan bu tartışma içinde hem Bienal modellerinin tıkanması hem de Batılı Bienal tiplerinin açmazları gündeme geldi.

Yeni Bienal Modelleri Arayışı

Bu arada bir zamanlar Üçüncü Dünya adı verilen ülkelerde yapılan Bienallerde Batılı modellerin yürüyüp yürüyemeyeceği de tartışma noktalarından biriydi. Kübalı Lillian Godoy'ın Küba'ya has bir strateji içinde halkın çağdaş sanata katılımının sağlanması için neler yaptıklarını açıklamasıyla ilginç görüşler ortaya atıldı: Dans ve siesta ülkesi olan Küba'da, sergiyi düzenleyenler samba ile Bienali birleştirmeye çalışmaktaydılar; çünkü Batılı ve Üçüncü Dünyalı Bienallerin ortak noktalarından birisi de pop starlarıyla yarışamayacak düzeyde, sanatçıların işlerinin halk tarafından ilgisizlikle kar-

şılınmasıydı. Kaspar Köning; bu nedenle, pop starlarının popülerliklerinin yanında çağdaş sanatla uğraşan sanatçıların halkı çekmek gibi kaygılarının olmaması gerektiğini düşünürken, Montreal Bienali küratörü Gabriel Gosselin Kanadalıları ilgilendiren ve Kanadalı halkın ilgisini çekecek bir Bienal planladıklarını söylüyordu. Bu tartışmalardan çıkarsanacak olan: Türkiye'nin kendine has bir ülke olmasına, Batılı bir sanat birikimi olmamasına rağmen Bienallerde Batılı ülkelerle benzer sorunları paylaşması dikkat çekiciydi. Bizim Batılı olup olmamamız, belirli bir kültür birikimine sahip olup olmamamız çağdaş sanat açısından bir sorun teşkil etmiyordu. Halbuki bizim sanatçılarımızın gerçekleştirdikleri inter-aktif işler de, aynı Batılı sanatçılarda olduğu gibi izleyiciyi işin içine katmayı önemsemekte.

Yukarıda ele alınan konular Bienalin tartışma konularının en belli başlılarını oluşturuyor. Demek ki, yapılacak olan bir ortam yaratmak ve bu tip konuları Bienallerden önce tartışmak olacak. Bizim müzemizin olup olmamasını da kapsasa bile -bundan bağımsız olarak- bir Bienal modeli yaratıp yaratamayacağı müz tartışılmalı. Küba Bienali

ise bize bir çıkış örneği olarak sunulmakta. Parasızlık ve halkın ilgisizliği açısından olduğu kadar ülkenin adının duyulmasıyla turizm arasındaki direk ilişki açısından da Türkiye'nin konumu Küba'ninkine yaklaşmakta: Tabii ki, fark ambargo altında olan "sosyalist" damgalı bir ülke olmak ile kapitalist pazara ve piyasa ekonomisine açık; İstanbul gibi bir ulusaşırı sermayeye sahip bir megalopol olmaktan geçiyor. Godoy'nun sunuşunda bu benzerlikleri ve farkları görmek mümkündür. Küba'da halk yapılan çağdaş işler için "bu sanat mı?" sorusunu sorarken, bizim de halkımızın bu gibi soruları olmaktadır. Fark, Küba'da sanatçıların işçilerle bir aile gibi çalışmalarında, onlarla danslar etmelerinde yatıyor. Bu beraberlik hali çağdaş sanatın etkisini çoğaltıyordu. Diğer yandan bürokrasinin de ikna edilmesi yine Türkiye'dekileri de ikna etmenin zorluğunda birleşiyordu. Uluslararası medyanın bu çevre Bienallerine ilgi duya-bilmesi ise, turistik olanın çağdaş sanata taşınabilmesi zorluğunu beraberinde getiriyor. Bu nedenle serginin yanında atölyelerin ve burarlarda izleyicilerin katılımı; konferanslar ve eğlence partileri-

nin önemli bir rolü oluyor. Gosselin'in anlattığı gibi "Bienallerin sanayi gibi bir yapıda" olması ise bu bakımdan Küba Bienali modeliyle ayrılıklar taşıyor. Ama buna rağmen bir benzerlik de var: İkisi de kendi halklarına çağdaş sanatlarını tanıtmayı hedeflemişler. Bu bakımdan da sanatın bir deneyim olduğu üzerinde duruluyor. Ama "hangi tip bir deneyim olmalı?" sorusu da arda kalmadan bu soruya ekleniyor.

Barbara Vanderlinden ise Avrupa içi bir sorunu ortaya koyduğunda Manifesta'nın yenilikçiliğini ön plana çıkarmakta, göçebe ve gezici sergilere önem verilmesini önermekteydi. Ama yine, tabii Üçüncü Dünyanın şehirlerinin o kaotik görüngüsünde; halkın zaten göçebe koşullarında bir de göçebe sergi yapılması ne anlam taşıyacak, sorulabilecek meşru sorulardan biri olarak karşımıza çıkıyor. Ayrıca Kaspar Köning'in ileri sürdüğü gibi, "Müzeleri olmayan ülkelere Bienaller ilginç; ama özel bir profili olmalı" önermesinin ardında yatan "kendine haslık" nasıl sağlanabilecek? Veya Barbara Vanderlinden'in söylemiş olduğu gibi, eğer "sanat her yerde" ise, burada sosyoloji ve sanat arasındaki kopukluk neredeyse sifıra inmiş hale gelmektedir ve herhangi bir yerde yapılan sosyal hareketlilik de sanatın bir parçası haline gelmiş demektir. Ama soru hemen arkasından gelecektir: Plastik olanı nereye koyacağız? Yani, biçim alma ve verme meselesi ne şekilde halledilecek? Yeni yollar aramanın gerekliliğini ileri süren küratörler bu yeni yolları biçim ile anlam arasındaki ilişkileri zedelemekten nasıl ileri sürebilecekler. Sanatçıların bakışı ile izleyici ve medyanın bakışı arasındaki ayrışıklık nasıl bir konsensüs üzerine oturabilecek?

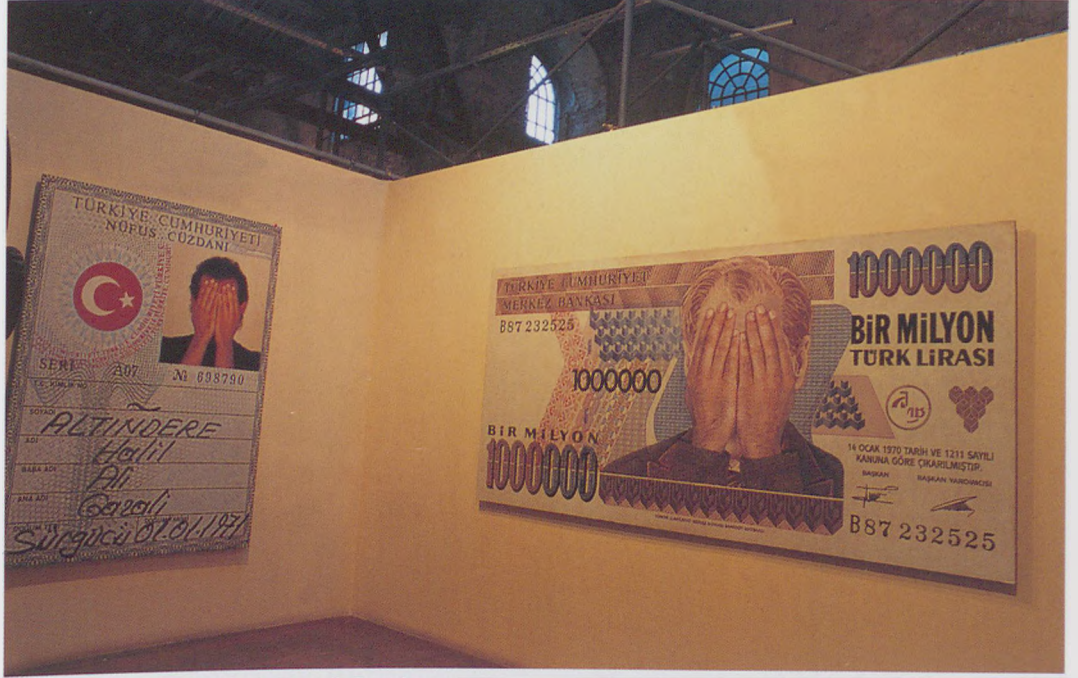
Bu soruları düşünürken bir de şunu ekleyebiliriz: Çağdaş sanatın bir özelliği de "edimselliği". Cyrill Jarton eylem ile anlattığı fikrin aynı anda oluştuğunu vurgulamakta. Bu da çağdaş sanat

içinde gitgide önemli bir yere gelen performansları sorgulamakta. Eylemin ve anlattığının aynı andalığı, birbirleriyle spontan bir şekilde örtüşmesi çalışma anı ile sergileme anı arasındaki zamansal farkı da yok etmektedir. Bu zamansal fark ise, Bienal modellerinin sorgulanmasında önemli bir yer oluşturuyor ki paneller sırasında bu zaman meselesini ele almak fırsatı, yine zaman eksikliğinden dolayı mümkün olmadı.

Ancak; Rosa Martinez'in küratörlüğünü yaptığı 5. Uluslararası İstanbul Bienali çerçevesinde gerçekleştirilen panellerin en az işler kadar önemli olduğunu vurgulamak istiyorum; çünkü yukarıda açıklanan tüm bu soruların bir kez daha net bir şekilde ortaya çıkmasını sağladı. Bu panellerin ve konferansların da forumlar gibi, çağdaş sanatın bir parçası olduğunu bir kez daha hatırlatmakta yarar var: İzleyiciyle ilişkiyi, bağı sağlayacak olan da, belki de, bazen bu konferanslar ve paneller olacak. Bu Bienaldeki Orlan'ın konferansı da izleyiciyi ikna etmekte, ilgilendirmek ve bilgilendirmekte, zannediyorum, oldukça başarılı oldu.

Modernliğin Özgürleştirme Paradigmasının Krizi

Rosa Martinez, katalogun başına yazdığı yazısında sergisinin ilk öğelerini sunmakta bizlere: Modernliğin "özgürleştirme" paradigmasının krizinin içinde iki yol görmüştü; aydınlık ve ilerleme üzerine kurulu bir yol ile, hayatta kaynaşma arzusu. Rosa Martinez bu sergide ikinci yolu seçerken, modernliğin dışına çıkma arzusunda olmadığını; ama modernliğin yollarından ikincisini takip ettiğini belirtmektedir. Sözde-özgürlük söyleminin yansıtıcı baskıcılığının yerine hayatta kaynaşma arzusu, 5. Uluslararası İ-

Halil Altındere / "Tabularla Dans", Darphane.

tanbul Bienalinin temasını gösteriyor bizlere. Bu çağdaş sanatın sergileme biçimleriyle yeni çıkışlar arıyor kendisine. Parasal olanın egemenliğini, dinsel teolojik olanın para ile ilişkisine değinirken "dışarıda kalanları" içeriye, serginin içine doğru taşıyor. Bunu da kadın sorunundan veya hatta kadınsı sorunların gösterilmemesinden geçerek ortaya kaymaya çalışıyor. Martinez için, sanki kadınsılık sivil alanın içinden vücuda gelecektir: bu alan ise sanatın alanıdır. Martinez sekülerleşme ile dinin boyundurluğundan kurtarılmanın paranın egemenliğine giriş sürecini bize hatırlatırken, Marx'ın "Para, İsrail'in kısıkanç tanrısıdır, önünde hiç bir tanrı varlığını sürdürmez" (Marx, *Yahudi Sorunu*, Sol Yay. 1997, s. 48) önermesine yaklaşırken; piyasa ekonomisinin altında ezilen sanatçıyı ve bu ortama başkaldıran sanatçı tipini önemsedini belirtiyor. Bu şekilde sanatın politik alandan soyutlanamayacağını vurguluyor. Bu Bienalde de politik işler ve mikro-politikalar yine gündemde; Rosa Martinez yataygeçişli bir mücadele biçimini kadınsal olduğu kadar "birlikte özgürleşme" ile mümkün olacağını vurguluyor.

Sanatçılar Piyasa Ekonomisine karşı mı?

Martinez, piyasa ekonomisinin altında sanat üreten sanatçının sanatın doğasını aşağıladığını ima ediyor ve zaten bu Bienale çağırıldığı sanatçılar arasındaki Fransız kadın sanatçı Orlan 1980'li yılların piyasasına karşı çıkmış olduğunu konferansında belirtiyor. Orlan 1980'li yıllardan nefret ettiğini söyledi TRT2 için kendisiyle yapmış olduğum söyleşide. Body Art'ı Tensel sanat kavramıyla aşmaya çalışıyor; yani en çok acı çekilebilecek ameliyatlarda Lacan'ın ayna evresinde olduğu gibi, kendi bedenine başkalaşarak kendi manifestosunu okuyor Orlan, ağrı kesiciler sayesinde. Hıristiyan ve Yahudi medeniyetinin "acı içinde doğuracak" temasına karşı yaratı sürecinin acı dışında olabileceğini vurgularken, aynı zamanda da Yunanların pagan zihniyetine yakınlaşıyor. Michel Serres'in "Hermaphrodite" üzerine; yani Balzac'ın Sarrasine metni üzerine yazmış olduğu bir yazıyı başka yok olmakta olan dillere çevirerek,

vücudundan çıkan etleri sandukalara koyarak yavaş yavaş tükenmeye doğru giden bir çizgide kendisini mummylaştırmayı düşünen Orlan'ın performansı, belki de bu Bienal içinde en tatminkâr performanslardan bir olarak duruyor; çünkü yaptığı eleştirel yaklaşım hem sanat tarihine, hem Hıristiyan zihniyetine sahip olan bir sanat anlayışına hem de sanat piyasasına karşı odaklanıyor. Bu açıdan bakıldığında da mikro politikardan yüzünü, bir kamu alanı olarak tartışmaya açmasına dek tam bir agora siyasetini öngörüyor. Oleg Kulig ise başka açılardan yeni bilimsel ve genetik araştırmalara ironik olarak yaklaşıyor. Bedi İbrahim, Oscar Bony gibi sanatçılar doğallığa yapılan saldırıları sanki kınıyorlar. Irit Hemmo hayvanların iğdiş edilmelerini eleştirdiği işinde Kulig gibi "hayvan haklarını" sorunsallaştırıyor. Benzer bir şekilde Polonyalı sanatçılar, Leszek Golec ve Tatiana Czekalska hayvanların "özgürleştirilmesini" ele alırken, "bütün canlı varlıkların madde ve ruh dünyasında" yaşadığını hatırlatıyor bizlere ve eski bir soruyu gündeme getiriyor: meleklerin cinselliği var mı? Kübalı sanatçı Marta Maria Perez Bravo dinsel ikonlara ve ►

Federico Guzman / "İstanbul'da Kırmızı Boyanmışlar."

gündelik hayattaki rollerine değinirken düşlerinden bunları atamadığını gösterdiği çalışmasında yine mikro-politikaları çalıştırıyor.

Mikrodan Makro Politikaya: Kimliksizleşme Süreci

Bülent Şangar ise, daha genel bir konuyu kendi tikelinde ele alıyor. Kendisini orta halli bir Türk olarak temsil ederken; vatandaşların "özürlüleşme" sıkıntılarını anımsatıyor bizlere: Sınırlar, kaçmak ve kaçmamak; silahla özgürleşebilmek veya tam tersine kendini kurban etmek; ironik bir yolculuk, dünya uluslararası sınırlarının Türk vatandaşlarına kapanması sorunu, ve Büyük Politika. Benzer bir şekilde Halil Altındere de Mustafa Kemal'in bir milyon lira üzerindeki "utancını" sunuyor, Türkiye'deki paranın her gün kaybeden değeri karşısında. Kendi kimliğini sorguluyor. Halil Altındere de bireysel olarak iktidar öznesinin karşısında kendi özneliğini

koymakta: Ancak; burada söz konusu olan devletin egemenliğinden çok devletin vekili veya hatta mekândaki temsiliyeti olarak bulunan nüfus memurunun keyfiyetine maruz kalarak, doğum tarihindeki doğum gününü ve doğduğu ayı kaybetmiştir, tıpkı birçok vatandaşımızın başına geldiği gibi: Evrak-ı maruza: Sanatçıya sunulan kağıtlar. Nüfus memurunun keyfiligi tam olarak kendine ait bir öznelikten çok parçalanmış bir özneliği vermektedir Halil Altındere'ye. O da, sanatında bu "maruzatı" yeniden güncelleştirmekte ve ters yüz etmekte: Kimliksizleşme sürecine giriş görsel olarak sunmakta bizlere; ancak, bu kimliksizleşme kendi dilini ve kültürünü yadsımak amacıyla değil, tersine o kültüre ve kimliğe kendi kişiliğini tamamıyla ilişkilendirdikten sonra, o kimliğin verili veya kurulu kimlik olduğunun bilincine vararak, kendi kimliğini kimliksizleşme sürecine sokuyor. Mardin'e ait olan Sürgücü köyüne bağlı olan kimliği, 1990'lı yıllarda boşaltılan bir köy olmasıyla zaten iktidarın yersizyurtsuzlaştırdığı bir kimliğe olan alakasını sergiliyor Halil Altındere: Altı kareden oluşan

kimlik kartlarını sergilediği en son panoda fotoğrafının bulunmadığı karede bile "Sürgücü" köyüne ait olduğu, sanki tarihe karşı, iktidarın yapısına karşı bellek mücadelesini sürdürürcesine direnme odağı oluşturarak sürekliliği hatırlatılıyor. Ona verili kimliği her karede okuyoruz; ama Halil Altındere yüzyüze, profilden utanarak, karararak bir gölge haline gelmiş bir şekilde silinme noktasına doğru sürdürüyor mücadelesini. Silindiği yerde ise adı soyadı, baba-ana adı ve Sürgücü köyü tüm dikliğiyle ayakta duruyor. Shirin Neshat ise ses enstalasyonu ile dört duvarı video imgelerle kaplı Aya İrini'deki içinde kendi kendinden kaçmayı, ama aynı zamanda da kendi dinini de sorguluyor sanki. Bedenini bir protesto sahnesi olarak sergiliyor, temsil ediyor. Kaçan ise, belki de sadece bir gölge, kendi bedeninin gölgesi. Kübalı Ana Mendieta da tabuları yıkıcı ve kurbanımsı performansıyla 1985 yılında öldüğünden bu yana seyredip durduğumuz videosunu sunuyor bizlere. Erkeklerin temiz kavramsal işlerine karşı o "kanla işler yaptığını" ilan ediyordu. Yine İran doğumlu kadın sa-

natçı Elahe Massumi "antropolog gibi" kadın sünnetinin şiddetini bize üç ekranda tartışırken, evrenselci ve yerelci tartışmalarını da getiriyor zihinlerimize. Karanfilköy projesiyle Şeyma Reisoğlu Nalça, Yasemin Baydar, Meral Özbek ve Tül Akbal ile Ursula Biemann çağdaş sanatın hayatın tam da en merkezinde, barınma hakkında yattığını bir kez daha örneklerken, temsilden de çıkararak yöre halkına direk olarak söz hakkını veriyor. Bu hakkı da bir Forum sayesinde kurguluyor. Örnekleri çoğaltabiliriz: Mikro ve makro politik boyutlardaki işler 5. İstanbul Bienalini "kaderini" parlatıyor. Bienal'in mikro düzeydeki politikası kadınsılığı ve bir tür feminizmi gündeme getirirken, sömürge sonrası bir söylem biçimini kendi ülkelerinin dışında yaşayan ve özellikle Üçüncü Dünya'dan Batılı megalopolere giden sanatçıları seçiminde gözüküyor. Bienal ve büyük sergi modelleri tartışmasının; yani göçebe ve gezici bir sergi biçimiyle Venedik şeklindeki yerleşik sergilerin neredeyse bir birleşimini İstanbul'da gerçekleştiriyor. Bu da, belki Martinez'in bu Bienal'deki başarısını belirleyen öğeleri meydana getiriyor. Geleneksel sergi biçimlerini ve hatta işler ile mekânın ilişkisini yersizyurtsuzlaştırıyor.

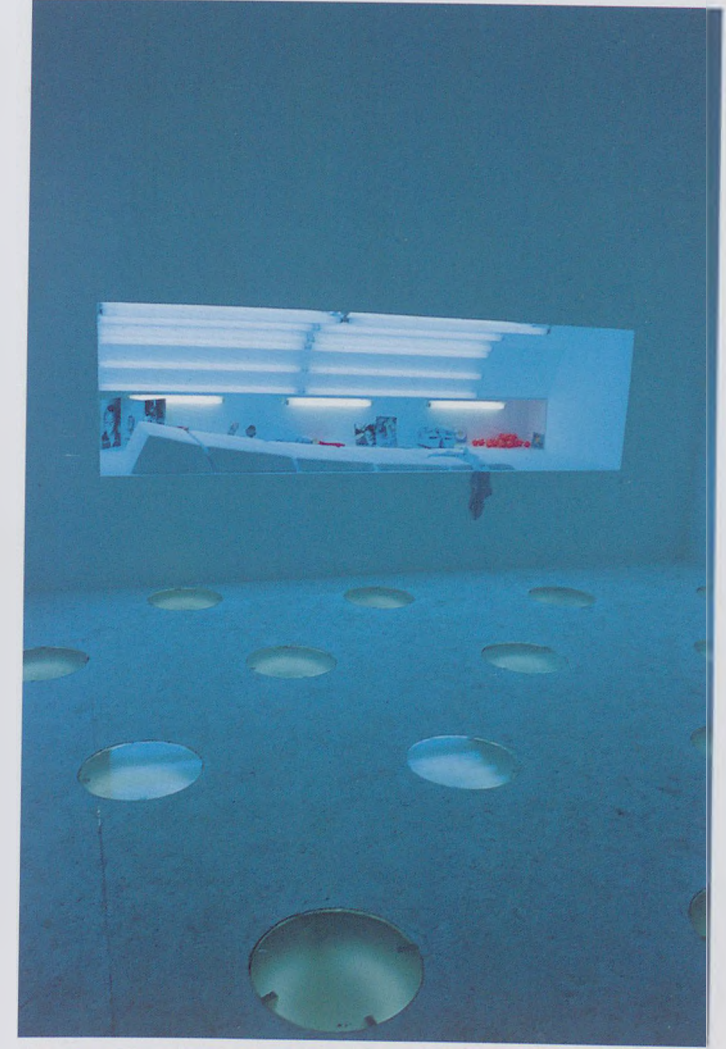
Mekândan Zamana

"Kimberly" adlı Beverly Semmes'in işi Aya İrini'deki sergileniş şekliyle mekânın içinde kendisinde olmayan yorumları bize yaptırıyor ve bu ilişkiler Rosa Martinez'i pek de bağlamıyor. Bu tavır, Martinez'in mekânla ilişki şeklinde ele alınan yaklaşımları nasıl bir el darbesiyle bir yana itebildiğini gösteriyor bizlere; çünkü video enstalasyonlar ve performanslar bize mekân dışı bir zamansallığı sunuyor. Filmin veya performansın yeniden videoda gösterilmesinin bir temsiliyet ya-

rattığının farkında olarak ve hatta Jacques Derrida'nın bir kavramını kullanarak bir "différance" oluşturduğunu bilecek; Martinez, -mekânı sorun-sallaştıran Bedi İbrahim veya Soo-Ja-Kim tipindeki sanatçıların işlerini bir kenara koyduğumuzda- bize mekânlar dışında zamansal boyutta bazı işlerin her yerde ve her zaman sergilenebileceğini ispatlamaya çalışıyor. Mekân ve zaman ilişkilerinde, postmodern mekân ilişkisinin yerini zamansallıkla dolduruyor. Belki de bu yüzden zamanı sorunsallaştıran video çalışmalarını bu Bienal'de kullanmış Martinez. Bu açıdan baktığımızda Nikos Navridis'in "mimari bir yapı gibi ele aldığı" söylenen işi (Bkz. Katerina Koskina, Bienal kataloğu, 1997) aslında bir balonun ne kadar zaman süresince dayanıklılığı olabilir sorusunu gündeme getiriyor. Belki de insanın "dayanma sınırlarını (yaşam); beğeni alanlarını (güzellik) ve bunların arasındaki dayanıklılık ilişkilerini (diğer güçlükler) benzer bir biçimde içerikleştiriyor. Aynı şekilde Matthew McCaslin de Yerebatan sarnicında, çiçek imgeleleriyle doldurulmuş videolarını suyun içine yerleştirdiğinde; zamana bağlı kalmaksızın yapay bir şekilde çiçeklerin bir ay boyunca canlı kalabileceğini göstermeye çalışıyor. Tıpkı Olafur Eliasson'un güneş ışığı olamayan Yerebatan sarnicina bir gökkuşağı yerleştirebilmesi ve bunun için de, zamanın dışında mekânın kullanılabilirliğini; ama bunun sadece bir yapaylık veya hatta bir oyun olabileceğini vurgulaması gibi, zaman ve mekân ilişkisinde zaman boyutu ön plana çıkıyor. Kutluğ Ataman'ın Semiha Berksoy ile gerçekleştirdiği film ise, belki de, zamanı şimdiki zamana taşıyan; ama buna rağmen zamansallıkla ilgili olarak kavramsallaştırdığı ve biçimselleştirdiği (yedi saatlik meselesi) bir "belgesel" malzeme - isterse Berksoy'un anlattıklarında tarihsel hatalar olsun-. Martinez, aşağı yukarı yirmi küsur yıllık bir alışkanlığı ters yüz ediyor; ve hatta Bienal'e bir başka ruh katarak

çağdaş sanatı Hegelci bir çizgiyle buluşturuyor. Bu çizgi ise ruhun görüngübiliminin zamansallığı kadar önemli bir yere sahip. Aşlamadığı Jacques Derrida tarafından kanıtlanan bir çizgiyi yine karşımıza çıkarıyor. Tüm bu yazdıklarımız göz önüne getirildiğinde, zannediyorum ki, 5. Uluslararası İstanbul Bienali'nin sanatçılarından önce bir küratör Bienali olduğunu belirtmekte pek sakınca yok. Zaten Bienal tartışmalarının konularından biri de bu değil miydi: Sanatçılar mı Küratörler mi?

Catherine David'in "fikirler ve tavırlara" önem verdiğini belirtmiştik yukarıda. Bu alanlar küratör için zamanımızın (modernlik sonu mu yoksa postmodern mi?) plastikliğine, ayrışıklığına en çok uyan espasları oluşturuyor olması; espasların zamanla işlemlerini de beraberinde getirmiyor değil. Bu espastan anlaşılana, yine yukarıda sorun-sallaştırdığımız gibi, sanatın araçsallaştırılmasına karşı çıkış çabaları olarak kalmalı. Burada sahte-sanatların ve sanatçıların fikirleri kullanarak işler yapmasına dikkatimizi çeken David, bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda bir ipucu vermiyor. Martinez ise başka bir açıdan düşünce alanını daha kamusal bir alana taşıyarak "birey ve kültür

arası ilişkilede" ortaya çıkabilecek "yeni bir dil" arayışından bahsederken, fikirleri takip eden sanatçılardan çok, daha felsefi sanatçıların dü-

şünceye yardım edebileceğini, zannediyorum, ifade etmek istiyor.

Fotoğraflar: Cengiz Kahraman

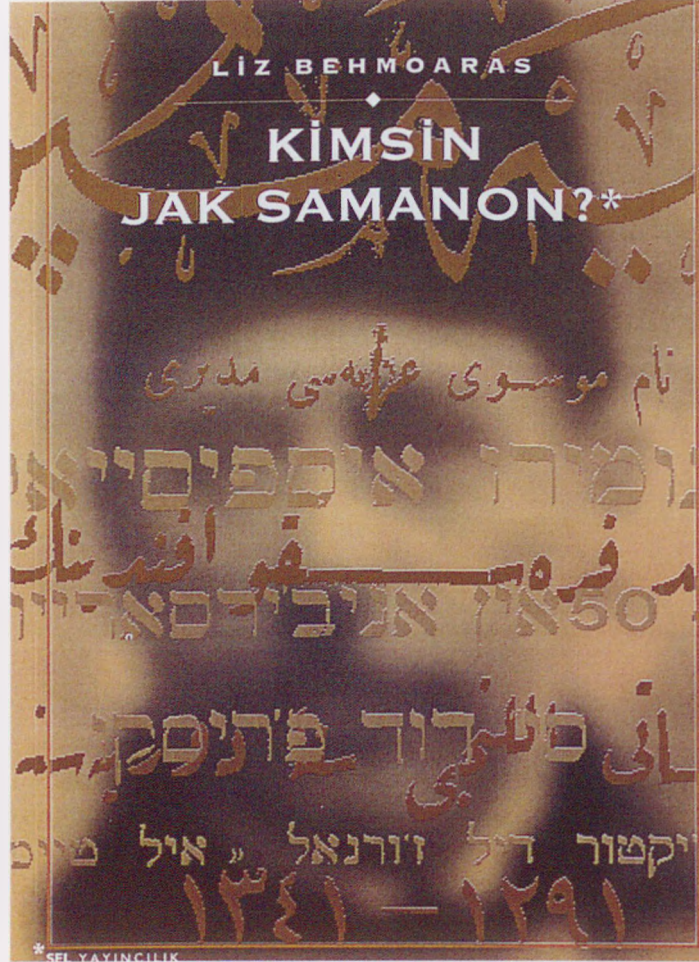

“Onlara kimileri Yahudi, kimileri Musevi, kimileri Vatandaş, kimileri Gâvur, kimileri Türk Yahudisi dedi. Siz hangisini tercih edersiniz?”

Mario Levi

JAK SAMANON'UN SORUSUNU YANITLAYABİLİR MİSİNİZ?

Liz Behmoaras'ın *Kimsin Jak Samanon?* adlı kitabını, ya da kendisine anneannesinden kalan o “öykümsü anılar”ını okurken, başkalarının tarihinin, başkaları için taşıdığı, taşıyabileceği anlam üzerine bir kez daha düşündüm. Bazı hayatlar bir kez daha bir yerlerde, birilerinin görmediği, göremediği bir yerlerde akıyordu. Sorular, farklı sözcüklerle, farklı bir dil ve duygu dünyasının getirdikleriyle de olsa, oralarda da sorulmuştu oysa. Biraz daha derine inildiğinde, bu soruların yüreğine gidildiğinde, farkın o kadar büyük bir fark olmadığı görülecekti üstüne üstlük. Ne var ki tüm olasılıklara karşın aşılamamıştı o sınırlar, o bölgeler kimilerince dilendiğince yaşanmamıştı... O sınırları anlatabilir miydiniz, o sınırları anlatabilmişler miydi? Kitabın çıkış noktalarından biri de bu soruydu belki de kimbilir. Bireysel, bir yerlerde kaybolmuş tarihlerin, ancak birilerince, sessiz sedasız hatırlanan tarihlerin, o kitapların bizlere anlattığı, benimsetmeye çalıştığı tarihlerden daha doğru değilse de, daha düşündürücü, daha sorgulayıcı olduğunu söyleyebilir miyiz bu durumda? Belki.

Ama beni böylesi bir soruya kaçınılmaz bir şekilde getiren *Kimsin Jak Samanon?* un, tavrı, ya da bizlere dokunmuş biçimi ne olursa olsun, öncelikle bir “boşluğu” doldurduğunu söylemek gerekiyor. Liz Behmoaras, “du-

var”ın her iki tarafında da yaşayıp giden birçok kişinin ıskaladığı, birbirine yeterince duyuramadığı hayatlara biraz usta bir gazetecinin rahatlığı, kalem kıvraklığı, biraz da yaşama zenginliği olan muzip bir kadının gü-

lümsemesiyle yaklaşıyor. Tüm bunlara karşın gerek kitabın başlığını oluşturan soruya gereken yanıt veremediğine inandığım Jak Samanon'un, gerekse bu hayata yön veren “öteki” hayatların bize getirdiklerinde görmeden, duymadan edemediğimiz bir hüznün var. Nasıl bir hüznün bu, ya da bir başka deyişle bu hüznün kaynağı ne? Soruya verilmeye çalışılacak yanıt, bu kitapta daha iyi yürümemizi sağlayabilir. Birileri bir kez daha adımını, kendisini her ne olursa olsun yabancı bildiği, hissettiği bir yere atmak istemişti. Bir kez daha bir yabancılaşmaya, sınırları çizilemeyen bir coğrafyaya, bir duygu dünyasına... Kendini duyurmak için... “Ben buradayım, ya siz neredesiniz?” diye sorabilmek için... Ama o yer neresiydi? O yer kimin yeriydi? Jak Samanon'un, tüm içtenliğiyle, dürüstlüğüyle, biraz da saflığıyla aradığı o ülke hangi insanların, hangi yitik düşlerde hayat buluyordu? O yerde, o ölümleri yaşayanların beraberlerinde götürdükleri, başkalarından biraz da bilerek esirgedikleri hikâyeler hangi yollarda, odalarda, ya da sokak aralarında kaybolmuştu?

Kendilerini gettolarına hap-seden insanların hikâyelerini anlatmak istediğini söylüyor biraz da Behmoaras. Buna, değişmez bir yazgı olarak, "dışarıdaki" koşullar ne olursa olsun, "kendi gettosunu yaratmak" da diyebilirsiniz. Jak Samanon, kültürlü, dönemin koşullarına göre kendisini çok iyi yetiştirmiş bir "Osmanlı aydını" olarak, bu gettonun, Hasköy'ün ilerisinde, ya da ötesinde bulunan bir dünyanın insanı olmak istemişti buna karşın. Tıpkı, kendisi gibi, "memleket meselelerine" karışmayı, artık karışmayı, bir namus, daha da önemlisi bir "vatandaşlık" borcu sayan, Jön Türk, İttihat ve Terakki hareketlerine katılmış "benzerleri", "ülküdaşları" gibi... O adının anlam kazandığı yerd burası. Dört yüz yıl sonra, İspanya'da bir

raktıkları evlerinin anahtarlarını kendi anahtarları olarak görmeyecek, göremeyecek insanlar da yaşıyordu İstanbul'da. O evin, bu yeni evin tanımlanması için zamanla ihtiyaç vardı ama. Kitabın yazarının da dediği gibi, Jak Samanon'un belki de bu yüzden yalnızca soruları vardı. Soruları, ve belki de başkalarına anlatamadığı hüsrانları, düş kırıklıkları, kendine çekilişleri...

Evlere, avlulara, belirli mekânlara tutsak olanların yazgısı... Aynı durum, aynı kapanış o günlerde İstanbul'un da yazgısıydı belki. Aynı yalnızlık, aynı kopukluk o şarkılarda da vardı... O dünyanın bu durumda, gerçekten küçük mü, yoksa sanıldığından büyük mü olduğunu sormak geliyor bu durumda içimden. Biraz yaklaşalım: Bir başka yer-

"Adel çekingen ve ürkekti. Kimselere selam vermezdi." (sağda, s. 35) "Adel'in kayınpederiyle kayınvalidesi. Avram ve Zimbul Anavi. Devir değişmiş! Madam Anavi, çoğu erkek on dört çocuk doğurmuş olmanın gururuyla koltukta oturuyor, kocası ise sandalyede." (üstte, s. 29).

den çevrelerine, ya da birbirlerine bakan, yaşadıklarını bir kader gibi gören insanlar var burada. Sözcükleri, deyimleri, alışkanlıkları, söylenceleri, yanlısamaları, dahası yalanları onlara bu yüzden yetiyor. Yaklaştığımız bu yerde farklı bir dilim şekillendirdiği o duygu dünyasından birkaç fotoğrafa alınıyoruz. Bu fotoğraflar, temelde, daha önce gördüğümüz fotoğraflardan nereye kadar farklı? Okurun bu soruya gereken yanıtı, ya da en azından kendi yanıtını, gerçek yanıtını verebilmesi için kitaba girmeyi bilmesi gerekiyor. Böyle olunca da isteyen bu metinde farklı bir dünyanın insanlarıncı o günlerle o gecelerin o İstanbul'da nasıl yaşandığını görmekle yetinebilir, isteyen kendini bir biçimde "duyurmak" için zorlu bir savaşımlı

göze almış birkaç insanın trajedisini aramaya, anlamaya çalışabilir... Böyle bir umut, başka coğrafyalarda, başka zamanlarda, başka insanlarda da yaşatılmak istenmişti...

Liz Behmoaras'ın *Kimsin Jak Samanon?* adlı kitabı bize, yüzyılımızın başında İstanbul'da yaşamış, hayatını tüketmiş, ya da anlamlandırılmaya çalışmış birkaç insanın hikâyesinden birkaç fotoğraf getiriyor. Başka ülkelerden getirdikleri dilleri, gelenekleri, düşleri, düş kırıklıkları, umutları ve korkularıyla yeni ülkelerinde dört yüz yıldır yaşayan o insanları bu fotoğraflardan tanımaya çalışıyoruz. Onlara kimileri Yahudi, kimileri Musevi, kimileri Vatandaş, kimileri Gâvur, kimileri Türk Yahudisi dedi. Siz hangisini tercih edersiniz? ■

“Yarı Doğu, yarı Batı, arası Türkiye olan kent...”

Gültekin Emre

BERLİN’DEKİ İSTANBUL

Tezer Özlü, kendi yaşamının yanı sıra Svevo, Kafka, Pavese gibi yazarların da izlediğini sürdürdüğü anlatısı *Yaşamın Ucuna Yolculuk*’ta (1948), “Hiçbir kent insana Berlin kadar ölümü, hiçbir kent insana Berlin kadar yaşamı düşündürmüyor” (s. 19) diye yazıyor. Sevmediğim birinden *Berlin’den Sevgilerle* başlıklı bir kart almış gibi oluyorum bu cümleleri okuduğumda; kentin hem tarihini, hem de yaşayan, canlı yanını gösteren böyle bir kartı sevdiğime yollamış gibi duyumsuyorum kendimi. Hemen aklıma Aysel Özakın’ın “Berlin de mi Yaşlanacağın?” başlıklı öyküsü geliyor. Aysel Özakın, bu öyküsünde, hem içinde yaşadığı yeni ülkeyi, kenti, hem geldiği ülkeye duyduğu özlemi, hem de yabancı bir kentte yaşlanma korkusunu insanı derinden sarsan bir biçimde betimliyor. Yabancı bir ülkede olmanın duyumsamalarını şöyle dile getiriyor Aysel Özakın: “...yabancı bir ülkeye gelip yaşamak yeniden doğup büyümeye başlamak gibi bir şey oluyor. Önce hiçbir şey algılamıyor insan, hiçbir şey algılamıyor. Sonra günler geçtikçe kentin yapıları, renkleri, yüzlerdeki

anlam, hayatın hızı belirginleşmeye başlıyor.” (*Kanal Boyu*, 1982, s.19) Geldiği ülkeye duyduğu özlemi de şu cümlelerle belleğimize kazıyor Aysel Özakın: “Bulutlu gökyüzüne bakıyorum. Berlin’in günleri, geceleri benim dışımda akıp geçiyor sanki. Günlere, gecelere dokunamıyorum. Buraya gelirken eşya getirmediğim, ama Türkiye’nin yüzlerini, seslerini taşıdım; hergün onları gözden geçiriyorum, dinliyorum.” (s. 21) Ya Berlin’de yaşlanma korkusu? Onu da şöyle dile getiriyor yazar: “Ya ben? Berlin’de mi yaşlanacağım? Berlin’de mi? Büyükada’da güneşin ısıttığı mavi iskemlelerde oturup kitap okumaya alışmış bir in-

san için Berlin’de yaşamak ne demektir? Hava puslu ve soğuk. Burada iş aramam gerekiyor. Oturma izni sağlamam gerekiyor.” (s. 25). Yani kendisi de uzunca bir süre Berlin’de yaşamış olan Orhon Murat Arıburnu’nun şu dizisindeki gibi, “*Almanya’nın ortasında bir Anadolu!*”da yaşayan bizimkilerden biri olmaktan çekiniyor, korkuyor Aysel Özakın. Tezer Özlü de, *Yaşamın Ucuna Yolculuk*’ta şunları yazmıyor mu bizimkilerin de çok kalabalık bir nüfus olarak yaşadıkları Berlin için? “Yarı Doğu, yarı Batı, arası Türkiye olan kent...” (s. 20) İşte bu kentte iş aramaya gelen Niyazilere soruyor Aras Ören, *Naunyn Soka-*

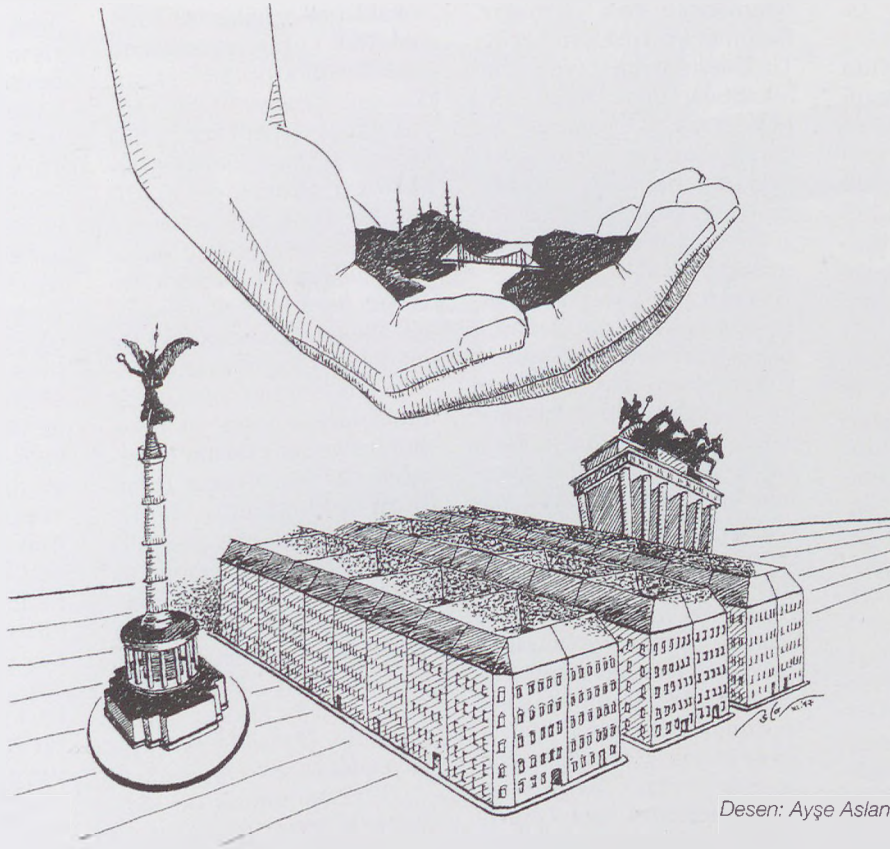
ğında İşiniz Ne? (1973). diye. Arıburnu ise *Bu Yürek Sizin* (1982) kitabına ad olan şiirinde bizimkilerin Almanya’daki konumunu şöyle şiirleştiriyor: “*Almanyanın ortasında Ahmet / Almanyanın ortasında Mehmet / Aysel / Fatmalar, / Darmadağın, kıyamet / ... / Bir gözü güler ekmek için / Bir gözü ağlar dert dolu*” (s. 72)

300 yılı aşındır Berlin tarihinde, kültüründe, ekonomisinde var olan Türklerin kentteki geçmişlerine sayısal olarak baktığımızda ilginç istatistiksel veriler çıkıyor karşımıza: 1846-1850 yılları arasında tek bir Türk kadını vardır Berlin’de. Kimdir bu kadın, niçin gelmiştir Berlin’e, bilinmiyor. 1851-1855’te bizden hiç kimse yoktur kentte. 1856-1859’da Türk olarak bir erkek, bir kadın vardır Berlin’de. 1861-1865’te iki erkek, bir kadın olarak varız kentin nüfusunda. 1866-1870’te sayımız bir erkeğe düşer, hiç kadın yoktur. 1871-1875’te kentteki sayımız biraz artar, 6 erkek, 5 kadınla 11 kişi olarak temsil edilirdik öteki ulusların arasında Berlin’de. 1875-1880’de iyice kalabalığızdır artık: 33 erkek, 8 kadın olmak üzere 41 kişiyizdir. 1881-1885’te 16 erkek, 19 ka-

dın vardır bizden. 1886-1890'da bir ilginçlik var: Sayımız biraz düşer, 23 erkekle temsil ediliriz kentte, ama hiç Türk kadını yoktur nedense. 1891-1895'te sayıca artarız Berlin'de: 123 erkek, 75 kadına yükseliriz kent nüfusunda. 1896-1900'de 189 erkeğe karşılık 97 de Türk kadını yaşar kentte. 1901'de 16 erkek, 8 kadına düşer nüfusumuz birden. Ama 1905'te toplam 306 olur sayımız, 201'i erkek, 105'i kadın olmak üzere. 1906'da kadın ve erkek olarak 662 vatandaşımız yaşıyordu Berlin'de. I. Dünya Savaşı yıllarında sayımız giderek artar: 1913'te 1.301 Türk (kadın-erkek) yaşarken Berlin'de, 1917'

de 2.046'ya yükselir sayımız. Berlin'e çiraklık eğitimi için gelenler sayıyı artırmış olmalı. Kurtuluş Savaşı'mızın başladığı yıl 797'ye düşer Berlin'deki Türk nüfusu. Hamburg'tan Akdeniz vapuruyla Atatürk'ün yanında yer almayı gelen öğrenciler vardır. Cumhuriyet'in kurulduğu yıl 1.451 Türk yaşıyordu Berlin'de. Kentteki sayımız kimi zaman artar, kimi zaman azalır. 1938'de 3.310'u buluruz. II. Dünya Savaşı yıllarında sağlıklı istatistikler yapılamaz, ama savaşın hemen ardından 1946'da 79, 1947'de 83 Türk yaşıyordu Berlin'de. 1950'de 92, 1954'te 103, Almanya kapılarının resmen açıldığı yılda, 1960'ta 225 Türk vatandaş vardı Berlin'de. Sayımız 1965'te 2.797 iken 1968'de 10.019' dur. Türklere Almanya kapılarının resmen kapatıldığı yıl, 1973'te, 66.521 Türk yaşıyordu kentte. 1997'de ise Berlin'deki Türklerin sayısı 160 bini (resmi verilere göre) aşmış durumda.

Berlin'in tarihine baktığımızda bizden kalıcı izleri buluyoruz bugün. Örneğin ulusal marşımızın şairi Mehmed Akif Ersoy'un 1915 yılında

Desen: Ayşe Aslan

Berlin'e geldiğini ve uzun şiiri "Berlin Hâtıraları"nı yazdığını, bu şiirinde Türk-Alman dostluğuna değindiğini ve de İstanbul kahveleriyle Berlin kahvelerini karşılaştırdığını öğreniyoruz: "Biraz da kahveye çıksak..." demişti arkadaşım./O, doğru söylemiş ama, ben eğri anlamışım:/ Mahalle kahvesi nerden geçti zihnimden?/Bakılrsa geçmemeliymişim. Bilirmiyim onu ben?/Mahalle kahvesi... Berlin... Münasebet mi dedin?" (Safabat, 1984, s. 330) diyen ünlü şairimizin, onun gözünde "Duyun-u Umumi" binasından da büyük Berlin kahvelerini görürnce nasıl şaşırıldığına da tanık oluyoruz şiirinde.

Halide Edip Adıvar'ın *Son Eseri* (1919) romanının kahramanı ünlü romancı Feridun Hikmet, Avrupa gezisi sırasında Berlin'e de gelir. Ünlü romancı sevgilisine yazdığı mektupta kenti şöyle betimler: "Bu şehir bana ruhsuz görünüyor. Belki onun sadece vücudunu, dışarıdan görünüşünü bildiğim için. Herhalde burada hissettiğim yalnızlığı çölde hissetmeyeceğime eminim." (s. 121)

Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna* (1943) romanında Berlin'de sabunculuk eğitimi gören Raif Efendi ile ressam Maria Puder arasındaki kırgın aşkı anlatırken, Berlin'in çeşitli yerlerini de betimler. Ama, bu romanından çok önce, 1928'de yazdığı "Daussıla" şiirinde Potsdam'daki yalnızlığını ve ülkesini nasıl özlediğini şöyle ele alıyor: "Bugün de Potsdam'da süzerken Potsdam'ı./Yaktı yine içimi kimsesizliğin gamı./Gözlerim inhinatsız uzayan ceddelerde./dedim: Bu soğuk şehir nerde, İstanbul nerde?../Ve istedim birazcık size de dert yanmağı./Hayalen memlekete doğru uzanmağı..." (Bütün Eserleri, c. 7, 1988, s. 214)

Nâzım Hikmet de gelir (Doğu) Berlin'e. 11 Eylül 1961'de, Doğu Berlin'de, yazar ünlü "Otobiyografi" şiirini, "bugün Berlin'de kederden gebermekte olsam da", diyerek. Sonra. Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda da işbirlikçilerin, savaş vurguncularının Nazilere sığındıkları yer olarak ele alır Berlin'i. 1963'te yazdığı "3 Berlin

Mektubu" şiiri, Moskova'daki karısına duyduğu özlemi dile getirir.

Demir Özlü, Aras Ören'in kitabındaki *Konuk Tüketici*'ler (1982) gibi yaşamaz Berlin'de. Daha çok bir gezgin gibidir onun kentteki konumu. *Berlin'de Sarı*'da (1987) Demir Özlü, kenti daha farklı ele alır: "Berlin'de o berrak Haziran ayının yalnızlığını yaşamadın ama, sonbaharın ardından da gelen kışın yalnızlığını yaşadın. Bir dönemler yeni Roma İmparatorluğu'nun başkenti yapılmak istenmiş olan büyük kentin, Roma-sonrası üslubda yapılmış olan anıtlarını, anıtsal yapılarını ziyaret ettin, geniş bulvarını

gezdin, kulelerine, kartal kabbartmalarına baktın. Ağaçlıklı sokaklarında, alanlarında dolaştın, buradan ta Moskova'ya kadar uzanan çizgideki görkemli mimariyi, düz, yüksek, pencereleri düzenli, sekiz katlı büyük yapıları gördün. Eski Prusya'yı düşledin. Ara sokaklarındaki, küçük bir bahçe içinde olan kamusal yapılarına girdin, bulvardaki sinemalarına, seks klublerine, Yunan, Latin Amerikalı, Orta Avrupalı lokantalarına. Geceyi yaşadın. O geniş bulvarda kentin kalabalıklılarıyla birlikte dolaştın. Küttühanelerini gördün, konferans salonlarında, yazarların okuma yaptığı salonlara gittin. Pek bir şey anlamasan da o dilden, varoldun oralarda. Geceleri bahçelerdeki ağaçların geceden daha koyu görünürne görüntülerine baktın, uykusuzluk çektin, ağrılarla kıvrandın, pencerenin kanatlarını açıp, kalorifer dumanı kokan havasını soludun, alkollerinden içtin. Geceyanları, duvar dibindeki alçak masanın yanında yer alan koltukta oturup düşüncelere daldın. Bomboş sokaklarında gezdiniz. Sonra da düşleri- ▶

ni gördün o sokakların.” (s. 59-60)

Berlin’de uzun bir süre yaşayan ve öyküler, romanlar yazan Yusuf Ziya Bahadın, *Öyle Bir Aşk*’taki (1993) anılarında kentteki yaşamını şöyle değerlendiriyor: “Şehir’i yaşamının biricik yolunun ancak ‘iyi bir şehirli’ olmaktan geçileceğini söylemeliyim. Özlemime yanıtı hep Kreuzberg, Wedding, Neukölln gibi Türklerin yoğun olduğu yerlerde aradım. Aradım da ne oldu? Yurt özleminin de bir hastalık olduğunu çok sonra öğrendim. Hiçbir hastalığın savunulabileceğini sanmıyorum; bir anlamda aşkı bile savunamazsınız!... Zehendorf’u, Steglitz’i, Schöneberg’i, Charlottenburg’u yeterince yaşayamadığıma üzülüyorum.” (s. 159) “Öbür yandan Berlin’in bütün kıyı kahvelerini bile tanıyorum. Cafe Möhring, Kafe Kranzler, Cafe Einstein, Cafe des Westens, Musik Cafe, Wiener Cafe benim birer uğrak yerimdi.” (s. 157)

Füruzan, *Berlin’in Nar Çiçeği*’nde (1988) Türk-Alman ilişkilerini romanlaştırır. “Yüzyılın başlarında yapılmış bu Berlin evinin odalarına özgü yerleşik sobanın sıcaklığından” (s. 7) bakar kentteki insanlara. Bir kartpostalından yansıyan görüntülerdir kentten gördüklerimiz. Anadolu’nun herhangi bir kasabasında dolaşınız sanki Berlin sokaklarını roman kahramanlarıyla.

Berlin’deki Türkler İstanbul’da da aynısı bulunan pek çok dükkân açtılar: Manavlar, bakkallar, kasaplar... Türkiye’den gelen konserveler, sebzeler satılıyor buralarda. Pazarlar kuruluyor kentin çeşitli yerlerinde ve Türkler bu pazarlarda, İstanbul’daki gibi, bağıra çağırıyorlar mallarını. Terzilerimiz de aynı Türkiye’deki gibi. Kahvelerimizde de büyük bir değişiklik yok, Mehmed Akif’in şaşırmayacağı cinsten, yani öylesine yerli, öylesine bizden. Bankalarımız da İstanbul’dakiler gibi,

işlemlerde çok yavaşlar. Berlin’deki Türklerin açtığı Türk lokantaları aynı garaj lokantaları gibi, adları “Bol Kepçe” ya da “İstanbul”. Bu lokantalardaki küçücük tabaklarda, bol yağlı yemeklerimizi, rakının yanında bol acılı mezelerimizi Almanlar severek yiyor.

Berlin’den Sevgilerle, diye başlayan kartpostallarda neler neler yok ki! Kentteki yabancıların bayraklarının bir adada yer aldığı kartpostallar, Berlin bir dünya kenti ya! Kentin görülmesi gereken yerlerinin küçücük küçücük fotoğrafları: Önünde Dünya Çeşmesi’nin ilgi çekip durduğu Europa Center binası ve içindeki ünlü su saati ve romanı yazılan, filmi çekilen Alexander Alanı, Nazilerin yakıp sonra da solcu aydınları tutuklama malzemesi olarak kullandığı parlamento binası Reichstag, Charlottenburg Sarayı, garfittili duvar kalıntıları, dünyaca ünlü Berlin Flarmoni binası, II. Dünya Savaşı’nın anısına yıkık bırakılan Gedächtnis Kilisesi, Brandenburger Kapısı, Bergama Müzesi, İslam Eserleri Müzesi, Türk Mezarlığı... ve başka bir yığın tarih. Bütün bunları birbirine bağlayan ara sokaklar, geniş caddeler, geniş alanlar, bulvarlar... Binlerce kahve, bar, lokanta, diskotek, konser salonu, tiyatro, büyük mağazalar... uluslararası sinema, jazz, tiyatro festivalleri... Ve bir başka dilin içindeki bizler, 160 binden fazla Türkiyeli, 1., 2., 3. ve daha sonraki kuşaklar... Siyasi sığınmacılar, göçmenler, öğrenciler, işçiler, öğretmenler, pazarcılar, dükkân sahipleri, seyahat acentalarının sahipleri, avukatlar, galericiler, camcılar... “Türken Raus”lu duvarlar... İlişkilerin arasına yeniden örülen duvarlar... I. Dünya Savaşı sırasında “Silah Arkadaşlığı” anısına çıkarılan müttefik güçlerin bayraklarından oluşan bilezik, kolye ve yüzükler... capcanlı duruyorlar tarihin derinliklerinde... *Berlin’den Sevgilerle*...

Haldun Taner de kentin

sokaklarını arşınlar bir süre; öyküler kurar, gazetesine “Berlin Mektupları” yazar. Yazarın “Şeytan Tüyü” (*Sanat Olayı*, Şubat 1982, s. 14) başlıklı öyküsü, Berlin’in arması ayı postuna girmiş kaçak bir Türk işçisinin memleketteki hemşerisine durumu ballandıra ballandıra anlatışını konu edinen mektuptan oluşur. Öyküden kısa bir alıntı: “Ayı deyip geçme. Bizim gocaoğlan buralarda mukaddes hayvan sayılıyor. Buralarda her eyaletin bir arması var ya. Mesela Hamburg’unki galedir. Duizburg’unki galeyeye gonmuş kartal. Berlin’in arması da iki ayağının üzerine ayağa kalkmış ayı oluyor.” “Açık hava gerek bana. Bu şimdiki işim açık hava işi. Bahnhof Zoo ile Kudam Ek’in orda dolaşır dururum. Burlar Berlin’in en galabalık en civcivli yeridir.”

1917’de Atatürk de Vahdettin’in yaveri olarak gelir Berlin’e ve bir hafta kalır bugün yeniden açılan ünlü Adlon Otelinde. İttihatçılar da sığınmacı olarak yaşamak zorunda kalırlar Berlin’de Atatürk Kurtuluş Savaşı’nı başlattığında. Talât Paşa 1921’de Hardenberger Sokak’ta sabah gazete, tütün almaya giderken öldürülür Berlin’de. Enver Paşa 1908’de askeri ateseyken düşlediği Turan peşinde (Berlin çıkışı) koşarken vurulur Orta Asya’da. Anısına Berlin’de Enver Bey sigaraları çıkarılır piyasaya, 1914’te de bir köprüye Enver Paşa adı verilir. Muhsin Ertuğrul sinema ve tiyatrodaki kendini gösterir kentin sanat ortamı içinde. Ercüment Behzat Lav, Berlin’de tiyatro eğitiminden geçer ve tiyatronun yanında şair olarak da ünlenir İstanbul’da. Fikret Mualla da kalır Berlin’de, hatta sergi açtığı ve kentin etkili bir sanat dergisine yazı yazdığı bile söylenir. Ünlü romancı Suat Derviş de gazeteci olarak adını duyurur kente kaldığı sürede. 1919’da *Kurtuluş* dergisi yayımlanır Türkiye solunun bir dergisi olarak, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi organı olarak. Türk solunun

önemli bir adı ve Suat Derviş’in eşi Reşat Fuat Baraner de Berlin’de öğrenci olur ve öğrenci derneği başkanlığı bile yapar. Ayrıca kentte Türk Kulübü, Türk Ticaret ve Odası ve Türk Edebiyatını Sevenler Derneği (1916) vardır. Macit Gökberk ve eşi felsefe öğrenimleri sırasında Çerkez Tavuğu bile yaparlar öğrenci bütçeleriyle. Arkeolog Jale Ongan, Ekrem Akurgal, Hititolog Sedat Alp de Berlin sokaklarında ayakta eskitenlerden. Ferit Edgü, hem yazar, hem de *Şamanları*’nı resimler. Semiha Berksoy sesiyle büyüler herkesi İstanbul’un kardeş kentinde. Öğrenciler, siyasilere, tüccarlar, sanatçılar, sporcular, gazeteciler... sayılamayacak denli çok bizden ziyaretçi akınına uğramıştır kent. Bir de ekmek parası peşinde gelip yerleştikleri bir “Küçük İstanbul” oluşuştur çoktan bugün salonlarıyla, düğün orkestralarıyla, plakçılarıyla, ayakkabı boyacılarıyla, uçak şirketleriyle, 40’ın üstündeki cami ve mescitiyle, 50’ye yakın fırınıyla, araba-televizyon tamircisiyle, radyo istasyonlarıyla, televizyonlarıyla, berberleriyle, meyhaneleriyle, sahaflarıyla... Yani bir başka Türkiye vardır gündemden hiç inmeyen buralarda: Hem Türkiye’desinizdir, hem de durmadan sıla özlemi çeken gurbette. Kentin tarihi içinde yer alan, kimi evlerin duvarlarına imza atan Hanefi Yeter, kentin alanlarına heykeller diken Atzade Köker, Mehmet Aksoy da Berlin-İstanbul arasında sanatsal köprü kurduklar çoktandır.

Yazıyı Tezer Özlü’nün *Yaşamın Ucuna Yolculuk*’undan iki alıntıyla bitirmek istiyorum: “Ve bana geceler yetmiyor. Günler yetmiyor. İnsan olmak yetmiyor. Sözcükler, diller yetmiyor.” (s. 9-10) “İşte Berlin burada. Tüm genişliği ile yayılıyor... Kendine yabancı insanların çevrelediği kent. Dünyanın tüm kentlerinden daha yalnız insanlarıyla, işte uzanıyor Berlin.” (s. 22). ■

Edebi-
yatta
İS
TAN
BUL

Sunay Akın

Refik Durbaş

Melisa Gürpınar

Selim İleri

Necdet Sakaoğlu

Hamdi Can Tuncer

Gürhan Tümer

SANA DÜN BİR TEPEDEDEN BAKTIM AZİZ İSTANBUL,

derken Yahya Kemal, Divan Edebiyatı'ndan gelen bir gelenekle, "sevgili"nin ancak uzaktan bakıldığında gönül huzuruyla övülebileceğini ve ancak platonik aşkların sürüp gideceğini söylüyordu belki de. "Aziz İstanbul"da, bir "ecnebi"nin, Yedikule'den Sirkeci'ye kadar, "dünyanın en feci manzarasıyla" karşılaştığını, Sirkeci'de köprüye çıktıktan sonra ise manzaranın bir ecnebi üzerinde "azami sû-i tesir" bıraktığını yazan da yine aynı Yahya Kemal. Yahya Kemal'i bir İstanbul şairi olarak biliriz de, onun daha 1913'te yazdığı İstanbul ütopyasında gizli "sû-i tesir" gözlemini pek bilmeyiz nedense.

Gürhan Tümer'in *Aziz İstanbul*'u okurken aldığı notlar, hem Yahya Kemal'e, hem de "mazi cenneti"ne dair daha az bildiklerimizi anımsatması açısından bu dosyanın sürprizli sayılabilecek yanına katkıda bulunuyor.

"Edebiyatta İstanbul" konulu bir dosya hazırlama önerisinin sahibi Necdet Sakaoglu ise "Abdülhak Şinasi Hisar'ın İstanbul Besteleri" başlıklı incelemeyle Hisar'ın "mazi cenneti" külliyyatını *İstanbul* okurları için yeniden canlandırırken diyor ki: "Yazık ki Hisar'ın 'yalnız yaşlılığı'mı örten son yılları, İstanbul'un da giderek kalabalığa boğulduğu, sahip-

sizleştiği şanssızlık döneminin ilk yıllarıdır."

Selim İleri'nin, Halide Edib'den, Refik Halid'den ve Abdülhak Şinasi'den *İstanbul* için seçtiği sayfalar, "şanssızlık dönemini" daha 1930'lu yılların sonlarından başlayarak sezen acılı satırlar. Yazık ki, korkunun ecele faydası olmamış ve Halid Ziya'nın *Aşk-ı Memnu*'da yazdığı Boğaziçi, büsbütün tarihe karışmıştır ve Selim İleri bir son söz gibi demektedir ki: "Kent bugün de Orhan Kemal'in eserinde ıstırap çekiyor."

Dosyanın sürprizi Melisa Gürpınar'la geliyor. *İstanbul'un Gözleri Mahmur* ile 1950'lerden itibaren İstanbul'un uğradığı yıkımı, yitirdiği incelikleri ve "İstanbul"nun anılara karışmasını dile getiren Gürpınar, *İstanbul* okurlarına bu kez bambaşka bir resim sunuyor. "Mazi cenneti" diye anılagelen kentin çamurlu yollarını, karanlık sokaklarını, tavuk boğazlayan sansarlarını, fareli, akrepli, kırkayaklı, tahtakurulu evlerini, gaz kokan peynirlerini anlatıyor. Üstelik İstanbullular için, "Kendi kentlerinde yaşadıklarından, bir hemşerilik duygusu da gelişmemişti aralarında" diyor. "Komşuluk bağları" diye övülen ilişkilerin, madalyonun öbür yüzünde özellikle kadınlar için taşıdığı geleneksel baskıcı havayı, "bağlık, bahçelik, yeşil-

likti” nostaljisinin “aslında o zaman da büyücek bir köydü” anlamına geldiğini söylüyor ve şu sonuca varıyor: “Bence en gerçekçi yaklaşım, bugünün İstanbul’unu sevmek ve yarının İstanbul’unu artık bir doğa ve tarih kenti değil de, kültür kenti yapmak için çabalamaktır.”

Yarının İstanbul’u öncelikle gençleri ilgilendirdiğine göre, dosyanın son sözü Hamdi Can Tuncer’in. Yayın Kurulu üyemiz Tuncer, ne içinde olmadığı zamanlara özlem duyuyor, ne de yaştlarının çoğu gibi, o zamanları yansıtan edebiyata ilgisiz. Belki o yüzden, “Metinlerarası Bir İstanbul Yolculuğu”nda yazarla birlikte “otobüs beklenmeyen, vapur kaçırma tehlikesi ve trafik çilesi olmayan” bir zaman tüneline dalmış gibi oluyoruz ve Akıntıburnu’nda, kâh *Huzur*’un Mümtaz ve Nur

’ı ile balık tutuyor, kâh *Kara Kitap*’taki haydutun Cadillac’i ile denize uçuyoruz. Nazım Hikmet şehrinin “duvarda asılı resmi”ne bakabilir ve kendine “İstanbullu” diyebilir ama burada yaşayanlar için bu şehir artık bir tepeden seyredilip uğruna şehrengizler ve methiyeler yazılacak uzaktaki sevgili değildir. “Ötekisi-berikisi”, minareleriyle gökdelenleri, yılbaşıyla ramazanı birbirine karışmış, “sû-i tesiri” ile yalnız ecnebi-leri değil kendi ahalisini de dehşete düşürdüğü halde, yine de kimsenin terke yeltenmediği devasa bir kargaşa olup çıkmıştır. Burada artık hiçbir şeye şaşmamalıdır; kimbilir, belki de metropol denen şey zaten hiçbir şeye şaşılması gereken yerdir. Hiçbir şeye, her yağmurda tüm yaşamının felce uğramasına ve 50 yıl önceki Boğaziçi estetiği kaybolurken, 50 yıl önceki su basmış meydanlar görüntüsünün korunmuş olmasına bile...*

Bu sayfalarda gördüğünüz üç fotoğraf için, “Dosya ile ne ilgisi var?” diyebilirsiniz (sağdakinin büyük hali s. 106’da). Ama bu üç fotoğraftan yola çıkarak “Edebiyat-ta İstanbul” için kendi öykünüzü de kurabilirsiniz. Hem zaten herkes kendi öyküsünü kurmayacaksa bir edebiyat dosyası neye yarar?

Çünkü İstanbul yine de öykülerin ve şiirlerin şehri. Refik Durbaş’ın dizelerindeki gibi: *Ayışığı, sana düşsün bu akşam da / İstanbul’un gamzesi.*

Fotoğraflar: Cengiz Kahraman arşivi

* Iskender Pala, *İstanbul Ansiklopedisi* için yazdığı “Divan Edebiyatı” maddesinde Havaî’nin şu dizelerini anıyor: “Geçilmez oldu yollarından / sulu çamur gördün mü / Sokakları sel aldı / Böyle yağmur gördün mü” Demek, bırakalım 50 yılı, yüzyıllardır değişmeyen en azından bir yanı var güzel İstanbul’umuzun!

HALİDE EDİB ADIVAR, REFİK HALİD KARAY VE ABDÜLHAK ŞİNASI HİSAR'DAN

İstanbul'a Bazı Altın Sayfalar

Selim İleri

1. İkide birde düşünürüm: Halid Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*'da yazdığı Boğaziçi'nin günün birinde büsbütün tarihe karışacağını, silinip gideceğini aklından geçirmiş miydi?

Gerçi bu büyük romanda Boğaziçi için bir "gelecek tasarımı" söz konusudur, ama "kötümser ütopya"nın kılavuzluğuyla. Romanın yan kişilerinden biri, gelecekteki Boğaziçi'ni bir eğlence merkezi niteliğiyle tasarlar. Bir ayrıntı gibi kalan bu hölüm, bugünün çirkin Boğaziçi'ni hazırlamış kişilerin başlangıcına işaret etmiyor muydu?

Halid Ziya'nın kuşakdaşı Tevfik Fikret de İstanbul'a ilençler yağdırırken ve bu ilençlerin şehri adeta yok etmesini isterken, şimdi artık çok eski kartpostalarda kalmış bir İstanbul silueti çiziyordu. Sis dağılmasını ve ilençlerin tükenip kalmasını isteyen Yahya Kemal de...

2.

Lise ders kitaplarında Halide Edib Adıvar'ın *Sinekli Bakkal*'ından bir alıntı yer alır: Romancı İstanbul sokağını anlatmaktadır. En azından romanseverlerin belleğine işlemiş bir sokak. Hani çocukları, çiçekleri, semt camiiyle...

O sokaktan, daha benim çocukluğumda bile, hepi topu kırk yıl önce, bol bol vardı. Güzel miydi? Yolsulluğuna karşın kendince bir güzelliği, kentsel estetiğe adanmış yatkın bir havası

vardı. Bir uçtan bir uca mor salkımları pek çok gördüm. Sonra o sokak gözümüzün önünde yitti, bir daha kavuşulmamak üzere.

Üstelik yalnız *Sinekli Bakkal*'ın sokağı değil yiten, Mor Salkımlı Ev, o evin dünyası, İstanbul'u İstanbul yapan zengin kozmopolitizm, hepsi yitti...

3.

Çok renkli mozayığı yakalamak için belki asıl Hüseyin Rahmi Gürpınar'a dönmek gerekir. Burada bir "İstanbul Komedyası" karşımıza çıkıyor: Öylesine kalabalık bir kadroda, kent, bugünü var edecek bütün sorunlarıyla belirmiştir: yeşilin nasıl tırpanlanacağından, tarihi eserini nasıl yağmalanacağına kadar.

Tasalarını söyleyen Hüseyin Rahmi,

bir yandan da, İstanbul'un imparatorluk başkenti döneminde "çok kültürlülük" konumuna eğilir. Kente birçok dil konuşulmakta, birçok dilin kültürü kente çok değişik ve etkileyici töreler, gelenekler katmaktadır.

Hüseyin Rahmi'nin eseri yalnız "İstanbul" açısından okunsa, irdelense, ortaya önemli bir araştırma konusu çıkacaktır. Umursamadan geçip gittiğimiz ya da zaten hiç okumadığımız sayfalarda boyuna tehlike çanları çalmış, fakat bu çanlar işitilememiştir.

4.

Düşünün, o zamanlar, kentin yöreleri için şiirler yazılıyormuş:

"Ada'nın çamlı, güzel sahili üstünde, zarif / Bir güzel lane-i sevda... bu küçük köşk, bu latif / Yuvanın her tarafından (...)"

Tahsin Nahid'e sorarsanız, çamların hoş kokusuyla karışan bir rüzgâr, Ada'da oturanlara sağlık taşıyormuş. Sanki atlas sularda periler geziniyormuş. Yıl 1906.

5.

Ve semtler, yöreler, sözgelimi Adalar kendileri için bazen bir yazar yaratıyorlarmış: Burgaz için Sait Faik!..

Yalnızca "Son Kuşlar" öyküsü, kentin doğasını korumak adına yazılmış bir başyapıttır. Sait Faik o doğayı varlık se-

bebi sayarak, şiire açılan öykülerinde İstanbul'u birdenbire modern edebiyata alıp götürür.

Bir yanda Burgaz, bir yanda Beyoğlu. İlkinde dinginlik ve erinç, ikincisinde büyük kentin hayhuylu yaşaması, kaynaşan insanlar. Sonra kimileyin sokak aralarının herhangi bir "mahalle kahvesi"nde bastırın kış akşamı. Düne kadar yazarın ve okurun görmezden geldiği bambaşka bir İstanbul: Asıl atardamarını zaman zaman aykırılıklarda, aykırı kişilerde, uç kişilerde buluyor.

Burgaz'la başlayan içekapanış Beyoğlu'nda dışavurumla yer değiştirmektedir. Anlatılan, öyküye geçirilen İstanbul, bugün de bir anlamda varlığını koruyor.

6.

İstanbul bazan bir yazara bütünüyle bir sanat eseri kimliği sunar: Ahmet Haşim Tanpınar'ın *Beş Şehir*'deki İstanbul bölümü bir edebiyat saltanatıdır.

Burada kent yazarın çokluğundan başlayarak kendi uçsuz bucaksız tarihine uzanır; sesleri, renkleri, şekilleri, simgeleri, yıldızları, erguvanı, pırlantalarıyla önce mücevher gibi belirir.

Ne var ki Tanpınar için İstanbul yalnızca mücevher değildir. *Beş Şehir*'in belki de en güzel bölümü olan İstanbul'da, kent, bu kez mimarisıyla, mimarisinin ortasında bitki örtüsüyle, nihayet sulanıyla yaşama-yaya koyulur. Mevsimleri, rüzgârları, ışık oyunları bile konuşmaya koyulacaktır artık.

Bir kenti çok az yazar bunca sevmiş, alımlamış ve söze dökmüştür.

Kimileyin çinilerin narçiçeği kırmızılı, menevişli beyazları, çimen yeşilleri belirir.

Kimileyin sonbaharın gelişyle lüfer mevsimi başlar.

Kimileyin çocuklar uçurtmalar arasında görünür...

Tanpınar'da İstanbul *Huzur*'da da sanat eseri kimliğini koruyacaktır. zaten *Beş Şehir*'in İstanbul'uyla *Huzur*'daki kent kimi sayfalarda birbirini bütünler; sanki, yazarın gördüğü rüya, bir kitaptan bir kitaba devam etmektedir.

7.

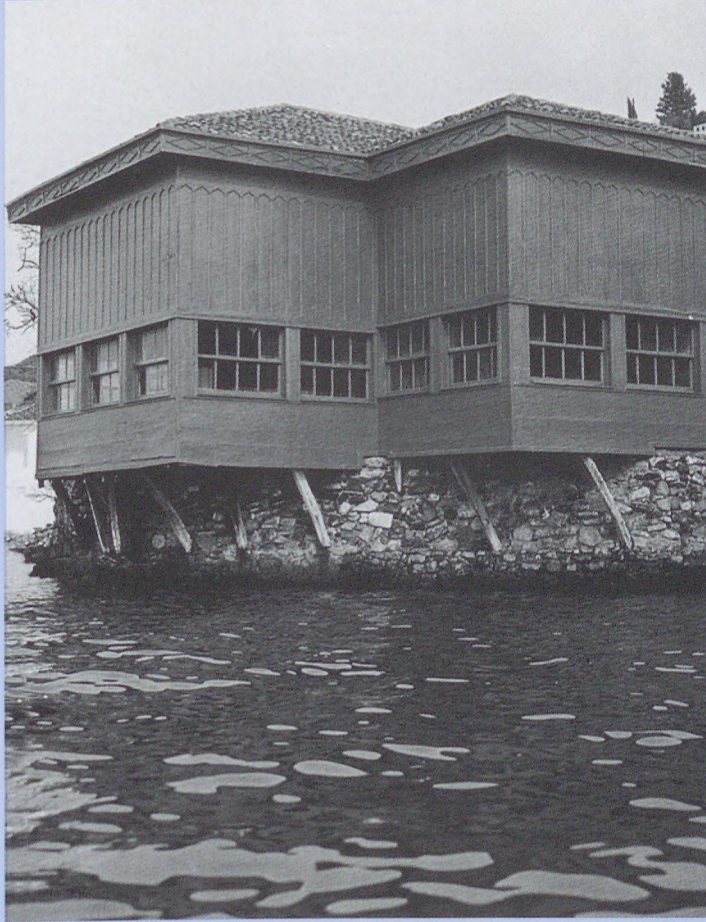
İstanbul bazan da bir yazara adeta tek bir eser yazdırır: Safiye Erol'un unutulmuş o güzel romanında, Kadıköy'nün Romanı'nda olduğu gibi.

Otuzlarda, handiye altmışlara, yetmişlere kadar sürmüş bir "Kadıköy töresi" söz konusu edilebilecekse, Safiye

Erol'un 1938 tarihli romanı elimizdeki tek belgedir. Vapurla haşırneşir bu "sayfiye", sürekli, yaz kış sayfiye havası, Kadıköy'nün insanına İstanbul'un öteki semtlerinde raslanmayan bir yaşama biçimi sunmuştur denebilir.

Şifa, Moda, Kalamış neredeyse son kez anlatılmış olurlar. Haydarpaşa "mendireğinde" fenerler dönene dönene yanıp söner. Kurbağalidere'den başlayan sandal gezintileri, hele geceleri, alaturka şarkılarla bezenir, eski şarkılarla geçmişe son kez seslenilmiş olunur.

O Kadıköy'nün yerinde yellere esiyor bugün. Bir roman yeni zamana anlatmak istiyor olsa bile, yankı bulamıyor.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın "Boğaziçi Yalısı Müzesi" için, "harap olmaya başladığından, kurtarılması için, insanın belki bu yalıyı tercih edeceği geliyor" dediği Köprülüler Yalısı. Sami Güner

8.

Fakat hangi yazı yankı bulabilir? Refik Halid Karay'ın yazdıkları kitaplığının uzunca bir rafını bir uçtan bir uca İstanbul'la dolduruyor. Bu yazıların anlatıklarına vurulmamak elde değil:

İstanbul yaz ortası patıcan kızartması kokularıyla yine İstanbul oluyor. Patıcan kızartması kokusunun bir kenti simgelemesi mümkün mü? Refik Halid'in Türkçesi için içine girince oluyor, olabiliyor.

İstanbul turşusundan reçeline mutfağıyla karşımızda.

İstanbul çiçekleriyle karşımızda.

İstanbul gezinti yerleri, görünüşleri, denizleriyle karşımızda...

Dönemler, görenekler birbiriyle yarışarak bu kentte yaşanmış her şeyi çiziyor, en gizli ayrıntılarda. Yazık ki bu gizli, neredeyse gizemli ayrıntılar bugünün İstanbul'u'nu hiç mi hiç ilgilen-dirmiyor. Refik Halid'in romanından kroniğine bütün eseri sanki taş kesilmiş.

9.

Eseri Boğaziçi-Büyükada-Çamlıca üçgenine kurulu Abdülhak Şinasi Hisar, geçmiş bir zamandan söz açmak zorunluluğunu daha ilk anda dile getirir. İstanbul'a ilişkin yazdığı her şey bir "geçmiş zaman"dr. Bugün için tek avuntusu "Boğaziçi Yalısı müzesi" kurulması; sadece bir müze...

Yine de bu görkemli eser, kentin erden doğasını, bir zamanki erden doğasını çizer. Deniz henüz kirlenmemiştir, su kaynakları henüz kurumamıştır, henüz mevsimler kente bütün özellikleriyle, inanılmaz bitkiörtüsüyle çıkagelirler.

Ama sonuçta bir "müze"...

10.

İstanbul'u bayındırlıktan uzak kılan yıkımlar herhalde öylesine yoğunlaşır ki, Ziya Osman Saba'da "değişen" İstanbul yalnızca ve yalnızca anı-öyküler olup çıkar.

Bu çok etkileyici öyküler, kentin insanındaki imbiğin süzülmesiyle kültür birikimine de işaret ediyor. Şöyle bir okuyun: Farklı dindarlığı, farklı orta halliliği, farklı beklentileri, farklı ülkü ve ereği yakalayacaksınız. O kadar farklı ki, o günleri, o günlerin dünyasını kıyasından köşesinden, son saniyelerinden yakalamış bizler bile "anlatılanı" deniz kabuklarından gelen uçtutlardan ayırt edemiyoruz.

11.

Öyleyse Edip Cansever'in ilencine sığınabiliriz:

Ben Ruhi Bey Nasılım:
"Sabaha karşı duruldu her şey

"Gidenler, gelenler,
yeniden gidip gelenler

"Duruldu konak
"Denizanaları gibi açıldı kapandı
"Sızanlar mı dersiniz, uyuyup
kalanlar mı

"-Elle düzeltilmiş bir yağmur sonrası
mi acaba-

"Ne kalmışsa kırıp dökmediğim
"Fırlatıp atmadığım
"Yağma edildiydi gümüş şamdanlar
"Saatler, konsollar, sehpa
"Perdeler, avizeler, halılar."

12.

Kent bugün de Orhan Kemal'in eserinde ıstırap çekiyor.

1955 senesi mayısının birinci günü İstanbul gazetelerinde bomba gibi patlayan bir ilân görüldü. Diyordu ki:

"Bay (...) Türk musikîşinasları arasında bir müsabaka açıyor. Konu yerli, bilhassa İstanbul hayatından alınmış bir opera olacaktır. Müsabakaya girenler 1956 senesi mayısının birinci günü Gülhane Parkı'nda eserlerini çalacak yahut söyleceklerdir. Hakem heyeti, İstanbul Konservatuarı müdürü dahil olmak üzere üç yerli musikîşinas ile Alman, Rus ve İtalyan musikîşinaslarından üç meşhur ecnebi sanatkârdan mürekkep olacaktır. Pietro Mascagni şimdiden hakem heyeti arasında olmayı kabul etmiştir.

Birinci olana mükâfat şudur. Hüviyetini saklayan Bay (...) emlaki dışında altı milyon lira servet sahibidir. Seksen yaşındadır ve evli değildir. Bütün servetini birinci gelene terk edecektir. Kendisi müsabaka gününden evvel vefat ettiği takdirde, servetin yine birinci gelene kalması için lâzım gelen kanunî tertibat alınmıştır. Bütün İstanbul halkı müsabaka günü parka davetlidir."

Bu ilân, tabii olarak iki sınıf halkı en yakından alâkadar etti. Biri musikîşinaslar, öteki gazete muhabirleri, çünkü halk müsabakaya kadar hüviyetini saklayan zengini de merak ediyordu. Bütün günlük gazeteler bu hüviyeti keşfecek muhbire bin lira vaat etmişlerdi. Fakat mesele çok müşküldü. Sebebi, bizde zenginlerin ekserisi seksene gelmeden ölür, aralarında o kadar yaşayan olsa bile, onlar da umumiyetle servetini ihtiyar olmadan yiyenler ve bu suretle çabuk öldüren yahut vaktinden evvel bunayan, daimi sefahat için ellerinde para kalmayanlardır.

Bununla beraber, üç ihtiyar zenginin ismi gazetelerde ilân edildi. Üçü de derhal tezkip etti ve tezkiplerinin başında tabii seksen yaşında olmadıklarını, altını çizerek ilân ettiler.

Muhbirler düşündüler, taşındılar, bu adamın zenginliğini saklayan bir hasis olduğuna karar verdiler ve derhal İstanbul kazan, genç muhbirler birer kepçe oldu. Her sokakta seksen yaşında bekâr aramaya başladılar. Mahalle kahvelerine ihtiyarlar çıkamaz oldu. Çünkü bir köşede nargilesini çeken herhangi ihtiyar karşısında gözleri fıldır fıldır döner, şapkaları arkaya atılmış bir genç alayının şu sualine maruz kalıyordu:

- Baba, kaç yaşındasın? Evli misin?

O aralık bir şarkı da çıktı. Evlerde, sokaklarda, seyir yerlerinde, tek yahut alay halinde herkes "Aranım seksen yaşında bir ihtiyar" diye bangır bangır bağırıyordu. Fakat bu acayip ihtiyar bekâr ve muhbirlere göre nabekâr (işsiz, yaramaz) zenginin hüviyeti keşfedilmeden 1956 senesinin mayısının birinci günü geldi çattı.

Kubbede Kalan Hoş Sada

Halide Edib Adıvar

Gök ve deniz İstanbul mavisini, güneşin ışığı meçhul zengininin altınları gibi parlak ve bol, Gülhane parkı mahşer gibi, o kadar ki, içeriye sığamayan halk kayıklarda, vapurlarda, ellerinde dürbün, kulakları tetikte, müsabaka konserini görmeye ve işitmeye çalışıyor.

Orkestra terasta kameriyenin altında. Hakem heyetiyle müsabakaya girenler için de ayrıca bir kameriye kurulmuş. Terasın etrafını bir polis kordonu tutmuş. Kameriyelerde ve terasın önünde, bir sürü hoparlör var, çünkü kalabalığın bir kısmı musikîşinasları görmek değil, hatta işitemeyecek kadar uzakta. İstanbul konservatuarı müdürü birinci numarayı şu suretle ilân etti: "Saffet Subay, piyanist. Mevzuu Molla Gürani'de bir aşk macerası."

Derhal halk arasında Molla Gürani mahallelileri etraflarını ite kaka terasa yaklaşılmaya çalıştılar.

Uzun saçlı, ince bir genç piyonoyla eserini çaldı. Kimse bunda bir fevkalâdelik bulmadı. Öyle ya, bunun her gece kendilerini uykusuz bırakan radyo havalarından ne farkı vardı? Aşk sahneleri Hawai adaları tangoları gibi baygın, opera kahramanı Bay Zimbirtay, sevgilisini kaçırmış geçirdiği heyecan sahneleri, Amerikan zenci forkstrotları gibi sar'a illetinin realist bir ifadesi.

Molla Gürani'li bir ihtiyar kadın:

- Ayol bunun neresi Molla Gürani'deyince kızı: "Tıpkı bizim sokağın hali" dedi. Kolunu kalabalıktan bir kızın koluna takmış, kızla, kalça kalçaya rüfai derviş gibi sallanan bir genç:

Saffet Subay, aşk dediğin böyle olur, diyordu.

İhtiyar bir adam, "Susun bire, işitemiyorum," diye şikâyet ediyordu. Etraftan gençler "kulağına makine tak baba" diye alay ediyorlardı.

Müsabakada sekiz sanatkâr vardı. Bunlardan yedisi İstanbul sokaklarında yahut semtlerinden birindeki bir aşk mecerasını temsil ediyordu. "Fatih güzelinin sevdiği adam", ve "Şişli kızları", "Vefa'da vefasız", "Haliç'te mehtap", "Kasımpaşalı Kasım", "Boğaziçi geceleri". Bu operaların mevzuu hoparlör ile hülâsa olarak halka veriliyordu. Çünkü sanatkâr eserinin kendince en güzel sahnelerini çalışıyordu. Bu eserlerin içindeki hâkim melodi telâkki edilen şarkıyı da bir koro heyeti söylüyordu. Her sanatkâra yarım saat

verilmişti, ilk yedi eser için musiki münekkitlerinin aldıkları notlar şunlardı.

- Çok alafanga... Çok alaturka... Falan filan operetten aşırılmış, falan eski eserden aşırılmış, alaturkayla alafanga birbirine kaba telle yapıştırılmış iki ayrı unsur; Kasımpaşalı Kasım ve Şişli kızları epeyce komik musiki... Vefa'da vefasız parçası Karagöz'ün "ben sana demedim mi" şarkısının alafanga-laşmış bir şekli... Hiçbirinin iskeleti yok... Havalar manken üstüne asılmış, dikilmemiş, ayrı ayrı parçalar v.s.

Nihayet akşam erdi. Havayı tatlı bir loşluk bürüdü. Sekizinci numara için orkestra değişti. Bu orkestra Türkiye'de elli sene evvel kullanılan telli, zilli sazlar, davul, dümbelek, çiftenağra, zurna v.s. musiki aletlerinden müteşekkildi.

Bu küçük değişiklik yorulmağa başlayan halkı canlandırdı. Hele orkestra şefinin yerine uzun boylu, sarışın, ortaya yaşlı bir adam çıkıp da elindeki değneği kaldırıncaya şiddetli bir alkış sesi akşam havasının tembel sükûtunu parçaladı. Çünkü bu Türkiye'nin meşhur bir orkestra şefiydi. Fakat bu alkış biraz da bu adamın yirmi senedir hiçbir eser ortaya atmamış olmasından, biraz da orkestranın görülmemiş bir cins olmasındandı.

Hoparlör dedi ki:

- Bu opera eski ut hocasının hayatıdır. Operanın kahramanı Eyüplü Hacı Selâmi Efendi'dir. Enderun'un son yetiştirdiği simalardandır. İlk üç perdesi tamamen eski zamanlara ait eski Türk besteleriyle yapılmıştır. Dördüncü ve beşinci perde yeni hayatı gösterir ve yeni sesleri bu ihtiyarın nasıl telakki ettiğini tasvir eder.

Hayatının son seneleri iş bulamadığı için yavaş yavaş nasıl en feci bir sefalete düştüğünü gösterir. Nihayet bu adam bir mezarlıkta kimsesiz ölür. Hacı Selâmi Efendi'nin ölürken duyduğu İstanbul sesleri ve bunlardan dimağında yarattığı son hava burada çalınacaktır.

Eserin sahibi İstanbul'un meşhur orkestra şefi Hazım Aslan'dır. Operanın adı "Kubbede Kalan Hoş Sada"dır.

Hazım Aslan değneğini kaldırdı. Kemenceler başladı Üürüüü üürüüü. Ahali "horoz ötüyor" diye fısıldadı ve sustu. Çünkü elli sene evvelki İstanbul sesleri ve onları çıkaranlar mezarlarından kalkmış gelmişti. Tanburlar ve kemancılar kalın sesli bir adamla, billur sesli bir erkek çocuğun, seher vakti iki minareden verdikleri "Essalât"ı verdikten sonra eski İstanbul sokakları uyandı. Salepçi, sütçü, börekçi ve bütün zerzavatçı ve satıcılarını duydular.

Bütün dümbelekler:

"Tamtara tamtam... tam tam"ı tutturunca ihtiyar kadınlar eski bir ahab görmüş gibi haykırdılar. "Hakkâmlar, hakkâmlar geçiyor."

"Gökte melek yerde can"ı ağlatarak

geçen goygoycuları "hey goy goy canım" diye ahali beraber söyledi. Dilenciler, ilâhiciler, sonra "Benim adım dertli dolap" yahut, "Hüseyn'e kıydılar" diye yanık, yavvan ilâhilerini söylerken, birdenbire tefli, zilli, maşalı seygar bir çingene saz takımının "Vallahi güzel gözlerin billahi güzeldir" şarkısını duyuyorlardı.

Nihayet akşam sesleri yoğurtçu simitçi, vişneli kaymaklı, mürmürk boza, mısır buğdaycı Arnavut çocuğu da geldi, geçti. Her mahallede yatsı ezanı okundu. Ve ondan sonra sesler hafifledi, daha uzak, daha uzaktan gelmeye başladı. Gırç, gırç bir beşik sallanıyor, kalın, uzun bir kadın sesi ninni söylüyordu.

"Karga karga gak demiş. Eeeee"

Ses kesildi. Hacı Selâmi Efendi'nin kafasında uyanan eski İstanbul'un eski sesleri dimağıyla beraber söndü, bir daha uyanmamak üzere uyudu.

1957 senesinde İstanbul ilk defa "Kubbede Kalan Hoş Sada" operasını verecekti. Petro Mascagni ilk akşamı orkestrayı idare etmek üzere İstanbul'a gelecekti. Genç muhbirler bu defa Hazım Aslan'ın peşinde koşuyorlardı. Altı defa milyoner ve uluslararası şöhret almış bir sanatkar. Opera İstanbul'dan sonra Salz-

burg musiki festivalinde verilecek. İstanbul yetiştirdiği hüyük evlâdının getirdiği şerefle sevincinden adeta sarhoş. Herkes bu şerefe sebebiyet veren meçhul zengini unutmüş gibi. Bu vesileyle neşredilen makaleler arasında iki tanesi en çok merakla okundu. Biri Açıköz Nedim isminde bir genç muhbirindi. İşte bir parçası:

"Kubbede Kalan Hoş Sada'yı yazdırmaya sebep olan meçhul zengini nihayet buldum. Kerestecilerde küçük bir evde oturuyor. Bunu, günlerce Hazım Aslan'ı bir polis hafiyesi gibi takipten sonra bulmaya muvaffak oldum. Bu ne eski bir harp zengini, ne de borsa oyuncusu. Eski bir basma tüccarı. 1930'da ticareti terk etmiş. Evi babadan kalma, doğup büyüdüğü, mütevazı bir yuva Ticarete girmeden müsikiye meraklıymış. Genç yaşında sağır olmuş. En çok zevkle hatırladığı sokak sesleri. Bir defa Avrupa'ya gitmiş. Bir opera seyretmiş. Galiba eski bir şehrin hayatına aitmiş. O zaman İstanbul'u da dünyaca meşhur yapmak istemiş ve servetini bu uğurda feda etmeğe karar vermiş."

İkincisi Hazım Aslan'dan mülâkat almaya muvaffak olan genç muharrir Cevdet Cebeli'nin makalesiydi. İşte bir parçası:

"...Hazım Aslan bana dedi ki: Eser benim değil babamdır. Hacı Selâmi onun kendisidir. Otuz sene onu dinledim, bütün hayatını bana ayrı musiki parçalarıyla ifade etti. Öldükten sonra senelerce ona taş bile yaptıramayacak kadar ben de fakirdim. Nihayet talih yüzüme güldü. Fakat ona zamanın harap edemeyeceği bir abide yapmak istedim. Babam orkestrasyon ve armoni denilen şeyleri bilmediği için eserleri küçük küçük melodilerden ibaretti. Bunları topladım, ekledim, tanzim ettim. Yani onlara müşterek bir vücut verdim.

- Taş yaptırdın mı?

- Hayır, mezarının etrafı çiçek sarılı bir parmaklıktan ibarettir. Fakat onu memnun edecek birşey yaptım.

- Ne yaptınız?

- Sanatkar sıkıldı, sustu. Sonra dedi ki:

- Fukara çalgıcılar için bir yardım sandığı tesis ediyorum.

Üç milyon tahsisatlı bir müessese yapılacak. Oraya elli yaşından sonra her fukara mızıkacı dahil olabilir. Bunlardan bir heyet her pazar sırayla babamın mezarında onun "Kubbede bıraktığı hoş sada"yı çalacaklar."

(Yedigün, no. 278, 5 Temmuz 1938)

Bu sabah uyandığım zaman içimde güzel bir rüyanın keyfini duydum; zihnimde bir alâimsema açılmış gibiydi; peri masalı dinlemiş bir çocuk kafası nasıl renk, ışık, hayal ile dolu ise benim yaşlı başım da öyleydi, batan ve çıkan al güneşlerle, kayıp giden mor sularla, kucagında ay yüzdüren havuzlarla, silkindikçe yaprak yerine yıldız serpen ağaçlarla süslü idi.

O kadar ki başımın yerinde bir Joppan feneri sallanmaktadır, sandım; hül-yadan ve masaldan ibarettim.

Bu, niçin böyle, diyordum, ne rüyası gördüm? Sonra hatırladım: Dün akşam Boğaziçinde bir gezinti yapmışım, hâlâ onun tesiri altında, lezzeti içinde idim.

İstanbulu, her güzel gününden istifade ederek bir teviye gezmekteyim. Evvelki hafta Büyükdaya gittim. Ayayorgi tepesinde yemek yedim. Geçenlerde sandalla Haliçte bir gezinti yapmış, Silâhtarğa kadar uzanmışım. Moda ve Kadıköyünden, eskidenberi hoşlanı-

rım. Kalamış çok sevdiğim bir yerdir. Erenköy civarı zaten çocukluğumun ve

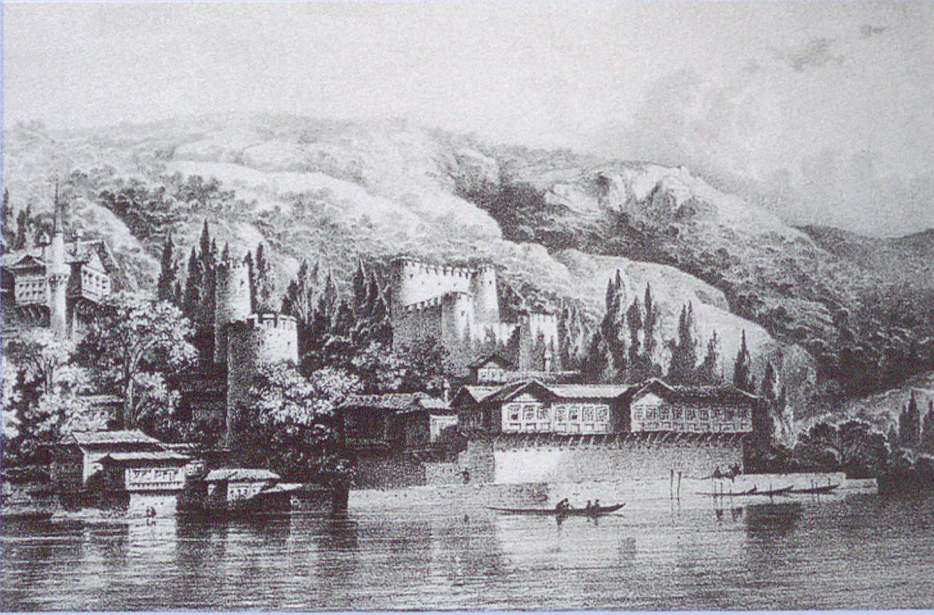
gençliğimin hatıralarla dolu bir semtidir. Tabii Floryayı da unutmuyorum. Hulâsa, hiçbirinin zevkinden kendimi mahrum ettiğim yok.

Fakat bütün bunların içinde, daha evden çıkarken yüreğimde tatlı halecanını, kavuşma sabırsızlığını duyduğum yer Boğaziçidir. Boğaziçi dâhi şair dediğimiz tabiatın Cihan isimli şiir kitabında rastlanılan iki şahaser mısraıdır. Yazık ki otuz seneden beri yeni nesiller kübist ve fütürist modasına kapılarak o iki mısraın tam kıymetini veremiyorlar, tam zevkini sezemiyorlar. Açık deniz ve geniş plaj

merakı Boğaziçinin arabesk ve oyuncaklı güzelliğini ihmale uğrattı. Şiir, heykel, mimarlık bugün, iki tarafına beton rıhtım çekilmiş bir kanal; dosdoğru, dümdüz ve çok yavvan bir su cetvelidir; kaprisli, zikzak, yılankavi Boğaziçi değildir.

O moda devrini ikmal etmek üzeredir, tekrar eski tarza, eski üslûba dönmek zamanı yaklaştı. İstanbul halkı da, kırak ve kurak tarlalardan bezip yakında

Flandin'in gravürlerinde, Kuruçeşme ve Anadoluhisarı.

Boğaziçinin her dönemecinde bir başka değişiklik gizlenen manzarasına avdet edecektir ve herhalde kübik klübelerini buraya taşımayacaktır.

Eskiliğin en çok yaşaştığı ve yeniliğin hiç de hoşlanmadığı yer Boğaziçidir. Orada çimento kalıbı modern inşaatı yasak edecek bir kanun maddesini bakalım hangi zevk ehli ve tabiat sahibi devlet adamımız başaracak... Newyork sergisindeki Türk üslubu güzel paviyonumuzun resmine bakarken düşündüğüm şu oldu: Onu, mesalâ, Emirgân kıyısına kurmak! Suadiye ve Floryaya yaşıtıramadım.

Evet, Boğaziçi harap bir haldedir, yıkık, ve yanık, hazin ve boş. Eski devirlerin büyük ailelerinden kalma kocaman yalılar çöküktür; bahçelerinde tarhlar silinmiş, yerlerini otlar ve sarmaşıklar kaplamıştır; mermer aslan ağızlarından akan sular kesilmiş, havuzlar ku-

rumuştur; denizin dili törpüden daha keskin ve hain çıkmış, kalın meşe direkleri yemiş, binaları çökertmiştir. Kayıkhaneye kapıları ile rihtim parmaklıkları rutubet çürütmüş, taşları küf, demirleri pas kemirmiştir. Korularda yıldırım yeyip devrilmiş, bakımsız kalıp kurumuş ağaçlar vardır; tepelerde yetim kalmış köşelere, koylarda dizüstü düşmüş evlere rastgeliyoruz.

Fakat Boğaziçine bu hüznün, bu melâl, bu mazi ve bu geçmiş zaman ne kadar yaşıyor! Tenhalığı ne dinlendirici, bikeligi ne hoş! O tenhalık sayesinde ki suların taş kovuklarındaki fısıltısını, ağustos böceklerinin kırlarda ötüşünü ve geceleyin bülbüllerin ormanlarında serenadını daha rahat, daha vuzuhla işitiyor ve dinliyoruz.

- Dinle ve dinlen!

Diyor. Ve orada insan denizi dinliyor, rüzgârı dinliyor, aydan ve yıldızlar-

dan bile bir şey dinliyor; hep tatlı mırıltılar, fısıltılar, hışırtılar ve şıkırtılar dinliyor ve kulağı bunlarla dinleniyor, gözü yeşillikler ve maviliklerle dinleniyor, vücudu gibi ruhu da dinleniyor.

Gölge, ışık, su oyunlarının en sanat-kâranesini, en çeşitlisini ancak orada seyredersiniz: Akşam üstü veya seher vakti bir koy manzarası bir <feeri>, bir Hint ve Çin masalıdır. Ya mehtapta? Zaten ay bana, İstanbulda sırf Boğaziçi körfezleri için doğar da başka semtlerde hatır için dolaşır zehabını verir. Körfezde tek bir kandil ışığı bile sihirlidir, manalı, derin ve düşündürücüdür.

Güneş ışıkları ise oralarda dokunsan ses çıkaracak ve çarpsan kırılacak kadar billürleşmiştir. Koyu gölgeleri her yerden daha koyu, basınca gömüleceğini sandıran bir yumşaklıktadır; bir nevi kuş tüyü yastık gibi çekip başınızın altına koyacağınız gelir. Kıyılarda sarayların fağfur kâseler gibi nazik, narin bir duruşu, tepelerde fıstıkların avize gibi asılıp bir renkten renge girişi vardır, başlıbaşına bir seyrandır. Mermer bedenli zarif çeşmelerini yaşlı, saltanatlı koca çınarlar ne hırsla, ne zevkle kucaklarlar... Bana bir taze cariyeyi kürkünün içine saran, sarmalıyan iri kavuklu ve samur cüppeli yeniçeri ağasını hatırlatır!

Boğaziçinin en seçme güzelliği, zaten, hal içinde daima mazi kalmasındadır. İnsan sadece dünyanın en hayret verici tabiat manzaralarını görmeye gitmez, eski zamanları da yâd için vesile bulur. Boğazda yalnız bugünün zevki sürülmez, biraz da dünkü hayatın, tarihin de keyfi tadılır.

Onun içindir ki iki kıyısına kübik evler ve gazinolar kondurulmuş bir Boğaziçi, üzerine badana vurulmuş bir mozaik tavan kadar çirkin görünebilir, san'ate bir zulüm teşkil eder. Mimarlıkta kübizm nedir? Damsız, şehnişinsiz, cumbasız, sundurmasız bu başı, kuyruğu, kanadı, gagası, ayağı kopmuş kuş üslubu, Nasrettin Hocanın leyleğini akla getiren bir komik inşa tarzı değil midir?

Boğaziçinde yükseltilere tırmanmak isteyenler için sırtlar arkanızda, ta yanınızda hazır; düz yolu sevenler içinse rihtim boyu önünüzdedir. Avların en eğlenceli olan balığa boğaz geniş bir akvaryomdur; hatta yalnızın penceresinden bile oltanız atabilirsiniz!

Boğaziçi her yaş, her meslek, her hilkat için bir hususi güzelliği haizdir. Onun büyük mikyasta, yepyeni, boyu kokusu üstünde ve kireç kuyusu önünde bir imara da ihtiyacı yoktur.

Boğaziçi şimdiki haliyle, olduğu gibi, yarı harap, yarı mamur, yarı mahzun, yarı şen her zamanından, her devrinden daha güzel, daha cazibeli; onu bu şekliyle sevelim. Çok keser sesi, çok çimonto kokusu istemez: Perileri kaçırmayalım!

Boğaziçi medeniyeti dediğimiz bu ince ve zarif mucizenin yüksek şahitleri, vefakâr âşıkları, büyük hayranları arasında ecnebler de vardır. Bunlar Fransız, İngiliz, İtalyan ve Alman seyahatçileri, müverrihleri, şairleri, hikâyecileri, ressamlarıdır ki, Boğaziçi'nin güzelliklerini kendi lisanlarıyla, seyahatnamelerinde, tarihlerinde, şiirlerinde, hikâyelerinde, tablolarında tasvir etmişlerdir. Fakat teşkil ettikleri kafile, beklemeye haklı olduğumuz kadar kalabalık olmamış, hele bunlar istediğimiz kadar ilhamlı bulunmamışlardır. Boğaziçi daha büyük muharirler, müverrihler, şairler, romancılar ve bilhassa ressamlarını yetiştirebilmiş olmalıydı.

Venedik'in, Rönesans ressamları tarafından yapılmış ilhamlı, mucizeli, müessir resimlerini hatırladıkça insan, Boğaziçi'nin tesbit edilmemiş güzelliklerine acıyor. On altıncı asırda yükseliş devrindeki Kanuni Sultan Süleyman'ın muhteşem imparatorluğu zamanındaki Boğaziçi hayatı yazık ki tam olarak yazılmamış ve hele hiç tersim edilmemiştir. Daha sonraki zamanlara ait olarak da ancak birtakım ecnebi ressamların birkaç metrukâtı vardır.

Resim, tarihî vesika, kitap ve etnoğrafya bakımlarından bir Boğaziçi müzesi tesisi hâyaline kapılınca ve bugünkü fakirliğe ve yokluğa rağmen, haddolsun daha, birçok kıymetli eserler bulunabileceğini düşündükçe, insan yine memnun oluyor. Boğaziçi'ne dair, muhtelif lisanlardaki, nice mühim eserlerin dilimize tercümeleri yoktur. Bunların muayyen bir kütüphanede toplanması pek yerinde olacağı gibi, en mühimlerinin de tercüme ve tab'ını teşvik edebiliriz. Bizim hakikî bir velinimetimiz olan Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si bile, en klâsik kitabımız olmasına rağmen, daha hâlâ en aslı, en doğru, en tam ve izahlı bir tab'a nail olmamıştır.

Gönül istiyor ki, bir Boğaziçi müzesinde, yazı, kitap, resim olarak Boğaziçi'nin en kudsî hâtıraları, ne yazık ki zevale mahkûm güzelliklerin bütün şahitleri barındırılsın. Müzenin kütüphanesinde, Boğaziçi'ne dair her lisan-daki kitapların hepsi ve resim galerisinde bütün Boğaziçi tabloları, gravürleri, fotoğrafları, röprodüksiyon ve kopye olarak, bulundursun. Müzeye konacak bu kitaplar, vesikalar ve resimlerin evvalâ listeleri hazırlanmalı ki bu bir ayrı mevzu, âdetâ bir ilim teşkil eder, sonra bunların koleksiyonlarının yapılmasına başlanmalıdır. İtiraf etmeli ki, bu, uzun zamana ihtiyaç gösteren işleri, ancak, bütün ömrünü bu işlere vakfedilecek olan, yarının genç bir Boğaziçi âlimine havale edebiliriz. Bu âlimin de, ancak milli-

Bir Boğaziçi Yahısı Müzesi

Abdülhak Şinasi Hisar

yetçilik dinine sâlik olması elzemdir. Zira milliyetçilik olmadan bu muhabbet kurur. Yapılacak o kadar iş vardır ki, bir genç âlimin bu işlere bütün ömrünü vakfetmesi dahi fazla gelmez. Meselâ, hâlâ bugün bile ve yalnız İstanbul'da değil, hattâ mühim Avrupa devlet merkezlerinin bazılarında, antikacı ve eski kitapçı dükkânlarında, Boğaziçi devirlerinin hâtıraları ve vesikaları daha bulunabiliyor ve satın alınıyor. Bizim meraklılarımız, mütehasıslarımız ve âlimlerimiz ise bunları satın almaya ne paraları, ne de imkânları vardır. Şahsen küçük hizmetler gayet mahdut kalır. Arasıra belli başlı Avrupa şehirlerine araştırma seyahatleri yaptırılabilse, antikacı ve eski kitapçı dükkânlarından birtakım kıymetli hâtıralar toplatırılmış olur. Hiç olmazsa, bunların kataloglarını devamlı olarak getirtmek lâzımdır. Böyle vazifeleri başarabilecek mahallî müzeler bir an evvel tesis edilmelidir. Bu şimdi yapılmayacak olursa, asıl millî tarihimize ait hâtıraların da gitgide kaybolmaları, unutulmaları tehlikesi karşısındayız.

Bir Boğaziçi müzesinde topladığımız, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca ve sair lisanlarda bu kitaplar, bu ecnebi ressamların resimleri yalnız bizim için faydeli değildir, bunlar memleketimize gelen turistleri de alâkadar eder. Çünkü bu eserleri hep bir arada görünce, memleketleri muharirlerinin, sanatkârlarının da Boğaziçi'nin güzelliklerine ettikleri şahadet kendilerine daha ziyade tesir edecektir.

Ancak, zavallı, muazzam İstanbul, âfet denilen yangınlarla o kadar çok kere yanmış ve Boğaziçi'nin de tarihî, ahşap yapıları, ne kıymetli hâtıraları mahvolmuştur ki, eğer bir müzelik servet toplansa, bütün bunlar bir ahşap yalının cidden fânî mevcudiyetine artık emanet edilemez. Bu kıymetli hâtıraların bir Boğaziçi yahısına değil, hiç olmazsa kâgir bir binaya, onlara yakışacak bir eski saraya, meselâ Beylerbeyi Sarayı'na yahut Göksu Kasrı'na konulmaları tercih edilebilir.

Fakat, bu tahayyül ve ümit edilen Boğaziçi müzesinin asıl hedefi, bilhassa bizim millî Boğaziçi medeniyetimizin etnoğrafyasını teşkil edecek olan bütün bu eski zaman yahısı eşyasının, gözleri kamaştırarak surette, hepsinin

oldukları gibi, bir yalının içine yerli yerlerine konularak toplanmasıdır. Bunun için, intihap olunacak yalı, bilhassa asıl klâsik üslûpta, sofalarıyla, odalarıyla, haremi ve selâmlığıyla, hamamıyla ve kayıkhanesiyle, bahçesiyle ve sair teferruatıyla, hülâsa, vaktiyle yaşanmış olan tam bir eski zaman hayatıyla, hâlâ birkaç tanesi daha mevcut olanlar arasından, mütehasıslarımızın en lâyük bulacakları olmalıdır. Köprülülüler yahısı harap olmaya başladığından, kurtarılması için, insanın belki bu yalını tercih edeceği geliyor. Fakat bu harap yalı ayrıca tamir edilebilse, müzemiz için başka bir yalı muhakkak daha uygundur. Yalılar arasında intihap edilecek, en büyük, en muhteşem olanı değil, belki daha mütevazî, ancak, Boğaziçi'nin bir eski zamanının gündelik halindeki bir yalı nümunesi olmalıdır. Böyle bir yalı-müze bugünün mühim bir noksanını telâfi edecektir. Bu yalının eşyaları, antika dükkânlarındaki gibi lüzumsuz yığıntılar teşkil etmemeli, ancak bir yalı için lüzumlu bütün klâsik eşyalar, süsler, tam bir eski zaman Boğaziçi hayatını canlandıracak şekilde tanzim edilmelidir. Bu eşyaların tarihî ve maddî kıymetleri de olsa şüphesiz daha iyidir, fakat olmasa da mahzuru yoktur. Sırf etnoğrafya bakımından canlı ve muntehap olmaları kâfi gelir. Bu eşyaların, bu tezyinî sanat eserlerinin ilânihaye artabilen hususi kıymetleri ayrı bir meseledir.

Boğaziçi'li yalının kayığı, tabiidir ki, altında, kayıkhanesinde. Kayıkhaneye rutubetli sulara mâruz bulunduğu için yalı-müzemiz bu noktada istisna yapılmalıdır: Kayık, bilhassa en zarif ve güzel bir eser olduğundan, onun, yalının mermer sofasında, bir havuz önünde, bir zerafet ve zevk numunesi olarak durması daha münasip olur.

Boğaziçi'nin bir kısım insanlarca inkâr edilen, bir kısmınca bilinmediği için sayılmayan ve bir kısmı tarafından da eski zaman şeyleri olması itibariyle tezyif edilen bu eski ve ince medeniyetinin şahitleri ortaya konunca bunları yeni ve mühim bir kısım insan da hayranlıkla görmüş olacaklardır. Bütün müzelerimiz, devam edegelen tarihimizi göstermek, anlatmak, duyurmak, sevdirmek bakımlarından kıymetli ve faydelidirler. Topkapı Sarayı Müzesi, Askerî Müze, Deniz Müzesi ve diğerleri gibi, müstakbel Boğaziçi müzemiz de, ilânihaye, tarihimizin, medeniyetimizin, müzelerimizin en kıymetlilerinden biri olmaya umarız ki, namzettir. Medeniyetler tarihî rollerini ikmal edince, onların hâtıralarını bir mahfaza, yani bir müze içine konulmaları lâzım gelir.

(Türk Yurdu, 1955)

Bu eski Boğaziçi yalıları bütün maddî ve manevî hususiyetleriyle, birer musiki faslı gibiydiler. Şimdi, bunların hepsi de, fasıllarını tamamlamışlardır. Hepsî de, maddî ve manevî birer varlıkken, şimdi ancak birer hâtıra olmuşlardır.

Yazık ki, bugün bu eski yalılarda ayakta durabilenler pek azdır. Boğaziçi'nin Rumeli kıyısında, artık, tam bir eski zaman mahallesi, tam bir eski sokağı kalmadığı gibi, tam teferruatı ve müstemilâtiyle bir eski zaman yalısı da kalmamıştır denilebilir. Anadolu kıyısında bir iki yol parçasını, münferid birkaç yalıyı, henüz büsbütün bozulmamış tarihi huviyetleriyle, belki hâlâ görebiliyoruz. Hele, böyle bir eski zaman yalısının daha zevale mahkûm olduğunu görünce, haklı bir tessüre kapılmamak mümkün oluyor. Mazisi, mânası, hüviyetiyle sanki canlı bir mahlûk daha, aramızdan ayrılıyor; bir tarih, bir kıymet, bir hâtıra eksiliyor. Böyle bir yalıyla karşılaşınca, geçmiş zamanların o kadar kuvvetli hislerinin tesiri altında kalıyoruz ki, bu pencerelerde, mürüvvetli akrabalarımızın yüzlerini, gözlerini, bakışlarını, kırılmış gönüllerini görmüş gibi müteessir oluyoruz. Yalıların yıkılacağını öğrenince, bütün bu yalıların eski zaman odalarıyla, çok bilmiş halleriyle geleceğe rıza göstermiş tavırlarıyla, belki de asil yüzleri, gözleriyle sanki bizi ayıplayarak önümüzde yavaş bir ademe doğru yollarını seyrederek gibi oluyoruz.

Gençliğimizin Boğaziçi'nde, zaten âdeta saraylar mahallesi olan Beşiktaş ve Ortaköy'den sonra da, hemen her mahallede. Kuruçeşme'de, Arnavutköyü'nde, Bebek'te, Rumelihisarı'nda, Emirgân'da, İstinye'de ve Anadolu kıyısının da tek mil köylerinde, büyük, güzel eski yalılar vardı. Birçoklarının içlerine girdiğimiz bu yalıların bugün mevcut olmadıklarını görüyoruz. Yazık ki, bu eski yalıların hususiyetleri, mimarileri, müstemilâtı, tarihleri ve hâtıraları, eşyaları ve sakinleri hakkında malûmatımız tam değil, bilâkis, bir hayli eksik ve üstünkörüdür.

Yazık ki, eski zamanlarımızda resimle kâfi derecede meşgul olmadığı için Boğaziçi kıyılarındaki sarayların ve saraylar kadar güzel yalıların resimleri yapılmamıştır. Ancak o zaman ki bazı ecebî ressamların gravürleri sayesinde, Sultan Mahmud, Sultan Mecid, Sultan Aziz devirlerindeki yalılarından bir haylisinin mâmur ve güzel şekillerini seyredebiliyoruz. Fakat, Lord Byron'un manzumelerinde medhettiği o göz kamaştırıcı, o muhteşeme eşyaları nerde? Oturmak bile günah sayılacak kadar temiz sofalar nerde? Üstüne ayakla başmaya kıyılmayan o güzel

Yalıların Sonuncuları

Abdülhak Şinasi Hisar

halılar nerde? Bunlardan birer hâtıra bile kalmamıştır.

Yazık ki, edebiyatımız Boğaziçi yalılarına bir hayli kayıtsız kalmıştır. Bu yerlerde yaşayan bütün bu insanların kendilerine has birtakım huyları bulacağı tabii olmakla beraber bu müstesna muhitin tiryakileri arasında bâzı benzerliklerin meydana gelmiş bulunması da yine pek tabiiydi. Onların çoğu, yaşadıkları bu yerlere, içinde kaldıkları bu evlere, millî ve mahallî âdetlere bağlı, son derece hisli, aşk dinine sâlik, sevdiklerine karşı fedakâr, tabiata hayran, bir hayli hulyalı ve bir hayli müsamahalı insanlar değiller miydi? Fakat edebiyatımız, kadın, erkek, genç ve ihtiyar bu Boğaziçililerin aralarındaki yakınlıklardan hiç bahsetmemiştir.

Yazık ki, bu güzel yerlerde oturanlardan bazıları da gerçi kendi "hâtırat"ını yazmışlarsa da bunları kendi ömürlerine bile hayli kayıtsız görmekte idirler. Bu kadar merakla okuduğumuz bu hâtıraları kâfi derecede canlı olmamıştır.

Bütün Boğaziçi yalılarından olduğu gibi, mesirelerinden, seyranlarından, camilerinden ve nice hususiyetlerinden nice senelerden beridir, gazetelerde ve mecmualarda neşrettiği nice makaleleriyle en çok ve en iyi bahseden kıymetli bir muharririmiz Halûk Şehsuvaroğlu olmuştur. On sekizinci asrın sonlarındaki Boğaziçi yalılarının -bostancıbaşı defterlerine göre- listelerini bildiren o; Boğaziçi'nde eskiden yıkılmış olanlarla şimdi mevcut bulunan saraylar hakkında bilgi veren o; saraylar ve köşkler içlerinde tarihî hadiseler geçmiş olan odalarını öğreten o; bu odalardaki eşyalara dair bir fikir veren o; yine yıktırılmış olan büyük ve tarihî yalıları söyleyen o; yamış bazı büyük sefahanelerden bahseden o ve bilhassa birçok hususî eski yalıları bize anlatan odur. Bu kıymetli muharrir, yazdığı "monografi"lerle böylece nice yalıların, canlı birer insan gibi, ömürlerini ve sergüzeşlerini hikâye ederek, onları simaları ve talihleriyle göstermiş ve duyurmuş oluyor. Boğaziçi, ikide bir çıkan yangınlarla, kıymet bilmeyişimizin kayıtsızlıklarıyla, unutulmuş taraflarıyla, artık hiç bahsi geçmeyen hâtiriyle âdeta tanınmaz bir

hal alırken, Halûk Şehsuvaroğlu, iddiasız bir samimiyet, hakikate âzami itina, millî bir görüş ve duyuş kabiliyeti, romana hiç kaçmayan bir ciddiyet ile yazdıkları sayesinde bir medeniyet, sanat ve güzellik ülkesini her an canlandırabilmektedir. Böyle bir muharrire bir alâka, muhabbet ve minnettarlık duymamız pek tabiidir.

Bütün bu bildiklerimiz, hatırladıklarımız, duyduklarımız ve okuduklarımızla, diyebiliriz ki, bu eski yalıların çoğu, kendilerine göre, güzeldi. Pek güzel sayılacak olanları da, tarihi kıymeti bulunanları da vardı. Yıkıtılan o büyük yalıların çoğu fazla yüksek görünen vergilerini ödemeyemediklerinden, diğer taraftan da, başkalarının yüksek buldukları fiyatlara kiralanamayarak ve satılamayarak, nihayet, yıkıcılara verilmeye mahkûm olmuşlar ve kendileri bir kere yerle bir edildikten sonra kalan arsaları da parça parça bölünüp satılmıştır. Bu yalıların sonuncularının da aynı âkibete uğramaları günah olur. Boğaziçi'ni hâlâ süsleyenleri mahafazaya ve bunun mucip sebeplerini de izaha çalışmalıyız.

Bu yalılar, eski Boğaziçi medeniyetinin birer kalesi ve birer şahitleriydi. Bu şahitler, şimdi hayli azalmıştır. Onların nesilleri, tarihten evvelki zamanları mahlûkları gibi, tükenmiş, devirleri kapanmıştır. Bu eski zaman yalılarının bir tanesini daha yeniden inşa edip ortaya koyamayacağımıza göre, sonuncu kalan değerlerinden bir tanesini olsun kendi kendine yıkılma veya yıktırılmadan kurtarmalıyız.

Zaten bunların sayıları, bugün, Rumeli kıyısında, belki bir, iki ve Anadolu kıyısında da belki sekiz, on olmak üzere, bütün Boğaziçi'de bir düzineyi dolduramamaktadır. Bu kıymetli eski zaman yalılarının sonuncularının listesini itina ile yaptırmalı ve bunları artık, bütün medenî memleketlerde cari olan millî ve tarihî âbide ve eserleri koruma kanunlarına benzer bir kanunun muhafaza ve himayesi altına koymalıyız. Bu yalıların sonuncularını olsun eski, tarihî birer müzelik eser gibi saklamak ve korumak millî bir hakkımızdır.

Bütün Boğaziçi'nin üstüne titreyecek bir "Boğaziçi Dostları Cemiyeti" olsa, bu cemiyet âzasının, eski Boğaziçi'nin şöhreti, medeniyeti, tarihimiz, millî zevk ve şuurumuz bakımından, akla en uygun olarak ilk meşgul olacakları iş, eski, tarihî Boğaziçi yalılarının cidden kıymetli olan bu sonuncularının artık yıktırılmalarını önleyecek, onlara bir kanunun teminatını verecek bu kararı aldırarak olacaktır. Dileriz ki, bu karar da bir gün nafîle olmasın.

(Türk Yurdu, 1955)

“HAYÂL ŞEHRİN” KALEM USTASINDAN “MAZİ CENNETİ” KÜLLİYATI

Abdülhak Şinasi Hisar’ın İstanbul Besteleri

Necdet Sakaoğlu

Kostantiniyye’yi, Galata’yı edebiyatımıza ilk katanlar Avnî (Fatih) ve Ahmed Paşa’dan başlayarak Lâtîfî’ye, Bakî’ye, Nef’îye, Nâbî’ye, Nedîm’e, Enderunlu Fazıl’a, İzzet Molla’ya, Servet-i Fünunculara, Yahya Kemal’e, Orhan Veli’ye, Sait Faik’e... uzayan çizgide onlarca, hatta yüzlerce kalem ustası hep İstanbul’u işlediler; İstanbul’u düşlediler. Abdülhak Şinasi Hisar⁽¹⁾ bunların sonuncularındandı. Ama onu ötekilerinden ayıran özelliği salt İstanbul’u; dahası, İstanbul’un yalnızca birkaç semtini yazması; alanını böylesine dar tutmuşken benzerleri olmayan klasik eserler ortaya koymuş olmasıdır.

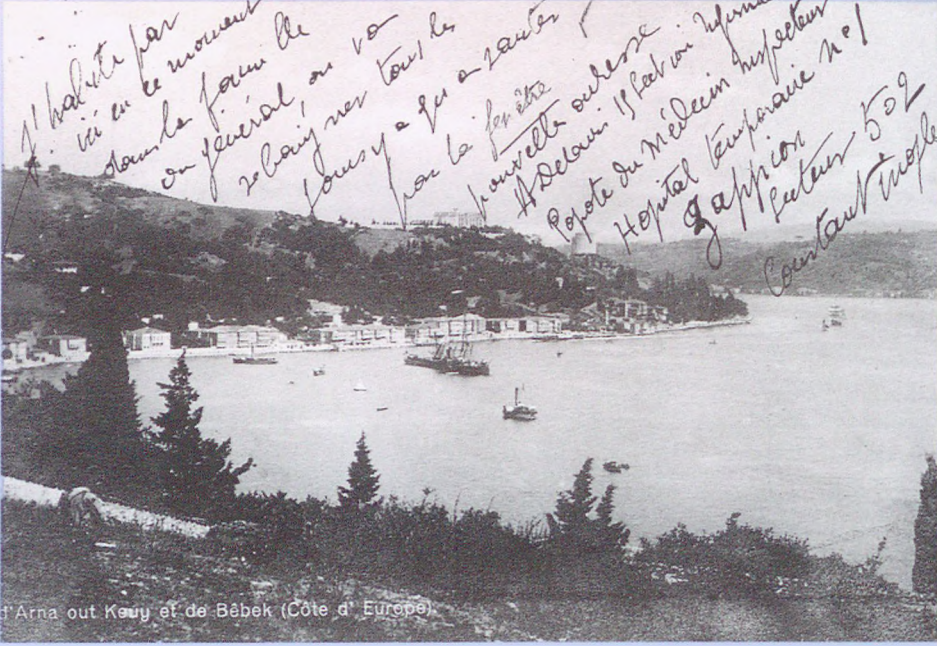
Hisar’ın hep İstanbul’u, İstanbullularını anlatışı iki nedene bağlanabilir: Bir yazar için yaşadığı, sevdiği çevreleri gözlemlemek, yorumlamak ve anlatmak doğaldır ve doğrudur. Bu çevrelerin Boğaziçi, Çamlıca ve Adalar gibi yerler olması da yazma isteğini tutkuya dönüştüren ikinci nedendir. Bu iki neden; onun, geçen yüzyılın sonundaki Osmanlı elit ailelerini ele almış olmasının da gerekçesi sayılabilir. Çünkü o aileler içinde doğmuş büyümüş; son yalnızlığında da o dönemlerin anılarıyla avunmuştur. Yazık ki Hisar’ın “yalnız yaşlılığı”nı örten son yılları, İstanbul’un da giderek kalabalığa boğulduğu, sahihsizleştiği şanssızlık döneminin ilk yıllarıdır. Hisar bu kötü yazgıyı bir önseziyle duymuş olmalı ki; eserlerinin

hemen hepsinde çocukluğunun ve gençliğinin dünyalarından dışarı çıkmamaya; kültürüyle birlikte güzelliğini de giderek yitiren “âhir zaman” İstanbulunu görmezlikten gelerek mutlu pembeliklerde yüzdürdüğü, bir daha geri gelmeyecek o eski pitoresk “hayâl şehir”de kalmaya; öykülerinin ve anılarının konularını kendi çocukluk ve gençlik çevrelerinden seçmeye özen göstermiştir. Uygur kişiliğine karşın, geçmişten ayrılamayışı yanlış yorumlanmış; Proust’un⁽²⁾ ve eserinin etkisinde kaldığı ileri sürülmüştür.

Hisar’ın eserlerinde dikkati çeken ikinci bir özellik, Türkçe’nin edebi anlatım soluğunun neredeyse sınırsızlığını düşündüren; hatta bundan dolayı kimi yerde okuyucuyu “Acaba bu tümce-

de bir düşüklük mü var?” kuruntusuna yönelten; oysa ayrı ayrı ve bir arada bütün tümceler sapasağlam, eski deyimle insicamlı, söz incelikleriyle derin anlamlarla yüklü, müzikli, lâkin kolayca anlayıp geçmek isteyenlerin değil; okuma zevkini, kahve tiryakilerinin damakta buldukları tat gibi algılayanların keyifleneceği yapıdadır. Yazarın eski İstanbul’u ve eski İstanbul insanlarını, bütün yazarlardan farklı anlatabilmesinin gizemli anahtarı da bu üslubudur.

Hisar, anlamlarını tarta seçtiği, ruha seslenen sözcüklerinin her birinde İstanbul Türkçesinin seslerini aramış; bir bakıma o seslerle İstanbul tabloları yapmıştır. Anıları, imgeleri, duyumsamaları, betimlemeleri veren her sözcüğünden ve tümcesinden, Hacibe-kir şekerlemelerine özgü tat ve rayihayı andıran lezzetler alınır. Kimbilir onları, nice dakikalar düşünüp zihninde deneyip düzelttikten sonra, az ışıklı, sessizliğin örttüğü yazıhanesinde kâğıda dökmüştür? Kendisi gibi durgun, manidar, kibar, alıngan, vesveseli, dikkatli, sakin... yüzlerce binlerce sözcük ve tümcenin biricik amacı ve teması, sonsuzluğa gömülmüş eski İstanbul’un son düşünüyü inşa etmektir. Abdülhak Şinasi, sevdiği kenti, düş sislerinin sarmalında, mutlulukların yaşandığı, yeşil-mavi, mehtapla aydınlanan bir iç âlem güzelliğinde, insanlarını da biraz ►

elemli, ağırbaşlı, sakin, çirkinlikleri ise olabildiğince yumuşatarak kentle insan arasındaki doğal uyumluluk ekseninde vurgulamıştır.

Onun, 1940'larda bir İstanbul yazarı olarak adını duyuruşu geç fakat güçlü olmuştur. 1908'de Paris'ten dönüşünden sonra, "Saatler ve Mevsimler" ana başlığı altında yayımladığı şiirleri ve şairliği ise bu güçlü girişle birlikte unutulmuştur.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın birer uzun öykü örgüsünde olduğu halde "roman" sayılan üç eseri; *Fahim Bey ve Biz*, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği* dir. Her üçü de dükkân İstanbul yaşamından belgesel kesitlerdir.

Fahim Bey ve Biz'in⁽³⁾ yayımlandığı 1941'de 53 yaşında olan yazar, bu ilk eserini edebiyatımıza kazandırmak için olgunluk çağına kadar beklemiştir. Bu da onun ne denli titiz ve sabırlı bir çalışma anlayışında olduğunu düşündürüyor. Yine bu ilk eserinin, Türk roman ve öykücülüğünün altın çağını yaşadığı o dönemde ve yayımlanışından bir yıl sonra, Türkiye'deki ilk ödüllü roman yarışmasında, Halide Edib Adıvar ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi iki büyük romancının eserleri *Sinekli Bakkal* ve *Yaban*'la dereceye girmesi; Hisar'ın, farklı roman anlayışının ve şiirsel üslubunun sonucudur.

Bu romansı-anısal öykü, yazarın kendi çevresinden seçtiği insanları anlatıyor. Roman konusu sayılacak olayların yer almadığı eserde, Fahim Bey'in yaşam serüveni, yirmi "fasıl"da verilmiş; çocuksuz çift Fahim Bey'le Saffet Hanım'ın yaşantıları hikâye edilmiştir. Her yeni günde yeni tasarılar ve avuntularla eşi Saffet Hanım'a, giderek daha sıkıntılı daha kıt kanaat bir yaşamı reva gören peynir düşkünü Fahim Bey'in hayaller üzerine kurulmuş iç dünyası;

çeşit çeşit saatlerle dolu bir ev; erkeklerin fikir üstünlüğünü ve her konudaki yetkinliğini kabul eden eski hanımların "sabır"dan ibaret yaşam anlayışını benimsemiş Saffet Hanım...

Çamlıca'daki Eniştemiz⁽⁴⁾ öyküsünün kahramanı Hacı Vâmık Bey'den, *Fahim Bey ve Biz*'de de söz edildiğine; yazar, bu aile ile olan bağlarına, babasının Fahim Bey'le dostluğuna da sık sık değindiğine göre, konular ve kişiler gerçek yaşamdan seçilmiş; bu arada eski İstanbul'un kimi ilginç tipleri de ihmal edilmemiştir. Örneğin, yakın zamanlara, -yani akrabalık komşuluk ilişkileri günümüzdeki yapaylığına gömülmezden öncesine- kadar, çat kapı gelen, havadisler, dedikodular, meraklar, neşeler taşıyan, orta yaşlı dul hanımları hatırlatan "yüzü çirkin; zekâsı keskin Huriye Hanım bunlardandır. Refi Cevad Ulunay'ın, "Abdülhak Şinasi'nin eserlerinde yaşadığı tipler arasında çok yakından tanıdıklarım; mesela Fahim Bey ve Biz'de bir Huriye Hanım var..."⁽⁵⁾ demesi de bunu doğrular.

Hisar'ın baş eseri sayılması gereken *Boğaziçi Mehtapları* ile aynı yıl yayımlanan *Fahim Bey ve Biz*'den daha kapsamlı, anekdotlarla zenginleştirilmiş, farklı kurgudaki bu ikinci öyküde, yazarın "Halasının kocası Deli Enişte Hacı Vâmık Bey'in gariplikleri sergilenmektedir. Onun huyları, mutasarrıf olarak uzak Osmanlı diyarlarına gidişleri dönüşleri, Çamlıca'daki köşkü, köşk halkı, merakları, korkuları, yorumları ve en son ölümü, ayrı başlıklar altında sıralanarak bir ironi klasiği vücuda getirilmiştir.

İstanbul betimlemeleri, özellikle Çamlıca doğası, İstanbul insanlarının her günkü yaşayışları, inanışları, alışkanlıkları... eserde epeyce yer tutmaktadır. Yazar, arada kendi çocukluk ve gençlik anılarına değinirken "insanlar

gibi şehirler de nasıl değişiyor! Hatıralarımız hakikatleri görüp de tanıyamıyor, hatıralarımın sarayları şimdi gördüğüm mahallelere sığmıyor!" (s. 139) yollu girişlerle o günlere duyduğu özlemleri dile getirmekte; eski Beyoğlu gecelerinin ışıklarını, Vâmık Bey'le gittikleri Halep Çarşısı'ndaki tiyatro oynayan at cambazhanesini uzun uzun anlatmaktadır.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın uzunca bir aradan sonra üçüncü öyküsü *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*⁽⁶⁾ 1952'de yayımlanmıştır.

Bu eserin sayfaları, yazarın yaşamında özel yeri olan Büyükada'nın, şık ve alafranga semti Nizam Caddesi'nin ayrıntılı betimlemelerine; cadde boyunca sıralanan köşkların tanımlarına ayrılmıştır.

Yazar "Günlerimizin keyfine göre, bu köşkler ya kuyumcu dükkânlarında yanyana sıralanmış mücevherat mahfazalarına benzer, ya mükâfat günlerinde dağıtılan ciltleri ve kâğıtları yıldızlı kitaplara benzer, yahut da kazandıkları bu mükâfatların şaşaaşı içinde memnulukla tebessüm eden... çocukların bizzat kendilerine benzerdi. Öyle ki, biz şehrimizin bu meşhurlarının evleri önünden geçerken -Hollywood'daki sinema yıldızlarına ait villaların önünden geçen sinema sevdalılarının belki şimdi duyacakları bir hisle- gönlümüz ta o zaman dolmuş olurdu." (s. 7-8) dedikten sonra, caddenin sağında ve solundaki köşkların sahiplerini tanıtır.

Biri ötekine hepten zıt, alafrangalıkla şeyhliği, dengesiz yaşamının önceki ve sonraki evreleri olarak sürdüren *Ali Nizami Bey*, yazar için, çünkü gelişilerin eşi bulunmaz bir tipi olmuş; onu, okuyucuyu romanla öykü arasında git-gellerde bırakan eserinin kahramanı yapmıştır. Ayağı yere basmayan, lükse ve savurganlığa kanat açmış Ali Nizami Bey'in; Çamlıca'daki Deli Enişte'den büsbütün farklı huyları, ceplerindeki hesapsız paraları, oda hizmetçisi Mari'nin bu paralardan çaktırmadan yürütme yöntemi, Ali Nizami Bey'in hediyeler dağıtışı, hep genç, güzel ve sıhhatli "şeyleri" sevmesi; çapkınlıkları, annesine tutkusu; resim, at, araba, kuş, balık, baston, giyim kuşam merakları; Beyoğlu'nda Héral'de yaptırdığı kundura, potin, iskarpin, çizme ve terliklerinin, koskocaman esvap dolabının özel raflarındaki kırmızıdan şamfıstığı rengine kadar dizi dizi duruşu... Öykü; Ali Nizami Bey'in gariplikleri ile o garipliklere malzeme olan nesnelere betimlemelerinden örülmüş, konusu ve üslubuyla gerçekten çarpıcıdır.

Ali Nizami Bey'in annesi, İstanbullu hitabıyla "Hatcâmmefendi" ya da çocuk benzetmesiyle "Pembehanım efendi"

di”de fiziği, halleri, saflığı, inançları ile yine bir başka tiptir, özbeöz İstanbullu hanımların gözünde ise “biraz taşralı kalmış bir hanımcağız”dır.

Servet-i Fünun ve sonrası romanlarında da rastlanan mirasyedi tiplerinin bu en ilginçinin, kaçgöç devrindeki zamparalık serüvenleri eğlencelidir:

“... Şüphe yok ki en romantik macerasını yalı komşusu bir hanıma çılgıncasına âşık olduğu bir devirde onunla buluşmak için başvurduğu canbazvari çareler teşkil ediyordu. O zamanlar böyle büyükçe bir yalının harem dairesine hariçten bir erkek misafirin girebilmesi hakikaten o kadar güç bir şeydi.” (s. 46-47) Ali Nizami Bey’in canbazvari yöntemi, gecenin ilerleyen saatlerinde kayıkla denize açılmak, sevgilisinin yalısına sessizce yaklaşmak, lambaları sönmüş başka bir yalının önünde siya edip kayıkta soyunmak, usulca denize dalıp ölümleri göze alarak yüzmek; tehlikelerle dolu buluşmadan sonra yine yüzerek kayığa dönmekmiş!

Eserin ikinci bölümünde Ali Nizami Bey, yazarın karşısına, o devirlerde İstanbulluların en sık rastlaştıkları köprü üstünde çıkar:

“Ali Nizami Bey, o alafanga, o züppe, o gösteriş meraklısı, o kibirli, o müsrif, o hoppa, o insolent [küstah] Ali Nizami Bey” (s. 74) başında Bektaşî tacı, sırtında siyah bir cüppe ile önünde dikiliverir. O artık tüm servetini tüketmiş olarak Çamlıca’da, “Hankâh açtım!” dediği, camları kırık, bacası yıkık bir harabeye kahyası Hüseyin Ağa ile sığınmış bir züğürt ve delidir. Yazar, Çamlıca’daki harap kulübede ziyaretinde ise onu, zenginken erişemediği bir mutluluk deryasında bulur.

Öykü, pek ince ironilerle felsefi yorumlarla sürer; çılgınlığı giderek artan Ali Nizami Bey’in tımarhaneye kapatılması ve kimsesizler gibi ölümüyle noktalanır. Doğal ki İstanbul, eksantrik bir kişisini daha yitirmiştir. Şu farkla ki, o Büyükkada’daki köşkten tımarhaneye ve kimsesizler mezarlığına uzayan kısa yaşamını, Abdülhak Şinasi Hisar’ın usta kalemine bırakmış ve ölümsüzleşmiştir!

Hisar, *İstanbul ve Pierre Loti*’de⁽⁷⁾, Loti’nin eserlerini, onunla ilgili anıları, İstanbul’da oturduğu yerleri, Eyüp’teki kahvehaneyi, Beykoz Çayırı’na yaptığı geziyi, Kandilli Camii’nde “dindarların huşu içinde ibadetlerini” izleyişini, Topkapı Sarayı’ndan verilen eşyalarla donatılan evinde “ölmüş bir mahalle içinde, asırlar sanki hiç geçmemiş gibi” yaşayışını; Fatih’te, cami önündeki ağaçlar altında oturanlarla söyleşileri; Yenikapı Mevlevihane’deki Kadir gecesi âyini; saraydaki ziyafeti; Loti’nin son zamanlarını ve ölümünü anlatır.

Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde-Aşka

Dair Seçilmiş Mısralar ve Beyitler 1403-1950,⁽⁸⁾ küçük çapta özenle hazırlanmış bir antolojidir. İçerdiği beyitlerin İstanbul’la ilgisi dolaylıdır. Şiirlerinden beyitler, dizeler seçilen ozanların çoğu İstanbulludur.

Geçmiş Zaman Fıkraları⁽⁹⁾ ise eski İstanbul yaşayışından edebiyatımıza anekdotlar ve nükteler zenginliği katan değerli bir antolojidir. Hisar, önsözünde Türk edebiyatının oluşumundaki sözlü verilerin ağırlığını vurgular: “Geçmiş zaman gece ve gündüzleri nice milli seslerle dolar taşardı... Kış gecelerinde kahvehanelerde o zamanın hikâyecileri olan meddahlar hikâye anlatırlardı. Her tarafta Rumeli, İstanbul ve Anadolu türküleri duyulurdu... Büyük konak ve yalılarda yalnız müezzin, hanende, sazandeler değil, aynı zamanda tuhafıklar duymak için dalkavuklar bulundurulurdu.” (s. 10-11).

Yazar derleme kaynaklarını da “Bazılarını kitaplarda okuduğumuz, bazıla-

rını başkalarından duyduğumuz, bazılarını da kendi aramızda işittiğimiz bu küçük fıkralar, bizden evvelki yaşamış zamanların, sonra da bizim yaşadığımız zamanların birer portresi, birer minyatürü sayılabilir.” (s. 12) diyerek açıklamaktadır. Kuşkusuz, yazarımız bu 400 fıkraı bir araya getirebilmek için, yazma mecmuaları elden geçirmiş; meclislerde, aile ortamlarında dindiklerini not etmiş olmalıdır. Hisar bu fıkraları “evvel zaman içinde”, “Sultan Hamid Zamanları”, “Meşrutiyet Zamanları” ana başlıkları altında toplamıştır. Edebi bir dille aktardığı fıkralarda; III. Selim’den, Hatice Sultan’a, Melling’e, Keçecizâde İzzet Molla’ya, Yesarizâde’den, Kasımpaşalı Hayalî Hafız’a, dalkavukları ile ünlü Veliefendizâde Mehmed Emin Efendi’ye, “beşik üleması”na, Musa Paşa’ya, Aygır İmam’a, Alemdar’a, II. Mahmud’a, Lamartin’e, musahib hayalî Said Efendi’ye, Dürrizâde’ye, Hekimbaşı ailesine, Halet ▶

Efendi'ye, Düzoğulları'na, Zibâ Hanım'a, Sürürî'ye, Sultan Mecid'e, Aziz'e, Reşid, Âli, Fuad Paşalara... kadar, 19. yy İstanbul'una renk katmış kişiler, esprileri, öyküleri, halleri ile yer almışlardır.

Yazarın; çok yakın dostu, Paris'teki gençlik arkadaşı Yahya Kemal Beyatlı'yı (1884-1958), onunla ortak anılarını anlattığı küçük eseri *Yahya Kemal'e Veda*,⁽¹⁰⁾ gerçek dostlardan beklenen bir "vefa" belgesi; Paris'te 1905'te başlayan ve Beyatlı'nın ölümüne değin süren bir arkadaşlığın, bu arkadaşlığı besleyen İstanbul tutkusunun içli öyküsüdür. Yazar, önsözünde "Yahya Kemal'e Vedâ kitabı hemen kendi kendine yazılmış bulunuyor. Bütün muhteviyatı geçmiş en eski senelerle bu en son günler arasında toplanmış ve bazıları evvelce basılmış yazılardan ibaret sayılabilir" diyor. Kitabın sonunda ise İstanbul şairinin "son zamanlarını ve ölümünü" anlatıyor. Yazar, ayrıntılarıyla verdiği cenaze töreninin Hisar Mezarlığı'nda ve Rumelihisarı'nın gölgesinde tamamlanması; duaların, söylevin, tekbirlerin susması, cemaatin dağılması anındaki duygularıyla bu kitapçığına nokta koymuş: "Mezarlıkta en geç kalanlardan biri oldum. Rumelihisarında yavaş yavaş akşam oluyordu. Hersey, İstanbul'un en eski, en mânevî mahallesi olan Hisar'da akşam garipliğine katılarak sanki bu dualar, bu tekbirler, dini bir inkiyad ile duyulan bu merasim, bu nutuklar, bu şiirler, alelade zamanlarda hep beraber buluşamadığımız bu dostlar, bu hanımlar, bu âşinalar... bütün bu geçmiş yılları duyuran eski hatıralar ve bugünkü hatıralar, hepsi de içlenmiş ruhlariyle hepsi de mezarlıktan bu ayrılış zamanlarında, güya Yahya Kemal'e hüzünle veda ediyorlardı." (s. 229).

Ahmet Haşim-Şiiri ve Hayatı'nda⁽¹¹⁾ ise yazar, Galatasaray Sultanîsi'nden arkadaşı Ahmet Haşim'i; şairliği, eserleri, memuriyeti, özel yaşamı, huy-ları, aşkları, ölümü, mektupları ile tanıtmaktadır. Bu eserinde; şairin ünlü eserine ad olan "O Belde"nin, Kadıköy'le ilgisini vurgulayan şu yorum enteresandır:

"O, akşamları yorgun argın ve birçok tanıdıklarına öfkeli, akşam zamanını dört gözle beklermiş. Nihayet zaman olur, Kadıköy vapuruna binince, sanki terliklerini ve gecelik entarisini giymiş gibi rahatlamış, ferahlamış duymağa başlamış.

Akşam.

Bir Sırma kemerdir sıya baksam

Vapur bu ipek suları yaparak geçerken, güya kendisini arkasına takmış da bu suların içinden sürüklüymüş gibi, şehrin olanca tozlarından, kirlerinden, yalanlarından, zehirlerinden yıkandığını, kurtulduğunu duyarmış. İskeleye çıkınca artık edebiyat ve mathuat âleminin hummalı dedikodularından

uzaklaşmış; asude, sakin, masum, biraz çocukça bir muhite erdiğine, 'O Belde'ye kavuştuğuna kanaat getirirmiş. Burada bulduğu muhit, bu sevdiği iklim, belki haklı olarak tercih ettiği bir 'iptidai beşeriyet' seviyesine inerdi. Ve ihtiraslarını tutuştururken şehirle kendisi tasavvur ve tahayyül ettiği 'O Belde' arasındaki burası, onca Arafat gibi bir yerdi." (s. 65-69)

***

Nihayet, yazarımızın buraya kadar tanıtılan eserlerinden sonra sıra; konuları bütünüyle "İstanbul" olan baş eseri *Boğaziçi Mehtapları* ile *Geçmiş Zaman Köşkleri*'ne ve *Boğaziçi Yalıları*'na geliyor:

Boğaziçi Mehtapları,⁽¹²⁾ İstanbul doğası, kültürü ve yaşayışı üzerine bestelenmiş bir şaheserdir. Bu eser, *Boğaziçi Yalıları* ve *Geçmiş Zaman Köşkleri* ile bir arada okunduğunda, Abdülhak Şinasi Hisar'ın, "Boğaziçi Medeniyeti"⁽¹³⁾ tanımlaması, kendisinin de bir Boğaziçi karasevdalısı oluşu onaylanır.

Boğaziçi Mehtapları'nın ilk baskısının yapıldığı 1942'de, böyle küçük boyda ve resimsiz bir kitabın yayımlanması bile başlıbaşına bir sorun olduğundan, yazarımız, baskıyı gerçekleştiren Hilmi Kitabevi sahibine imzaladığı özel ciltli nüshaya "Boğaziçi Mehtaplarının benimle birlikte sefasını değil cefasını çekmiş olan aziz muhibbim ve nâşirim İbrahim Hilmi Çığraçan'a" ithaf tümcesini yazmış.

"Hazırlanış", "Toplanış", "Musiki",

"Sükût", "Aşk", "Dağılış", "Hatırlayış" fasıllarının, nağmeler denebilecek alt başlıkları da şiirsel-müzikal epizot çağırışlarını yapıyor: "Mazinin mahrumiyetleri", "Tabiat Sevgisi", "Musikî İptilâsı", "Hanımlar Buluşuyorlar", "Kayıklar ve Sandallar", "Saz Sesleri", "Hanende Sesleri", "Boğaziçi Cenneti", "Mehtap", "Yalıların Önünden Geçiş", "Sessizliğin Şiiri", "Karanlıkta Parıldayan Arzular", "Şarkıların Dedikleri", "Herkesin Aşkını Söyleyen Saz", "Fânilikler", "Sönüş", "Ayrılış", "Unutuluş" "Mazi Cenneti"...

Boğaziçi Mehtapları; sahnesi Boğaz koyları, ışığı ay, oyuncularını İstanbullular olarak tasarlanmış bir operadır.

Eser, edebiyatımızda Boğaziçi'ni ve o ortamda gelişen bir kültür geleneğini konu almış olması, ayrıca üslubu bakımından tektir. "Boğaziçi medeniyeti"nin bağbozumunu çocukluk ve gençlik yıllarında gözlemleyen yazar; o demlerde henüz bir gelenek olan mehtap gezilerini, "mensur şiir" denebilecek bir üslupla anlatırken bütün tümcelerini sanki bir senfoninin ya da saz semaisinin üzerine dökmüştür. Bundan dolayı *Boğaziçi Mehtapları* okunurken müziğe ihtiyaç duyulur; hatta kulağa, derinden derine bir müzik dinlenir. Hayal ötesi simbolist benzetmeler, gerçek öğeler olan kayıklara, kayıklar, hanımların feracelerine, sazenderlerin çalgılarına... sindirilmiştir. Bundan dolayı betimlemeler büyüleyici, hatta yaşanan zamanı unutturucudur.

Boğaziçi Mehtaplarının asıl konusu, o zamanlar her yaz üç ya da dört kez yinelenen; mehtapta, Boğaz'ın bir koyundan ötekine kayıklar ve sandallarla yapılan sazlı sözlü gezilerdir. Bu ilginç gelenek eserin "Toplanış", "Musikî", "Sükût", "Aşk" ve "Dağılış" fasıllarında; günümüze şurada burada tek tük yalı döküntülerinden başka hiçbir izi kalmayan "Boğaziçi Medeniyeti" ise ilk uzun bahis olan "Hazırlanış'ta anlatılmıştır.

Bu ilk bölümde; satıcı, kira, pazar kayıklarının özelliklerinden, yalıların önündeki yedekçi yollarına, yedekçilere; ikinci sularının gönülleri dinlendiren güzelliğine, ince sazlardan sulara dökülen seslere, akıntı burunlarına, yalı bahçelerindeki limonluklara, kameriyelere, seralara; mahallelere, evlere, yalılara; Boğaz'ın en eski yerlileri martılara, koruları şenlendiren bülbüllere, saz âlemlerine, Boğaz'daki İslamiyet anlayışına kadar her şey; yitik güzelliklere duyulan bir özlemle anlatılmaktadır:

"... Yalıların Boğaz'ı seyretmeye ay-

nılmış ön odalarında sulara çarpan ışıkların içerideki akisleriyle birdenbire oda duvarının bir parçası bir vücudun derisi gibi ürpermeğe ve başımızın üstünde tavanın da bir parçası, bir nehrin altın sularıyla akmağa başlar. Karada temelleri üstünde sabit duran yalılar, sulara başları aşağıda, temelleri havada yüzmeye koyulurlar. Yosun kokulu kayıkhaneler, denizin mırıldanan sularını yalının bir kısım zemin kat odalarının altlarına getirirler. Arada bir, küçük dalgaların gülüşükleri kâh ağlaştıkları duyulur.” (s. 10)

“Mavimtrak akşamlar gözlerinden gönüllere süzülünce, bütün bu cennet diyarı, bütün Boğaziçi; Tophane'den Salıpazarı'ndan, Rumelifeneri'ne; Harrem İskeleyinden, Salacak'tan Anadolu-feneri'ne kadar, birçok yangın yerleri ve harabeler saklamakla beraber; yalı, rıhtım, bahçe, çiçek, yol, ağaç, kayık-hane, kayık, duvar, parmaklık, iskele, merdiven, hulasa saatlerce süren bir mesafede hâlâ bir büyük refah hissini veren, dünyanın belki, en geniş olduğu gibi en güzel bir caddesi sayılabilecek muntazam ve muhteşem bir haldeydi...” (s. 17-18)

“İstanbul'da tabiatın emsalsiz güzelliği, şüphe yok ki Boğaziçi'ndedir ve İstanbul'un en güzel semti olan Boğaz'a o zaman gösterilen rağbet tabiata duyulan sevgiyi ve verilen kıymeti gösteriyordu. Théophile Gautier için olduğu gibi o zamanki hanımlar ve beyler için de tabiat; var olan, görülen, sevilen bir şeydi. Bu ruhlar insan güzelliği kadar tabiat güzelliğini de duymasını ve sevmesini biliyorlardı... Eski evlerin hayatı insanları tabiatın şimdiki apartmanlar gibi ayırmazdı. Eve bahçeden geçilir, bahçe sulanmak için bir kuyudan su çekilir, çiçekler bahçeden evlere girer, lavanta çiçekleri temizliği duyuran kokularını yataklara dökerdi.” (s. 38-39)

“Bu medeniyeti kuranlar, kimbilir kaç kuşaktan beri o köylerde o koylarda vatan tutmuşlardı? Kökenleri ise imparatorluğun en uzak ülkelerine; Türklere, Rumlara, Arnavutlara, Hırvatlara, Ermenilere, Lehlere... dayanıyordu. Fakat birbirlerini takdir etmekten ve incitmek istememekten geri kalmazlardı. Hepsisi de karşılıklı bir iyilik ve bir terbiyeden istifade etmekteydiler. Bu müşterek duygu ve anlayış birçok zevkleri birleştirir ve bir topluluk meydana getirirdi.” (s. 21)

Yine Hisar'ın yorumuna göre Boğaziçililer, Boğaz'ın suları kadar derin ve canlı, binlerce duyguların ve düşüncelerin olduğu ortak anlayış ve inanç denizinde yüzmekteydiler. Hatta bu bileşimde yalnız insanlar değil, su, mehtap, hülbül sesi ve saz da vardı ve “Allah'la uyuşmuş bir dünya içinde yaşa-

maktaydılar. Belki buna biraz da mecburdular.” Çünkü yazarın deyişle “O zamanlarda dağınık İstanbul'un her mahallesi diğerlerine sanki hasret çekti.” (s. 27) Doğal ki bu kopukluk kışlarda daha da uzar, özlemler katmerleşirdi. Yazar bunu şöyle anlatıyor: “İçerenköyü'nde, Kayışdağı eteğinde oturan akrabalarımız, karlı günlerde, bize o kadar aşılmaz yerlerde kalmış; bir eski zaman içindeymişler gibi uzak görünürlerdi.” (s. 26)

Boğaziçi'nde günlerin, günün saatlerinin, ayrı ayrı anlamları, özellikleri olduğunu da öğreniyoruz:

“Büyük bir zafer doğar gibi sabah olur... Tülleri kaldırıncı Boğaziçi'nin kendine mahsus güneşli ve serin, sükutlu ve sesli, lezzetli ve mavi bir günü derhal bizim olurdu.” (s. 42)

“İkinci vakti Boğaziçi'nde, günün en halâvetli [tatlı] zamanı başlar; tabiat karşısında dua eder gibi sükûta varıldığı akşam başlardı.” (s. 43)

“Güneş çekilip sular hüsbütün kararınca Boğaz'ın hayatı da hüsbütün esrara dalar; Boğaziçi gecelerine misli bulunmaz bir tad ve şive veren, titrek ziyalar ışıldamağa, şefkatli kokular duyulmağa ve yumuşak sesler mırıldanmağa başlardı.” (s. 46)

“Bazı gecelerde yemekten sonraları hanımlara bir hülbül dinlemek arzusu gelir ve biz çocuklar da hareket ve değişiklik zevkiyle hemen bu arzuya uyarak bu fikri sevinçle alkışlardık. Bazan nizamı riayet etmek için ucunda bir fener yanan kayığa biner, Baltalimanı'ndan geçer, Körfez'e ve Dere'ye hülbül dinlemeye giderdik.” (s. 48)

Boğaz kıyılarını eylülle birlikte güz hüznünün kapladığını vurgulayan Hisar, çocukluk belleğine aldığı sonbahar hallerini şöyle anlatır:

“Yazın altınları ve ateşleri eridikten ve söndükten sonra eylül gelir. Sonba-

harın çözülen bağları, uzun rüzgârları, renklerin ağlayışlarıyla Boğaz'ın belki en sisli ve içli, en tesirli ve lezzetli günleri gelir. Koruların kokuları, suların sesleri gamlılaşır. Ağaçlar inamılmaz zenginlikte bir takım vahim inkrar renklerine bürünürler...”

“Boğaziçi'nin böyle hususi bir medeniyet çerçevesi içinde hisli bir tabiatın saatlerine ve mevsimlerine uyarak geçen hayatı ne güzel, hatta ne uslu ve mükemmeldir!” (s. 50-51)

Abdülhak Şinasi Hisar, doğa-insan ilişkilerinde kalmayarak iç dünyalara da aynalar tutmuştur. Dinle müzik arasındaki -mevlid gibi- uyum alanlarından örnekler verir. “Saz”ın ve “ses”in girmediği ev, yalı, köşk bulunmadığını söyler. Sonra sözü İstanbul hanımları arasındaki seramoniye getirir; yaşlara, aile konumlarına uygun giyinişleri açıklar. Örneğin “Mısırlı denilen ve azâları teşrifatlı ve gösteriş zevkli bir ömür sürenlerin, gece gezintilerinde bile ferace giymekten ve yaşmak takmaktan üşenmemelerini”, buna karşılık Nigâr Hanım gibi bir iki hanım dışında tüm Boğaziçili hanımların, ferace yaşmak külfetini fazla bulduklarını, “Bursa ipeğinden beyaz maşlahlar, beyaz tül üstüne yol yol sarı ipek başlahlar...” giydiklerini anlatır. (s. 71)

Mehtap gezisine çıkacak genç kadınların “aynada kendi güzelliklerini seyir ile mukaddes bir kitap gibi tefsir” edişlerini, o zaman moda olan Şipr ve Mikado gibi lavantalı sürünüşlerini, gözlerine sürme çekişlerini, böylece mehtabın gizemli ışığında daha da alımlı gözükmeğe çalıştıklarını; diğer yandan, böyle gece âlemlerine katılmayı yaşlarına başlarına yakıştıramayan ihtiyar hanımların “halsiz yüzlerini, artık çizgileri pek az değişen” hoşgörü ve tebessüm kaplamış olarak gençleri uğrulaşlarını da vurgular. (s. 82) ▶

Şu tümceler de mehtap gezilerinde, kayıktan kayığa duyulan konuşmalar dandır:

“Kuzum, Aliye Hanımın kayığına rast geldiniz mi? Bu gece siyah pırlantalarını takmış diyorlar. Keşke bir görebilseydim!”

“Demim Ali Beyin sandalı geçiyordu. Onunki de uzakta olmayacaktır, zâhir.” (s. 91)

Yazarımız mehtap seyri ve âlemi için koylardan, köylerden, yalı iskelelerinden kopup gelen sazende ve hanendelerin kayak alarındaki, neşelerini arttırıcı, kuvvetlerini tazeleyici Erdek, Umurca rakılarını, mastikaları, türlü balıkları, siyah ve sarı hayırları, Gelibolu sardalyasını... Bu gezilerde sıkça icra edilen eserlerden, Dede Efendi'nin “Söyleyin o nev-civana / Göndersin bana gönlümü” veya “pür-âteşim açtırma sakın ağzımı zinhar / Zâlim beni söyletme derûnumda neler var.” yahut “Gel Kalender'de beraber gezelim”; “Gidelim Gökse'ya bir âlem-i âb eyleyelim”i de anmadan geçmemiştir.

Boğaziçi Mehtapları nın son sayfaları, biz fanilere, bizden öncekilerden farklı bir yazgımız olmadığını; fakat şanssızlığımızın onların kurup yaşattıkları uygarlığı yıkmak ve yaşayamamak olduğunu düşündürür.

Hisar, son sayfalarda şunları yazmıştır: “Ben şimdi bütün o mehtapların birer birer sönmüş; ruhlarının ve aşklarının daüssilasını söyleyen bütün o ağızların birer birer susmuş; bakışlarıyla birbirlerine kavuşan bütün o gözlerin birer birer kapanmış; mehtabın, musikinin ve aşkın lezzetleriyle çarpan o kalplerin birer birer durmuş ve o gecelerin vecdinde kendilerinden geçmiş bütün o insanların birer birer ölmüş ve toprakta açılan çukurlara gömülerek birer birer çürümüş... olduğunu bir türlü düşünemiyorum!” (s. 315-316)

Geçmiş Zaman Köşkleri 'nde,⁽¹⁴⁾

“Ebedi dostum Nahid Sırrı Örik'e çocukluk hatıralarım” ithafıyla imzaladığı nüshanın da hatıra getirdiği gibi sanki, ileride “edip” olacağına ayrılmış varmış bir çocuğun, belleğine işledikleri dışa vurulmuştur. Bu küçük eser de bir İstanbul belgeseli olarak tektir. Bu ve aynı hacimdeki *Boğaziçi Yalıları*, eski İstanbul mekânlarının ve o mekânların içsel güzelliklerinin betimlemeleriyle örülmüştür. Bu evlerde yaşayanların daldıkları mutluluk için Hisar şu benzetmeleri yapıyor:

“Bu köşkleri uzaktan görenler yabancı iseler kabil değil onların ne tatlı bir hayat mahfazası olduklarını bir türlü tasavvur edemezler. Bütün bunların hüvviyetleri, hayatta birer büyük anne, birer büyük baba, birer akraba gibidir. Çocuklar onların gönüllerindeki şefkat ve muhabbet tatlarını buram buram duyarlar.” (s. 5)

Ya, Büyükkada'daki kendi köşkerinin “anne odası” betimlemesi ne kadar etkileyicidir?

“En çok sevdiğim, annemin her zaman biraz pudra ve lavanta kokan, koyu perdeli, mavimtrak odasıydı. Annem büyük aynalı dolabın önünde, akşam saatleri krem maşlahını giyer, beyaz başörtüsünü örter, bir iki damla lavanta sürünür, bu pek sevdiğim kokusundan biraz bana da verirdi...” (s. 10)

Yazar, çocukluğunun “Ada'dan Hisar'a, Hisar'dan Ada'ya gidiş gelişlerle” geçen zamanları ile evlerindeki “ayaklı saatlerin, hep bir yandan bir yana gidip gelen rakkasları” arasında benzerlik kurarken. Büyükkada'nın havasını ise şu manidar tümcelerle anlatmıştır:

“İskeleyle çıkar çıkmaz buranın kendine mahsus deniz havalı rüzgârları -güya beni tanımışlar da seviniyorlarmış gibi- etrafımı sararak ve boynuma sarılarak bana Ada'nın selâmlarını söyler ve vaitlerini sunardı. Bu rüzgârları yüzümde gözümde -taranmış saç-

larımızın nizamını, üstümüzün başımızın intizamını bozan sevdalı eller gibi duyar ve birden bire denize dalmış gibi Ada'nın mutlu hayatına girmiş olduğumu... duyardım.” (s. 17)

Yazar; “Güya daha geniş ve hür zevklere varmak için başını almış mavi denize doğru açılmış” dediği Büyükkada'da, yaz akşamlarının “mavi saatlerini”, “serinliğin taze kokularını getiren rüzgârlarını; yaza özgü gevşeklikleri; açık renk giysiler içindeki vücutların yumuşaklığını; yüzlerdeki parlak tebessümleri; “kandan ve altından bir gurubdan” sonra başlayan “yıldızlı ve nazlı, bazan kucağında taşıdığı aylı bir gece, bazan Allah'ın iyiliğine benzeyen bir mehtabın” doğuşunu; gecelerin “perili âlemlerini” (s. 21) İstanbul'u İstanbul yapanları; örneğin, Doktor Zici ailesini, Rakım Bey'i, “Birazdan Hala”yı... her birinin hallerini, huylarını da anlatır ve bütün bu hatırlayışları için “Bir ölüm ninnisi, bir ölüm ilahisi, bir ölüm duası söyler gibi, hep bu hatıralarımı sayıklamak istiyorum!” der. (s. 42)

Köşkleri evleri tanıtırken içlerindeki sandık odalarını, öteberileri, bohçaları, sandıkları, yorganları da ihmal etmemiştir.

Kuşkusuz, hep güzellikleri betimlemekle yetinmeyip yoksullukları, sefaletleri de gözlemlemiştir: “... O günler bu kiralık köşkleri gezmek ve onların iç yüzlerini, yabancılar gizledikleri sefaletli veya gülünç manzaraları görmek oldu. Bir takım harap evlerin içinde, bir takım harap eşyaların aralarında bir takım harap insanlar yaşıyor ve bu harap talihlerden sanki teneffüs ettiğimiz bir zehir tütüyor, bunu duyuyorduk. Biz odalardan geçerken artık yerlerinden bile kıpırdıyamayan bazı ihtiyarlar ve bazı hastalar görüyorduk. Sefalet bu evleri basıyor, dolduruyor, bu benizleri solduruyor, bu gözleri söndürüyordu. Güya bütün bu iklimi tozlar gibi, manevî acılar da kaplamıştı.” (s. 48-49)

Hisar'ın, İstanbul'un “öteki yüzü”ne ilişkin bu gözlemi elbette ki, çocukluğunda gezdikleri birkaç kira evine özgü olmayıp hatta daha herbat görüntülerle kentin bütün kenar semtleri, yoksul mahalleleri için de geçerliydi.

Evler ve köşklerle sakinleri arasında benzerlikler bulan, benzerlikler kuran; “içindekilerin bu yerlerin mahsülü olduklarını”, bu evlerin “felsefi mânalarını” da semtlerinden aldıklarını söyleyen yazar; Çamlica'daki tamtakır “içindekilerden boşalmış” kiralık köşkü de şöyle tanıtır:

“... Ruh uçuşmuş, içindeki bütün kuşlar uçmuş, tahtadan ve boş büyük bir kafes hâlindeydi. Kendi kendine yaşamış, tozlanmış, kurumuş ve biz onu hariçten gelip bir defada... bulmuş

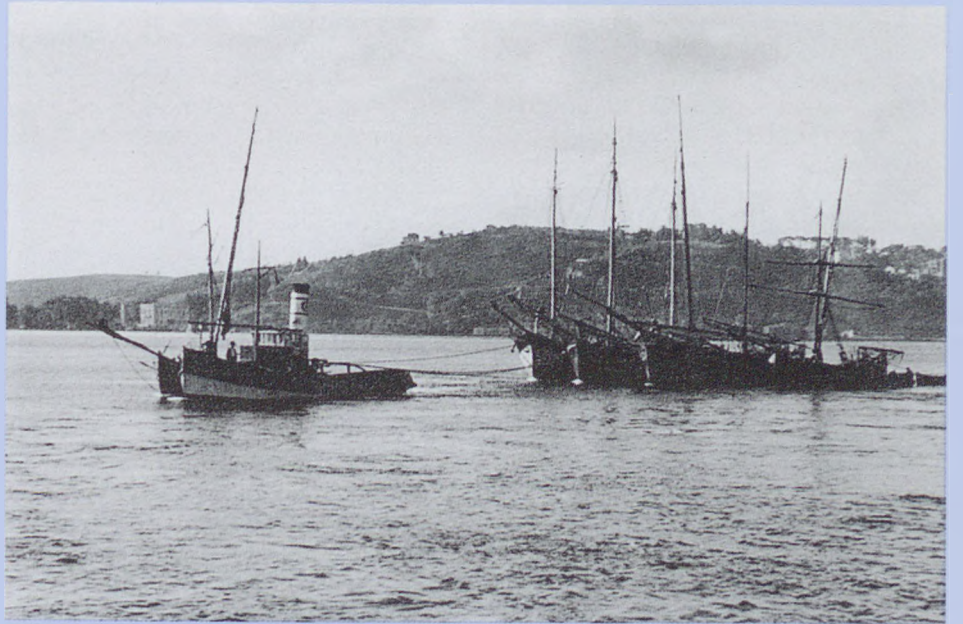
ve içine konmuştuk. Mazisini bilmiyordum. Onu, bildiğim hislerle yüzlerle birleştiremiyordum... İlk hissim, boş odalarına, merdivenlerine, sofalarına bütün bu çıplak tahtalarına şaşmak ve sonraki hissim bunlara alışmamak oldu..." (s. 50-51)

Bu "yabancı" eve ve ortama, çocuksu çözümler bularak alışmaya başlayan Hisar; Çamlıca'daki ilk baharı "büyük, sonsuz bir konser çalan" opera gibi algılamış. Doğadan gelen seslerin "ulu denizinde" kendisini yüzüyor duygusunda bulmuş; güneşli kırlardan eve döndüğü zamanlar "mehtapta denize girmiş de üstünde kalmış mehtap parçaları"nın parladığını; "içinde, yanan sıcak güneş pırıltuları bulunduğunu" sanmış. (s. 57-58)

Bu küçük eserini "Geçmiş Zaman Köşkleri", "Çocukluk Günleri", "Büyükkada'daki Köşk", "Geceleri Uluyan Çamlık", "Büyükkadadakiler", "Geçmiş Zaman Eşyaları", "Kiralık Köşk", "Yeni Bir Mahallede Geçen Mevsim", "Çocuklar ve Oyuncaklar", "Akşam Saatleri", "Geçmiş Zaman Mahalleleri", "Resimler Karşısında Duygular" bahislerine ayıran Hisar; son bahsi ressam Üsküdarlı Ali Rıza Bey'e (1864-1935) ayırarak onun için "Büyük bir İstanbul ressamıdır" yargısında bulunmuştur. Bu yargısının kanıtlarını açıklarken "İstanbul o kadar büyük ki ressamlarımız onun güzelliklerini, renklerini, saatlerini, mahallelerini, sularını, yeşilliklerini, âbidelerini ve çinilerini paylaşmış gibidirler. Bu sanatkar da asıl şehirden ibaret olan İstanbul cihetinin ressamı değil, bir semt ressamıdır... Üsküdar, Çamlıca, Acıbadem, Bulgurlu, İhsaniye, Ümraniye, Karacaahmet, Haydarpaşa, Kurbağalıdere, Kızıltoprak'a doğru rüstai mahallelerin ve diğer taraftan Çengelköy, Anadoluhisarı, Rumelihisarı, Kanlıca ve bilhassa Paşabahçesi ve Beykoz sahillerinin ve İncir Köyü gibi bunlara yakın Boğaziçi mahallelerinin ressamıdır. Bütün bu yerler ve bu sular, bu köşkler ve bu yalılar kendisinin asıl komşularıydı." (s. 86-87)

Onun eserlerindeki ortak özelliğin "munis İstanbul" imajı olduğunu; doğayla evleri, harap duvarları, yaşlı ağaçları birer dost gibi buluşturduğunda ustalığı ve duyguları; "... Zengin ağaçlar yanında düşünen uyuklu ve hülyalı mahluklar gibi pinekleyen evler; evlerin cephelerinde sanki birbirleriyle dertleşen pencereler..." (s. 87) gibi benzetmelerle yorumlamaktadır.

Yazar, Hoca Ali Rıza'nın resimlerini geçmiş zamanın, yani "mâzi cenneti"nin mahfazası görmektedir. Elbette bu bir kehanet sayılabilir. Çünkü, artık o "mâzi" cenneti'ni bize yansıtanlar o resimler ve bir de Abdülhak Şinasi Hisar'ın mütevazı külliyyatıdır. Acaba gü-

nümüzde, Hoca Ali Rıza'nın tabloları ile Hisar'ın külliyyatının buluştuğu; insanlarıncı da "mâzi cenneti"nin anıldığı bir İstanbul evi var mıdır?...

O tablolardan; Hisar'ın kaleminden yorumlanmış ruhlarını ve anlamlarını bilmeyenlerin ellerinde "en akıllıca yatırım ögesi" olarak bulunanlar için kurtuluşlar dilemekten başka ne yapabiliriz?...

Boğaziçi Yalıları,⁽¹⁵⁾ *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nin devamı gibidir. Bu küçük eserde de eski yalıların dışı, içi, çevresi; önündeki Boğaz, arkadaki tepeler ve korular; pencerelerden akseden güneş ve ay ışıkları; bu ışıkları ve suları sıyrıp geçen kayıklar; yalılarda günler, saatler ve mevsimler; yalı sakinlerinin yaşayışları; Kanlıca'daki yalı ve bu yalının havuzlu odası; eski zaman eşyaları, örneğin saatler, aynalar, Asaf Paşa Yalısı'nın yıkılışı... anlatılmıştır.

Yazara göre geçmişte, Boğaziçi yalıları ortamı "kendi içine kapalı bir âlem"di. Bu âlemde mutlu günler ve geceler yaşıyor; yüzlerce yıldır Bo-

ğaziçi suları iyilikler" taşıyordu. "Boğaziçi sanki bir göldü ve burada her yalı bir diğerine, bu suların içinden geçen bir manevi rabıtayla büyük ve gizli bir tesanütle bağlı ve birleşik gibiydi." (s. 5)

Boğaz semtlerine egemen olan terbiye ve incelik, İstanbul için bile örnekti. "Aristokrat Boğaziçi"nde parasarfına gereksinim duyulmadan yaşanabiliyordu.

"Bu nâzik Boğaziçi ikliminde din, müteceviz bir taassup olmaktan" çıkmış; "teselli, ümit ve hayal veren" şiirsellğe dönüşmüştü." (s. 5-7)

"Yalılar, hüyükmüş, ihtiyarlamış pürsümüş, solmuş, rengi uçmuş, kısmen çökmüş, su ile şişmiş, bir yana yatmış veya ilk gençliğin enkazı üstüne yeniden boyanmış; taranmış, süslenmiş halleriyle... genç, orta yaşlı veya ihtiyar... hep bir ruh, bir hüviyet ve bir hayat ifade ederlerdi... Boğaziçililer, nesilden nesle, yalılarında yaşaya yaşaya bu yalıların tadlarının ve Boğaziçi güzellik- ➤

lerinin tiryakisi olmuşlardı. Bu yalılar, önlere geçilirken Binbir Gece Masalları saraylarına benzerlerdi. Bu yalılar, eski zaman kadınlarının âdeti ferahlerinin renklerine, çiçek ve reçel renklerine, gül, çilek renklerine, yavru-ağzı, kavuniçi, karanfil kırmızısı gibi tatlı renklere bürünürlerdi.” (s. 11-12)

Abdülhak Şinasi Hisar, büyük yengesinin Kanlıca Burnu'ndaki yalısı içinse, “Boynunu uzatmış, denize bakan ve için için bekleyen bir hali vardı. Vekarlı bir yüze benzeyen cephesinin suya akseden gölgesini ve denize doğru uzayan çıkıntılarının altındaki -büyük annelerimizin sarkan katmerli gerdanlarını andırır- desteklerini görünce, sükut içinde birşey duymağa, bu simânın mânasını sezmeğe, bu varlığın tadına ermeğe koyulurdum.” (s. 54) diyor.

Artık, Abdülhak Şinasi Hisar'ın külliyyatına konu olan “Mâzi Cenneti”nin ya da “Boğaziçi Medeniyeti”nin sonuna geldik. Maalesef bu son için, ruhlarımızı sonsuz küskünlüklere karamsarlıklara kilitleyecek trajik bir kreşendo dinlemek zorundayız. Yazarımız, bu kreşendoyu Kanlıca'daki Asaf Paşa Yalısı üzerine “Yıkılan Yalı” olarak bestelemiş:

“Kanlıca burnundan geçerken Asaf Paşa yalısını artık göremeyeceksiniz. Zira onu katlettiler. Bî-vefa ve bî-kayd eller, onu parça parça, dilim dilim kes-tiler biçtiler, vücudunu ayıkladılar, birçok kısımlara böldüler. Yalının en evvel damı ve karamış kırmızı kiremitleri uçuruldu. Sonra cumbaların altındaki büyük annelerimizin sarkık gerdanlarına benzeyen kıvrık destekler baltalandı, parçalandı. Sonra yalının kaplamalarını, yaldızlı tavanlarını, mermerlerini, camlarını, pencerelerini, kafeslerini, musluklarını, merdivenlerini, trabzanlarını, parmaklıklarını, kapılarını, tokmaklarını, hücrelerini, raflarını, oymalarını oyduklar, soydular, söktüler, ko-

pardılar, çıkardılar, üst üste yanyana dizdiler, biriktirdiler, topladılar, kaldırdılar, taşıdılar, sattılar, dağıttılar. Yalının bölünmesi, kesilmesi, biçilmesi, sökülmesi, yıkılması, taşınması, dağılması, yok olması aylarca sürdü...

Yalı ki o zaman ihtiyar gönlünü dolduran hâtıralarla taşkın, geniş, হাসırlı, yaldızlı, ziyalı, sükûtlü, mutlu, hep birer sofa kadar büyük odalı ve ferah kalpliydi; bugün toprakla bir oldu. Bu odalar ki herbirinde koşmuş, oynamış, hulyalara dalmış, yaşamıştım; bunların hepsi de yokluğa karıştı...

Eyvah! Demek bu duvarlar arasında, bu tavanlar altında artık hiç kimse birbirini sevmeyecek... Okşamayacak, kıskanmayacak! Eyvah, demek bu kapılar artık ne yavaşça ne de hızla, ne sevinçle, ne aşkla, helecanla açılmayacak!.. Kucağında dalgın suları uyutan havuz dağılacak, bu mermerler bir daha koyunlarında uyuttukları suları duymayacak! Demek şimdi bu rüyalar, hulyalar bitmiş, bu ışıklar sönmüş ve bu çalgılar susmuştu!” (s. 89 ud.)

Kötü yazgının giderek şiddetlenen kasırgası yalnız Asaf Paşa Yalısını silip süpürmedi; Boğaziçi medeniyetini inkâr ettiren bir felâkete dönüştü. Abdülhak Şinasi Hisar, iyi ki bu felâketi görmeden “Belki hâlâ o bestelerin çalındığı” bir âleme göçtü. ■

* Fotoğraflar: Cengiz Kahraman arşivi

Dipnotlar

1. Abdülhak Şinasi Hisar (14 Mart 1888, İstanbul-3 Mayıs 1963, İstanbul) romancı, deneme yazarı. Galatasaray'da Ahmet Haşim, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Refik Halid (Karay) ile arkadaştı. Paris'te Siyasal Bilimler Fakültesinde okudu. 1908'de İstanbul'a döndü. İlk gazete yazılarından sonra Cumhuriyet döneminde “İstanbul yazarı” olarak tanındı. “Hikâye” dediği ilk kitapları 1940'larda yayımlandı. Bunlar ve eski Boğaziçi yaşamını

anlatan anı kitapları, küçük antolojileri, Pierre Loti'yi, Yahya Kemal'i, Ahmet Haşim'i tanıtan eserleri özgün bir külliyyat oluşturur.

- A. Ş. Hisar'ın, eski İstanbul'dan kopamamış, içine kapanık, yalnızlıkla geçen son yıllarını Sermet Sami Uysal, *Abdülhak Şinasi Hisar: Hayatı, San'atı, Eserleri, En Seçme Parçaları ve Edebiyatçılarımızın Hakkındaki Yazıları* (İstanbul 1961) adlı kitabında anlatmıştır.

Ölümünden birkaç yıl önce Fetih Cemiyeti'nde iki üç kez karşılaştığım solgun benizli, durgun, yaşlı, tombulca, az konuşan üstadın; bir gramer sorusuna muhatap oluşumu unutamam. Daha etkili bir anım da 1963'ün ılık bir bahar ve kurban bayramı gününde onun ölüm ilânını okuyuşum; Aksaray Valide Camii'nden kaldırılan cenazesinde bulunuşumdur. Tabutu içinde suskun Türkçenin bu büyük ustası, kalabalık bir cemaatle Millet Caddesi'nde omuzlarda taşınarak Merkezefendi'ye götürülürken, kolumdan destek alan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in; yalısı kül olmuş, Çamlıca ve Büyükkada ile bağları kopmuş olarak Ayaspaşa'daki apartman dairesinde ölen Hisar'ın tabutunu gösterip “Bu benim son arkadaşımı!” deyişini de unutamam.

2. Marcel Proust (1871-1922) Fransız romancı. Kendi yaşamını aktardığı *A la recherche du temps perdu* (Geçmiş Zamanın Peşinde) romanıyla ünlenmiştir.
3. *Fahim Bey ve Biz* -Hikâye- Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1941, 227 sayfa. 1942'de CHP'nin açtığı Roman ve Hikâye Yarışmasında 3. lük kazanmış; yeni baskıları yapılmış; 1954'te Almancaya çevrilmiştir.
4. *Çamlıca'daki Eniştemiz* -Hikâye- Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944, 355 sayfa.
5. Ulunay-Takvimden Bir Yaprak, “Abdülhak Şinasi Hisar”, *Milliyet*, 8 Haziran 1963, s. 3.
6. *Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeybliği* -Hikâye- Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1952 118 sayfa.
7. *İstanbul ve Pierre Loti*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1952, 192 sayfa.
8. *Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde -Aşka Dair Seçilmiş Mısralar ve Beyitler*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1955, 99 sayfa.
9. *Geçmiş Zaman Fıkraları*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1958, 248 sayfa.
10. *Yahya Kemal'e Veda*, İstanbul, 1959, 102 sayfa. (İkinci baskısı Varlık Yayınları arasında, *Abmet Haşim Şiiri ve Hayatı* ile birlikte 1969'da yapılmıştır.)
11. *Abmet Haşim -Şiiri ve Hayatı (Yahya Kemal'e Veda'nın ikinci baskısıyla bir arada)*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1969 (s. 1-154)
12. *Boğaziçi Mehtapları*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1942, 330 sayfa. İkinci basımı aynı yayınevince 1955'te yapılmıştır; başka baskıları da vardır.
13. Yazarın, *İstanbul* adlı bir eser için kaleme aldığı “Boğaziçi Medeniyeti”ndeki görüş, değerlendirme ve betimlemeleri, *Boğaziçi Yalıları, Boğaziçi Mehtapları* adlı eserlerinde de yer almaktadır. Bu makalesi Sermet Sami Uysal'ın *Abdülhak Şinasi Hisar* adlı kitabının 145-156. sayfalarında da yayımlanmıştır.
14. *Geçmiş Zaman Köşkeri*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1956, 94 sayfa.
15. *Boğaziçi Yalıları*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1954, 94 sayfa.

İSTANBUL İLE İLGİLİ İLK ÜTOPYAYA 1913'TE RASTLIYORUZ.

Yahya Kemal'in *Aziz İstanbul*'unu Okurken

Gürhan Tümer

Şu yakınlarda pek duymadığım, İstanbul'daki öğrencilik yıllarımda ise sık sık dinlediğim ve mırıldandığım bir şarkıda, "İstanbul'u artık hiç sevmiyorum" denilir. Denilir ama, kulak asmayın, kuyruklu bir yalandır aslında bu. Aslında o şarkı da, daha niceleri gibi, İstanbul sevgisinden, İstanbul tutkusundan kaynaklanır. İstanbul'a tutkun olmayan, gerçekten tutkun olmayan, İstanbul'u sevmeyen, gerçekten sevmeyen var mıdır? Sanmıyorum ama, yine de belki. Ne var ki bu gibiler, ötekilerin yanında, okyanusta bir su damlası, çölde bir kum tanesi gibidirler.

Sevenlerin ise, hangi birini saymalı?

Örneğin, Nedim'i geçiyorum, onun "Bir şehir-i Sitanbül ki..."sinden hiç söz etmiyorum. Yalnız, geçmeden yine de bir noktaya değinmek istiyorum: Evet, Nedim büyük bir İstanbul âşığıdır ama, divan ozanlarının birçoğu gibi, hayli yağcıdır da aynı zamanda.

Öyle ki, o şiirini, İstanbul'u övmek için değil, daha doğrusu, yalnızca onun için değil, "İstanbul'un evsâfını mümkün mi beyan hiç / Maksûd hemen sadr-ı keremkâre senâdır" beytinden de hemen anlaşılabilir üzere, Sadrazam İbrahim Paşa'yı da övmek için yazmıştır. Ama yine de, bu beytin ilk dizesi, İstanbul'a müthiş bir övgüdür.

"İstanbul'u sevmek" deyince, Orhan Veli'nin ve Sait Faik'in ve Çelik Gülersoy'un unutulmaması gerektiğini bile

bile, atıyorum onları da, Ahmet Hamdi Tanpınar'a geliyorum ve onun, "Beş Şehir"de yazdığı gibi, bu kentin, ya hiç sevmeyeceğini, ya da, tıpkı sevilen bir kadın gibi, iyisiyle, kötüsüyle tepeden tırnağa, her şeyiyle sevilleceğini düşünüyorum.

Yine de, kim ne derse desin, bu konuda hence en güzelini Ertuğrul Muhsin söylemiştir:

"Bilmem neden, benim İstanbul'a ezeli bir zaafım vardır. Ne kadar zihin yorup da bu zaafın sebebini, kökünü araştırırsam, bir türlü bulamam. Bu bendeki doğduğu yeri sevmek hissi değildir. Değildir! Bu bir çok hatıraları ve nihayet anamın, babamın mezarını taşıyan bir şehri sevmek gibi değildir. Bu bendeki büsbütün başka bir histir ne

zaman İstanbul kelimesi geçse beni sar-sar, bana her şeyi unutturur.

Toprağı sevdiren, üzerinde yaşayanlardır. Fakat ben, İstanbul'u kimsesiz de olsa yine severim. Toprak her yerde topraktır. Hayat kazanılan bir şehir nihayet diğer bir şehir gibidir, karın nerede doyarsa memleket orasıdır, bütün bunlar doğru olabilir. Fakat hence İstanbul mevzu-i bahis olunca, mesele değişir.

Ben, İstanbul'u, içinde karnımı duyurmadığım zaman da severim. Ben o toprağın üzerinde yalanla doğrunun aynı yorgan altında yattığı, cahille delinin aynı salıncakta kolan vurduğu, iyi ile kötünün aynı terazide dört-yüz dirhem bastığı zaman da severim.

Ben İstanbul'un ne sülün gibi minarelerini, ne azametli koyu silüetini, ne birer felâh parmağı gibi semayı gösteren servillerini severim... Hayır... Ben İstanbul'u severim. Neresini sevdiğimi bilmem, fakat ben toptan ve toplu olarak İstanbul'u çok severim."⁽¹⁾

İstanbul'u sevmekten söz açıldığında, bir de Yahya Kemal'i unutmamak gerekir. Öyle ya, o değil midir şu dizelelerin ozanı?

"Sana dün bir tepeden baktım
Aziz İstanbul
Görmedim, gezmediğim,
sevmediğim biç bir yer ▶

Ömrüm oldukça gönül tabıtıma keyfince
kurul
Sade bir semtini sevmek bile bir ömre
değer.

Talib bana dönse nâzikâne
Bir yıldızı verse mâlikâne
Bigâne kalır o iltifata
İstanbul'a dönmek isterim ben."

Ve sonra, onun İstanbul'la ilgili düz yazıları, *Aziz İstanbul* adlı bir kitapta toplanmamış mıdır?

İşte o kitabı okudum. Ve işte o kitabı okurken aklımdan geçenler:

Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*'da yer alan "Türk İstanbul" başlıklı yazısında şöyle der:

"Türkler İstanbul'u, 1453'de, Bizans'tan bir virâne hâlinde tevâsur ettiler. O vakit İstanbul'un ne kadar harap, yoksul, perişan olduğunu, Bizans'ın meftûnu olduğunda şüphe olmayan tarihçi Charles Dielh, uzun boylu yazdığı gibi, bu bahsi, bundan yirmi sene evvel İstanbul'da vermiş olduğu bir konferansta da iyi tasvir etmişti."⁽²⁾

Doğrudur, çünkü görmüş geçirmiş Konstantinopolis, bir zamanların "Yeni Roma"sı, 15. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, hayli yaşlanmıştı, yorulmuştu,

yoksullaşmıştı. Bir zamanlar zenginken, çok zenginken, dünyanın belki de en zengin kentiyken, 13. yüzyılda, zenginliklerinin büyük bir bölümünü, işgalci, istilacı Latinlere kaptırmıştı. Venedik, San Marco, İstanbul'dan gelenlerle zengin olmuştu.

Ve gün gelmişti, Bizans Selanik kenti üzerindeki "hukukunu", Venedik Cumhuriyeti'ne satmak zorunda kalmıştı.⁽³⁾

Yahya Kemal, bu konuyla ilgili olarak, bir de şunları yazar:

"...Yeni cûlûs eden kayserlerin, yahut yeni seçilen patriklerin şerefine Ayasofya'da yapılan âyinlerde, mantoları ve taçları mücevherden görünmez olması Bizans an'anesince zarûri imiş, halbuki hazineler tamtakır kaldığından bu manto ve taçlara, çarşıdan toplatılmış, harc-ı âlem, sahte mücevherler takılmış."⁽⁴⁾

Hüzünlü bir durum aslında. Demek ki kentlerin yazgıları da insanların yazgıları gibi olabiliyor.

Bugün, İstanbul'un Türkler tarafından fethedilerek Türk olmasının üzerinden 500 yılı aşkın bir zaman geçmiştir ya, Yahya Kemal'e bakılırsa, o yüzlerce yıla ne hacet, bu kent, daha fethin 50.

yılında bile, gelen gezginler tarafından "tamâmiyle bir Türk şehri olarak" görülmeye başlamıştır.⁽⁵⁾

İstanbul'u bu açıdan İzmir'le kıyasladığımızda, ilginç bir sonuçla karşılaşırız. Şöyle ki: İstanbul 1453 yılında Osmanlı egemenliğine geçmişken, İzmir için bu tarih, yaklaşık çeyrek yüzyıl daha erken olup, 1426'dır. Ama bin yıldan fazla Hıristiyan kalmış olmasına karşın, kimse İstanbul'a "Gâvur İstanbul" dememiştir de, İzmir hep "Gâvur İzmir" diye anılmıştır ve 19. yüzyılda bile İzmir'e gelen Batılı gezginler, orada Doğuyu arayıp da bulamadıkları, onun yerine, Larmartine'in dediği gibi, sanki "Küçük Asya kıyısındaki bir Marsilya" ile karşılaştıkları için, düş kırıklığına uğramışlardır.

Öte yandan, birçoğumuz, İstanbul'un son yıllarda canına okunduğunu sanırız. Öyle sanırız, söyleriz. Belki büsbütün de haksız değilizdir, çünkü İstanbul'un İstanbul'luktan çıkma süreci, zamanımızda iyice hızlanmıştır ama, bu kent, Yahya Kemal'in o yazıları yazdığı günlerde de, pek öyle övünülecek bir durumda değildir. Buna kanıt olarak, yazarımızın şu sözlerini gösterebiliriz:

"(...) İstanbul'a gelen bir ecnebi Yedikule'den Sirkeci'ye kadar, dünyanın en feci manzarasıyla karşılaşır. Sirkeci'den köprüye çıktuktan sonra manzara bir ecnebi üzerinde âzami sû-i tesir [kötü etki] bırakır."⁽⁶⁾

Yahya Kemal, nedenini söylemiyor bu durumun; "sû-i tesiri" neyin ya da nelerin yarattığını söylemiyor. Onun için de, insanın akli karışıyor biraz. Çünkü, yukarıdaki satırlar, 1940'ların sonlarında ya da 1950'lerin başlarında yazılmış olmalıdır. O zamanlar, Menderes'in "imar hareketi" başlamamıştı daha. Ve Çelik Gülersoy'u okuduğumuzda, onun *Tramvay İstanbul*'da adlı kitabının sayfalarını karıştırdığımızda, hiç de öyle kötü bir izlenim edinmiyoruz.

Ancak bugün olduğu gibi, dün de, dünyaca ünlü büyük kentlerde, görkemliyle rezilin, pırıl pırilla pisin yan yana olabildiğini biliyoruz.

Örneğin, tarihçi Dicéarque, dünyanın en güzel yapılarının başında geldiğine inanılan Parthenon'un Atina'sında, yolların çamurlu patikalar, evlerin sefil mi sefil olduklarını; kente gelen bir yabancımanın, o kadar sözü edilen, övülen, göklere çıkarılan Atina'da olup olmadığından kuşkuya düştüğünü söyler.⁽⁷⁾

Benzer biçimde, adı dillere destan Paris'in, ortaçağdan kalan ve imparator III. Napoléon ile, vali Haussmann tarafından ortadan kaldırılan kimi mahalleleri, daha geçen yüzyılın ortalarına kadar, birer pislik yuvası, birer mezbelelikti.

İstanbul da öyleydi. Ali Rıza Bey, 1922 yılında, *Peyam-ı Sabah* ve *Alem-dar* gazetelerinde yayımladığı yazılarının birinde, bakın neler diyor:

“Serasker Hüsrev Paşa'nın İstanbul kadısına gönderdiği ilâmda özetle şöyle denmekte idi:

Ramazan münasebetiyle ibadet için padişahımız inşaallah aralık aralık İstanbul camilerine gelecektir. (...) Herkes dükkân ve evlerinin önünü temiz tutmalı, çöp ve hayvan leşleri görülmemelidir. Konak ve evlerin kapılarına uzun yıllardan beri çamur sıçrayarak silinmediğinden ve her yıl fazlalanan bu çamurla kapılar çamurdan birer kapı haline geldiği, pencerelerin önlerinden de, top top örümceklerin sarktığı görülmüştür.”⁽⁸⁾

Niyazi Ahmet Banoğlu tarafından, yukarıdaki satırlarla ilgili olarak yapılan şu açıklama, Ayasofya gibi, görkemli mi görkemli bir mimari yapıyla, konut mimarisinin çelişkisini yansıtmaları bakımından, konumuza pek uygundur:

“Yakın zamanlara kadar, İstanbul'un evleri (...) çamur kuruları ile kirlenmişti (...) İçlerinde fareler ve örümcekler mekân tutmuş gibi idi (...) Avlular daima loş, ıslak, solucanlı, sokaklardan çirkef sızardı. O kasvetli, çarpık, çaprasık sokaklar (...) yaz kış çamur ve mezbele idi, köpek ve fare leşleri ile dolu idi.”⁽⁹⁾

Demek ki, deyim yerindeyse, kolay, bilinçsiz nostaljinin pembe gözlükleriyle bakılmadığında, “Güzel İstanbul” imgesi, değişik birtakım görüntüler içermektedir.

Sonra, Refik Halid Karay'ın, ta 1918'lerde, yani Yahya Kemal henüz 34 yaşındayken, gençliğinin İstanbul'unu, yani 1900'lerin başlarındaki İstanbul'u özlediğini ve şöyle yazdığını biliyor muydunuz?

“İstanbul (...) şahsiyetli ve ehemmiyetli idi. Şimdi renksiz ve sefil (...) Yüreğim sıkılıyor.”

Şunu iyi bellemeli: İstanbul nostaljileri bitmez. İstanbul söz konusu olduğunda, nostalji nostaljiden üstündür ve Refik Halid'in kinin pabucunu dama atan birileri mutlaka olmalıdır.

Ve vardır: Edmondo de Amicis. Bu İtalyan, İstanbul'a 1874 yılında, demek oluyor ki, Refik Halid Karay'ın doğumundan 14 yıl önce gelmiştir, Haliç'te kayıkla dolaşmıştır. Belle Vue kahvesinde oturmuştur, İstanbul'u, “Büyük Mezarlık”, Taksim'den başlayıp, Ayazpaşa üzerinden Fındıklı'ya indiği günlerde gezmiştir. Gel gelelim, onun da nostaljik bir İstanbul'u olmuştur. Ve o da şöyle yazmıştır:

“Bu şehir, Osmanlı ihtişamının güzel günlerinde nasıl olabiliirdi. Bu düşüncemi aklımdan çıkaramıyordum: O zaman, bembeyaz çikamillerle dolu olan Boğaziçi'nden semanın ve suların maviliğini solduran şu kara duman bulutu yükselmüyordu (...) Üsküdar henüz bir köydü (...) Pera tepesinin üstünde hiç bir büyük saray yoktu (...) İstanbul bir ormanın için saklanmış bir şehir gibi görü-

nüyordu (...) İstanbul, korkunç şehvetli, ele avuca sığmayan sultan, böyleydi; onun yanında bugünkü şehir karasevdaya tutulmuş yaşlı bir kraliçeden başka bir şey değildir artık.”⁽¹⁰⁾

Bu gelenekten, Yahya Kemal'in de payını aldığını görüyoruz ve *Aziz İstanbul* kitabının, “Sayfiyede Payitaht” adlı yazısında, Beyoğlu'nu, Şişli'yi anlatır-

ken, “Hiç bir taşında mâzinin rûhu olmayan (...) bina yığını”ndan söz ettiğini okuyoruz.⁽¹¹⁾

Aynı kitaptaki, “Kör Kazma” adlı yazıdan da, “kör kazma”nın o zamanlarda da işlediğini ve “Küçükü'da Selim-i Sâlis hâtıralarından olan karakolu, enkazından kimbilir ne deposu yapmak için” yıktığını öğreniyoruz.⁽¹²⁾

Bu kitabı okurken, beni, bunların hiçbirini değil de, o yıllarda İstanbul'un pek öyle turistik bir kent olmadığını öğrenmem hayli şaşırttı. Diyor ki Yahya Kemal:

"...Gariptir ki bugün turizmde en hafif çeken İstanbul'dur ve en az kazanan İstanbul'dur. Seyyahlar iki günde İstanbul'u görürler, giderler, hattâ çok yakından işittiğime göre Londra turizm grubu İstanbul'u turizm programından çıkarmıştır."⁽¹³⁾

Şu günlerde, aralarında beş yıldızlıların da bol bol bulunduğu her çeşit otelle "meşbu" hale gelen İstanbul'u ve bu otellerde hizmet verenleri bilenler için, Yahya Kemal'in, inanılması zor, çok şaşırtıcı birkaç satırı daha işte:

"İstanbul'da iki otel vardır, bunlar da milli muhitte değildir. Milli muhitte uzaktır. Otelde herifler Türk yüzü görmezler (...) Türk'ten hizmet ehli yetiştirmek o kadar mühim midir? Hayır. Fakat her nedense biz bunu yetiştirememişiz. Ben öyle zannederim ki Anadolu çocuklarını frenk gibi ve onlara yakın bir surette yetiştirmek kaabilirdi. Onlara yakın derecede meziyetli insanlardır."⁽¹⁴⁾

Sözü edilen o iki otel hangileridir?

Bunlar, "milli muhitte" olmadıklarına göre, Pera'da, Beyoğlu'nda olmalırdır; bir tanesi, Pera Palas olmalıdır.

Evet, İstanbul'un o bölgesi, belki çok da haksız olmayarak, "bizden" sayılmaz; çünkü gerçekten de, "Pera" Türkçe değildir, Rumcadır, bu dilde "karşı" demektir. "Beyoğlu" sözcüğü de, bir Türk beyinin, bir Müslümanın adından değil, bir "gâvurdan", Venedik elçisi Gritti'nin oğlundan gelir. Ve Samiha Ayverdi şöyle der:

"Beyoğlu'nun kırk sene evvelki hâlini yazmaya ne diye özenmeli? O, eskiden de bizim değildi, şimdi de öyle, O, eskiden de havasını alıp suyunu içtiği bu toprağı küçümserdi, şimdi de öyle.

O, eskiden de âdetleri, zevkleri, görüşleri, görünüşleri, hulâsa bir sıra hayat icapları; ile bize benzemezdi; şimdi de öyle."⁽¹⁵⁾

Yahya Kemal'in, *Aziz İstanbul* başlığı altında toplanan yazılarını okuduğumuzda, İstanbul ile ilgili daha pek çok gözlemler, izlenimler, savla karşılaşırız. Ancak biz, yazımızın daha fazla uzamaması için yalnızca bir noktaya daha değinmekle yetineceğiz.

Bilindiği gibi, ütopyalar, Batıda çok fazladır da, bizde pek yoktur. Hele kent ütopyaları açısından, edebiyatımız oldukça fakirdir.

Bununla birlikte, Ankara ve İstanbul, bu açıdan, ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.

Gerçekten de, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Ankara adlı romanında, bu kentimizle ilgili bir ütopya vardır.

İstanbul ile ilgili bir ütopyaya ise, Yahya Kemal'in, inceleyeceğimiz, *Aziz İstanbul* 'unda yer alan, ama ilk kez, 17 Ekim 1913 tarihli *Peyâm* gazetesinde yayımlanan bir yazısında rastlıyoruz.

Aşağıda, bu ilginç ütopyanın kimi bölümlerini, hiçbir yorum katmadan ve yazım biçimini aynen koruyarak aktarıyoruz:

"Dışarı çıktığım zaman kendimi mutanten [tantanalı, çok parlak] bir köprü'nün başında buldum. Köprüden akın akın halk, üstünden de -rükûb-ı umûmiye mahsus- ["herkesin binebileceği" diye çevirebiliriz] teyyâreler geçiyordu. Cebimden bir onluk çıkardım, önümde bir belediye çavuşu duruyordu; hemen elime sıkıştırdım geçtim. Herif onluğu arkamdan attı. 'Efendi bendeniz sâil [saldırgan] değilim' dedi. Bir de ne bakayım halk parasız geçiyor. Aklım başıma geldi. Burası İstanbul değil, dedim yürüdüm, nerede olduğumu tasarlamaya uğraşırken, köprüyü geçtim. Birden bire karşımda Yeni Câmî'in kubbesi, nârin

minâreleri çıktı. Mimar Kasım'ın muhaledesi [sürekli kalacak olan, ölümsüz] koskoca bir meydan çerçevesi içinde yükseliyordu. Soluma baktım, Saray Burnu'na uzanan bir cadde; deniz tarafı mermer trabzanlık, kara tarafı da müdebdeb [debdebeli] bir silsile-i mebâni [binalar zinciri] (...) Dev sarayları gibi bir şey, yüksek kapılardan giren çıkan insanlar karınca gibi (...) Kumkapı'ya doğru, el'an muhâfaza olunan hisarların yanından bir şehráh [büyük yol] gidiyor (...) Artık gözlerim yoruldu. Taş bir sedire oturdum daldım. Yanımda biri oturuyordu, yüzüme, esvabıma tuhaf tuhaf bakıyordu. Hakikaten bu halkın içinde ben kıyâfetimle yalnız bana benziyordum, Sedirde oturan zât bambaşka, yeni ve gayet sevimli bir Türkçe ile mükâleme [konuşma, söyleşme] kapısını açtı (...) Tecessüsten çıldırıyordum, vaktiyle içinde yaşadığım bu şehrin nasıl bu hâle geldiğini sormak istiyordum. Bir girizgâh açarak, Efendim: Liman nerede dedim, aşağıda Kumkapı'da dedi, bu suâlimin sebep-i irâdını sordu. Anlattım. Şehrin münâkâlatının [ulaşımının] merkezi neresi olduğunu bilmek istiyordum dedim. İzah verdi. Nakliyyat-ı ticâriyye hava yoluyla ifa olunalıdan beri liman battal kalmış, yalnız Şehremâneti bu limanı bir hâtıra-ı târihiyye [tarihsel anı] olarak muhâfaza ediyormuş.

.....
Bu sabah uyandım.

Wells'in hikâyesi üzerinde uyumuşum. Vakit gecikmiş mathbaaya muayyen saatten bir saat sonra varabildim. Yazı masamın başına geçtiğim zaman hâlâ gözlerimi uğuşturuyordum."⁽¹⁶⁾ ■

* Fotoğraflar: Hilmi Şahenk

Dipnotlar

1. Efdal Sevinçli, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e, Sine-ma'dan Tiyatro'ya Mubsin Ertuğrul*, Broy Yayınları, 1987, s. 303-304.
2. Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1985 (4. baskı), s. 10.
3. *age*, s. 11.
4. *age*, s. 47.
5. *age*, s. 79.
6. *age*, s. 168.
7. Lewis Mumford, *La Cité à Travers L'Histoire, Traduit de L'Américain par Guy et Gérard Durand*, Editions du Seuil, Paris, 1964, s. 212.
8. Balıkhane Nazırı Ali Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser, t.y. s. 125-126.
9. *age*, s. 126.
10. Edmondo de Amicis, *İstanbul*, Çev.: Prof Dr. Beynun Akyavaş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 174-175.
11. Yahya Kemal, *age*, s. 143.
12. *age*, s. 145.
13. *age*, s. 166.
14. *age*, s. 168.
15. Samiha Ayverdi, *İstanbul Gecelen*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1977 (3. baskı), s. 124-125.
16. Yahya Kemal, *age*, s. 99-102.

“VE BIRAKIN BUGÜN, DÜNÜ ANIMSAYARAK VE YARINI DA ÖZLEYEREK GEÇSİN.” HALİL CİBRAN

İstanbul'un Dünü ve Yarını

Melisa Gürpınar

İstanbul gibi bir kent söz konusu olunca, onun dünü, binlerce yıllık bir tarih hazinesi olarak, bizi dehlizlerine çeker götürür kuşkusuz. Böylesine eski bir kent olup da, bugün bir ören yerine düşünmemiş olmasının tarihsel ve siyasal nedenlerinin yanı sıra, kara ve deniz ticaret yollarının üzerinde önemli bir ekonomik başkent rolü oynadığını da unutmamalıyız. Ama, küçük bir yazının içinde, İstanbul'un dünü anımsamak isterken, ancak bir elli yıl kadar geriye gidebileceğimi düşündüm. Anılar henüz belleğimde diri ve canlı oldukları için. Ayrıca, ne sevgi, ne karalama, ne özlem, ne de yakınma barındırmayan, soğukkanlılıkla bir araya getirilmiş bu anıları, kuru bir çiçek demetini sessizce Sarayburnu'ndan çırpıntılı sulara bırakırcasına yazıya dökmek, her zaman saygı görevini yerine getirmiş insanların iç huzurunu yaratıyor bende. Aynı biçimde, İstanbul'un geleceğini düşünmek, hatta düşler kurmak da, ufuk açıyor bana. İstanbul bugün için, hangi kıtanın ve hangi ülkenin bir kenti olduğunu belli etmeyecek kadar kişisiz bir görünüm sergiliyor. Minareler dışta tutulursa. Geçtiğimiz yıllarda, “İstanbul kim?” diye bir soru atılmıştı ortaya. Daha kentleşmenin sürdüğü göz önüne alınırsa, İstanbullu denilebilecek kentli insan tipinin de ancak gelecekte ortaya çıkabileceğine inanıyorum ben.

Bu bağlamda düşünüldüğünde, ben

de İstanbullu değilim daha. Ailemin kaç kuşaktır bu kentte yaşıyor olması, eğer bu kente özgü ve de evrensel bir değerler birikimi bırakamamışsa bende, demek ben de bir yolcuymuşum; geldim, göçtüm ve gidiyorum işte. İşin en acı yanı da bu. İstanbul'un sahibi yok. Herkesin yabancı olması bir yana, henüz kentli olmanın ne anlama geldiğini bilen de yok içimizde. Aşiret kafasıyla gelip kente yayılıp, Allah'ın tarlası, denizi, ormanı diyerek yerleşen ve her yeri talan edenlerin, yıllardır demokrasi, özgürlük ve oy kaygısı adına başta edildikleri bir devlet düzeninde, planlı bir yerleşme ve yapılaşmanın, kentleşmenin izlerine elbette rastlanılmaz. Bu yeni göçerler, büyük kentlerden sağladıklarının bedelini oyları ile kolaycacak ödediler zaten. Daha baş-

ka talanları gerçekleştirmeleri için, başkalarına da yetki verdiler sanki. Kendilerine sunulan hizmetler gene de yetersiz kaldı, ve kırsal kesim desteksizlikten, ülkeyi de besleyemez duruma düştü sonunda.

Şimdi bu durumda, çocukluğumda bindiğim, kırmızı tenteli kırmızı yazlık tramvaya çok fazla özlem duymaya bir gerek var mı? Tramvay olsa, gidecek plaj yok, plaj olsa girecek deniz yok. Deniz olsa, balık yok filan diye de uzatılabilir bu hüznü tekerleme. Yani ülkenin kalkınma ve aynı zamanda birçok alandaki sendeleme sorunları ne ise, tümü de, kentlere ve köylere aynen yansıyor birleşik kaplar örneği. Medya belli bir özgürlükle her gerçeği yansıtırsa ve herkes her şeyi bilse de günümüzde, çözüm üretilemiyor nedense. Birilerinin bu çarpıklıktan kopardığı pay, çok fazla her halde.

Bütün bu olumsuzlukların yaşandığı kentte, her vatandaş gibi, değişik nedenlerle de olsa, ben de gerginleşiyorum ve umutsuzluğa düşüyorum zaman zaman. Benim çocukluğumu geçirdiğim kentin, biraz olsun benzerini, kendi çocuğuma bir dekor parçası olacak kadar bile bırakmadığım için, hayıflanıyorum doğrusu. Küller altında kalmadıysa da, İstanbul'un taşı toprağı, dünyanın en çirkin malzemesi olan betonla kaplandı ki, asla oynatılmaz bir daha yerinden. ➤

İşte tam bu noktada, sanatçıların da bazı şeyler yapması gerektiğini düşünüp, seksenli yılların başında elimden geldiğince şiir öykü ve oyunlarda. İstanbul konusunu incelemeye çalışmıştım. Sonraları, İstanbul'un gerçekten uçup gittiği herkesin dikkatini çekti ve kente arka çıkan aydınlar, sanatçılar, bilim insanları çok önemli çalışmalar yaptılar. Ve ilgileri, emekleriyle, bu konuyu güncel ve ayakta tuttular. Belleksiz bir toplumun, yetersiz bilgi ve belgeleriyle, İstanbul'un geçmişi yeniden gündeme geliyor ve meraklısına bir şeyler anlatıyor mutlaka. Keşke, günümüzün teknolojik olanaklarıyla, İstanbul'un bugünü, bugünkü çirkinliği de belgelense. Zaten İstanbul, sosyal ekonomik ve kültürel sorunlarla, her an patlamaya hazır varoşların ortasında, bilinçsizce yaşanan bir enflasyon ve tüketim çılgınlığı, bunun sonucundaki toplumsal çalkantısıyla, bu iletişim çağında, dünyanın belleğine bir geri kalmış ülke kenti görünüşüyle yerleşti bile.

İstanbul'un son elli yıldır yaşadığı hızlı değişimlerin ve gelişmenin sonucunda, ne yazık ki, bir metropol değil, büyük bir köy durumuna geldiği, herkesin ağzında. Şu var ki, hence değişen bir şey olmadı aslında. Elli yıl önce, İstanbul'un insanları, bir ölçüde kentli niteliği taşısa da, kırsal alanlarının çokluğu ve altyapı eksikliğiyle, gene bir köydü. Şimdi de, yapılar araçlar ve caddeler var iyi kötü, bu kez de kentte yaşayan insan malzemesinin tümü köylü. Ellili yıllara gelirken, İstanbul, dışa açılan yollarının azlığı nedeniyle, kentin içindeki çiftlikleri, mandraları, bağları, bostanları, meyve bahçeleri, hatta buğday tarlalarıyla, kendini besleyen, kendine yeten kapalı bir sistemdi adeta. Yağmur suyunu sarnıcına biriktirir, çiçeğini bahçesinden toplardı. En küçük bahçede bile kümes hayvanları beslenirdi. Herkes, bir kiralık kayıkla bile olsa çıkabilirdi balığını tutmaya; so-

yunduğu yerde girebilirdi denize. Uçsuz bucaksız, sahihsiz bir tatil beldesiydi sanki. Bir kent olmanın daha çok uzandıydı.

Elli yıl öncesinde, gene ülkenin en büyük kenti olmasına karşın, İstanbul'un şimdi kulağa hoş gelen eksilerini şöyle bir sayalım isterseniz. Belki onu daha az özler, beklentilerimizi yanına çeviririz, o zaman da yaptığımız gibi.

Peki gençler yakıştıramazlar şimdi ama, İstanbul, dünyanın en karanlık kentlerinden biriydi. Bugün de fazla aydınlık sayılmaz. Asfalt yol, hemen hemen hiç yoktu. Hele trafik işaretleri, bir kavram olarak bile yer almıyordu kafamızda. Beyaz kolluklu trafik polisleri, sildirir biçimi noktalarının içinde korkuluk gibi durarak, kentin belirli birkaç kavşağında, abartılı el kol hareketleriyle araçlara yol verirdi. Dolmuş yoktu. Hele minübüs hiç yoktu. Taksimetre olmadığından, taksilere korkarak ve pazarlıkla binilir, genellikle ücret yüzünden kavga edilmeden inilmezdi. Ellili yıllara gelirken, tramvay birinci mevki altı kuruş, ikinci mevki dört kuruştur. Simit de, beş kuruş. Gene de insanların büyük bir çoğunluğu, eski bir alışkanlıkla, her yere yürüyerek gitmeyi yeğlerdi. Kentin merkezindeki en önemli ilkokullara öğrenci servisi yapılırdı. Tabii üstü kapalı at arabasıyla. Su da at arabasıyla satılırdı, çöpçü de ayda yılda bir, at arabasıyla uğradı kapımıza. Kuşkusuz sokaktan geçen satıcıların çoğu da, sütçüler, sebzedeciler, bir eşekten yararlanırlardı. Caddelerde, birkaç battal otomobil, çınçınlı tramvay, fayton ve at arabaları yan yana giderler, aralarında insanlar da korkusuzca dolaşır, karşıdan karşıya geçebilirlerdi. Zaman zaman hindi sürüleri, koyun sürüleri, başıboş atlar ve sayısız köpek de inirdi caddeye. Bütün sokaklar arnavutkaldırımı değildi tabii, çoğu halkın bahçelerinden vererek zorla açtığı, toprak bir yol, ya da geçitti. Mahalle aralarında kal-

dırım pek kullanılmazdı. Hatta kimi yolların iki yanında yol alan öbek öbek çalılırların, böğürtlenlerin arasında yılanlar yaşar, yaz günlerinde yolun ortasında yatarlardı boylu boyunca. Kaldı ki her evin temelinde bir yılan yaşadığının söylentisi de yaygındı epeyce. Odaların duvarlarında akrep, kırkayak ve çıyan dolaşır, kaçamayanlar bir terlikle ezilirdi alt yanı. Kışın, yüksek ve rüzgârlı yerlerde, kar metrelerce birikir, ortasında açılan bir koridordan gidip gelinirdi. Kar olmasa bile, çamur yüzünden evlerden caddeye kadar çıkabilmek için ayrı bir papuç kullanılırdı genellikle.

Gelelim iletişime. Mektup önemini yitirmemişti daha. Kent içinde bile mektuplaşırdı ama ne yazık ki mektup belli bir sürede ulaşamazdı insanların eline. Evlere her sabah, ekmeğe gazete gelmesi gibi bir alışkanlık yoktu. Gazeteyi her gün işe giden erkekler alırdı daha çok vapur iskelelerinde. Ve akşam dönüştü getirirlerdi eve. Gazete okunmasa bile ambalaj kâğıdı olarak kullanılırdı halk ve esnaf tarafından. Kesekâğıtları da gazeteden kuşkusuz. Ekmekse, okkalık denilen büyük ölçülerde yapıldığından ve kara köy ekmeği gibi kolayca bayatlamadığından, ancak bitince fırından alınırdı. Zaten merkezi mahallelerde bir fırın ve bir eczane hep olurdu. Bankalar daha da merkezdeydi. Sıradan insanın yolu düşmezdi pek bankaya. Faiz de olmadığından, birikimler kumbaraya yapılmışsa, uğranılırdı ancak bankaya ayda yılda bir. Radyo da yoktu her evde kuşkusuz. Küçük bir azınlık gramafon dinlerdi.

Ut çalıp şarkı söyleyebilen Osmanlı kadını da artık sahnedeki çekildiğinden, köşkler sessizdi. Kimilerinde akordu bozuk piyanolar, öbür eşyalarla birlikte satılmakta epey geç kaldıklarını anlamışçasına, köşelerinde büzülmüş, sonlarını beklerlerdi. Hele telefon hiç yok sayılırdı nüfusa göre. Bir dilekçe verip, telefon almayı düşünenler yıllarca bir yanıt beklerlerdi, evet ya da hayır diye. Bir yıl, beş yıl, on yıl, on beş yıl... Beyaz eşya deyimi de kullanılmıyordu kuşkusuz. Ancak yeni zengin evlerinde battal bir Amerikan buzdolabı bulunurdu. Çamaşır, bulaşık bakır leğenlerde, taslarda yıkanılırdı. Su, kuyulardan, çeşmelerden kovalar, gaz tenekeleriyle taşınırdı evlerin büyük bir çoğunluğunda. Deterjan olmadığından, sabun, soda, çivit ile kaynatılırdı çamaşırlar kazanlarda. Hatta giysiler ve yünler bile, eskিয়েince toz boylarla kaynar suyun içinde boyanır, yenilenirdi. Terkos suyu her evde yoktu, ellili yılların başında. Mahalleli, kendi arasında para toplar, uzun yazışmalar ve uğraşlar sonunda, sokağına kadar suyu getirir ve sonra gene kendi olanaklarıyla evine çekerdi. Elektrik ve havagazı da böyleydi. Kullanmak isteyen, altyapı

masrafına katılırdı. Yerinden yönetim yoktu. Devlet, yoksul ve gururlu bir baba gibi, hep uzak durdu vatandaştan. Bir sokağa bir elektrik direği diktirebilmek için, onlarca kez sabırla dilekçe vermek gerekirdi ve yıllarca beklemek tabii. Kalorifer, Avrupa yakasındaki apartmanlarda kullanılırdı daha çok. Ama bir rivayet idi, halkın düşlerinde bile yer almamıştı daha. Genelde herkes sobayla ısınırdı. Bir kok kömürü tahsisi alabilmek, ev almak kadar zordu. Önce bir sıra numarası alınır, kömürün parası yatar, sonra da belirtilen günde kömürün mutlaka alınması gerekirdi. Kantarın başında bulunmak da, nedense zorunluydu. Bu işlemler sırasında, Gazhane'de her yıl bir arbeye yaşanır. Çünkü kuyruğa girmek gibi bir alışkanlığımız olmadığından, herkes her yerde birbirinin üstüne yığılarak sırasını elde etmeye çalışırdı. Neyse. O günlerde, sıcak bir yaz günü, at arabasıyla kok kömürünü kapısının önüne yığılabilece, şanslı gözüyle bakılırdı. Hele yanına bir de kuru odun almışsa. Tutuşturmalık çalı çırpı ise, zaten her bahçede ve sokaklarda doluydu. Bu işin kışa kılması ise, erkeklerin içkici, kadınların dul ve hasta olması hallerinde, ıslak odunlar ve ısıtmayan, tüten linyit kömürleriyle, bir kış boyu boğuşmak demektir. Mangal çarpması da, o yıllarda çok yaşanan bir ev kazasıydı. Şükür ki bütan gaz daha hayatımıza girmemişti, şofben zehirlenmesi bilinmiyordu. Sonbaharda, sokaktan elinde çalı süpürgesiyle geçen bacacılara, bacalar temizletilirdi mutlaka. Evin eski sobası ve boruları, yaldızla boyanırdı. Taşmasın diye, bahçedeki lağım çukuru, gene sokaktan geçen lağımçıya boşaltılırdı. Hallaç gelir bahçede şiltelerin pamuklarını atardı. Zeytinyağcı güğümleriyle her mevsim uğrar, o acı zeytinyağını mutlaka bırakırdı. Parasını da başka bir zamanda gelip alırdı kuşkusuz. Çünkü evlerde her zaman para bulunmazdı. Kış yaklaşırken, hamurla pencereler kâğıtlanır, kapılara kilimler asılırdı. Yatak odaları her zaman çok soğuktu, battaniyelerin tüyleri her gece buz tutardı insanın üstünde. Ya dam akması? Ben damı akmayan ev olabileceğini düşünemiyorum, elli yıl öncesinin İstanbul'unda. Kış hazırlıkları yapılırken, eğer masraf olmasın diye dam aktarılmamışsa, sıkıntı daha da artardı. Farelere ayak seslerini dinlemek de bir sıkıntıydı aslında. Onlar da, ahşap evlerin bir bireyiymiş sanki. Sobanın arkasında uyuklayan ve bıyıklarını oynatarak tikirttileri dinleyen kedi, nasıl da sevecen davranırdı onlara. Kedilerin görevi, yatağına kızgın tuğla almaya üşenmiş yaşlı kadınları ısıtmaktı geceleri. Her bahçede sansar dolaşır, uyurken tavukları boğazlarındaki genellikle. Üstümüze kırmızı bir giysi bile giydirmezlerdi, çaylak kapar diye yarı şaka bir tedirginlikle. Kente her

yönden kurt da inerdi kış gelince. Ya bahçesinde ceylan besleyen köşk bekçisine ne demeli. Biz, ay ışığının altında, karlı bir gecede heykel gibi duran uysal hayvanı seyre çıkardık ailece. Yaz gelince de, örneğin Acıbadem'de hasat zamanları düvene binerdik buğday tarlalarında. Kentin içi de, dışı kadar yeşildi. Zaten her yer, ya koruluk, ya çayır, ya bostan ya mezarlıktı. Yan yana ve iç içe yaşardı ölümlerle diriler. O para kıtlığında hanımlar, bahçedeki kuruyan otları, gene sokaktan geçen orakçıyı çağırıp kestirir, satarlardı daha doğrusu. Harçlık çıkarmak için, gizlice dutları, ısrarla her bahçeye gelen dutçulara satırmak de bir çözümdü, eskiciye boş şişeleri satmak gibi.

İnsanlar, sebzelerini iyi kötü bahçelerinde yetiştirse de, bostanlardan alışveriş etmeyi severlerdi. Hele çocuklar için, bostan kuyusundan su çekerken bağlı gözleriyle sessizce dönen yaşlı atları seyretmek, bayram yerine gitmek kadar eğlendirici olurdu. Market, süper market gibi sözcükler de yoktu dilimizde henüz, pek çok yabancı sözcük gibi. Bakkal ve veresiye defteri. İşte insanların en önemli takanağı buydu. Bakkallar gaz sattıklarından, alınan her şey gaz kokardı. Mutfaklarda gaz ocağı kullanmak varılan en ileri aşamaydı. Gene de ilkbaharda ve yazın kalkan balığı ve patlıcan kızartmak için herkes yakardı maltızını eski bir alışkanlıkla. Bakkalların, gece kepenklerini indirip içeride Urfa yağına patates kattıkları söylenirdi, Nohut, fasulye ve mercimek de çok taşlı olurdu nedense. Margarin yağları da bilinmezdi o yıllarda. Koyun etinden başka et yemek pek hoş karşılanmazdı. Kuşkusuz lahmacun ve kebapla tanışmak için, altmışlı yılların gelmesi beklenecekti. Sandviç ve tost da yoktu. En büyük lüks francala ekmeğini alabilmektir. Hamburger ve Cola da yok-

tu tabii hayatımızda, ketçap, mayonez, krema, cips, gofret vs de. Pastalar tek tek tane ile satılırdı, turta bilinmezdi. Çünkü doğum günleri de kutlanmazdı o yıllarda halk arasında yaygın olarak. Giysiler kumaş olarak alınır, ya evde dikilir ya terziye verilir. Gündelikçi terzi çağırarak da kârlı bir yöntemdi evlere. Hiçbir yerde, trençkottan başka hazır giyim bulunmazdı kolayına. Ona bakarsanız, naylon giysi, çorap, çamaşır da yoktu. Plastiği zaten hiç tanımamıştık. Ev eşyaları toprak ve camdandı daha çok. Yemekler tel dolaplarda korunurdu kara sineklerden, bütün haşereler, filit makinesiyle DDT sıkılarak öldürülürdü. Uyurken tahtakuruları tarafından ısırılmak, doğal bir olaydı. Bazı geceler, sırtında çuvalıyla hırsızlar dolaşırdı bahçemizde bazı geceler de düdüğünü öttürerek, bekçi baba. Ama ikisi de, anlaşılmalıymış gibi, hiç rastlaşmazlardı birbirlerine.

Hanımlar kabul günlerinde, ahlakın bozulduğundan söz açarlardı hep. Kalaycıların hile yaptığından yakınılırdı da, savaş yıllarının şeker, demir krallarından saygıyla söz edilirdi. Ölçüler değişmekteydi yavaş yavaş demek ki.

Bir gün bir Japon turist gemisi yanaşmıştı Galata rıhtımına. Olay olmuştu İstanbul'da. Çünkü gemi halkın ziyaretine açıktı ve içinde televizyon vardı. Sana-yileşmek, hele elektroniğe geçmek kimsenin aklında yoktu. Örneğin o yıllarda, İstanbul Boğazı'nın üstüne köprüler kurulabileceğini kim düşünürdü? Mutluluğun, bir kat ve bir arabaya kilitlenebileceğine kimin inanası gelirdi. Herkesin evini satmak için can attığı bir dönemde. Denizin kirlenebileceğine de, kimse gözleriyle görmeden inanmayacaktı. Kulaktan dolma özdeyişlerle yaşıyorduk. Kültür tüketmezdik, aynı kâğıt ve protein tüketmekte de geri kaldığımız gibi. Adam başına düşen, ne kitabın ne de ▶

bilenler bilir
bindokuzyüzelliden sonra
önce yollar açıldı istanbul'da
ve o yollar uzadı anadolu'ya
öyle bir göç oldu ki anadolu'dan istanbul'a
ırmak denize kavuşurcasına
istanbul öyle bir yıkıldı ki kırk yılda
sığdırmak için
yeni istanbulluyu bağrına
ve kuruldu sonra betonlarla
anlatılamaz
dede korkut da anlatamaz
evliya çelebi de
bunca yıkım sığmaz bir destanın boyutlarına
hiçbir kent böyle değişmemiştir
hiçbir sarsıntıyla
ve hiçbir ulustan kimse
teslim etmemiştir evini
yıkıcıya böylesine gururla
tarihsel bir zorunluğa
rahat ve uykulu gözlerle katlanan
başka bir istanbul yoktur
herhalde dünyada

(...)
bir bahçeyi
bir kapıyı bir çeşmeyi
taşısak geçmişten geleceğe
ve sarmaşdolaş olsak imgelerle
eski resimlerle solgun yüzlerle
yani bir anlam vericesine
ahşap bir tavanda oynayan gölgelere
artık hiç olmayacak olanlardan
bir iz düşürürüz kâğıtlara belki de
ve biz bugün yaşıyor olanlar
geride kalan istanbul'a gülümseriz
hüzünlü ve çaresiz
sonra da küskün aşıklar gibi
kalemi gözyaşına batırıp
sitem dolu bir mektup yazarız işte
eski resimleri de koyarız içine
imzalarken ne çıkar ellerimiz titrese
aynılıktan korkulmaz
kavuşmaktan umudu kesince

Melisa Gürpınar, *Istanbul'un Gözleri Mahmur*,
Can Yayınları, 1990, s. 7-9

tuvalet kâğıdının hesaplanması söz konusuydu. Ne köpek maması, ne muz, ne çizme, ne çocuk bezi, ne şampuan. Yerli ve ithal, üretilmiş pek bir mal yoktu ortada, daha Çin Seddi gibi yüksekti gümrük duvarları da. Okullarda her yıl Yerli Malı Haftası düzenlenir, tutumlu olmamız öğütlenirdi. Ülkemiz incir, üzüm satar, onca yoksullukta parasının değerini, her şeyini yitirmiş bir mirasyedi gururuyla, korumaya çalışırdı hiç olmazsa. Ama sonra, bağış Amerikan peynirleri, süttozları girdi hayatımıza. Damak zevkimiz değişmeye de kolayına, oradan buradan satılan Amerikan askerlerinin giysilerini satın almak, bir moda oldu. Kore'den dönen askerlerimizin getirdiği üç sıra inci bile, kimileri için bir değerdi.

O yıllarda İstanbul'da yaşayanların yaşam düzeyleri, Batı'nın büyük kentlerinde yaşayanlarınkinden elbette daha geri olacaktı. Ve İstanbul bu anlatılan durumyla bile, Anadolu için, bir düşer ve umutlar kentiydi. Ama İstanbul'u iki arada sakıştıran, yaşayanları boğan, yoksulluk ve çöküş olduğu kadar, solunan geleneksel baskıcı havaydı da. Soğuk savaşın etkisiyle, aydınlar ayrı baskıda, kadınlar hâlâ eski yasakların etkisi altındaydılar. Kolayına işe giremezler, yalnız bir yere gidemezler, korku ve çekingenlik içinde yaşarlardı. İstanbul kızı diye, Anadolu'da dillenen, Cumhuriyet kızları kadar, Doğu ve Batı arasında bocalayan, acı çeken, sır saklayan, gururu, utancı ve bağlılığı yüzünden, verem ola, çıldıran, yalnızlığa gömülen, sonuçta yenik düşen bir başka kuşak yoktur herhalde sosyal yapılanmamızda yer alan. Aşk yüzünden ölen genç erkekler de, ancak romanlara yakışıyorlardı zaten.

Bugünün insanı da değişti kuşkusuz. Her bakımdan. Artık insan ömrü daha uzun, trafik kazalarını saymazsak, çocuk ölümleri daha az kentlerde. Çünkü ellili yıllara gelirken antibiyotik de yoktu ortada. Herkes Gripin içerdi hastalandığında. Hemen eve çağrılan saygıdeğer yaşlı aile doktorları da, bayılına da aynı iğneyi yapmak zorundaydılar, kalp krizi geçirene de. Çelik tence-re daha bilinmediğinden, herkes her zaman zehirlenirdi, kalayı çıkan bakır tenceden. Sokaklar ve tarlalar, çukurlarla, kör kuyularla doluydu, insanlar ve hayvanlar kolayca düşerlerdi içine. Sağlığa olduğu kadar süslenmeye de pek fazla bir para harcanmazdı. Kadınlar yaşadıkları onca lüks, debdebeden sonra, sandıkta kalanlarla yetinmeye alışmışlardı artık. Eski şapkalarını, şapkacıya ütülerlerdi. Evde yapma çiçek yaparlardı, yakalarına takmak için. Saç boyası da yoktu tabii o yıllarda. Saçlar, kına ile, rastık ile boyanırdı, kaşlar ve kirpikler bile. Papatya suyuyla taranan saçlara, bitotu sürülürdü adeta bir törenle, sonra kızgın maşayla ya da kâğıt

parçalarıyla kıvrılırdı evde. Yaralara sa-
kız merhemi sürülür, tansiyon için zey-
tin yaprağı suyu içilirdi bol bol. Pahalı
parfümler yoktu kuşkusuz, ama bir ko-
kuya hep gereksinim duyulurdu. Yaşlılar
altın damlası sürer, gençler leylak ve
zambak kolonyaları taşırlardı çantaların-
da. Çocuklar için ne türlü türlü masal ki-
tabı vardı, ne de oyuncak. Kurşunkalem
bile üretemeyen bir ülkede, bir kalemi
uç takarak sonuna kadar kullanmaya ça-
lışırlardı. Çünkü tüketmek değil, tüket-
memek bir marifetti o yıllarda. Papuçlara
kaç pençe yaptırılır, çoraplar yumurtada
başarla yamanır, ipek çoraplar, çorapçada
çektilirdi. Gece gündüz nakış işlerdi ka-
dınlar. O bir sabır sınavıydı. İşlenen çe-
yizlerin, her zaman kullanıldığı da söyle-
nemezdi. Erkekler, fotr şapkalı başlarını
yana eğer, kimseye selam vermemek
için, sanki hep yere bakarak yürürlerdi.
Çok zayıftı İstanbulluların birbirine ilgisi.
Kendi kentlerinde yaşadıklarından, bir
hemşerilik duygusu da gelişmemiştii ara-
larında. Birbirlerine arka çıkmak için bir
gerekçeleri yoktu açıkçası. Daha çok
kente yeni gelenlere bir dayanışma ver-
meyi erdem saymışlardı. Bunun dışında,
eskilerden kalma köhne bir hiyerarşi sü-
rüp gittiğinden, aileden başlayarak, ma-
hallede, kentte, herkes ancak kendi dü-
zeyindekine muhatap olabilirdi, o da ca-
nı isterse. Akralar da kopuk yaşardı
birbirinden. Evet komşuluk vardı ama,
bütün sıcaklığı ve doğallığıyla kenar ma-
hallerde yaşanırdı daha çok. Soylu de-
nebilecek sınıf, belki de yitirdiklerini bir-
birine göstermemek için, en yakınlarını
bile bayramdan bayrama yoklardı şö-
le bir. Zaten büyük aileler dağıldıktan ve
konaklardan çıkıldıktan sonra, herkes
kaybetti birbirinin izini İstanbul'da. İn-
sanlar ailelerinin mezarlarını bile kaybet-
mişlerdi. Mezarlıkta durmadan taşlar, ka-
meriyeler çalınır, bir gün bir de bakarsı-
nız, antik parselde yatan ninenizin üstü-
ne, bir başkası gelivermiş, hem de ton-
larca mermerle birlikte.

Şimdi çocuklarımıza soruyorum, iyi
miydi böyle bir kentte yaşamak diye.
Eğer bahçelerini, güllerini, bülbüllerini
anlatsaydım olanca şiirselliğiyle, belki
kafanız karışabilir, eski İstanbul'u siz de
hegenebilirsiniz. Çok değil, elli yıl öncesinin
İstanbul'unu. Yüz yıl öncesinin, ço-
cukların sokakta kesilmiş insan başlarıyla
top niyetine oynadığı bir İstanbul'u ise,
başka kaynaklardan arayacaksınız artık.

Bence en gerçekçi yaklaşım, bugü-
nün İstanbul'unu sevmek ve yarının
İstanbul'unu artık bir doğa ve tarih
kenti değil de, kültür kenti yapmak
için çabalamaktır. İstanbul gelecek ku-
şakları karşılamak için hazırlanmalıdır
bugünden. Şimdi içinde yaşayanlar,
acı tatlı, bu kentten yeterince balını al-
dı nasıl olsa. ■

* Fotoğraflar: Cengiz Kahraman arşivi

GAMZESİ İSTANBUL'UN

Refik Durbaş

Ayıışığı, sana düşsün bu akşam da
İstanbul'un gamzesi

Ömrümün turfanda arefesinde
yelkovan kuşlarına verdim gençliğimi

Bir de gamzesinden öptüğüm ağusunu

Sendin malım mülküm mümkünüm
ziyretim ziyaretim elimdeki tesbihim
bedenime dar gelen Üsküdar'ım
salihat-ı nisvandandır Emirgün'üm Beykoz'um
kırk kalplerle bezediğim İstanbul'um

Hangi gurbetin silasında şimdi tapusu?

Kara kitabı karanlığın elinde
zehir zakkum rüyaları düşümde
bir yarım de olmadı on beşinde
yalanı da dolanı da dilimde
heder ettim keder ettim derdime

İhtiyarlığımın akrep uykusu

Küçük çekmece: düşlerini saklar
kara köy: unutmuş mu adı mı?
sarı yer: uzun uzağında yalnızlığın
ak saray: sanadır arzuhalim
iki telli, sultan beyli, top kapısı
taşı altın toprağı zümrüt yapısı

Hani nerde, niçin ve nasıl kokusu?

Rüzgârın sûretinde Refik
suyun aynasında Durbaş
rüzgârın ve suyun sûretinde İstanbul

Kaderin duldası, kederin uğrusu

Ayıışığı, bu akşam da bana
gençliğimden bir hatıra oku

Nazım Hikmet'in şiirlerinde İstanbul özlemi buram buram tüter. Elleri yanar, Boğaz'a doğru geçen vapuru usulcacık okşayan şairin. Kubbeli, çınarlı, mavi bir limana kendisini çıkartamayacağına inanan kaptana "Beni beklemeye" diye seslenir. Gülhane Parkı'nda bir ceviz ağacı olup yüz bin elle dokunur İstanbul'a. Dümeni Güneydoğu'ya doğru kıvrmasını ister Abidin'den: "Varalım Emirgan'a..."

1936 yılının şubat ayında, Nazım Hikmet, son yolculuklarından birini yapmak üzere Moskova havaalanından uçağa biner. Bavulundaki eşyalar dışında, şair, yüreğinde Vera'yı ve İstanbul'u taşır. Yolculuk sırasındaki duygularını, gözlemlerini "Tanganika Röportajı" adlı şiiriyle kalıcı kılar. On "mektup'tan oluşan şiirleri okuduğumuzda, şairin, memleketine ve çok sevdiği İstanbul'a düşsel bir yolculuk yaptığına tanık oluruz. Yolculuğun Nazım Hikmet'te böyle si bir etki yapmasının nedenini birinci mektuptaki şu dizelerden anlarız:

Sekiz bin metre yukarda, Anadolu'nun üstündeyim.

Sekiz bin metre derinde, Bulutların altında, toprağında karakış.

Köylerin çoktan kesiktir yolu.

Her biri karlı çöllerde bir başınadır.

Özlemiyle yanıp tutuştuğu memleketinin üstünden bir göçmen kuş gibi geçmektedir Nazım Hikmet. Konmak istese memleketinin bir dalını, susasa bir yudum suyunu çok görür aşağıdaki düşünce avcıları. Ama, bunları değil, sömürülen halkının yaşadığı eziyetleri düşünür büyük şair. Sekiz bin metre yukardan geçerken, ayaklarının altında, Akdeniz'e bir kısrak başı gibi uzanan memleketinde yaşadığı güzel anılar gelmez aklına:

Bulgur aşısı yağsız.

Tezek dumanında göz gözü görmez.

Bebeler ölür bitlenmeğe bile vakit

bulmadan.

ve ben uçarım sekiz bin metre yukarda,

bulutların üstünde.

İşte böyle Tulyakova...

Nazım Hikmet'i taşıyan uçak Kahire'ye iner önce. Şair, daha önceden Vera ile gelmişti Mısır'a... Yüzü kraliçe Nefertiti'ye benzeyen, komünist kocası çölün ortasındaki toplama kampında beş yıldır can çekişen dilenci kadınla karşılaştıkları Özbekiye Bahçesi'ne gider yeniden:

Oturduğumuz sırayı gidip buldum

Topal ayağını onarmamışlar

Kahire'de yazılan ikinci mektuptan sonra geceleyin geç vakitte havalanır uçak. Sabah, bir "porselen aydınlığı"nda, ikinci durak olan Sudan'ın Hartum kentine varırlar. Nazım Hikmet, üçüncü mektupta Hartum havaalanını anlatır: Alanda, Sudan Hava Yolları'nın dev bir "Komet"i vardır. Bir de, neyin nesi olduğunu anlayamadığı sarı, kırmızı renklerde "minicik" bir uçak. Sudanlı

"İstanbul'un Duvarda Asılı Resmi"

Sunay Akın

subaylar dolaşır ortalıkta... Ve, viski içen, sarışın arslan avcıları. Şiire bakıp da, şairin Hartum'da birkaç saat kaldığını ve havaalanından dışarı çıkmadığını söyleyebiliriz. Büyük olasılıkla burada inen bir yolcu vardır... Ya da, yakıt almak için inmiştir uçak. Bu konuda emin olamayız ama havadan sudan suçlamalarla memleketimin zindanlarında çürütülmek istenilen şairin Sudan'da bile Anadolu'yu yaşadığını söyleyebiliriz:

Nerden bileceksin, kızım.

benim Osmanlılar bu kırmızı toprakta esircilik etti.

Kölelerin boyu iki metre,

bir de fildişi, altın,

bir de vergi topladılar kadınların

şalvarına kedileri sokup.

Bu usul belki hâlâ yürürlüktedir

Anadolu'da,

Ama Anadolu köleleri kavruk kısacık.

Sudan'dan ayrılarak uçak, Vera ile yola çıkmadan önce önlerine açtıkları haritada düşsel bir yolculuk yaparak aradıkları Tanganika'nın, Dar-es Selam kentine ulaştırır Nazım Hikmet'i. Tanganika (Tanzanya) o yıllarda, şairin dördüncü mektupta anlattığı gibi Afrika'nın güneydoğusunda, 120'den fazla kabileden oluşan ve 10 milyon nüfuslu bir ülkedir. Nazım Hikmet, yolculuğunun son durağında bir ayrıcalık görür kendisinde:

*Dar-es Selam'a belki kuşlar gelir
İstanbul'dan, Moskova'dan
kuşlar nerelerden nerelere*

gitmez ki!

*Ama bu toprağın dahına konan
Moskova'lı ilk uçak bizimkisi.
İlk İstanbullu ben.*

Beş, altı ve yedinci mektuplarda çarşı pazar gezinen şair, gözlemlerini dizelerle anlatır Vera'ya. "Tanganika'dan pahalı mı benim Anadolu?" diye etiketeki fiyatlarla memleketini kıyaslar. Halkın fes taktığını görünce de, şunu anımsar: "Biz Türkler fesi Yunan'dan almışız"... İstanbul sokaklarında gezinir gibi yürür Dar-es Selam sokaklarında. İstanbul özlemi dar gelir yüreğine ve okyanus kıyısında iyice açar düşlerinin yelkenini:

Hint Okyanusu'nu seyrettim bu

sabah.

Okyanuslar üstüne bir çift sözüm

var sana:

Kıyısından seyredilen okyanus

farksızdır Marmara açıklarından.

Maranga Otelinde, çırılçıplak yatığı yataktan cibinliğin üstünde gezinen kertenkelelere bakarak, Bursa Cezaevi'ndeki günlerini anımsar. Yatak çarşaflarından yaptıkları cibinliklerden kovaya doldurup nasıl da dökerlerdi tahtakurularını!... Nazım Hikmet, sekizinci şiirde Klimancar dağının kıyısındaki Aruşa ve Moşi kentlerinden seslenir Vera'ya:

Genç kızlar gördüm.

Kara biberim, badem şekerim

ve naylon eteklikleri kabarık,

ve okur yazarlık Anadolu'dan

yüksek.

Nazım Hikmet'in, "Tanganika Röportajı" adlı şiiri Afrika'ya değil, yorğun yüreğindeki memlekete ve kente yapılan yolculuğu anlatır. Pembe tabanlı ayakların emperyalizme karşı öfkeyle şakırdattığı zincirlerde bile Anadolu'nun başkaldırısını duyar. Şiirin son dizelerinde, Vera'ya "Sen leh demeden leblebiyi anlarsın" diyen Nazım Hikmet'in, İstanbul'a karşı duyduğu özlemi anlayabilmek için aslında Tanzanya'ya kadar gitmemize, oralarda gezinmemize gerek yoktur. Çünkü, şairin sekizinci mektuptaki şu dizeleri "leh demeden" de, gerçeği anlamamızı sağlar:

Moskova Irmağı'na selam ederim.

Kızıl Meydan'a fabrika bacalarına,

tiyatroların tümüne selam ederim.

evimizin, kapısına selam ederim,

İstanbul'un duvarda asılı resmine

selam!

TEVFİK FİKRET'İN "SİS"İNDEN ORHAN PAMUK'UN KARA KİTAP'INA

Metinlerarası Bir İstanbul Yolculuğu

Hamdi Can Tuncer

Baştan söylemeliyim: Kişisel bir yolculuk olacak bu. Otobüs beklenmeyen, vapur kaçırma tehlikesi ve trafik çilesi olmayan, biletini yazarların, şairlerin kestiği zevkli bir şehir yolculuğu. Seyir esnasında şoförle konuşabilir, camdan sarkabilir, iskele verilmeden vapurdan atlayabilirsiniz.

"Bu şehri-i İstanbul ki bî-misl ü behâdır" mısra-i meşhurunun mübdiî Nedim'e seslenirken, Nazım Hikmet buruk bir ironi yaratır mısralarında. Çünkü o, Lale Devri'nin ünlü şairi gibi Sadabad ve Çerağan âlemlerinin, lale bahçelerinin içinden, kaplumbağaların üzerlerindeki mumların aydınlığından değil, hapisedeki küçük penceresinin demir parmaklıkları ardından bakmaktadır Nedim'in İstanbul'una:

*Ey Fuzuli nerdesin?
Nerdesin Galip Dede?*

Ey Nedim...

İstanbul şehrinin yoktur menendi.

"Âdemin

âdemin canlar katar âbubavâsı

cânına..."

demiş,

demiş şair Nedim Efendi.

("İstanbul'da, Hapisede

Hapise Mukayyidi")

Bütün bir Divan şairi geleneği İstanbul'a övgülerle doludur, bu şehri yeren tek bir mısraa rastlayamazsınız. İstanbul "dersaadet"tir, "payitaht"tır, şairlerin muhtaç oldukları, adlarına methiyeler düzdükleri sultanların şehridir. Tevfik Fikret "Sis"i yazana kadar. "Sis" İstanbul'un Türk edebiyatındaki yeri bakımından bir dönüm noktasıdır. Batılı edebi biçimlerin Türk edebiyatını etkilemesiyle geleneksel formların hâkimiyeti de kırılmaya başlar. Modernleşmeyle birlikte, şairlerin hayalhanelerindeki İstanbul imgesi de değişir. Fuzuli, Nedim, Şeyh Galib gibi "geleneksel" şairlerin yerini, Fikret gibi "modern" dünyanın kara şairleri almaktadır. Fikret bozulan toplumsal düzeni ve çökmekte olduğunu gördüğü imparatorluğu İstanbul'la özdeşleştirir. Yenilmişlik-

lerin tüm acısını, rahatsızlıklarını, nefretini -daha sonra "ricat" ettiyse de- bu şiiriyle "kusar". Şiir, yüzyılların birikmişliğinin dışavurumudur sanki. İstanbul, Divan şiirinin o tatlı sarhoşluk perdesinin ardından görüldüğü gibi değildir artık Fikret'e göre. Aşyan'dan baktığında gitgide artan beyaz bir karanlığın, inatçı bir dumanın ufukları sardığını görür.

*"Sarmış yine âfâkını bir dūd-ı
muannid
Bir zulmet-i beyzâ ki peyâpey
mütezáyid"*

Fikret İstanbul'u yozlaşmışlığın, ahlaki çöküntünün simgesi olarak algılar. Akıtılan gözyaşlarına duyarsız, kirlenmiş bir şehir, örtünmesi ve sonsuza dek öyle kalması gereken fahişedir, bir "dram"dır artık.

*"Mûnis, fakat en kirli kadınlar
gibi mûnis
Üstünde coşan giryelerin
hepsine bî-his
Örtün, evet, ey hâile... örtün evet
ey şehir
Örtün ve müebbed uyu,
ey fâcîre-i dehr!.."*

İlhan Berk, "Sis"ten yıllar sonra yazdığı "İstanbul" şiirinde "bu şehir aşktan değil şehvetten düşüp gebermeye hazır" derken Fikret'e nazire yaparcasına yaftalar İstanbul'u: ▶

"Bir anda bütün kıtaları dolaşan kuvvetli ve mükemmel bir günüşiği önümde
Seni düşünüyorum
Sen *genç orospular* ölü padişahlar
frenkililer şehri"

"Bir zamanlar kravatsız çıkılmayan"
Beyoğlu'nun ara sokaklarını evleri, çiş
kokan kaldırımlarını yatakları bellemiş,
burunlarına dayadıkları içi Bally dolu
torbalarla kafalarını güzelleştirmeye çalı-
şan, bazen tiksindiğimiz, çoğu zaman
"pamuk gibi vicdanlarımızla" acıdığımız
sokak çocuklarına seslenir Fikret yüz
yıl önce.

"Ey mâder-i hicrânzade, ey hemser-i
muğber
Ey *kimsesiz âvâre çocuklar...*
hele sizler!.. Hele sizler!.."

Fikret'in çığılığı, yankısını Berk'in şiirinde
bulur.

"İşte yeniden bir yağmur İstanbul'un
üstünde
Bu önünde gelip durduğun
Sarı bir ışık altında uyuyan
çocukların sokağıdır
Onları gözlerini çıkarıp
avuçlarına bırakacak kadar
sevdiğini biliyorum"

Sokak çocuklarının şairlerin ortak
bilinçaltını epey etkilediğini, Vedat Tür-
kali'nin "İstanbul" şiirinde de onlarla
karşılaştığımızda kolayca anlayabiliriz.
Kimsesizlikleri hâlâ sürmektedir:

"Tophanenin karanlık sokaklarında
Koyun koyuna yatan çocuklarınınla
bekle
Bekle zafer şarkılarıyla geçişimizi
Bekle bizi İstanbul"

Bu şiirde, "Sis" in kasvetli, kötümser
havası yerini umutlu bir bekleyişe, ye-
nilmişlik duygusu ise gelecekteki zafer
özlemine bırakır. "Avare çocuklar" için
umut hâlâ vardır, sokaklarını zafer şar-
kılarının çınlatmasını beklemektedir İs-
tanbul. İlhan Berk de şiirini aynı duygu-
lar içinde sonlandırır.

"Bir açılın bütün nimetler
Bir açılın ümit
Bir açılın kurtuluş
Bir açılın çocuklar kadınlar
erkekler şarkılar sulh
Bundan böyle seninle senin önünde
eğilmeler yalvarmalar
Bundan böyle işler devletler
topraklar cumhuriyetler seninledir
Bundan böyle dünyanın ölmez
şairleri seninledir
Bundan böyle paydos pisliklere
çirkeflere cebre
Paydos yolunu kesen çamura
kelepçelere boyunduruğa
Paydos zincirlere kara günlere
topyekûn paydos"

SİLÜET

İstanbul silüetine hâkim olan görün-
tülere oluşturan surlar ve minareler Fik-
ret'in şiirinde yerlerini alır. Özellikle
surlar nefis bir eğretilemeyle anlatılır.

"Mâzileri âtilere nakl etmeye me'mur
Ey *dişleri düşmüş, sırttan kafile-i sür*
Ey *kubbeler*, ey şanlı mebnî
münâcât
Ey doğruluğun mahmül-i ezkârı
minârat"

İlhan Berk de "İşte kurşun kubbeler
şehri İstanbuldasın" mısraıyla açtığı şi-
irinde bu silüeti ve Fikret'i selamlamak-
tadır:

"Sen büyük kaderimizin şehri
Bir sen eskisin dünyamızda
Kulelerin *minarelerin surlarınla*
Vapurların limanların bankalarınınla
Bir sen eskisin"

Fikret'in Aşiyân'dan şehrin üzerine
dalga dalga yayılan "elit" öfkesi ve
İlhan Berk'in içe dönük kederi, Attila İl-
han'ın "İstanbul Ağrısı" şiirinde şehirle
tutuşulan kanlı bıçaklı bir kavgaya dö-
nüşür. İlhan İstanbul'a "kuş yuva-
sı"ndan değil, sokaklardan seslenmekte-
dir. Değişen biçimle birlikte imgelemin
de farklılaştığı görülür. Dişleri dökül-
müş surların yerini, doğruluğun anıldığı
minareleri kürdan olarak kullanan gemi-
ler almıştır.

"ulan bu *gemiler* senin gemilerin mi
minareleri ni kürdan gibi dişlerinin
arasında
liman liman götüren
ulan bu mazot tüküren bu dövmeli
gemiler senin mi"

"İstanbul Ağrısı"ndaki öfkeyi Vedat
Türkali'nin "İstanbul" şiirinde göreme-
yiz ama gemilere burada da rastlarız.

"Salkım salkım tanyelleri estiğinde
Mavi patiskaları yırtan *gemileri* ni
Uzaktan seni düşünürüm
İstanbul"

Dişlerinin arasında kürdan niyetine
minarelerle liman liman dolaşan gemi-
lerle mavi patiskaları yırtan gemilerin
aynı olup olmadığını bilemeyiz ama, şe-
hir hatları vapurunda bir başka şairle,
küçük İskender'le karşılaşırsınız:

"Bu şehirde doğmuşum ötesini
bilmem
Beşiktaş'ta büyümüşüm iki
büklüm/*vapurlarda sürünmüşüm*
boynuma, civanım kokusunu
sürmüş sirkli kızlar ve bir de *kız*
kulesi"

Tevfik Fikret'in Aşiyân'daki evinin
duvarlarını süsleyen tabloların biri, ünlü
şiirinin görsel ifadesi olan "Sis" tablosu-
dur. Tabloya uzaktan bakarsanız soluk

bir güneş ışığında İlhan Berk'in betim-
lediği manzarayla karşılaşırsınız:

"Bu sislerin ve bulutların arasından
en son harekete geçen Kız Kulesidir"

Sunay Akın'ın Kız Kulesi'yle baş göz
etmek istediği Galata Kulesi bütün kib-
riyle gelin adayına tepeden bakmakta-
dır. Yine aynı kuşağın şairlerinden kü-
çük İskender kuleyi bir boğa yılanının
diline benzetir:

"erkete bir boğa dili gibiydi
Galata kulesi ve dibinde yılanıyuvası
'Abi, bir dilim kuru lokmanın
davası..."

İlhan Berk'in bir lokmanın peşinde
olan insanları da anlattığı şiirinde kule
sırtını güneşe yaslamış insanları seyret-
mektedir:

"İnsana dokunmak ihtiyacı veren bir
güneş *Galata kulesi* ni aşarak büyük
caddelere uzanıyor"

***

İstanbul, şiirde olsun düzyazıda ol-
sun birçok sanatçının ilgisini çekmiş,
değişik biçimlerle çeşitli temalar çer-
çevesinde işlenmiştir. Şehrin imgeleri
sanatçıların hayalhanelerinin zenginli-
ği oranında çoğalmış, çeşitlenmiştir.
İstanbul'a bakışlarındaki farklar ve
benzerlikler şair ve yazarların yazınsal
akrabalıklarının, birbirlerinden aldıkları
etkileşimlerin de ipucudur aynı za-
manda. Şehir, çoğunlukla, yalnızca bir
mekân olma sıradanlığından sıyrılıp
şiirlerin, romanların ana temalarından
biri haline gelmiştir. Nedim'den küçük
İskender'e, Tevfik Fikret'ten İlhan
Berk'e, Ahmet Hamdi Tanpınar'dan
Orhan Pamuk'a birçok şair ve yazarın
eserinde önemli bir yer tutar.

İstanbul, yalnızca bütünyle değil,
tek tek semtleriyle de şiirde ve düzya-
zıda karşımıza çıkar. Örneğin, tarihi
yarımadan en eski ve karakteristik
semtlerinden biri olan Kocamustafa-
paşa, Yahya Kemal'in aynı adlı şiirin-
de ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Hu-
zur* romanında neredeyse, aynı söz-
cüklerle anlatılır.

"Kocamustafapaşa! *Ücra ve fakir*
İstanbul!
Ta fetihten beri mümin,
mütevekkil, *yoksul*"

"Mümtaz bir yaz evvel bu sokak-
larda, belki bugünlerden birinde Nu-
ran'la dolaştığını, Kocamustafapaşa'yı,
Hekimalipaşa'yı gezdiklerini düşünü-
yordu. (...) Neredeyse mukavvadan
zannedilecek *fakir* bir evin pencere-
sinden bir tango sesi geliyor, yol orta-
sında *toza bulanmış* kız çocukları oy-
nuyorlardı. (...) Bir zamanlar Heki-
moğlu Ali Paşa'nın konağı bulunan
bir mahallede bu *bayat döküntüsü*

evler, bu fakir kıyafet, bu türkü ona garip düşünceler veriyordu.” (Huzur, s. 22-23)

VE BOĞAZ...

“Hep bu aynadasın artık kış ve yaz Mavi sularıyla arkanda Boğaz”

Boğaz, çok az yazdığı şiirlerinde Tanpınar'ın en sık kullandığı imgelerden biridir. küçük Iskender ise yoksul ve aç insanların “boğaz”ını çok farklı bir biçimde resmeder, ancak bu tabloda kullandığı renk Ahmet Hamdi'ninkiyle aynıdır.

“Ekmekler bayattır, tuz ıslak,
tencereler ayaz
hayat bu be.. bembeyaz bir ölünün
açık mavi gözleriydi boğaz”

İki şairin Boğaz imgelerindeki bu ayrım sadece aralarındaki kuşak farkıyla açıklanamaz. Tanpınar'ın *Huzur* romanının kahramanı Mümtaz, Nuran'la yaşadığı aşkı sorgularken “birbirimizi mi yoksa Boğaz'ı mı seviyoruz?” diye sorar kendine. Tanpınar Boğaz'a hemen hiçbir yazarda karşılaşamayacağımız kadar kutsal bir işlev yükler. Taciser Belge, *Huzur* ile Orhan Pamuk'un *Kara Kitap*'ını karşılaştırdığı “Rüyadan Kâbusa: Fantastik Şehir İstanbul” başlıklı yazısında, Tanpınar'ın Boğaz'la ilgili düşüncelerini şöyle yorumlar:

“...uygarlık, sahicilik, bizi biz yapan unsurlar gibi kavramlar ve aşk duygusunun nesnel karşılığı Tanpınar'da Boğaziçi'dir.”

Boğaz, Tanpınar'ın gözünde, “terkib”i oluşturan öğeleri içinde barındıran bir kap gibidir. Tanpınar Boğaz'ı bir mabetten bahsediyormuşçasına betimler:

“Boğaz'da ise her şey insanı kendisine çağırır, kendi derinliğine indirir. Çünkü burada terkibi idare eden şeyler, manzara, kalabildiği kadar olsa da mimari, hepsi bizimdi. Bizimle beraber kurulmuş, bizimle beraber olmuştu. Burası küçük camili, bodur minareli ve kireç sıvalı duvarları o kadar İstanbul semtlerinin kendisi olan küçük mescitli köylerin, bazen bir manzarayı uçtan uca zapteden geniş mezarlıkların, su akmayan lüleleri bile insana serinlik duygusu veren ayna taşları kırık çeşmelerin, büyük yalıların, avlusunda şimdi keçi otlayan ahşap tekkelerin, *çıraklarının haykırışı İstanbul ramazanlarının uhreviliğini yaşayan dünyadan bir selam gibi karışan iskele kahvelerinin*, eski davullu zurnalı, yarı milli bayram kıklıklı pehlivan güreşlerinin hatırasıyla dolu meydanların, büyük çınarların,

kapalı akşamların, fecir kızlarının ellerindeki meşalelerle maddesiz aynalar bir sedef rüyası içinde yüzdükleri sabahların, garip, içli aksisadaların di-yarıydı.” (Huzur)

Taciser Belge'ye göre “*Huzur*'da bizler için çarpıcı olan, yitirilmiş bir dünyadan çıkarılan güzelliklerin yaşatılması konusunda özel iradenin ısrarıdır. *Kara Kitap* ise, özel iradeden vazgeçişin, teslimiyetin çığıdır. Ve Orhan Pamuk, bu çığı bize duyurabiliyorsa yıkma-parçalama eylemiyle vardığı nokta bir yeniden anlamlandırma değil midir? Edebiyatımızda bizim neslin aşına olmadığı değerlerle yüklü büyük bir ağaç gibi duran *Huzur*'un silkelmesi, bugünün yazarını kışkırtır. Pamuk'un Boğaziçi'ne ayırdığı bölüm Tanpınar'ın anısına büyük övgü gibi görünüyör bana.”

Ben, bu durumun bir “övgü” olduğuna katılmıyorum. Gerçekten de Orhan Pamuk'un “yıkma-parçalama eylemiyle vardığı nokta bir yeniden anlamlandırma”dır ve bu “yeniden anlamlandırma” bir övgüden çok Boğaz'ın “kutsallığı”nı yıkmak için yapılan bir ironiye işaret etmektedir bana göre. Alıntılarım parçada kullanılan biçem Tanpınar'inkine çok benzemesine karşın, çizilen Boğaz manzarası bu ironinin kurulmasını sağlar:

“Orada, eskiden “Boğaz” denilen yeni vadinin derinliklerinde, içine yengeçlerin yuva yaptıkları yedi yüz-yıllık ayakkabı ve çizme tekleri ve deve kemikleri ve bilinmeyen sevgiliye yazılmış aşk mektuplarıyla dolu şişelerin işaret ettiği çamurlu bir uçuşun (...), elmaslar, küpler, gazoz kapakları ve altın bileziklerin parladığı sünger ve midye ormanlarıyla kaplı yamaçların (...) çürümüş bir mavna leşinin içine alelacele kurulmuş bir eroin laboratuvarının ve kaçak sucukçuların kestikleri beygir ve eşeklerin kova kova kanyla suladıkları istiridye ve deniz minareli kumluğun...” (Kara Kitap)

Huzur'da “...çıraklarının haykırışı İstanbul ramazanlarının uhreviliğini yaşayan dünyadan bir selam gibi karışan islele kahveleri” *Kara Kitap*'ta bakın nasıl karşımıza çıkar:

“Baloncu ve kâğıt helvacılarla topladığımız kıyı kahvelerinde, bundan sonra, donanma şenliğine değil, meraklı çocukların kurcalayıp kendileriyle birlikte havaya uçurdıkları mayınların kan kırmızısı aydınlığına bakacağız.”

Kara Kitap'ın, alıntılarını yaptığımız ikinci bölümünde Celal “Boğaz'ın suları çekildiği zaman” göreceği manzaraları anlatmaktadır ve “acemi bir muhabir-

ken serüvenlerini izlediği bir Beyoğlu haydutunun” peşindedir.

“...biz gazetecilerin efsaneleştirdiği haydutumuz bir geceyarısı polis tarafından sıkıştırılınca, sevgilisiyle, bir iddiaya göre esrar sarhoşluğundan, bir iddiaya göre de bilerek atını uçuruma süren bir eşkiya gibi *Akıntı Burnu*'ndan Cadillac'ıyla birlikte Boğaz'ın karanlık sularına uçmuştu.”

Huzur'da ise yine iki sevgili, Mümtaz ve Nuran, Cadillac'ın denize uçtuğu yerde balık tutmaktadırlar.

“*Akıntıburnu*'nda rüzgar ve dalga hakikaten engine çıkmışlar gibi, onları kucakladı.”

Fazla bir şey söylemeye gerek yok. Orhan Pamuk, “Nerede o güzelim İstanbul?” sorusuna böyle cevap veriyor. Anlatılan “hikâyeler” İstanbul'la birlikte değişiyor; değişmeyense “hikâye”lerin süreceği.

Huzur'da, bir daha denize çıkamayacağı için kendini Boğaz'ın sularına bırakarak intihar eden ihtiyar bir kayıkçıya rastlarız.

“Mezarım, aklım başımda ölürsem denizde olacaktır...” derdi. Nitekim o kış sonunda geçirdiği hastalıktan sonra bir daha denize çıkamayacağını doktorlardan öğrenince bir sabah kimse görmeden sahile inmiş, kayığa binmiş ve ayaklarına bir taş bağlayıp kendisini akıntıya atarak ölmüştü.”

Acaba ihtiyar kayıkçının iskeletini Boğaz'ın suları çekildiği zaman “içlerinde boğuldukları çuvallardaki iki hüklüm durumlarını hâlâ koruyan saray kumpaşlarının ve haçlarına ve asalarına sarılı Ortodoks papazlarının bileklerine gülle bağlı iskeletleri” arasında mı, “zincirli küreklerinin başında sabırla oturup yıldızları gözleyen köle iskeletleri” (*Kara Kitap*) arasında mı aramalıyız? Yoksa akıntının bizi sürükleyeceği başka bir metinde mi? ■

KAYNAKÇA

- Ahmet Hamdi Tanpınar, “Ayna”, *Bütün Şiirleri*, 4. b., İstanbul, 1994, s. 45.
_____, *Huzur*, 5. b., İstanbul, 1992.
Atilla İlhan, “İstanbul Ağrısı”, *Ben Sana Mecburiyetim*, Ankara, 1992, s. 11-15.
İlhan Berk, “İstanbul”, *İstanbul*, 1947, s. 5-28.
küçük Iskender, “Her Şairin Infazı Kalem Tutmasıyla Yazılır”, *Gözlerim Sıgırmıyor Yüzüme*, İstanbul, 1988, s. 7-10.
Nazım Hikmet, “Şaban Oğlu Selim ile Kitabı”, *Şiirler 3, Dört Hapisaneden*, 11. b., İstanbul, 1995, s. 178.
Orhan Pamuk, *Kara Kitap*, İstanbul, 1990.
Taciser Belge, *İstanbul*, sayı 2, yaz 1992, s. 109-116.

"CUMHURİYETİN 75. YILI" İÇİN PROJE ELEMANLARI ARIYORUZ

1998, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 yılını dolduracağı bir yıl olacak. Tarih Vakfı tarafından geliştirilen "Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılı" projesi kabul edildi ve uygulamasına geçildi.

Vakfın yürüttüğü projeler:

- 75. Yıl Cumhuriyet Geçitleri ve Cumhuriyet Şenlikleri Tasarımı ve Hazırlıkları,
- 3 x 25 Yıl, Türkiye Cumhuriyeti Sergisi,
- Gençlerin Gözüyle Cumhuriyet Yerel Tarih Yarışması,
- Bilanço '98 Uluslararası Tarih Kongresi (TÜBA ve Türk Sosyal Bilimler Derneği ile),
- Cumhuriyet'in Anıları Sözlü Tarih Projesi ve Belgesel Filmi (Belgesel Sinemacılar Birliği ile),
- Cumhuriyet'in 75 Yılı Sinema ve Tarih Buluşması (TÜRSAK ile),
- Bilanço '98 Yayın Dizisi'nden oluşuyor.

Bu alt projeler bir proje genel koordinatörlüğü ve iletişim merkezinin yönlendirmesi ile gerçekleştirilecek.

75. Yıl hazırlık çalışmalarında bir dizi görevliye ihtiyacımız var. Genel koordinatör yardımcıları, altproje yöneticileri, araştırmacılar, projeler için sponsorluk ve tanıtım görevlileri, yayınlar yöneticisi, finansman müdürü, insan kaynakları sorumlusu, bilgi bankası sorumlusu, bilgi işlemci, bilgisayar teknisyeni, muhasebeci ve deneyimli sekreter...

Bu pozisyonlar için, genel olarak, öncelikle zaman baskısı altında yüksek bir çalışma temposu tutturabilen, dirençli ve istikrarlı, ancak böyle bir çalışma için astronomik ücretler beklemeyen kişiler arıyoruz. Doğal olarak, benzeri türden büyük kültür projelerinde deneyim kazanmış, Vakfımızla öteki sivil toplum kuruluşları, belediyeler ve devlet arasındaki iletişim ve ortak çalışmaların gerektirdiği çok yönlü birikime sahip kişileri tercih ediyoruz. Yönetim ve mali işlerde çalışacak olanlar için çalışacakları projelerin bütçeleri içinde ve zamanında tamamlanmasını gözetebilecek eğitim ve deneyimde olmaları, tanıtım-sponsorluk çalışmalarında görev alacak kişilerin büyük kamu ve özel sektör kuruluşlarıyla, basın-yayın kuruluşlarıyla geniş ve etkili bir ilişki ağına sahip kişiler olması ayrıca önem taşıyor. Tüm personelin, bilgisayar kullanabilen, kişiler olmasına (Windows 95, Word, Excel, Powerpoint ve/veya Logo'yu bilenleri özel bir sevinçle karşılıyoruz), özen gösteriyoruz.

Tüm Tarih Vakfı üyelerinden, Vakıf dostlarından, gönüllülerinden dileğimiz, yukarıdaki pozisyonlar için sayılan özelliklerde ve kısa sürede göreve başlayabilecek kişilerle Vakfın bağlantı kurmasına yardımcı olmaları. Tarih Vakfı'nın güçlüklerle dolu, ancak keyifli çalışma ortamında altı aydan başlayıp, bir buçuk yıla yayılan bir süre boyunca, çalışma arkadaşımız olmak üzere, yakından tanıdığınız, güvendiğiniz kişiler varsa, lütfen, bu kişileri bize önerin. Onların bizimle bağlantı kurmasına yardımcı olun. Son derece dar bir zamanda da olsa, Cumhuriyetin 75 yılının bilançosunu, ülkemizin en iyi kadrolarıyla çalışarak çıkarmak, Cumhuriyet bayramını bir şenliğe dönüştürmek istiyoruz. Lütfen, bu konudaki önerilerinizi faksla, postayla, elektronik postayla Nilüfer Yenigün, Yeşim Yalman'a iletiniz.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
Vali Konağı C. Samsun Ap. No: 57 D: 2-3-4 - 80220 Nişantaşı-İstanbul
Tel: (0212) 233 21 61
Faks: (0212) 234 32 90
e-posta: tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

sinema
tiyatro
opera
bale
kitap
kaset
sergi
imza
söyleşi
fuar
gösteri
konser
kongre
otel
restoran
kafe
bar
gezi
müze
hastane
çiçekçi
kitabevi
eleştiri
tanıtım
telefon
adres

İstanbul cebinizde!...

İstanbul Kültür Sanat Haritası

İSTANBUL KÜLTÜR SANAT HARİTASI

Almak istiyorsanız, abone formunu banka dekontunuzu bize göndermeniz ve kredi kartı seçeneğini işaretleyerek gerekli bilgileri doldurup imzalamanız yeterlidir.

Her işlemleri için 0.212.296 82 41 numaralı telefondan Handan Açıncı'ya ulaşabilirsiniz.

Adres: OMNIA
Sıhhan Sok. AEA İş Hanı No: 126/1
06060 Şişli-İSTANBUL

TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR
KÜLTÜR VE SANAT İÇİN VAKIF

ADI SOYADI	_____
ADRES	_____
TELEFON	_____
FAKS	_____

Bir yıllık abone bedeli: 2.000.000.-T.L.   Altı aylık abone bedeli: 1.200.000.-T.L.

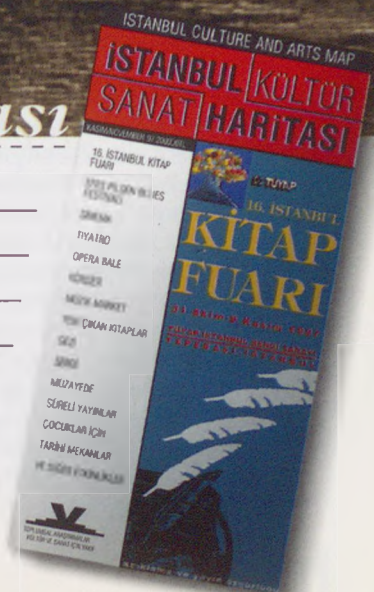
Banka Hesap No: OMNIA TANITIM adına
Akbank Cihangir Şubesi 19468/01-8

Kredi Kartı No:

VISA   EUROCARD - MASTERCARD

Son Kullanma Tarihi: _____

İmza: _____

OMNIA

İSTANBUL SESİ

FINDIKLI PARKI'NIN SAHİBİ KİM?

Bir gün yolunuz bir parktan geçiyor olsa ve siz oturmuş çayınızı tam yudumlarken kazmalı kürekli adamlar gelip, oturduğunuz yeri kazmaya başlasa, ne yapardınız?

İki seçenek var: Bir, kazmalı kürekli adamların yaptıklarıyla ilgilenmeyip, çayınızı yudumlamaya devam edersiniz. İki, parkın ortasında açılan çukurun hayra alamet olmadığını düşünüp, ne yaptıklarını merak edersiniz.

Şıklardan birincisi, olağan bir duruma işaret ediyor. Normal bir vatandaş, eğer bir kamusal mekânda iş yapıyorsa, bunun bir nedeni ve gerekçesi olduğunu bilir. Hem ayrıca neden üstüne vazife olmayan işlere karışsın? Her işin bir sahibi var. Eğer parkın ortasında bir çukur kazılıyorsa, bu çalışma mutlaka belediye, kurul vb kuruluşların bilgisi dahilinde yapılmaktadır. Vatandaşın kamu kuruluşlarına güveni tamdır. Hatta güvenden öte, vatandaş itaat etmeyi bilir. Bilir, çünkü gerektiğinde kendisine fırsat sağlayacak olan odur (Bu gereksiz muhakameyi bile yapmaya gerek duymaz). Yurttaş eğitilmiştir. Duymaz, görmez, ilgilenmez... Çayını yudumlamaya devam eder.

Şıklardan ikincisi, hiç normal bir durum değildir. Paranoyak bir durumdur. Bir parkın içinde kazmalı kürekli adamların ne aradığını, kazılan çukurun ne anlama geldiğini düşünmeye başlarsanız, bu işle ilgili kurumların aldıkları kararların ve yaptıklarının dışında sizin bu işteki anlamsız varlığınız rahatsız edici bir konum kazanır. Gözünüzün önünde cereyan eden şey, akıp giden trafik, koşuşan çocuklar, geçen gemiler, uçan kuşlar gibi olağan bir şey, sizin dışınızda olan biten bir şey olmaktan çıkar, gözünüze batar.

Fındıklı Parkı'nda 10 Kasım günü başımıza geleni anlatıyorum. Parkın ortasındaki kazının bir duvar inşaatı olduğunu fark edince ilk önce Beyoğlu Belediyesi'ni aradık. Hayatımızda herhalde hiç yapmayacağımız bir işi yapıp, doğrudan belediye başkanını bağlamalarını istedik. Bağladılar. Aynı gün, izinsiz duvar inşaatı belediye tarafından durduruldu. 24 Kasım günü duvar inşaatı için kazı yeniden başladı. Bu defa "izinli" olduğunu söylediler (Anlaşılan sit alanının ortasında ciddi tartışmalar yaratacak bir inşaat için bu kadar kolay izin alınıyordu). Bu durumda yardım istemek gerekiyordu. Onu da yaptık. Asıl şaşırtıcı durum bundan sonra başladı. Anlamadığımız nedenlerle, "meslekleri icabı" çok duyarlı olduklarını söyleyen kişiler bu konuda konuşmaktan garip biçimde kaçınıyorlardı. Sanki bizim dışımızdaki ilişkiler ağını örmüştü, bir tek biz, bu ağın içinde yer almadığımız için ne olup bittiğini bir türlü anlayamıyorduk. Çok üsteleince de "Mimar Sinan Üniversitesi içinde gruplar arasındaki birtakım çekişmeler"den söz ettiler. "Üniversitenin parkın bu bölümü üzerindeki tasarruflarına karşı çıkmadan, ya da bu konuda herhangi bir adım atmadan önce, bu davranışın kimin işine yarayıp, kimin işine yaramayacağını iyice düşünmek gerektiğini, ilerici insanların bu konu ile yıpratılmaması gerektiğini" hatırlattılar. Biz, söylediğim gibi, herhalde yeterli yurttaşlık eğitimi almamış olduğumuz için, bundan hiçbir şey anlamadık. Tekrar sordüğümüzde, "Mimarlık Fakültesi dekanı ile görüşün" diye kestirip attılar. Biz de öyle yaptık. Dekan parkın bu bölümünün Hazine'den kendilerine intikal etmiş olduğunu, daha sonra parkta esrar içiliyor diye sürekli şikayet aldıklarını, bu yüzden parkın bu bölümünü duvarla kapatmalarını söyledi. Ama iş bununla bitmiyordu. Biz burada eskiden bulunan bir binaya atfen bir inşaat yapma girişimi olabileceğini, hatta bu inşaatın pro-

jelerinin hazırlanıp 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na verildiğini bir yerlerden duymuştuk. Dekana, bir bina yapma niyetlerinin olup olmadığını sorduk. O da, böyle bir karar almadıklarını söyledi. Bunun üzerine Anıtlar Kurulu'nu aradık. Kuruldaki yetkili kişi, nihayet, toplantıda olmadığı uzun süreli aramaların ve telefonları yüze kapatmaların sonucunda "izinde olduğu süre içinde böyle bir şeyin olup olmadığını bilemeyeceğini" ifade etti. Herhalde kurulda bir kayıt sistemi yoktu. Üniversitenin parka bina yapma niyeti yoksa, parkın bütününe sahiplenme akıllılığını göstermek varken, neden bir bölümünü kapatmaya çalışıyordu? Bunu bir türlü anlayamıyorduk. Üstelik burada ağaçları kesmeden bina yapmak da mümkün değildi. Sit alanları içinde "bina hortlatma yöntemi" ile nice inşaatlar yapıldığını hatırlayınca, içimize kurt düşmüştü bir kere. Bir işe yaramayacağını bile bile Anıtlar Kurulu'na ağaçların tescili ve parkın doğal görünümünü bozacak duvar inşaatının engellenmesi için başvurduk. Hazine'den parkın üniversiteye intikali konusunda kimsenin haberi olmadan iş bitirilmişti. Projenin de Anıtlar Kurulu'ndan geçmesinden sonra geri dönülmez bir noktaya gelmesi ile işin her zaman olduğu gibi açıklığa kavuşacağını düşünüyoruz. Çünkü kitabına uydurulan her iş, sonunda yasaldir. Türkiye'de ise yasalar zaten kitaplarda yer alır.

Konuyla ilgili küçük bir ayrıntı: İstanbul'da, özellikle Bogaziçi Öngörünüm Bölgesi veya yeşil alanlar gibi yapılaşmanın yasal çerçevede sınırlandırıldığı bölgelerde, bürokratik koruma modelinin yarattığı bir bina hortlatma yöntemi vardır. Bina hortlatma yöntemi, çeşitli nedenlerle bina yapılamayan bir yerde, eskiden bulunan bir binaya ait bir belgeye istinaden yapılaşma izni yaratmaya dayanır. Bu yöntemin Erenköy'de, Fenerbahçe'de yıkılan köşkerlerin yerine yapılan 15 katlı binalardan geri

dönme için uygulandığını düşünmeyin. Yöntemin püf noktası, İstanbul'da tıpkı diğer bürokratik koruma uygulamalarında olduğu gibi, normal imar pratikleri ile nüfuz edilemeyen bölgelerde, imar hakkı elde etmek için uydurulan bir yasal kılıf olmasıdır. Eldeki bir fotoğrafa ya da başka bir belgeye istinaden yapılan bina hortlatma uygulamalarının, yeni bina yapmaktan hiçbir farkı yoktur. Çünkü bu yöntemle projelendirilen yapıların farklı bir kentsel düzene ait mekânsal değerleri yeniden üretme potansiyeli bulunmadığı gibi, Fındıklı Parkı'nda olduğu gibi, mevcut mekânsal değerleri de tahrip edici özellikleri bulunabiliyor. İstanbul'daki mevcut değerli yapı kapitalinin, yapılaşma dışı alanlar ve yeşil alan özellikleri taşıyan birçok kent parçasının bu yöntemle, yani "kitabına uydurularak" yok edildiğini hatırlayalım.

Bir de bu konuyla ilgili güzel bir hikâye: Cihangir'de oturan yaşlı ve duyarlı bir vatandaş sonunda okulun bahçesine yaptığı oditoryum, rektörlük gibi kazulet yapıardan rahatsızlık duyar ve Belediye Başkanı'na hitaben tumturaklı bir şikâyet mektubu yazar. Belediye, kaçak yapıları yıkacağına -madem ki bu kişiler bu işin eğitimini ver-

mektedirler ve koruma kurullarında da üyelerler- daha medeni biçimde okulu uyarmayı tercih eder: "Siz ki okulunuzda güzelliğin eğitimini vermektedirsiniz (okulun o zamanki adı Güzel Sanatlar Akademisi'dir) ve okulunuz Cihangir denen semtte oturan bazı zevk sahibi seçkin zevatın görüş alanında bulunmaktadır. Lütfen bu konularda daha dikkatli olun ve herhangi bir şikâyete sebebiyet verip bizi zor durumda bırakmayın."

Gerisi tam bir skandaldır. Beyoğlu Belediye Meclisi 28 Mayıs 1986 tarihli toplantı ve 30 no'lu kararla sarayın ön bahçesinde hiçbir yapının yapılamayacağına, arkada ise geçici (muvakkat) özellikle giriş kulübesi ve lokal gibi birkaç hafif yapının yer alabileceğine dair karar alır. Ancak bu karar da Büyükşehir Belediyesi'nce onaylanmadığı için geçerlilik kazanmaz. Ancak okul bildiğini okur ve Gökkafes, Swiss Otel gibi

benzerlerinden hiç de aşağı kalmayacak bir işe girer. Tarihi saray yapısının öngörünümünü kapatacak biçimde kaçak bir öğretim üyeleri lokali ve öğrenci kantini yapar. Sonrası bildiğiniz hikâye: Osmanlıdaki Batılılaşma heyecanı içinde çok önemli yeri olan, kuruluşunda Beaux Arts eğitim geleneğinin özellikleri olan, Türkiye'nin en köklü ve en eski sanat ve mimarlık okulu koca kuum, büyüdükçe küçülür ve küçük hesaplar peşinde koşan bir zihniyetin etkisinde "rantçı" bir kuruma dönüşür ve geriye bugünkü Mimar Sinan Üniversitesi kalır. Uyum tamdır. Zaten toplumun yaşadığı kente sahip çıkma ve çevreyi koruma bilincinin de bürokratik rant mekanizmalarının saçığındaki çeteleşmiş ilişkiler almıştır. Bu konuyu herhalde ayrıca incelemekte fayda var.

KORHAN GÜMÜŞ

İnsan Yerleşimleri Derneği-İstanbul

yan, belli kesimlere fırsat avantajı sağlamayan bir servisin verilmesi ihtiyacından doğmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının haberleşme, iletişim imkânlarını ve uluslararası ilişkiler geliştirebilmeleri, faaliyetlerini projelendirebilmeleri, kurumsal organizasyonlarını geliştirme faaliyetlerini yeterli hale getirebilmeleri için yetersiz de olsa gönüllü çabalarla başlayan ortak hizmetler geniş bir hareketlilik çemberi oluşturmuştur. Bugün de Türkiye'de sivil kuruluşları ortak olarak ilgilendiren birçok gündem maddesi bulunmaktadır. Bu konulardan biri de "Yerel Gündem" çalışmalarının hayata geçirilmesi ve uygulanması için konular temelinde sivil kuruluşlar arası gelişmelerin takip edilmesidir.

Diğer taraftan BM içinde ve izleme faaliyetlerinde sivil toplumun statüsü, komisyon toplantılarına tam üye sıfatı ile katılımları ve çalışmalara ortak bir program

çinde katkıda bulunmaları da gündemimizde yer almaktadır. Yerel yönetimlerle ilgili yasalarda yapılması planlanan değişiklikler de bu ortak gündemin önemli maddelerinden biridir. Bu hazırlık sürecinde tarafların ve sivil kuruluşların bugüne kadar geliştirmiş oldukları yaklaşımlar ve Türkiye'nin imzalamış bulunduğu uluslararası belgeler uygulama açısından özel bir önem kazanmaktadır. Ayrıca bu

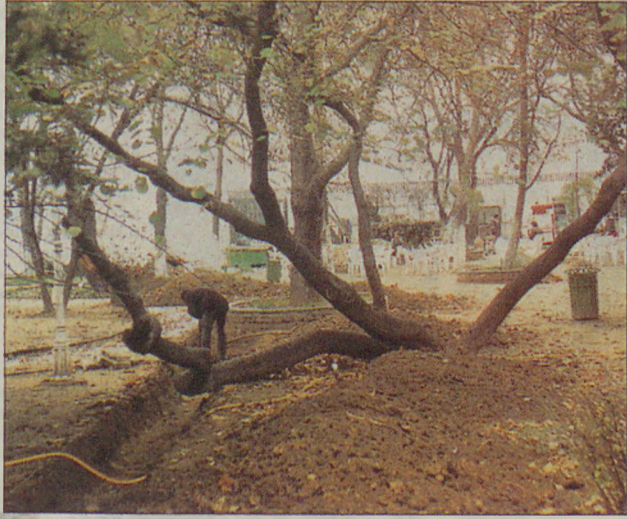
gün bu girişimin geliştirilerek sürdürülmesi için izleme faaliyetlerinin kurumsal yapısında öngörülen koşulların geliştirilmesine ihtiyaç bulunduğunu ifade etmek istiyor ve derneğimizin izleme sürecini geliştirmeyi amaçlayacak bir sorumluluğunun bulunduğunu düşünüyoruz.

Dernek ilk aşamada servis bürosunun hizmetlerinden yararlanarak Türkiye'de ilgi gruplarına göre kişi ve kuruluşların çalışmalar temelinde bir belge bilgi merkezinin oluşturulması, bu çerçevede düzenli bülten, toplantılar, bültenlerin hazırlanmasını ve bilgisayar destekli bir haberleşmeyi öngörmektedir. Servis bürosunun hizmetlerinden yararlanacak gönüllü çalışma gruplarının birinci hedef kitlesini oluşturacak sivil kuruluşlarla birlikte ilgi konularının geliştirilmesi öngörülmektedir. Dernek, sivil kuruluşların öncelikli gündem konularını sahiplenmesi, bu çerçevede

Üniversiteden parka duvar

ALİ KEMAL ERDEM

İSTANBUL - Mimar Sinan Üniversitesi'nin, mülkiyeti kendisinde olduğu gerekçesiyle Fındıklı Parkı'nın bir bölümünü duvarla kapamak istemesi, çevrecileri ayaklandırdı. Bir süre önce, 'izinsiz' olduğu gerekçesiyle belediye tarafından durdurulan duvar inşaatının tekrar başlaması üzerine harekete geçen İnsan Yerleşimleri Derneği, 'Fındıklı Parkı'na sahip çıkalım' kampanyası başlattı. MSÜ Genel Sekreter Yardımcısı Prof. Dr. Önder Korkmaz ise "Hazinesin bize tahsis ettiği alan geri almaya hakkımız var" dedi.

İNSAN YERLEŞİMLERİ DERNEĞİ

İnsan Yerleşimleri Derneği-İstanbul, tüzüğünde de belirtildiği gibi kırsal ve kentsel yerleşim alanlarının kalitesini artırmak, geliştirmek ve korumak amacı çerçevesinde faaliyetler programlamaktadır.

Habitat II Konferansı öncesinde ortaya konan ve çeşitli platformlarda devam eden Evsahibi Komite çalışmaları önemli bir deneyin yaşanma fırsatını sağlamıştır. Bu girişim, Habitat II Evsahibi Komite çalışması içinde yer alan bazı sivil kuruluşlar ve kişilerin ihtiyaçlarından hareketle, tarafsız, herkesin kullanımına açık, temsili niteliği olma-

BM içinde sivilin rolü ve ulusal temelde yasalardaki konuyla ilgili değişiklik maddelerinin geliştirilmesi, çalışma grupları ile irtibatlandırılması ve örneklendirilmesi ve uygulamaların izlenmesini sağlayacak belge bilgi merkezinin oluşturulması gibi faaliyetlerle kamu yönetimleri ile konu temelinde ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

İrtibat için: 0212.244 31 03

BORUSAN KÜLTÜR MERKEZİ

Beyoğlu, 15 Ekim 1997'de İstiklal Caddesi üzerinde yeni bir kültür ve sanat merkezine kavuştu: Borusan Kültür ve Sanat Merkezi. Burası hem bir müzik evi hem de sanat galerisi.

Müzik evi olan bölüm öncelikle Klasik Batı Müziği ve çağdaş müziklerin lise ve üniversite çağındaki gençler tarafından tanınması ve benimsenmesini sağlamayı amaçlıyor. Borusan Oda Orkestrası'nın etkinlikleri ve müzik kütüphanesi bu hedefe ulaşmak için önemli rol oynuyor. Halen 1000 kitap, 500 nota ve 2000 CD bulunan kütüphane, her ay yeni eserlerle zenginleştirilmekte.

Etkinlik salonu 50 kişi kapasiteli. Düzenlenen etkinliklerin ücretsiz olduğu merkezde, haftanın belirli günlerinde dinleti, söyleşi ve lazer disk gösterileri düzenleniyor. Sadece Klasik Batı Müziği değil, Türk Sanat Müziği ile ilgili çalışmalara da yer verilmesi planlanıyor. İzleyiciler bu etkinliklerde, günün konularında uzman kişilerle fikirlerini tartışma ve sohbet olanağı bulabilecek. İstanbul'un kültür ve sanat dünyasındaki hareketliliği yakından takip edebilecekler.

Sanat galerisinde ise çağdaş resim ve heykel yapıtlarına yoğunlaşarak aydınlatıcı, etkileyici ve eğitici etkinlikler sunmak, genç yeteneklerin tanıtılmasını

Borusan Kültür Merkezi geniş bir müzik kütüphanesine sahip.

da öncülük etmek, aynı zamanda ünlü ve değerli uluslararası yeteneklerin ülkemizde tanınmasına olanak sağlamak dileğindedir.

Tel: 0212.292 06 55

Faks: 0212.252 45 91

web sayfası: www.borusansanat.com

e-mail: info@borusansanat.com

BİR TAŞ MEKTEP DİPLOMASI

Genellikle taş malzemeyle inşa edilmelerinden dolayı "taş mektep" adı ile ifade edilen bu eğitim kurumları, sabî denilen beş altı yaşındaki kız ve erkek çocuklarını eğitmek ve okutmak için açılmış ilk tahsil müesseseleridir.⁽¹⁾ Tamamı vakıf olup yaptıranın adını da taşıyan bu mekteplere, Fatih Vakfiyesi'nde Türkçe olarak dârü'tta'lim denilmekle beraber, vakfiyenin Arapçasında "mektep" tabiri kullanılmıştır. Daha sonraki tarihlerde dârül-ilm, muallimhâne ve mektephâne olarak adlandırılmıştır. Hemen her mahallede bulunduğu için halk arasında da "mahalle mektebi" şeklinde isimlendirilmişlerdir. Tanzimat'tan sonra "iptidai" adını alan bu müesseseler Cumhuriyetin başlarında "ilk mektep", daha sonra ilkokul, günümüzde ise ilköğretim okulu adıyla yaşamaya devam etmektedir.

Aynı yüzyılda, Avrupa toplumunda sadece zengin çocuklarına tanınan okuma imkânı karşısında, okulu dar çerçevesinde çıkararak gündelik yaşayışın bir parçası haline getiren Osmanlı'nın⁽²⁾ taş mekteplerinde, eğitim, parasız verilmekle beraber yeme içmenin ve her yıl bir kat elbisenin sağlanması, bazı mekteplerde ise gündelik para verilmesi, eğitime nasıl yaklaşıldığının bir göstergesidir. (Bkz. Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, c. I, s. 87-90).

Fatih Vakfiyesi'nde sibyan mekteplerine ancak yetim çocukların, yetim bulunamazsa fakir çocuklarının alınmasını şart koşmuştur ki, bu dikkate değer bir keyfiyettir. I. Abdülhamid'in yaptırmış olduğu mektep ile ilgili vakıf kaydında "Mektebe devam eden sibyan almış akçe verile" şartı, mektebe devam eden talebe yemektan başka gündelik de verildiğini göstermektedir.⁽³⁾ Bunlara ilaveten, bütün mekteplerde, vakfiyesinde olsun veya olmasın, talebelerin ilkbaharda aileleri ile gezintiye götürülmeleri ise zorunlu bir alettir.

Mehmed Raci Efendi'ye ait M. 1897 tarihli diploma.

Taş mekteplerde yani sibyan mekteplerinde sağlanan bu imkânlar ve hizmetler yanında 19. yüzyılın sonlarında, II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) başarılı ve zeki çocukları teşvik için "Sad Aferin" adlı gümüş nişanın verildiği bilinmektedir. I. Abdülhamid'in (1774-1789) yaptırmış olduğu mektepte çocukların Arapça ve Farsça öğrenmeleri zorunlu kılınmış; Sultan Abdülmecid (1839-1861) tarafından ise 1845 yılında kurulan bir komisyonla mekteplerde okutulan müfredat devlet kontrolü altına alınmış ve ülke çapında okuma-yazma zorunlu kılınarak taş mektep sayısı çoğaltılmıştır. Bezmi Alem Valide Sultan Mektebi (1849) gibi Darülmârif adını alan ve üç yıllık bir program uygulayan mektepler kurulmaya başlanmış, burada okuyanlar ise devlet daireleri için yetiştirilmişlerdir.⁽⁴⁾

İstanbul'da, halen az da olsa mevcudiyetini koruyan İstanbul'da, taş mektep sayısını Evliya Çelebi, 1630 tarihli bir geçit töreninden bahsettiği ünlü Seyahatnâme'sinde 1229 adet olarak vermektedir. Muallim Cevdet'in 1919 tarihli Tedrisat Mecmuası'ndaki bir makalesinde vermiş olduğu listeye göre 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'da 198 taş mektep bulunmaktaydı.⁽⁵⁾

Açık ve kapalı iki mekânın bulunduğu geniş oda ile Muallim ve Kalfa'nın küçük odalarından müteşekkil "sultan" ve "paşa mektepleri" yanında ahşap örneklerin de bulunduğu özgün ve zengin mimariye sahip sibyan mektep yapılarından kâğır olarak inşa edilenler büyük çoğunlukla yazlık ve kışık olmak üzere iki birimli inşa edilmişlerdir.

Bununla beraber az da olsa tek birimli örneklerle de rastlanır. Ahşaptan inşa edilmiş sibyan mektepleri ise daha çok ev mimarisi kapsamına giren mimari bir tarza sahiptir.

Osmanlı mimarisinde sibyan mektep tasarımının ilk prototipi olan açık (yazlık) ve kapalı (kışlık) iki mekânın bulunduğu plan tipine sahip, orijinalliyini günümüze kadar koruyabilmiş olan Bursa Sitti Hatun Mektebi (1459-60) Fatih döneminde inşa edilen bir taş mektep örneğidir. Mektep binası Zağanos Paşa'nın zevcesi Sitti Hatun'un yine kendi adına yaptırdığı cami yanında yer almaktadır.

Sitti Hatun Mektebi'nin yanı sıra, II. Bayezid Külliyesi içerisinde yer

uygulandığını görüyoruz. Mektep, iki beşik tonozlu bir alt yapı üzerinde yükselen tek hacimli bir derslane ile, merdiven sahanlığına bitişik heladan oluşmaktadır.⁽⁶⁾ İstanbul Langa'da 1792 tarihli II. Selim devrinin ilk eseri olan Nazperver Mektebi de iki katlı altı çeşme ve avlulu olarak inşa edilmiştir. Türbe ve sebille beraber 1800 tarihinde inşa ettirilmiş olan Eyüp Şah Sultan Mektebi kâgîr olup iki katlı olarak bir galeri üzerine bindirilmiş açık ve kapalı iki mekândan meydana gelir. Osmanlı İstanbul mahalleleri arasında daha çok tercih edilen ahşap mekteplerden ise Eyüp'te Gülşirin Hatun Mektebi günümüze ulaşabilen nadir ahşap örneklerdendir.

Sultan Ahmed Külliyesi içerisinde yer alan 1617 tarihli taş mektep binası.

alan ve günümüzde Hakkı Tarık Us Kütüphanesi olarak kullanılan taş mektep de bu plan tarzının devamıdır. 1551 tarihli Mimar Sinan'ın İstanbul'daki ilk eseri ve Haseki Hürrem Sultan için yaptırdığı Haseki Külliyesi'nin bir parçası olan sibyan mektebi Sitti Hatun ve Bayezid mekteplerinde uygulanan planın bir devamı olarak karşımıza çıkar.

Taş mekteplerin yer aldıkları külliyeler içerisinde dış avlu çevresinde inşa edildikleri görülmektedir. Sultan Ahmed Külliyesi'nde de dış avlu duvarına bitişik olarak inşa edilen sibyan mektebinin yan yana iki mekândan meydana gelen klasik plan tipine karşılık bu tarihten itibaren burada iki katlı olarak

Taş mekteplerden mezun olunduklarında verilen diplomalar ise antika değeri yanında, Osmanlı kültür tarihi için önem arz eden birer belgedir. Örneğini verdiğimiz taş mektep diploması 1897 tarihli olup Mehmed Raci Efendi'ye* aittir. Kuşadası'ndaki bir taş mektebin varlığı hakkında bilgi vermenin yanı sıra o dönemin sibyan mekteplerinin müfredatı hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.

KUŞADASI MEKTEBİ'NİN İBTİDAİ KISMINA MAHSUS ŞEHADETNAMEDİR

Kur'an-ı Kerim: 10, Tecvid: 10, İlm-i Hâl: 10, Tarih-i Osmanî: 10, Sarf-ı Osmanî: 10, Coğrafya-yı Osmanî: 10, İmlâ:

10, Hesap: 10, Hüsn-i Hat: 10, Mecmu Numara: 90

Kuşadası Mekteb-i ibtidaisi müntehâ sınıfı şâkirdanından Mehmed Raci Efendi bin Tevfik Beğ mekâtib-i ibtidaiyede müddet-i muayyene zarfında tahsili lazım gelen derslerden bâlâda gösterildiği üzere her birinden ibraz eylediği malumata göre takdir olunan kıymeti sahihası cemân doksan adede bâliğ olup kendisi mekteb'e aliyü'l-a'lâ i'tibar olduğundan mekâtib-i ibtidâiyenin mâfevkinde bulunan rüşdiyyeye bilâ-ımtihan kabul olunmak için iş bu şehadetname it'a kılındı.

5 Rebiulevvel 1317-30 Haziran 1315.

Muallim-i evvel, Muallim-i sani, Muavin-i salis

Mekteb-i mezbur şâkirdânının imtihanına memur olan mümeyyiz efendilerin şâkird-i mümâ-ileyh hakkındaki işbu hüsn-i şehâdetleri komisyonumuz tarafından dahî tastik olunmuştur.

30 Haziran 1315/1897.

- Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, Eser Matbaası, İstanbul 1977, c. I-II, s. 82-96.
  - Özgönül Aksoy, "Osmanlı Devri İstanbul'daki Sübyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme", İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul 1968, s. 42.
  - Güneş Ercan, "İstanbul'daki Sibyan Mektepleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü yayınlanmamış tezi, İstanbul 1967.
  - age.
  - Muallim Cevdet, "Cemaat Mekteplerimize Bir Bakış ve Terbiyemizdeki Buhran", Tedrisat Mecmuası, 1919, s. 5-48.
  - Zeynep Nayır, Osmanlı Mimarisinde Sultanahmed Külliyesi ve Sonrası (1609-1690), İ.T.Ü., Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul 1975, s. 81.
- * Osmanlı toplum yapısında çocuk, şahsiyet sahibi olarak görüldüğünden, sözlü ve yazılı belirtmelerde "efendi" ifadesi kullanılmaktadır.

FARUK GÖNCÜOĞLU

İTÜ RADYOSU

İ.T.Ü. Radyosu ülkemizde ilk üniversite radyosu olarak 1945 yılında kurulmuş ve düzenli yayına başlamıştır. 1954 yılında ilk frekans modülasyonlu radyo vericisi gerçekleştirilmiş ve yayına sokulmuştur. 1971 yılında ilk stereo-FM vericisi gerçekleştirilerek stereo yayına başlanmış, 1953 yılında kurulan ülkemizin ilk televizyon istasyonu olan İ.T.Ü. - TV deneme yayınlarına başlamış, zaman içinde gelişen televizyon alt yapısı TRT'nin İstanbul stüdyoları ve

vericisi kurulana kadar TRT'ye de hizmet vermiştir.

Geçmiş yıllarda, Teknik Üniversite Radyosu hakkında yayınlanmış bazı yazılardan alıntılar aktarıyoruz:

RESİMLİ 20. ASIR MECMUASI

14 Mayıs 1953

ŞEHİR DEDİKODULARI

Yazan: Fitne Fücur

"Neden olduğunu pek bilmiyorum, fakat Şu Teknik Üniversite'ye ötedenberi bir sempati vardır. Teknik bahislerde korkunç denecek derecedeki cehaletime rağmen bu Üniversiteyi severim. Galiba bu sempati, Teknik Üniversite-lerinin sanata karşı gösterdiği anlayış ve ilgiden geliyor. Bu gençlik o kadar şurlu, o kadar titiz ve o kadar ciddi bir iş olarak sanatı ele almış ki, memleket hesabına gurur duyuyor insan. Hemen her hafta mektebin sahnesinde birşeyler vardır. Kısa dalga 42 metredeki neşriyatlarını (yayımlarını) methetmeğe lüzum yok artık bütün İstanbul bu istasyonun tiryakisi zaten..."

VARLIK MECMUASI

1 Şubat 1954

"... Teknik Üniversite'nin, mütevazı istasyonu ile, hiç değilse, İstanbullulara yaptığı hizmeti anmadan geçemeyelim. Bu istasyonu idare edenlerin ellerinde mahdut sayıda plakdan mürekkep bir diskotekten başka bir şey yok. Fakat bu plaklarla o kadar güzel konserler tertip ediyorlar ki, bir çok aydın evlerinde, bu istasyon İstanbul Radyosu'nun yerini almaya muvaffak olmuştur. Bir de çalışma saatini iki saatten dörde, beşe çıkarmasını bekliyoruz."

AKŞAM GAZETESİ 1953

Şevket Rado

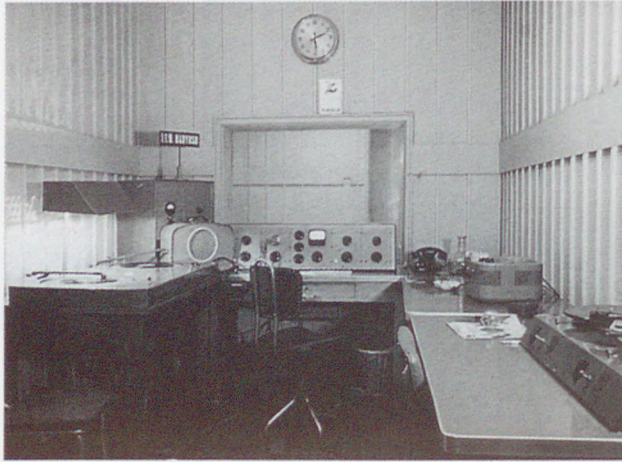
TEKNİK ÜNİVERSİTE RADYOSU

"İstanbul Teknik Üniversite radyosunu dinleyenler günden güne çoğalıyor. Geçenlerde yazdığım bir yazı dolayısıyla Teknik Üniversite Radyosu garp musikisi (Batı müziği) programlarını hazırlayan F. Pasiner'den bir mektup aldım. İçinde bu genç radyo hakkında

dinleyicilerinin de öğrenmek isteyecekleri malumat var.

Teknik Üniversite Radyosu'nun takati (gücü) 500 Wattır. Yakında 1000 Watt'a çıkarılacağı haber veriliyor. Prof. Mustafa Santur ile Doç. Adnan Ataman tarafından yapılmakta olan yeni vericinin tecrübelerine başlanmıştır. Yakında inşa edilecek bir büyük, bir küçük stüdyo ve kontrol odasıyla canlı yayınlar istenilen mükemmeliyete erişecektir.

Şimdiye kadar gelen mektuplardan Teknik Üniversite Radyosu'nun Avustralya, Yeni Zelanda, İsveç, Norveç, İngiltere, Belçika ve Avusturya'dan zaman zaman çok temiz işitildiği öğrenilmiştir. Bu mektuplarda ekseriyetle Teknik

İTÜ Radyosu 1960'lı yıllarda.

Üniversite Radyosu programlarının dünyadaki en mükemmel radyo istasyonlarını aratmayacak tarzda olduğu bildirilmekte imiş ki, bu haksız bir takdir değildir.

Bu genç radyo, garp musikisini daha mükemmel bir şekilde dinleyicilerine vermek istiyor. Fakat ne yazık ki klasik garp musikisi diskoteği pek zengin değildir.

Radyonun Garp musikisi programlarını hazırlayan F. Pasiner diyor ki:

'Elimizdeki bütün imkânlarla bunu telafi etmeye çalışıyoruz. Eğer arzu ettiğimiz bütün eserler elimizde mevcut olsaydı, sizlere çok daha mütenevvi programlar takdim etme zevkini tatmış olacaktık.' Bu satırları müzikseverlerin dikkatine arz ediyorum. Teknik Üniversite Radyosu teşvik edilmeye layık bir istasyondur."

TRT Kanunu ile ülkemizde radyo ve TV yayın tekelinin TRT Kurumuna verilmesi üzerine gerek her akşam düzenli olarak yapılan İ.T.Ü. Radyosu yayınlarına, gerekse haftada bir yapılan İ.T.Ü. - TV yayınlarına son verilmiştir. Radyo, uzun bir aradan sonra iki yıllık bir yeniden yapılanma sonucu hazırlıklarını tamamlamış ve Cumhuriyetin 72. kuruluş yıldönümüne rastgelen 29 Ekim 1995 Pazar günü saat 19:30'da yayınlarına başlamıştır.

Tel: 0212.285 36 96

e-mail: ituradyo@ehb.itu.edu.tr

BİR MEKTUP

Yaşamda öyle kavramlar vardır ki, dünyanın bir yöresinde veya bir kesimindeki insanlar için yalnızca bir kavram oldukları, bir kavram olarak kaldıkları halde, bir başka yöredeki insanlar için son derece hayati değer taşıyabilirler.

Örneğin, ülkemizin batısında yaşayan bir kentli için bir yaşında dişi bir koyunla, yine bir yaşındaki erkek bir koyun arasında hiçbir fark yoktur. Bunların her ikisi de sadece "koyun"dur onun için. Ama ekonomisinin hemen hemen tamamını hayvancılığa dayandırmış Karşlı bir köylü için bunlar yalnızca bir koyun olmanın ötesinde anlamlar taşırlar. Bir yaşındaki erkek koyuna "toklu" der o, bir yaşındaki dişi koyuna da "şişek" dediği gibi ve bunlara özel bir ilgi gösterir. Tıpkı bir müzik market veya bir kitapçı dükkânının vitrininin önünde duran alt kültür katmanındaki sıradan bir insan orada yalnızca bir kaset veya kitap kalabalığı görünürken, bir entelektüel aydının kasetlerin arasından mesela bir "Beethoven'in 9. Senfoni"si, kitapların arasından da yine mesela Ignazio Silone'in Fontamara'sını hemen fark edip heyecanlanması gibi.

Evet, nasıl Karşlı köylüler koyunun çeşitli evrelerine değişik isimler vermişlerse eski İstanbullular da ahşap mimarisinin o zarafet sembolü doyum-suz örneklerini teşkil eden evlerinin antısal olanlarına, bu evlerinin bulun-

dukları mahallere göre değişen isimler vermişlerdir.

Bu cümleden olmak üzere, eski İstanbululların anıtsal evi şehir içinde ise "konak" olmuş, deniz kıyısında ise "yalı" denilmiş ve sayfiye bölgesinde ise de "köşk" tesmiye olunmuştur.

Hal böyleyken, değerli derginizin 23. sayısının 60. sayfasında yer alan "Bir kilise, bir konser" başlıklı yazısında çok muhterem Feride Çiçekoğlu Hanımefendi, eski İstanbul'un bir sayfiye semti olan Fenerbahçe'de konak olduğundan söz etmiş. Oysa, yukarıda da acizane olarak belirttiğim gibi bu mutena sayfiye semtindeki anıtsal binalardan "konak" değil "köşk" olarak söz edilmesi gerektirdi.

Bir dil sürçmesinden kaynaklandığını sandığım bu ufak yanlışlığı affınıza sığınarak düzeltir, saygılarımın lütfen kabulünü arz ederim, efendim.

HÜSEYİN MOVİT

AZERİ PETROLÜ VE BOĞAZLAR

Boğazlarda ciddi boyutlarda tehlikeleri olan tanker kazalarına karşı herhangi bir alt yapı bulunmamaktadır. Bu nedenle, Azeri petrolünün Boğazlar üzerinden taşınmasına, gerekli alt yapı oluşturuluncaya kadar karşı çıkılmalıdır. Ayrıca söz konusu tankerlerin güvenlik standartları üzerine ciddi önlemler alınmalıdır.

Dünya liderleri, Japonya'nın Kyoto kentinde, başta petrol olmak üzere yanıcı fosil yakıtların kullanımının kısıtlanmasını tartışmak üzere toplanırken, son derece dar bir geçiş yolu olan Boğazlardan, iki yıl içerisinde, günde otuz tondan fazla petrol tankerinin çevre ve insan güvenliğini tehdit ederek geçiş yapmasının gündeme gelmesi son derece şaşırtıcıdır. Kaldı ki Boğazlar, halihazırda dünyada en yoğun geçiş trafiği olan su yoludur.

Eğer bu konuya karşı çıkılmazsa, insan hayatını ve çevreyi tahrip edecek olan bir felaketin olması sadece an meselesi olarak görülmektedir.

DHKD Türk hükümetini, Azeri petrolünün taşınmasında diğer alternatiflerin görüşülmesi için diplomatik baskı yollarını kullanmaya davet etmektedir.

RICHARD TITCHEN
DHKD İletişim Danışmanı
Tel: 0212.279 01 39 -40
Faks: 0212.279 55 44

KUŞBAKIŞI ADALAR

İstanbul'a 1500'lü yılların ortasında gelen Rönesans bilgini Fransız Pierre Gilles, *De Bosporo Thracio* (İstanbul Boğazı) adlı eserinde Adalar'ı betimleyen şu satırlara yer verir:

"İstanbul ve Khalkedon'dan (Kadıköy) gelirken ilk ada Prote'dir (Kınalıada). Ada, uzunluğu boyunca kuzeyden güneye doğru uzanır; doğu kıyısı bitişiğinde, aşağısında limanı olan bir köy, köyün yukarısında iki yuvarlak sarnıç vardır; sarnıçlardan büyük olanı, İstanbul'un büyük hamamlarının kubbesi genişliğindedir. Adanın güneyinde Antigone (Burgazada) vardır; adanın güneydoğusunda iki ada gözükür: Bunlardan biri Plati (Yassıada), diğeri Oxia (Sivriada) adını taşır. Sivriada'nın tepesi keskin bir sivriliktedir, her yanı, bazı bölümlerinde adaya çıkılmayacak kadar dik kayalıklarla çevrilidir. Yüksekliği, dikey olarak ölçüldüğünde, İstanbul'un bütün tepelerini aşar. Günümüzde de çok sayıda sarnıç ve başka yapı kalıntılarını barındırır; orada, bir imparatorluk kalesi ve Capri'deki gibi, imparatorların nezivaya çekildikleri bir yer olduğu söylenir. Bu doğru olmalıdır çünkü böyle bir doğal berkitme çok güvenli gözükmektedir. Ada, doğuda

bir limana sahiptir, limanın dalgakıranları parçalanmış olarak yerindedir. Adada bol defne ağacı ve çok sayıda çiçek yetişir ama bu ada etrafındaki istridyeler başka hiçbir yerde tutulmaz. Alçak ve hemen hemen düz olan Yassıada buradan çok uzakta değildir. Zonaras (XII. yy), Yunanlıların şimdi Antigone dedikleri adaya (Burgazada) eskiden Panormos (güvenli liman) denildiğini söyler. Adanın kıyıları kuzeyde dik ve sarp; güneyde tepeye kadar dik kayalıklarla çıkıntılı; batıda yine dik kayalık ancak daha alçaktır. Tepesindeki kutsal kilise hâlâ yerindedir; buna yakın olarak opus signinum yapılı, kubbesi tuğla örgülü bir sarnıç bulunur; yine aynı yerde, her an suyu bulunan birkaç kuyu vardır. Adanın doğu kıyısında bir köy ve köyün etrafında birkaç üzüm bağı yer alır, geri kalan yerler fundalıktır ya da kocayemiş, biberiye, pırnal, lâdenle kaplıdır; küçük taşlar her yeri örter. Köyün karşısında halkın Pitys dediği küçük bir ada (Kaşıkadası) vardır. Artemidoros'un (İÖ II. yy sonu) Pityodes adını verdiği ve anakaradaki Euron karşısında yer aldığını söylediği adıyla, Prinkipo (Büyükada) ya da Antigonina (Antigone; Burgazada) adalarından birinin anlaşılması gerektiğini düşünüyorum. Neden böyle büyük bir ada dururken küçük bir adanın adını ansın? Khal-kitis Adası (Heybeliada) günümüzde Khalkis olarak anılır. Menippos (İÖ I. yy) adanın bakır madenine sahip oldu-

Heybeli Ada ve Ruhban Okulu.

ğunu söyler. Ada, Stephanos'un (Byzantinos, VI. yy) Demonesos dediği adadır. azürtaşına, gözler için ilâç olduğu için altın değerindeki bakırtaşına ve bakıra sahiptir. Bu ada dışında hiçbir adada maden yoktur. Aristoteles'in de (İÖ IV. yy) söyledikleri böyledir: adanın adını Demonesos adlı birinden aldığı, azürtaşı...bakırtaşı ve bakır madenlerine sahip olduğunu söyler; dalgıç bakırı dediği bakırın dalgıçlar tarafından denizin iki kulaç derinliğinden çıkarıldığını anlatır. Aristoteles'e göre, Sikyon'daki eski Apollon kentinde bulunan heykel bu bakırdan yapılmıştır. Güneydeki limanlı girintinin bulunduğu koy dışında adanın her yanı rüzgârlara açıktır. Bu koyun etrafında, bakır ve bakırtaşı kazısından atılan mavi kalıntılarla dolu yığınlar vardır ve kalıntılar arasında mavi saf bakırtaşı topladım. Eğer sığlık yer kazılırsa kuşkusuz Aristoteles'in övdüğü o altın bulunacaktır. Adayı güney denizinden kuzey denizine kesen vadinin sırta doğru yükselen orta bölümündeki manastırın bulunduğu yerde opus signinum işlenmiş, doğuya bakan tepeden akan suyla dolu büyük bir çeşme vardır. Doğuya bakan kıyıda adanın adını taşıyan bir köy, köyün aşağısında gemilerin demirlediği bir liman yer alır. Prinkipo (Büyükada) adını, genç kızıklarını adada yalnızlıkla geçiren hükümdar kızlarından alır. Kedrenos (XI. yy), Iustinianus'un yeğeni Iustinus'un, münzevi yaşam sürdürenler için, İstanbul'un Prinkipo adlı bir dış mahallesinin verdi-

ği bir bina yaptırdığını söyler. Zonaras, Nikephoros'un Eirene'yi, onun bir manastır yaptırdığı Prinkipo adını taşıyan adaya sürgüne gönderdiğini, olasılıkla bundan dolayı adanın bu adı aldığını yazar. Adanın güneydoğusunda kıyı düzlüğüne kurulmuş Prinkipo adını ta-

Kuşbakışı Adalar.

şyan bir köy vardır. Köyün biraz daha güneye dönük kıyısında beşyüzden fazla münzevi kadının yaşamış olduğu bir manastırın heybetli kalıntıları yükselir. Manastırın karşısında, kısa bir mesafede Anterovitos (Anterobinthos; Anterobithos; Terebinthos; Sedefadası) adını taşı-

yan küçük bir ada vardır. Prinkipo köyünün daha aşağısında, aynı kıyıda Karya adını taşıyan başka bir köy bulunur. Köyün yukarısındaki sırt, adayı doğudan batıya ikiye bölen ve iki tepeyle çevrilmiş olan vadiye doğru yükselir. Adanın güneyinde, kıydan uzak olmayan küçük bir ada daha vardır, buna Andron (Neiandros; Neandros; Tavşanadası) adını verirler. Sözümlü ettiğim bütün bu adalar bana karadan kopmuş gözüküyorlar".

Adaların karadan "kopması", yani ada haline gelmesi. Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'ın araştırmalarına göre, İÖ 6000-5500 yıllarına rastlar: İÖ 16000'deki buzul döneminde, dünyadaki deniz düzeyi -120 m.'dir ve Marmara'nın ne Ege ne de Karadeniz'le bir su alışverişi vardır; Marmara, kendi iç su bilançosuna, yağış ya da akarsularına göre değişir; İÖ 7000'li yıllarda dünya deniz düzeyi yaklaşık -45 m.'ye düşünce Adalar hâlâ, günümüzdeki Göztepe vb. gibi, Kocaeli Yarımadası içinde yer alan ön-sıra kara parçalarıdır; su, Adalar-Pendik arasındaki en düşük düzeyin üstüne çıktığında, yani yaklaşık İ.Ö. 6000-5500'de Adalar oluşur ancak, deniz düzeyinin oynamasına bağlı olan değişiklikler yanında tektonik hareketleri de dikkate almak gerekir çünkü, Kuzey Anadolu fay hattı Adaların önünden geçer ve İ.Ö. 1000 yıllarında meydana geldiğini kesinlikle bildiğimiz tektonik hareketlerin etkisiyle Adaların alçalmış ya da yükselmiş olması gerekir; ada kıyılarında tarihöncesi yerleşmelerine rastlanmaması adaların eskiden beri ada olmadıklarını, kıyı şeritlerinin yakın bir geçmişte değiştiğini göstermektedir; olasılıkla, bir süre önce Büyükada ile Moda arasında bulunmuş olan ilk tunç çağı kapları, bir batığa değil, bir tarihöncesi yerleşmeye aittir. Adaların oluşumuyla ilgili sorunlar ayrıntılı jeomorfoloji araştırmalarıyla aydınlaşmaya kavuşacaktır (M. Özdoğan, "The Black Sea, The Sea of Marmara and Bronze Age Archeology, An Archeological Predicament", H. Todorova Festschrift, Sofya, baskıda).

Adalarda yer yer Roma dönemine ait kalıntılar bulunmuştur. Burgazada'nın tepesinde, yıllar önce bulunan ve günümüze ulaşmayan Latince mezar yazıtı dışında, bu yıl Heybeliada'da yaptığımız yüzey araştırması sırasında bu döneme ait beyaz mermer mimari parçalar ve hafriyatın döküldüğü uçta keramik parçalar saptadık. Bizans döneminde ve sonraki yüzyıllarda adalar bir sürgün ve inziva yeri olarak kaldı. Theodoros Stoudites (IX. yy), sürgünü, epigrammalarını, iambos'larını yazdığı

verimli bir inzivaya dönüştürdü. H. Rahmi Gürpınar'dan Sait Faik'e yazarlar, Adaların dingin sessizliğiyle beslendiler.

Geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında Adalar yazlık dinlence konutlarıyla donatıldı. İlk gemi seferleri 1865 yılında kondu, 1816'da 1.200 olan nüfus, 1865'te 6.000'e, 1990 sayımına göre ise 19.413'e ulaştı. Günümüzde artık deniz otobüsleri de Adalarla anakara arasında sefer yapmaktadır. Sivriada ve Tavşanadası yerleşimsiz, Yassıada ve Kaşıkadası özel konumludur. Yassıada, 1960'ların başında Milli Savunma Bakanlığı'na tahsis edildi, şimdi serbest bölge, kumarcane merkezi ya da gemilerin katı atıklarını toplayacak, yakıttan erzağa her tür ihtiyaçlarını karşılayacak bir terminal haline dönüştürülmesi planlanıyor. Sedefadası'nın imarsız kesimi de imara açılmak isteniyor. Kınalıada'nın büyük bir bölümü betonlaştı. Heybeliada'da da inşaatlar sürüyor, bu yıl Mehpere Sokak'taki ahşap konak ve bahçesi yıkılıp yerine on iki dairelik iki apartman yapıldı. Büyükada, tepedeki bir ahşap mimari başeserinin, Rum Yetimhanesi'nin yıkılarak betona dönüştürülmesi; Akdeniz'in en büyük yat limanı yapılması; Viranbağ'ın imara açılması; Yedi-tepe Üniversitesi'yle ya da bir kongre merkezine dönüştürülmesiyle gündemde; Çelik Gülersoy'a göre, "boş mekânları, evleri" pansiyon olacak, böylece "herkes para kazanacak"mış, "İstanbul'un elinde kalmış bu son yeşillikler, ülkenin genel çıkarları doğrultusunda değerlendirilecek"miş.

Adaların yeşil örtüsü, tamamı yaklaşık 11.000 hektarlık Adalar yüzölçümünün %59'u olan orman tahdit sınırları içindeki pinus brutia (kızıl çam) ve makilerdir, önemli bir bölümü de meraklı ada sakinlerinin diktiği sedir, palmye, zakkum, oya ağacı, gelin duvağı, acem borusu gibi ekzotik bitkilerdir (Prof. Dr. Faik Yalınık, *İstanbul Adalarının Doğal ve Ekzotik Bitkileri*, İstanbul Adaları İmar ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1993). Adalarda orman kuran tek ağaç türü olan kızıl çamlar, yapılaşma ve yakın bir zamanda Heybeli'de piknikçilerin çıkardığı orman yangınının da gösterdiği gibi, yangın tehdidi altında. Bu yüzden, bırakalım Adalar münzevilerin sığındığı son ada olsun. Yaşadığımız çağa bakarsak, inziva da bir ihtiyaç değil midir?

* Adaların hava fotoğraflarını çeken PAP Havacılık Ürünleri ve Hizmetleri A.Ş. Müdürü Murat Öztürk'e teşekkür ederiz.

WALD

Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD-World Academy for Local Government and Democracy) yerel yönetim ve demokrasi kavramlarını ortak bir platformda buluşturmak ve aynı amaca yönelik ve birbirine bağımlı bu iki olguyu değişen koşullar ışığında sürekli irdeleyebilmek amacıyla, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, IULA - Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, IULA-EMME Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Orta Doğu Bölge Teşkilatı, MBB-BELBİM İstanbul Belediyesi Bilgi İşlem Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin desteği ve yerel yönetim ve demokrasi dostu bir grup insanın girişimiyle kurulmuştur.

"İstanbul Akademisi" olarak da anılan kuruluş, 8 Temmuz 1992'de çeşitli ülke belediyeleri temsilcilerinin de katılımıyla yapılan uluslararası bir toplantıda ilk kez dünyaya tanıtılmıştır. Ertesi yıl, Akademiye esnek bir yapı kazandırmak amacıyla bir vakıf kurulmuş ve 10 Mayıs 1993'te Vakıf Kurucular Kurulu ve Yönetim Kurulu ilk toplantılarını gerçekleştirmişlerdir.

Akademi'nin kuruluş amacı, bilim insanları, uzmanlar ve uygulayıcılar olan seçilmiş ve atanmış yerel yöneticilerin bir araya geleceği ve yerel demokrasinin gelişmesi ve yerel yönetimlerin hizmet kalitesinin artırılmasını, dolayısıyla insan hakları ve demokrasi kavramlarının yerleşip gelişmesini hedefleyen etkin çalışmaların gerçekleştirileceği ortak bir zemin oluşturmaktadır.

WALD, dünyanın her bölgesinden yerel yönetim ve demokrasi konularıyla ilgili aydın ve uygulamacı insanları bir araya getirerek bilgi ve deneyim alışverişinin sağlanması hedefinin gerçekleştirildiği toplantılar düzenler. Ağırlıkla yerel yönetim ve demokrasi alanında çalışan insanların çağrılı olduğu söz konusu toplantılar dışında daha geniş bir kitleye açık olarak yapılan seminer ve konferans dizileri de düzenlemektedir.

WALD halen diğer etkinlik alanlarının yanı sıra "Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi" başlığını taşıyan ve sivil topluma yönelik olarak düzenlenen bir eğitim proqramını sürdürmektedir. Bu program, daha çok sayıda insanı yerel demokrasi konusunda duyarlılaştırmak, yaşanan mekâna sahip çıkma bilincini güçlendirmek, mekân ve insan ilişkile-

rinin anlaşılmasında daha geniş bir perspektif kazandırabilme amacıyla düzenlenmiştir. Ükemizin önde gelen uzmanlarınca verilen bu programda eğitim konuları arasında Siyasete Giriş; Türkiye'de Siyaset; Dünya'da ve Türkiye'de Yerel Yönetimler; Yerel Siyaset ve Demokrasi, Çoğulculuk, Sivil Toplum; İnsan Hakları/Kentsel Haklar; Kentsel Gelişme/Kentsel Hareketler; Kent Planlaması/Kentsel Kaynaklar ve Kent Maliyesi gibi alanlar yer almaktadır. Programın, yoğun talep nedeniyle belirli aralıklarla tekrarlanması amaçlanmaktadır.

Önümüzdeki çalışma döneminde ise, WALD hem yeni önerdiği projeler hem de devam eden projeleri kapsamında, bilgilendirme, kamuoyu oluşturma ve eğitim işlevlerini görecektir. değişik konuda çok sayıda toplantılar düzenlemeyi sürdürecektir.

WALD ayrıca ilgi alanı içine giren konularda düşünce birikimini sağlamak, bu konulardaki çalışmalara ivme kazandırabilme amacıyla, küçük gruplarca hazırlanan tartışma dokümanlarının üretimini programına başlamış bulunmaktadır.

WALD'ın tamamladığı ya da halen üzerinde çalıştığı projelerden bazıları şunlardır:

- Türkiye'de Demokrasinin Elli Yılı
- Türkiye'de Kentsel Haklar ve Çoğulculuk
- Kent/Göç ve Gençlik
- Türkiye'de İnsan Haklarının Güçlendirilmesi - Çocuk Hakları ve Belediyecilik
- Mahalle Yönetimlerinin Güçlendirilmesi
- Kadın ve Kent: Kentsel Yaşamda Sosyal ve Ekonomik Güç Kazanma
- Belediye Meclis Üyelerine Yönelik Kapasite Geliştirme ve Güçlendirme Projesi
- Kentlerin Yeniden Biçimlenmesi: Kadınların Kente İlişkin Perspektifleri
- Sokaktaki İnsana Yönelik "Haklarımız ve Demokrasi" Eğitimi
- Bir İnsan Hakkı Olarak İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi: Orta Öğretim Kurumları Öğretmenlerine Yönelik Eğitim
- Demokrasi Ansiklopedisi
- WALD, projeleri kapsamında yayımladığı çok sayıda kitabın yanı sıra, IULA-EMME ile birlikte yerel yönetim ve demokrasi konusunda çok kapsamlı bir yayın listesiyle oluşturulmuş bir kütüphaneye de sahiptir.
- WALD, "Journal for Local Democracy" adlı, editörler kurulu, Benjamin Barber, Seyla Benhabib, Dawid Held,

Chris Pickwance gibi alanın önde gelen isimlerinden oluşan uluslararası derginin yayımını 1998 Mayıs ayında gerçekleştirmiş olacaktır.

WALD Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi
Tel: 0212.513 44 05 - 519 00 58
Faks: 0212.519.00 60
e-posta: waldaca@ibm.net

SERENCEBEY'İN İKİ YÜZÜ

Serencebey sayısız kollu upuzun bir dere gibi şehrin tepesinden hızla Boğaz'a doğru akar. Yıldız Sarayı'nın yüksek duvarlarıyla Ortaköy'den, akşamları yediklerini sindiremeyen tok bir boğa yılanına benzeyen Barbaros Bulvarı'yla Abbasağa ve İhlamurdere'den, Yıldız Üniversitesi ile Balmumcu'dan ayrılır. Şehre Menderes'in hediyesi olan dumanlı ve gürültülü Bulvar'dan yükseklerle çıkarak kaçan Serencebey Çırağan'la bu sefer de sahil yolu trafiğinin içine düşer.

Serencebey Yokuşu'nun Sultan II. Abdülhamid'in kuşçubaşısının ardından isimlendirilmesinin üstünden ancak yüz yıl geçmiş olsa da İstanbul'da 1950'den beri su gibi akıp giden izsiz zaman Serencebey'in geçmişinden de çok az tanık bırakmış geriye. Kalanlar, kentin ilk sakinlerinden sayıları onu geçmeyen konaklar, iki yarım çeşme ve sadece birkaç ara sokakta üstünden beton geçmemiş olan yokuş taşları. Yıldız Sarayı milli hazine kapsamında Serencebey'in tepesinde ayakta kalırken geçmişin yaşantısının izleri günümüz gerçekleriyle örtülvermiş.

II. Abdülhamid'in Yıldız sevdayısıyla yoğunluğu artan yokuş, padişahın yatak çarşafı sorumlusu feranşit vekili, padişahın geceliğinden sorumlu paşa, baş saray arabacısı, dini kıyafet sorumlusu, seccadeci paşa gibi saray görevlileriyle, Üsküdar valisi Osman Paşa, ünlü Enver Paşa, II. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Selim ve Şehzade Burhaneddin Efendi gibi hanedan üyelerine ev sahipliği yaptıktan sonra Cumhuriyet döneminde Cemal Reşit Rey, Halide Edip Adıvar ve Mehmet Emin Yurdakul gibi sanatçıları ağırlamış.

Korkulu padişahın yönetim üssü

bugün yepyeni bir doku ve kimlikle karşımızda. 19. yüzyıl boyunca şehre tepeden hükmeden Yıldız bugün sadece mütevazı bir müze olarak yokuşun bir parçası artık. Yıldızlı paşaların yokuşu şimdi Beşiktaş'ın gürültülü kalabalığının içinde yaşıyor. Conrad'ın boş bir bostanda başlayan inşaaı sırasıyla Serencebey Taksi'nin kurulmasına, henüz açılmayan muhtemelen bir iş merkezi ya da şirket binası olan gökdelen camlı binanın ortaya çıkmasına, yıllardır terk edilen Zafir konaklarının satılmasına ve az gelirli ailelerin işgal ettiği ahşap yapıların değerlenip inşaat sektörünün hızla gelişmesine sebep oldu. Yokuştaki kartlı telefon kulübesi de bu açılımın bir göstergesi. Conrad'ı ararken kaybolan yayan turistler ya da elinde puan cetveli Anadolu lisesine kayıt kuyruğuna bir an önce dahil olabilmek için dik yokuştaki bir telefon molası verebilecek olan anneler için... Gözetleme kuleleri

Kâgir Zafir Konağı'nın ardında Conrad Oteli.

ve duvarlarının ardına sakladığı kahverengilere bulanmış eski ahşap konaklarla yokuşu sessizce süzen MIT'in varlığı Serencebey'e yine de eski günlerin ciddi sessizliğinden bir parça katsa da komşu liseden taşan bağırışlar yokuşun tüm hüznünü dağıtır.

Boğaz manzaralı, dolara endekslili lüks apartmanları, köşe başı bakkalları, dershaneleri, sürücü kursları, orta direk konutları, ciyaklayan çocukları, kapı önü çekirdek müdavimi kapıcıları, içeceği gizli kahvehanesi, bilardo salonu,

MIT'i, Yıldız Sarayı müzesi, betonarme lisesi, zaman zaman değerlenen eski karakol binasında şu an, atılan Mimarlar Odası'ndan sonra ikamet etmeye başlayan Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Vakfı daha kuytu bir alanda kalan Tarih Vakfı, devasa cüssesiyle manzaranın keyfini çıkararak çok yıldızlı Conrad Oteli, ve arabaların rahat ulaşmaları için asfalt çılgınlığına gömülerek modern çağa atlayan arnavut kaldırımları ile Serencebey durgun Osmanlı'dan karmaşık 90'lara gelişin renkli bir çerçevesi.

Haftanın tüm sıcak akşam üstleri ve pazar günleri bütün saatler yokuş mahalle çocuklarının hâkimiyetindedir. Elinizde fotoğraf makinesiyle serbestçe dolaşamazsınız. Makinenin markası, fotoğraf çekme sebebi, çeşitli resim istekleri cevaplanması gereken sorulardır. Bir de başa isabet edecek topları düşünerek dikkatlice yürümek gerekir. Aksi halde acımasız kahkahalarla kendinizi alay objesi olarak bulunmanız için bile değildir. Yokuş çocukların olduğu kadar kedi ve köpeklerindir de. Serencebeyli kediler uzak durur, asla yanaşmazlar; kavgadan sağlam çıkan tek gözleri ile sizi süzüp, apartman süsü çöp tenekelerinin önünden uzaklaşmanızı beklerler ki huzurla bu eşsiz hazineleri eşeleyebilsinler. Memeleri emzirmekten sarkmış anne köpekler yorgunlukla geçerken, babalar grup halinde genellikle gün sonunda dolaşmayı seçerler. Bir de yavrular vardır. Nereden çıktıklarını anlamadan üstünüze zıplayıp minik patik izleri ve sevinç salyaları bırakarak sizi oyuna çağırırlar ve yine siz nereye gittiklerini anlayamadan gözden kayboluverirler.

Bakkallarsa yokuşun renkli yamaları gibidir. Altın Bakkal Ismail Yıldız geleneksel bakkal ismini korurken, Usta Gıda Pazarı, İkizler Gıda ve Begüm 2 Gıda çağdışı kalmamak için ve de Morgül Market gibi market dene-

bilecek büyüklüğe geçemedikleri için "gıda" sözcüğüyle modernliği yakalamış sıralanırlar. Usta Gıda Pazarı'nın yanı başındaki küçük apartman bahçesi kapıcılar tarafından çekirdekli sokak sohbetleri için tercih edilir. Altın Bakkal ise kah mahallenin harbi gençleri tarafından kahve, kahve önü, bakkal üçgeni içerisinde uygun görülürken kah ekme arası kaşar, sucuk alan ya da değerlendirecek teklif bekleyen inşaat amelelerine işgal edilir. Altın Bakkal'ın hemen önüne koyduğu fırırlı şemsiyeli

dondurma soğutucusu burayı yazın, sokakların en sadık müdavimleri kapıcı çocuklarının mîknatıs bölgesi haline getirir. Begüm 2 Gıda ise Kalkınma Partisi kurucularından Nuri Demirağ'ın alıp yitdiği konağın yerine yükselen Demirağ Sitesi'nin otoparkını işleten gençler ve arkadaşları tarafından mekân edinilmiştir. Bu yüzden otopark görevli kulübesi kapalıyken arabanızın anahtarını bakkaldan bulma olasılığınız her zaman için çok yüksektir.

Kıraathane görünümü, kahverengiye boyalı, soluk perdeli isimsiz kahvehanenin, ara sıra açılan kapısından eski iskemlelerle okey tahtaları dolu masalar, ve futbolcu posterleri dolu kirli duvarları görünür. Mahalle gençliği ara ara ya yokuşun beş kolunun birleştiği küçük meydana bakan bu kahvehane önünde konuşlanır ya da Renault 9 Springlerinde müziği tüm yokuş sakinlerinin de duyabilecekleri volümde açarak eski köprü altı müdavimlerini kışkıracak gizemlilikteki kâğıt poşete sarılı içkilerini yudumlarlar. Gençliğin gözleri lazeri aratmayacak titizlik ve yoğunlukla secerinizi ve endamınızı tespit ederek mahallenin popülasyon grafiğini oluşturmak üzere verileri itina ile arşivler. Her yaşınız bu gençler tarafından bilinir. Boyunuz ne kadar uzadı, size en iyi giden saç kesimi hangisiydi, kilo gidişatınız vs hafızalarda kayıtlıdır. Tabii ki siz de onları zamanla tanırırsınız. 11-12 yaşlarında yokuş sokakları arası futboluyla uğraşırken, 16-17 yaşlarında Yahya Kemal Parkı'nda basketbol oynadıklarını, 18-19'lu dönemlerde bakkal önü dikilmelerinin başladığını ve ara sıra da dünyanın frakla oynanan tek sporu olan bilardo için yokuşun sonundaki tül perdeli, sigara dumanlı, ışıklı fanta ve cola panolu mahalle bilardo-masa tenisi salonu Enkay'a uğradıklarını bilirsiniz. Conrad sonrası hızla ilerleyen inşaat sektörü sayesinde işçiler de mahallece oldukça benimsenmiş olmalı ki Altın Bakkal'la soluk Kuaför Mustafa arasında bir de dört masalı soluk Birtat Köfte Salonu açıldı. Hatta bu köftecinin işletmecisi de kuaförün ta kendisi. Rc Cola levhalı Birtat Köfte Salonu, çalışıp, yemek yapacak hali kalmamış yokuş sakinlerine hoş yemekler sunabilecekken inşaat işçileri gibi tozlu camlara, kırık masalara ve tatsız inegöl köftelerine dayanabilecek daha masrafsız bir müşteri kitlesine yönelerek kolaya kaçmış. Mahallenin gençleri dışında birtakım adamlar da muhtemelen inşaat sektörü mensupları-akşam üstleri ekmeği arası kaşar ve birayla geriye yatırılmış araba koltuklarına uzanarak müzik dinlemeye bayılır

d'Aronco imzalı türbe ve kitaplık.

oldular. Öyle ki bu giderek yokuşa özgü bir sosyal aktivite oldu.

Serencebey'in birbirleriyle rekabet eden kuaförleri ev kadınlarının bakım-sız olduğu savını da parlak bir sonuçla çürütüyor. Yokuşun altındaki Sadıkoğlu Çıkmaçı'na köşe olan, eski mutasarrıf Celal Bey'in gösterişli konağının yerine dikilen devasa apartmanın alt katını dolduran fosforlu yazılı Metin Kuaför civarın en yenisi. Manikür, pedikür, ağda ve her türlü saç bakımını gerçekleştirmesine rağmen biraz tenha. Muhtarievvel Sokağı'nın son beş-altı yıldır bir parçası olan Ertuğrul Kuaför ise açıkça en çok tercih edilen bakım durağı. Boyası gelen 65 yaş üstü hanımlardan, hafta sonu için fön, yaz için meç yaptıran genç kızlardan, kırk yılda bir çıkan özel geceler için havalı saç yaptıran ev hanımı eşlerden seçme müşterileri var. Köfte salonu işletmecisi soluk renkli kuaföre ise ne giren görünür ne de çıkan.

Bakımlı annelerin zeki çocukları ise gelececeklerini güvence altına alabilecek için kapı, en kötü ihtimalle sokak komşuları olan dersanelere koşuyorlar. Bunları sadece mahalle bazlı sanmayın sakın; öğrenci yetiştirme merkezi Beşiktaş'ı daha da içerilere getiren ilçeler arası geniş çaplı dersaneler bunlar. Eski Kahvecibaşı Konağı'nın arazisinde oturan MEF, karşısına yeni yangın merdivenli binasıyla dikilen Yıldız'a, Yıldız'a, çaprazındaki kolejlere hazırlık kursu Petek'e bakıyor. Multifonksiyonel

Petek ayrıca sürücü kursu da. Dik Çitlenbik Sokağı'nın sonu ise yola, geçmişin papatyalarını yaşatan levhası ile Anafan Dershaneleriyle kavuşuyor. Bütün bu dersaneler yiyecek sektörünü de hareketlendirmiş durumda. Yokuşun sonunda duran Kul Pide Kebap Salonu bunlardan biri. Bu kısımda ayrıca Onur Eczanesi, Işır Elektrik, Erhan Elektrik, Mutlu Sıhhi Tesisat da yerlerini almış durumda. Rant değeri yüksek, önü açık, istikbali parlak Serencebey Yokuşu'nun iki emlakçısı, Yurtalan ve Nil-Ser Emlak da dersanelere yakın olmayı seçmişler. Diğer bir dükkân silsilesi de yokuşu Barbaros Bulvarı'na bağlayan Mazhar Paşa Sokak'ta. Fotokopi, cilt, plotter, ozalit ihtiyaçlarını gideren Uno Copy ve ayrıca scanner servisi de veren Uno Copy 2, mimarların, şehir planlamacılarının, baskı-dizgi yaptıranların, Yıldız Teknik, İTÜ ve Mimar Sinan Üniversitesi öğrencilerinin buraya akın etmesini sağlıyor. Sadece fotokopi çekirmek, ödev ya da tezlerini bilgisayarda yazdırmak ya da çıkış almak isteyenler ise Muhtarievvel Sokak'taki fotokopileri tercih ediyorlar.

Bütün bu yeni karmaşıklıkların yanında Çitlenbik Sokağı yokuşun geçmişinden örnekler barındıran nadir sokaklardan. Yıldızlı Osmanlıların sokağı şimdilerde dolarla ev tutabilen zenginlerle Almanların çoğunluğunu oluşturduğu yabancıların mekânı. Girişte solda şimdiki 6-7 apartmanın kapladığı alan II. Abdülhamid'in yakınlarından Rifa-ı Sayya-

dı Şeyhi Ebulhüda Efendi'nin tekkesi, konağı ve bahçesine aitmiş. Abdülhamid'in devrilmesi onu Mısır'a kaçmaya mecbur bırakınca arazi Mısırlı Yahudi Abadi adlı bankere ipotekleniyor. Abadi bir İstanbul yangını sonrası geride kalan tek binada uzun bir süre yaşıyor ve ancak yıllar sonra araziyi parselleyerek satışa çıkarıyor. Sayesinde günümüzdeki bitişik nizam çirkin apartmanlara kavuşuyoruz böylece. Sokaktaki tek restore edilmiş olan konak ünlü Enver Paşa'nınmış. Konak bugün tepeden yıllardır hâkim olduğu manzarayı seyretmeye devam ediyor ama bahçesinde artık şanslı bir apartman oturmakta. Eski bir Serencebeylinin fısıldağına göre bir zamanlar yine Enver Paşa ailesinin bir üyesine ait olan komşu konak daha sonra SadıkHzade olarak ismini değiştiren Karadenizli müteahhit Keleş Kaptan'ın oluyor. Aile, konağın bahçesine inşa ettikleri heykelli bir villada yaşarken konak daha yeni restore ediliyor ve hemen arkasındaki SadıkHzade ismini alan çıkma bakan arazide de Canikom Sitesi inşaatı sürüyor.

Serencebey dini bütündür de. İncecik gövdesinde 3 tane cami taşır. Zamanın cuma selamlıklarının gözdesi süslü Yıldız Camii, Ertuğrul Tekke Camii adını alan eski Şazeli Tekkesi ve Abdülmeccid Sultan'ın annesi Bezmiâlem Valide Sultan'ın yaptırdığı küçük cami şimdi eski şaşalarını kaybetmiş olsalar da herhangi bir mahalle camii olmadıklarını belirten bir gururla ayakta dururlar. Abdülhamid kendisini Yıldız'a, bürokratlarını ve hanedanını da Serencebey'e yerleştirirken 1887'de de Trablusgarb'lı Şazeli tarikatı şeyhi Hamza Efendi'yi, üçüncü eşini de takdim ederek, ailesi ve müridleriyle saray mimarı Tahir Paşa'ya yaptırdığı kâgir ve ahşap konaklara oturtur. 1905-1906 yıllarında tekkeye eklenen meşhur Raimondo d'Aronco tarafından tasarlanan türbe, kitaplık ve çeşme bugün ne yazık ki hakettikleri ilgiyi göremiyorlar. 1992'de TC Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan ve yarıda terk edilen restorasyon sonrasında çeşme, kırık ve bakımsız kaldırımın altına gömülürken, tarihi parçaları bir önceki restorasyonda kaybolan kitaplık sessizce tek başına duruyor ve sadece türbe geceleri elektrikli kandilleriyle ışılıyor. İbrahim Çallı'nın arkadaşı ressam Mehmet Ali Langa, Cambridge Üniversitesi profesörlerinden Abdül Kadir Zafir, ilk kadın sosyolog ve gazete yazarlarından Esmâ Zafir, din bilimci Halil Zafir, ve Sedat Hakkı Eldem'in zamandaşı mimar Abidin Zafir hepsi Zafir konaklarında ve

Serencebey'de yetişerek şehrin bir parçası olan ünlüler.

Öykümüz çok tanıdık ve bildik alanında. Halide Edip Adıvar'ın mor salkımları bugün Serencebey'in beton duvarları süslüyorlar sadece. MİT'in restore ederek lokale çevirdiği II. Abdülhamid'in en küçük kızı Ayşe Sultan'ın konağı, çocuk yuvası olarak kullanılan beyaz köşk, bir vakitler Mehmed Emin Yurdakul'un yaşadığı şimdi satışa çıkan konak ve yokuşun arkasına gizlenerek çürümeye bırakılan tek tük ahşap evler Serencebey'in yeni kuşak apartmanları arasında yaşamlarını sürdürüyorlar. Bugünün egzoz dumanı bize eskiyi büyüklü bir pakette aratıyor ama geçmişin yansımaları aldatıcı olsa da yine de bir gerçeği gösteriyor. Şehir bugün hak etmiyor.

ESRA AYSU AYSUN

ACİL İHTİYAÇ PROJESİ

Ülkemizde oldukça zor koşullarda yaşayan pek çok kişi var. Onların yaşam mücadelesini bir parça kolaylaştırmak için Acil İhtiyaç Projesi Vakfı'nda nefes almadan çalışıyoruz. Amacımız sizlerin katkılarıyla toplayacağımız eşya, kitap, gıda ve temizlik maddelerini ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak ve bunu bir motivasyon aracı olarak da kullanarak eğitim ve sağlık alanındaki projelerimizi mümkün olduğunca çok yerde uygulamak...

A.İ.P. Vakfı'nda sadece paranın çözüm olmadığına, ortak katılım ile ortaya çıkacak enerjinin kişiye tekrar mutluluk ve huzur olarak dönüşeceğine inanan herkes yer alıyor; emekliler, ev hanımları, iş adamları, doktorlar, öğrenciler, bilim adamları, sekreterler, memurlar, öğretmenler, sanatçılar, kısacası başkaları için hâlâ yapacak bir şeyleri olduğuna inanan herkes var.

Acil İhtiyaç Projesi Gönüllüleri olarak 1993 Eylül ayından bu yana Türkiye'nin dört bir yanındaki ihtiyaç sahiplerine, özellikle ilkökul ve liselerde yoğunlaşarak 20.000 koliyi aşkın eşya gönderdik. Amacımız, yardım ettiğimiz kişi ve kurumlara eşya göndermekle kalmayıp onlara üretkenlik de kazandırmak. Örneğin, bir ilkökulun onarılmasına yardım ediyor ve öğrencilerine

giyecek veriyorsak, o okulun öğrencileri de bahçeyi çiçeklendirmek ve yeşillendirmekle yükümlü oluyor. Ya da eşya yolladığımız çocuklar, bir başka şehirdeki özürllüler yararına yapılmış kartları boyuyor ve onlara gelir sağlamak üzere geri yolluyorlar.

Ailelere maddi ve manevi destek, burs, basın, radyo, büyük parça eşya dağıtımı, eşya tanzimi, eğitim, evlerden eşya toplama, firmalarla bağlantı, kitap tanzimi, finans sağlamak, halkla ilişkiler, malzeme temini, nakliye, standlarda görev alma, projeleri yeni görevlilere aktarma, sekreteryaya, saha çalışması, şehir dışı tespit çalışması, sağlık, çevresine A.İ.P. Vakfı'nı tanıtmak, okuma evleri, kermesler, ihtiyaç sahibi tesbit, okul kampanyaları, diğer vakıf ve derneklere bağlantı, yerel yönetimlerle bağlantı, yiyecek ve temizlik malzemesi temini.

NELER VEREBİLİRSİNİZ ?

Evlerimizde artık ihtiyacımız olmayan neler biriktirmiyoruz ki! (Elbise, ayakkabı, çanta, aksesuar, ansiklopedi, kırtasiye, oyuncak, ev eşyası, yerli-yabancı gazete, dergi, atık kâğıt, çuval, karton, kola, şiş, tıg, kalmış yün iplikler, büyük parça eşya, buzdolabı, fırın, vb.) Bazen sıkı sıkıya sarıldığımız anılar, bazen de vakitsizlik ve üşengeçlik, bu eşyaları ayıklayıp yenilerine yer açmaktan bizi alıkoyuyor. Oysa, beklettiğimiz her eşya bir başka kişinin hayallerini süslüyor olabilir.

A.İ.P. Vakfı'nı eğitim ve sağlık üzerine kurduk. Gelecekteki en önemli hedefimiz eğitimin yanı sıra sağlık alanındaki çalışmalarımızı da genişletmek.

ACİL İHTİYAÇ PROJESİ GÖNÜLLÜLERİ

Tel: 0212.534 33 82
Ahmediye Caddesi No: 60
Aksaray

GÖKYÜZÜ KARARMASIN

Kentimiz her gün tarihi güzelliklerinden bir parçasını daha yitiriyor.

Bunun birçok nedeninden birisi de kuraları çiğnemekten çekinmeyen herkesin, servetiyle orantılı olarak göz koyduğu rantı eninde sonunda eline geçirebilmesidir.

Kentin silüetine çakılmış bir çirkinlik anıtı olarak Dolmabahçe sirtlarında

belirginleşen Gökkafe, bugüne kadar birçok dava konusu olmuş, birçok kez yapımı durdurulmuş ve nihayet bulunmuş yeşil alan "özel turizm alanı" ilan edilerek karar yetkisi yerel yönetimlerin elinden alınmıştır. Burası aynı zamanda bir sit alanıdır ve Dolmabahçe Stadyumu ile Saray'ı kaydırma tehlikesi konusundaki bilimsel çalışmalar tamamlanmamıştır.

Kısacası, on milyon İstanbullunun gökyüzünü lekeleyecek olan ucubeyle ilgili karar birkaç politikacı ve bürokratin baskılara göğüs germe kapasitelerine (şayet böyle bir niyetleri varsa) bağlı kalmış bulunuyor.

İmar planlarının hepsine, şehircilik anlayışlarına, kent trafiğine, estetiğe, hemşehri haklarına, hukuk devletine, saygılı yaşama ve İstanbul'un tarihine karşı bir suç olan Gökkafe'ye karşı duyarlılığımızı belirtiyor; tüm hemşehrilerimizin ve yetkililerin dikkatini çekmek istiyoruz.

28 Aralık Pazar günü, Gökkafe'nin önündeyiz... Mahkeme kararlarını, şehircilik ilkelerini, imar yasalarını, kent ahlakını hiçe saydırmayalım...

Bu şehrin sahipleri var.

ŞEHRİN SAHİPLERİ PLATFORMU

ŞEHRİN SAHİPLERİ KİMLERDİR?

Şehrin gerçek sahipleri yurttaşlık görevlerini yerine getirenler, atık su, elektrik ve temizlik vergisini ödeyenler, doğaya karşı duyarlı olanlar, haksız rant peşinde koşmayanlardır.

En kısa ifadesiyle, şehrimizin kötü yönetilmesine karşı çıkan hür fikirli yurttaşlardır.

Kentlerimizin yıllar boyu kötü yönetilmesi günlük yaşamımızın kalitesini olabildiğince düşürdü. Daha bu eski birikmiş sorunlara eğilmeye fırsat kalmadan birçok yeni felaket tehdidiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Beykoz ve Sarıyer ormanlarının yağması, Gökkafe, gökdelenler kuşağı, yeşil alanların otoparklara dönüştürülmesi, üçüncü köprü gibi geleceğimizi karartacak bir dizi olay karnımıza geldi.

Kötü yönetimin birinci nedeni, İstanbul'da her yıl yaratılan devlet bütçesi büyüklüğündeki rantların paylaşım hırsıdır.

İkinci neden rant paylaşımının sadece bir avuç kişi tarafından değil, irili

ufaklı servet ve/veya yetki sahibi yüzbinlerce kişi tarafından yapılıyor olmasıdır.

Üçüncü neden ulaşım ve her çeşit enerji kullanımının rasyonel hesaplara değil, günlük çözümlere veya çıkarlara dayalı bir dar görüşlülükle yapılmasıdır. Ulaştırma ve enerji kullanım modellerindeki hatalar üretimde ve günlük hayatta cebimizden çıkan her 100 liranın yaklaşık 40 lirasını; vakit olarak da ev dışında geçirdiğimiz saatlerin % 25'inden fazlasını yutmaktadır. Kötü kentleşme modeli doğa tahribinin yanı sıra enflasyonun da başta gelen nedenlerinden birisidir.

Gerek atanmış, gerekse de seçilmiş yöneticiler çoğu kez, ya rant paylaşım çarkları içinde eriyorlar ya da etkisizleşiyorlar.

Herşeye rağmen, birçok alanda iyileştirmeler olabilir. Ancak akıp giden

her gün, bu iyileştirmelerin maliyetinde çok büyük ve kimi zaman da telafi edilemeyecek artışlara yol açmaktadır. Göksu Deresi'nin arkasındaki rüşvet siterlerinin katlettiği ormanları kim geri getirebilir.

Yapılması gerekenleri bizzat takip etmekten başka bir yol görünmüyor. Sorumluluklarımıza sırt çevirdiçe hayatımız kötüleşiyor.

Tüm eksiklerine rağmen, imar planlarının daha fazla delinmesini önlemek, İmar planlarının iyileştirilmesine çalışmak, kent ahlakını benimseyen ve benimsemeye yatkın olan yurttaşları desteklemek, doğaya duyarlı tutum ve girişimleri artırmak, enerji kullanımını ve ulaşımda doğayı ve insanları gözetim modelleri geliştirmek, uygulamaları bu

yöne çekmek ve daha kaliteli ve insana saygılı bir yaşam için uğraş verilmelidir.

Bu alanda çalışan herkesin iyi gayretlerinin ayrı ayrı değer taşıdığına, bunların biraraya gelmesiyle daha hızlı yol alınabileceğine inanıyoruz.

İŞİL YILDIRIM

Şehrin Sahipleri Platformu

Tel: 0216.310 11 59

İSTANBUL MÜZİK ŞENLİĞİ-1

25-26 Ekim tarihleri arasında Harbiye Askeri Müze ve Kültür Sitesi'nde, şenlikli bir şenlik yaşandı: "İstanbul Müzik Şenliği-1". Açık Radyo ve Pozitif'in işbirliğiyle gerçekleşen şenlikte

birçok kişi ve kuruluş da gönüllü olarak yer aldı. İki gün süren ve birbirini aralıksız takip eden programı yaklaşık 7000 İstanbullu izledi. Şenlik belirli başlıklar altında toplanmış etkinliklerden oluşmuştu. Bunlardan kısaca söz edecek olursak; Konserler, Dinleti-Söyleşiler, Atölye Çalışmaları, Paneller, Çocuklara Yönelik Etkinlikler, Sergi, Tanıtım Masaları, CD ve Kitap Satış (İmza) Masaları ve soluk almak isteyenler için "Otlardan Birkaç Nota" Mutfak'ıydı.

Toplam 26 konser verildi. Bu gruplar arasında; Lawrence "Butch" Morris, Süleyman Erguner En-

semble, Sumitra Guha ve Grubu, Zen, Ayşe Tütüncü "Piyano Perküsyon" Grubu, Yıldız İbrahimova-Erol Erdiç, Borusan Oda Orkestrası, Önder Focan Grup, Dersaadet Oda Müziği Topluluğu, Grup Mediterranean, Los Paşoros Sefaradis, İstanbul Blues Kumpanyası, Kırklarelili Mister Raci ve Arkadaşları da bulunmaktaydı.

Dinleti-Söyleşilerde; "İçgüdü-Ton", "Halk Müziğimiz", "Çağdaş Müzik / Çağdaş Müziğimiz", "Taş Plakta Erken Pop", "Karadeniz Müziği", "Klasik Türk Müziği'nin Çağdaş Yorumu", "Conducti-on-Conducted Improvisation", "Çağdaş Caz", "Arabesk ve Pop Müziğin İlişkisi", "Rock Dünyası", "Gandharva Veda Müziği", "Müzik Kapitülasyonları - Alla Turka Müzik", "Türk Müziği'nin Terapi

Değeri", "Bilgisayar ve Müzik" başlıklı konular kimi kez müzik eşliğinde izlendi.

Şenlik süresince yapılan beş ayrı panelde "Telif Hakları"ndan "İstanbul Müzik Mozağı"ne kadar çeşitli konular da tartışıldı.

Atölye çalışmalarında kimi izleyici yalnızca doğal ses değil vücut sesini de kullanmayı denedi, kimisi vücut dengesinin yerçekimi ile olan ilişkisi üzerine düşündü, kimi "diciridu" isimli eski bir Avustralya çalgısını tanıdı ya da Ça Ça Ça dansının temel adımlarını öğrendi. Avilène Çakıcı Arrindell'in yönettiği atölye çalışması iki kişi ile başladı. On beş dakika sonra, izleyicilerinin çoğu ayağa kalkarak dans etmeye başladılar. Bu atölyede Rumba ve Ça Ça Ça danslarının yanı sıra Latin dansları tarihinden de kısaca söz edildi.

Her zaman, her yerde olduğu gibi en şenlikli ve cıvıltılı bölüm ise Çocuk Etkinlikleri'nin olduğu yerd. Çocuklar eğitici ve eğlenceli bir video filmi izleyebildiler, atık malzemeden ürettikleri kendi çalgılarını boyadılar ve onları kullanmayı denediler, temel müzik eğitimiyle ilgili bilgilere ulaşırken doyasıya eğlendiler.

Midesine düşkün müzikseverler de unutulmamıştı; Açık Radyo'da "Tad Muhabbetleri" programı yapımcısı Engin Akın'ın tarifleriyle, değişik otlardan yapılan lezzetli yiyecekler servise sunuldu. "Otlardan Birkaç Nota" isimli bu mutfak önemli ilgi odaklarından biriydi. Birinci gün ikiyüz elli kişilik hazırlanan yemek öğlen üzeri saatlerinde tüketilmişti.

Şenlik sırasında dağıtılan tanıtım kitapçığında geniş kapsamlı bir müzik fihristi de yer almaktaydı.

ÜÇ ANAHTAR KELİME

Herşey Hemingway ile başladı. Daha doğrusu onun çevirimiyle. Enerst Hemingway Avrupa'da geçirdiği gençlik ve yetişme yıllarının bir bölümünü "Paris Taşınabilir Bir Şölendir" başlığıyla yayımladıktan sonra, bu kitap uzun yıllar önce Paris Bir Şenliktir adı altında Türkçeye çevrildi. Kızılca kıyamet de ondan sonra koptu: Ülkenin bilumum hevesli yazarları, acemi köşe yazarları, radyo ve televizyon programcıları ve başkaları, akla gelebilecek her türlü olayı: "Bir Şenliktir..." diyerek -hem de devrik tümceyle, ki bunda çevirmenin zerrece suçu yok, devrik tümcenin işi daha şairane kıldığını düşünüyorsa

gerek insanlar- bize sundular. O mahut kitap yayınlandığından bu yana, içimiz dışımız şenlik oldu. Öyle ki, her mevsim, günde yirmi dört saat şenlik halinde yaşar olduk dence yeridir hani. Sürekli bir şenlik hali yani. (Hayatın sanatı taklit etmesinin iyi bir örneği. Aslında, böyle bakınca her şeyin George Orwell'le başladığını da düşünmemek elde değil: "Yenidilinde "Aşk Nefrettir" sloganını ortaya atan o değil miydi?)

İşin garip yanı, bu durum, bir yandan da, daha vahim bir durumu ortaya çıkartmaktaydı: Herşey, dağ taş şenlikli şenlik olmasına da, ortalıkta şenlik filan yoktu aslında ve işin kötüsü, bizim şenliklere adamakıllı ihtiyacımız vardı.

Ansiklopedi şöyle tanımlıyor şenliği: "Bir bayramı, sevinçli bir olayı kutlamak (...) amacıyla düzenlenen coşkulu eğlence ve gösteri." Bu tanıımı esas alırsak, böyle coşkulu ve sevinçli bir eğlence ve gösteriden oluşan bir şenlik olayını, bırakınız yaşamak, böyle bir şeye tanık olduğumuzu bile kolay kolay söyleyemeyiz bugüne kadar. Aynı madde, Osmanlıların şenliklerinde insanların "kol oyunu, ortaoyunu ve gölgeoyunu gösterilerini, cambazların, zorbazla-

rın, şemşirbazların, kuzebazların, gürzbazların, yılanbazların, kuklacıların, matrakçıların, okçuların... sergiledikleri hünerleri" izlediğini yazıyor.

Şimdi: Boşaltılan kavramların içini doldurmak için hamle etmek zamanıdır. İşte biz de bir yerinden başlayalım istedik. "Müzikle ilgili her kesimden insanı tek bir çatı altında keyifli bir ortamda buluşturmaktan söz ediyoruz. Yani, Türkler, Bulgarlar, Rumlar, Yahudiler, Amerikalılar, Almanlar, Romanlar, Hintliler, beyazlarla siyahlar, başka renkliler, gökkuşağının yedi rengi... Yedi düvelden insan yani. Yediden yetmişe herkesin iki gün boyunca müzik cambazlarının, dilbazlarının, matrakçıların büyüdü dünyası etrafında dönensinler, çalsınlar, oynasınlar, dinlesinler, düşünsünler, konuşsunlar, tartışınlar, yesinler, içsinler... velhasıl coşkuyla eğleninler ve gösterinin bir parçası olsunlar istedik. Burada gösten üç elma düşüyor: üç adet anahtar kelime var: Müzik, Katılım, Eğlence.

Bu üçündense tek bir kelime çıkıyor zaten: Şenlik.

ÖMER MADRA

İSTANBUL MÜZİK ŞENLİĞİ-II İÇİN AÇIK ÇAĞRI

Hem müzikseverlere, hem de müzik profesyonellerine bir çağrımız var:

Biz bu işe girişirken, müzikle ilgili kuruluşların ve müzisyenlerin bir kısmına türlü nedenlerden dolayı ulaşamadık. (Bunu, birinci şenlik programının oluşturulmasından sonra bize ulaşan çeşitli katılım taleplerinden anlıyoruz.) Ayrıca "yaparken öğrenme" ilkesinden hareketle, hazırlık süreci sırasında aklımıza gelen bin bir fikrin hepsini hayata geçirme fırsatını da bulamadık.

Bu şenliğin bir başka hedefi de Türkiye'de enstrüman yapımcılarından, CD dağıtımcılarına kadar uzanan geniş müzik yelpazesinde kapsamlı bir "müzik fihristi" çıkarmak.

Bütün bunları gerçekleştirebilmek için müzik dünyası ile ilgili herkesin katkılarına ihtiyacımız var.

Yani, İstanbul Müzik Şenliği'nde anahtar kelime: Katılım!

İkinci şenliğin birincisinden çok daha zengin bir katılımı içermesi için şimdi harekete geçmenin tam zamanı. Tüm talep, fikir ve önerilerinize açık olduğumuzu söylemeye bile gerek yok herhalde.

Katkılarınızı bekliyoruz.

İSTANBUL MÜZİK ŞENLİĞİ
Havyar Sokak no.54 Cihangir 80060 İstanbul
Tel: 0212.252 51 67 Faks: 0212.245 41 76

KIRKLARELİ İSTANBUL BULUŞMASI

Ekim ayının yağmurlu günlerinden birinde, İstanbul için yepyeni bir devrimin içindeyiz. Gerçek anlamda şenlikli bir müzik şenliği yaşanıyor şehirde. İki gün boyunca süren etkinlik dizisinde, neredeyse hiç nefes alamayan izleyiciler koşuşturup duruyorlar. Mekan pek de alışık olmadığımız bir yer, Askeri Müze'nin salonları. Görkemiyile, aristokrat baskısını görmezden gelsek bile militarist yoğunluğu kaçınılmaz olarak hissediliyor. Oysa, "Acaba nasıl olur?" sorularını hızla bir kenara bırakıyoruz, çünkü her şey gayet iyi oluyor. Şenlik öylesine baskın ki bütün savaşların ve yeni bir savaş için hazırlık yapan bütün antlaşmaların gölgesini siliveriyor belgelerden.

Cumartesi öğleden sonra, saat 15.30, salon hınca hınç dolu. Harbiye Askeri Müzesi'nin en ilgi çekici salonlarından Top Teşhir Salonu. Şenliğin heyecanla beklenen konserlerinden biri, "Kırlarelili Mister Raci ve Arkadaşları".

Mister Raci, yani Raci İtik 1947 Kırlareli doğumlu. Meşhur Kara Hüseyin'in oğlu. Tanıtım broşüründe ünlü müzik ustası Kara Hüseyin'in geleneğini sürdürdüğünden söz ediliyor. Kırlareli ise kırk yiğidin adıyla yazılmış bir destansı şehir. Şehrin tarihinden söz edilirken "döğüşmesini bildiği kadar eğlenmesini de bildi tarihi boyunca" diye özenle belirtiliyor. Geleneksel Kakava şenliklerinin yatağı. İstanbul Müzik Şenliği'nde bu salonda konser veriyor olmaları rastlantının kurallarını zorluyor.

Dans Fabrikası'nın atölye çalışmasında davul çalacak olan Berlinli müzisyenlerden biri mekânı militarist bulduğu için çalmak istemiyor. Oysa düşüncesi hızla değişiyor ve davulunun başına geçiyor. Top Teşhir Salonu'nda her topa ortalama 4 kişi düşmüş bile. Mister Raci ve arkadaşları en az izleyici kadar heyecanlı. Davul zurna sesiyle dört bir yanımız sarsılıyor.

Toplar soğuk, renksiz ve sessiz izliyor hepimizi. Kalabalık yer bulmakta zorlanıyor. Kimi çocuğunu oturtuyor bir topun üstüne, kimi paltosunu atıveriyor, kimi sırtını dayıyor. Pek azımız varlıklarından haberdar. Mister Raci ve Arkadaşları çaldıkça coşuyor. Seyirciler topların önünde berisinde kıpırda olmayı başlıyor. Arka taraflarda göbek atanlar var.

Mister Raci ve arkadaşları bilek gücüyle çalıyor. Birçok Avrupa ülkesinde

ödülleri almış, halk müziğine ve çalgılara sahip çıkmış Kara Hüseyin'in oğulları İstanbul'un nadide Top Teşhir Salonu'nu fethediyor. İzleyici yürek gücüyle alkışlıyor.

Alkışlar dinmek bilmiyor. Mister Raci gitmekte olan arkadaşlarına sesleniyor; "Nereye gidiyorsunuz, geri gelin...". Salon artık kıpır kıpır. Herkesin yüzünde hınzır bir gülücük. İstanbul'un şenliği bitmez, bilinir. Ama böylesi ilk kez yaşanıyor.

Biten konserin ardından kısa bir süre için terk ediliyor salon. Deneysel Vokal ikilisi için hazırlıklar başlıyor. Yeni bir kalabalık doluyor içeri.

Toplar soğuk, renksiz, sessiz ve şaşkın İstanbul'u izliyor.

MERAL KARALTI

500. YIL VAKFI

2 Ağustos 1492'de, yani Aragonlu Ferdinand ile Kastilyalı İzabel'in 31 Mart 1492'de imzaladıkları "Kovma Fermanı" uyarınca, Musevilere ya Hıristiyanlığı kabul etmeleri ya da mallarını, mülklerini bırakıp, İspanya'yı terk etmeleri için tanıdıkları sürenin sonunda, kuşkuyla Akdeniz'e açılan bir kısım Musevi, kurtuluşu Portekiz, Hollanda ya da İtalya'da arayan öteki Musevilerin tersine, Osmanlı topraklarına vardıklarında 500 yıl aralıksız sürecek bir huzur, barış ve özgürlüğe kavuştular. Ve bunu hiç unutmadılar.

500. Yıl Vakfı, 1989 yılında Musevi ve Müslümanlardan oluşan 113 Türk vatandaşı tarafından İstanbul'da kurulmuştur.

Sefaradların (1492'de İspanya'dan, 1496'da da Portekiz'den sürülen Museviler) Türk topraklarına gelişlerinin 500. yılını kutlamak ve inançları kendisinininkinden farklı olanı, farklı düşüneni severek kabullenen, hoşgören insanların varlığını duyurmayı, ulaşmayı amaçlamaktadır. Vakıf, sadece Sefaradlara yönelik olmayan; tarih içinde İsviçre Kalvinistlerinden, Lehistan Protestanlarına, Beyaz Ruslardan, Iraklı Peşmergelere kadar kendisine sığınanları hiçbir din, dil, kültür ve ırk farkı gözetmeksizin barındıran Türk Ulusu'nun bu üstün insanı hasletinin anlatılması, yüceltilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Vakfın amacı, Vakıf Senedi'nin üçüncü maddesinde şöyle ifade edilmiştir: "Türklerin devlet ve toplum olarak üstün insanlık vasıflarını her türlü olanaktan yararlanarak, tüm dünyaya

tanıtmak, din ve vicdan hürriyetlerini korumak için bağnazlık ortamından kaçarak Türk toprağını vatan seçen Musevilere kucak açan Türk milletinin insanî yaklaşımını en geniş şekilde yurtdışında ve yurtdışında duyurmak ve Musevi yurttaşlarımızın şükran ifadelerinin açıklanmasına yardımcı olmaktadır."

Vakıf, amaçları doğrultusunda faaliyetlerde bulunmak üzere, 1990-1992 yılları arasında hem Türkiye hem de yurtdışında (ABD, Kanada, Mexico, Fransa, İngiltere ve İtalya) gerçekleştirilmek üzere bir program geliştirdi. Program, Vakfın Musevi yurttaşların şükran ifadelerinin açıklanmasına yardımcı olma amacına yönelik olarak, ulusal ve uluslararası konferanslar, paneller, belgesel film/tanıtım filmi çekimleri, sergiler, konserler, resitaller gibi bir dizi sanatsal, kültürel ve akademik faaliyeti içeriyordu. Bu kutlama programı 1992'de sona erdi. Vakfın bir diğer amacı olan tanıtım faaliyetlerine ise devam ediliyor.

YAYINLAR

- *Türk Yabudilerinin Tarihi*, Naim Güleriyüz
- *Ottoman and Turkish Jewry*, Indiana University (ABD), Prof. Aron Rodrigue
- *Sepharadim in the Ottoman Empire*, Brandeis University (ABD), Prof. Avigdor Levi
- *Sephardic Jews in the Ottoman Empire*, Kudüs Üniversitesi öğretim üyesi Estherohars
- *The History of the Turkish Jewry: Five Hundred Years of Peace and Harmony*, UCLA - Prof. Stanford Shaw
- *Turkey and Holocaust*, Prof. Stanford Shaw
- *İstanbul Sinagogları*, Naim Güleriyüz
- *Musevilerle 500 Yıl*, Turizm Bakanlığı

KATALOG VE BROŞÜRLER

- 500. Yıl Vakfı Broşürü
- 500. Yıl Vakfı Fotoğraf Yarışması Kataloğu
- Leopold Levi Resim Sergisi Kataloğu
- Bubi Resim Sergisi Kataloğu
- Türkiye-The Civilized Adventure Turizm broşürü
- Hilton Dergisi 500. Yıl Özel Sayısı
- Focus on Türkiye 500. Yıl Özel Sayısı
- The Land of Tolerance and Love, Turizm Bakanlığı broşürü

HABER BÜLTENLERİ

- *Newsletter* (Haber Broşürü)
- *500. Yıl Vakfı'ndan Haberler*

500. YIL VAKFI

Tel: 0212.275 39 44

Faks: 0212.274 26 07

GERGEDAN'DA GERDAN SORUNU: CODE ETIQUE

Şişebahçe Paşa Cam ürünleri sergi salonunda gezintiye çıkmış gergedan gibiyim.

Yoksa bile, bu yazının sonunda kırılan ve dökülenlere bakarak öylesi bir dönüşüme uğrayacağım. Keşke, elde olsaydı da, konuya bulanık olmayan bir noktadan bakabilseydik.

Bulanık bir noktada olduğumuzun kanıtı ise; değineceğimiz konuda hem yapılanlar hem de yazılan/söylenenler açısından herhangi bir "sistem" ve "dil birliği"nin olmayışdır belki de... Şingir-mingir!

Ya da bir yerlerde ve birilerinin "uhdesi"nde henüz kavrayamadığımız bir "sistem" ve "dil birliği" var ve bunlardan haberimiz yok. Çınnk!

Yok dedik de; aklımızın bir köşesinde küçük, garip ve de aklımızı karıştırıp duran sorular var:

"Niye doğduğumuz zaman vücudumuzda bulunan hücrelerden neredeyse hiçbiri şu an yaşamıyorken, bizler yaşiyor durumdayız?"

"Çocukluğumuza ait bir fotoğrafa baktığımızda, görüntüdeki çocuğun şu an, aslında yıllar önce ölmüş hücrelerden oluştuğunu düşünmek nasıl bir düşünmek?"

Ya kendi ölümüze bakarken yaşamı, zamanı algılamaya çalışmak nasıl bir düşünce alanına ait?

Neyi koruduk da fotoğraftaki bakışımızı şu an hâlâ yaşayabiliyoruz?" Cızz-zınk!

Koruma etiğinin, "hiç dokunmamak mı?" ile "birinci, ikinci, üçüncü, ...sonuncu dereceden dokunmak mı?" arasında şuursuz seyahati sonucunda stoisizmin* şevkatli kollarında gözlerini açması hiç de hafife alınabilecek bir şey değil. Şangır-şungur!

"Politika, yalnızca politikacılara bırakılamayacak kadar önemli bir konudur..." özdeyişinden hareketle "Koruma etiği de uzmanlarına bırakılamayacak önemli bir konudur" diyebiliriz. Güm-bürşş!

Çünkü bu ülkede ve bu konuda bir "Envanter Kültürü"nü (..yani hafızanın, yani şuurunun... yani eee neydi, şey ee...) olmayışı böylesi bir düşünce-nin yadsınamaz bir kanıttır da. Çıtırk!

Hele hele konuya "koruma etiği" gibi "kallavi bir iddiayla" girip daha sonra onu "bekçi vazife ve selahiyetleri talim-

namesi" gibi bir "şey" ile geçiştirmeye çalışmak, koruma etiği için(e) hiçbir şey yapmamaya denk düşer. Şrankş!

İzlenebilen tarih içinde görülmüş-tür ki; bir kez "şuur" yerinden kımıldadı mı, tekrar yerine oturtulması asırları ve nesilleri yutabilecek sonuçlara yol açmaktadır. (Bi kerre lafin kendisi büyük, güzafını siz düşünün...) Langırtşşş!

Koruma etiğinin "fiili yasası" eğer, Çukurcuma antikacıları tarafından belirlenmeye devam ederse kendimize ilgilenecek başka bir konu seçmemiz daha doğru bir davranış olacaktır. Şlongşşş!

Çukurcuma antikacılarının kalbini kırmamak için hemen bu örnekten varestede tuttuğumuz söyleyebiliriz, ancak bu neyi kurtarabilir? Bizi kurtarmaya-cağı kesin... Çıt!

Bu konu, "yöntem aynı kaldığı" sürece yerine hangi muhteremlerin ikame edileceği hiçbir kıymeti harbiye taşımayan bir konudur. Dronkşşş!

Her şey, tüm değerler kaybolmuş olsa bile bir kez daha ve sabırla, kişisel tarihimiz yani kendi hafızamızdan başlamak durumundayız. Bu davranışı anlamlı kılan da; içinde yaşadığımız toplumun hafızasının sürekliliğe olan ihtiyacından, yani hukuktan yola çıkmak gerekliliğidir. Şrank!

Demokrasinin sunup sunabileceği en son cevher ise, hukuk güvencesidir. Hukuk güvencesi içermeyen demokrasilere dair örnekler; hem yaşadığımız hayatta, hem de kupon savaşları sonrasında ele geçirilen ansiklopedi yığınlarının içinde "D" harfiyle başlayan bölümlerde gayet cılız bir biçimde "sütunlara" derkenar edilmiştir. Çlink!

"Hukukun tek kaynağı; insanlar arasındaki insani, doğal ve açık olan her türlü ilişkilerdir." Tam demokrasinin mihenk taşı hukuk, hukukun kaynağı ise: hafıza. Zangır!

Balıkların hafızası 3 saniye (yazıyla, üç) olduğu için, hukuk-mukuk tanımazlar ve "büyük balık küçük balığı yer" sözüne inanırlar. Ayrıca inanmakla da kalmazlar. Yerler... Plinkşş!

"Kamusal hafızanın sürekliliğinin nesnel güvencesi" anlamına gelen eserlerin; "hukuk nesnelere" olarak algılanıp korunması gerekliliği, esas hareket noktası olmalıdır. Yoksa, "koruma etiği": o günün yöneticilerinin "himaye-i keyfiye"sinde bir davranış olmaya devam edecektir. Tik!

Envanteri, yani bugün bize ulaşmış bilgisi olan eserlerin "hukuk nesnelere" olarak kavranması durumunda ise; kamuoyunu ve onun oluşturucu ögesi olan bireyi de "koruyan etik nesneye"

dönüştüğü görülecektir. Tuzzzzş!

"Korunmaya muhtaç nesnelere" olarak algılanan "hukuk nesnelere"**, tam tersine insanlarca; saklı haklarının hafızası olan "zamanı" taşıyarak "aslında onları koruyan nesnelere"*** olarak algılanması gerekir. Buzzzzş.

Şekspir'in eseri Venedik Taciri oyununun en ilginç bölümü mahkeme sahnesinde aşağı yukarı şu konuşmalar geçer: Kabul edilen sözleşmeye "... faizleriyle birlikte borcunu zamanında ödeyememesi durumunda, borçlunun vücudundan, üç yüz dirhem et'i keserek alabileceği" borçlunun çaresiz bir durumundayken eklenmiştir. Mahkeme önünde Venedik Taciri haklıdır ve ...ama ...ama o, meşum avukat çıkar ve şöyle der: "...tamam, yüce mahkemenizce yapılan haklı yargı gereği davacı Tacir, müvekkilimin vücudundan üç yüz dirhem et'i keserek almayı hak etmiştir. Ve mutlaka da almalıdır. Ancak bir damla bile olsa kan akıtmayacaktır. Yasalarımıza göre bunun cezası idamdır." der ve bunun üzerine Tacir alacağından vazgeçer. Daaank!

İnsanlar, kendi haklarının güvencesi olduğu bilincine varacağı, "eserler" karşısında; her zaman "Venedik Taciri" durumunda olduğunu bilerek korumanın bu ters ilişkisini sürekli düzeltmeye çalışacaktır. Gumbürt!

Yeter ki "muhakemeler" "muhakemeleri" şaşırmasın... Tıss!

* Stoisizm: Keyfi kurallar üretip daha sonra bu kurallara uyup uymama konusunda keyfi davranmak.

** Kültür değerleri, tarihi eserler olarak.

*** İnsanların korunma güvencesi olan hukuklarının gereçeli, gerçek belgeleri anlamında.

METİN KARADAĞ

BAHÇEKÖY

Bir süre önce Sarıyer Belediyesi mücavir alanlarının Bahçeköy Belde Belediyesi'ne bağlanması ile, bu bölgeleri kapsayan doğal sit alanlarının yapılaşmaya açılmak istendiği akla ilk gelen kaygı olmuştur.

Açılan dava sonucu Sarıyer Belediyesi yetki sınırları içindeki mücavir alanları Bahçeköy Belediyesi'ne bağlayan Bayındırlık ve İskân Bakanlığı işlemleri durduruldu.

İstanbul'un ormanlık alanlarından üçte birini oluşturan bölgenin imara açılması tartışmaları da sürmekte.

VISION DE LUXE

L U N E T T E S
S.T. Dupont
PARIS

İstanbul: Fahri Kuz Optik (0212) 560 20 21- 282 02 48-571 74 20, Opal Optik(0212) 559 51 71- 282 01 90, Şişli Optik (0212) 282 01 27 -(0216) 411 37 61, Vatan Optik ((0216) 391 18 45, Cevat Optik (0212) 561 15 84, Konyalı Optik (0212) 520 71 86 , Arun Optik (0216) 337 49 58, Göz Optik (0216) 418 52 76, Odak optik(0216) 448 01 18, Polo optik (0216) 369 04 82, Kuz Optik (0212) 560 47 23 Gözlükçü (0212) 287 44 51-(0216) 467 39 04, Altuğ Optik (0212) 263 46 26, **Ankara:** Güneş Optik (0312) 433 80 28, **İzmir:** Mert Optik (0232) 421 97 92, Ak Optik (0232) 484 48 50, İnter Optik(0232) 425 35 42, **Gaziantep:** An Optik: (0342) 230 43 04, **Adana:** Swiss Optik (0322) 458 52 57, Antik Optik (0322) 351 03 23, **Bursa:** Fahri Kuz Optik:(0224) 234 64 90, Fırat Optik (0224) 220 48 48, **Antalya:** Odak Optik (0242) 242 66 82

Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği
Taha Toros Arşivi

* 0 0 1 5 8 4 3 3 1 0 1 0 *